

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TH. THAULOW

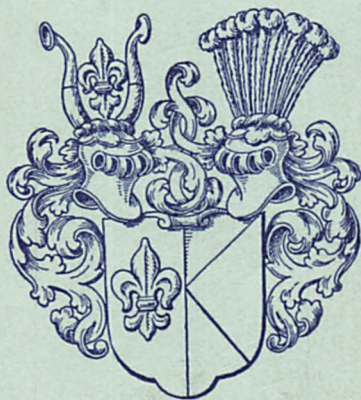
EN DANSK STATSMINISTER

FRA SIDSTE HALVDEL AF DET 18. AARHUNDREDE

GEHEJMERAAD J. O. SCHACK-RATHLOU

1728—1800

H. HAGERUPS FORLAG

KØBENHAVN

1932

STATSMINISTER
GEHEIMERAAD J. O. SCHACK-RATHLOU
1728 — 1800

TH. THAULOW

EN DANSK STATS MINISTER

FRA SIDSTE HALVDEL AF DET 18. AARHUNDREDE

GEHEIMERAAD

J. O. SCHACK-RATHLOU

1728 — 1800

KØBENHAVN
H. HAGERUPS FORLAG
1932

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord	7
I. Slægten Schack	9
II. Barndom og Ungdom	12
III. Diplomativ i Stockholm	34
IV. Forhandlinger om Prinsesse Sophie Magdalenes Bryllup. Hjemlængsel	46
V. Prinsesse Sophie Magdalenes Bryllup	57
VI. I København	74
VII. Begyndende Uro. — Schack-Rathlous Afsked	85
VIII. Struensees Periode	96
IX. Den Guldbergske Periodes første Aar	108
X. Arveprinsens Bryllup med Prinsesse Sophie Frederikke	139
XI. Indfødsretten	159
XII. Schack-Rathlou, A. P. Bernstorff og Guldberg	170
XIII. Schack-Rathlous Dalen og Guldbergs Stigen	179
XIV. Guldbergs sidste Regeringsaar	190
XV. Regeringsskiftet	199
XVI. Den nye Regering	221
XVII. Stavnsbaandets Løsning og Schack-Rahtlous Afgang	237
XVIII. Schack-Rathlous sidste Dage	250
Henvisninger og Tilføjelser	265
Register	282

FORORD

Om intet Tidsafsnit af Danmarks Historie er der skrevet grundigere end den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede. Med al sin Spænding og al sin historiske og kulturelle Udvikling har det draget Forskerne, og dets ualmindelig rige, efterladte Brevstof har afgivet Materiale til de mest levende Karakterskildringer af Datidens store Personligheder.

Ogsaa Statsminister, Geheimeraad Schack-Rathlou er fragmentarisk behandlet baade af Professor E. Holm i »Danmarks-Norges Historie« og af Professor Aage Friis i »A. P. Bernstorff og O. H. Guldberg«. En fuldstændigere, historisk Afhandling om ham af Provst Koch er aftrykt i Historisk Tidsskrift 6. R. 4.

Det har derfor kun været Ønsket med nærværende Skildring at give et personalhistorisk Supplement til disse Afhandlinger, og da saavidt muligt at undgaa Gentagelser eller Gengivelser af, hvad tidligere er trykt. Adskillige Begivenheder er derfor kun løselig berørt, og Oplysning om disse maa følgelig søges i de nævnte Afhandlinger eller andre Steder, hvortil der da vil være henvist.

København i Marts 1932.

Th. Thaulow.

KAPITEL I

SLÆGTEN SCHACK

SLÆGTEN SCHACK¹ hører til den tyske Uradel. Med Hertug Henrik Løve skal den være kommen til Lauenborg, fik store Godser her og bredte sig efterhaanden videre til Meklenborg, Pommern og Holsten.

Allerede i det 15. Aarhundrede var Slægten i Lauenborg delt i to Hovedlinier, Gültzowlinien og Basthorstlinien. Af begge kom i det 16. og 17. Aarhundrede adskillige Officerer² i dansk Tjeneste. Den mest kendte af Gültzowlinien er Oberst Johan Schack til Kongsdal, hvis Søn, Bartholin Hartvig Schack, f. 1724, blev Kammerjunker og Major i Kavalleriet. Af Basthorstlinien naturaliseredes 1776 Hofjunker Engel Carl Ernst Schack, dog kun for sin egen Person.

Af sidstnævnte Linie traadte Christopher Schack omkring 1580 i Hertugen af Gottorps Tjeneste. Han giftede sig i 1584 med Anna von Deden og kom ved dette Ægteskab i Besiddelse af Godset Undevad i Angel. Af hans Sønner kom to til at danne Linier her i Danmark, nemlig Feltherren Hans Schack, der er Stamherre til den nulevende grevelige Familie Schack-Schackenberg³, og Otto Schack til Hütten.

Denne sidste arvede efter sin Farmoder Godset Hütten i Meklenborg, men iøvrigt vides der intet om ham udover, at han som ung i 1603 sammen med en Valentin von Booth bar Stamlysene ved Hertug Ulrich af Meklenborgs Begravelse. Han var død 1657, da hans Søn Jochum giftede sig første Gang, hvorimod hans Enke levede paa dette Tidspunkt. Hun hed Dorothea v. d. Lühe og var Datter af Andreas v. d. Lühe til Liepen og Anna v. d. Lühe af Huset Schulenberg.

Jochum Schack var født paa Hütten 1628. Fra ¹⁶/₃ 1657—³³/₃ 1666 var han Stadsmajor i Hamborg med 800 Rdl. i Løn, men vistnok paa Anbefaling af sin Onkel, Feltherren Hans Schack, der dengang

var Generalmajor og Kommandant i Hamborg, kom han i dansk Tjeneste og blev naturaliseret den $7/12$ 1668. Paa dette Tidspunkt var han Oberst i dansk Tjeneste, og den $29/1$ s. A. havde han købt Sneumgaard ved Eshjerg. Sin Forbindelse med Feltherren vedligeholdte han lige til det sidste, og i 1668 gav han denne Løfte om at være Formynder for hans Børn⁴. 1670 købte han Bramslykke paa Lolland af Stiftamtmand Cornelius Lerche samt Kiærstrup, ogsaa paa Lolland, af Frk. Margrete Friis. Han deltog med Hæder i hele den skaanske Krig og var 1680 ældste Generalmajor af Infanteriet og Kommandant i København. Den $13/6$ 1681 blev han hvid Ridder og den $1/1$ 1682 Amtmand over Skanderborg Amt med 1000 Rdl. i Løn, hvoraf de 500 Rdl. var Tillæg for hans Tjeneste i Hæren.

I Marts 1657 blev han gift 1. Gang i Hamborg med sin Kusine Anna Dorothea Schack, med hvem han fik 15,000 Rdl. i Medgift foruden Udstyr. Hun døde, vistnok uden Børn, i Aug. 1669 og blev bisat i Tjæreborg Kirke ved Sneumgaard. Han giftede sig derefter 1670⁵ med Fru Dorothea Sophia Seefeldt, Datter af Peder Seefeldt til Dalsgaard og Fru Margrete Rosenkrantz, en Halvsøster til Generalløjtnant Niels Rosenkrantz. Hun fik 4 Sønner og 2 Døtre og døde paa Lolland 1682 i Barselseng efter den sidste Datter.

3. Gang giftede Schack sig 1696 med Lisbeth Rosenkrantz, f. 1657, Datter af Erik Rosenkrantz til Rosenholm og Fru Mette Rosenkrantz. Han døde $21/8$ 1700 paa Skanderborg Slot og begravedes i Feldballe Kirke ved Møllerup i Jylland. Hans Enke døde 21 Aar efter og begravedes sammen med sin første Mand, Knud Gyldenstjerne.

Alle Jochum Schacks Børn er af 2. Ægteskab.

1—2) 2 Døtre, begge døde ugifte i Preetz.

3) Otto Schack, f. $9/6$ 1671, til Bramslykke og Kærstrup, var 1691—1693 Fændrik i Hans Schacks gvb. Infanteriregiment, blev Prmlt. i s. Rgmt. $8/3$ 1696, Kapt. i Ribe Stifts nat. Infanteriregiment $26/3$ 1701 og fik senere Titel af Major. Med kgl. Tilladelse giftede han sig 1709 paa Møllerup med sin Kusine (paa mødrene Side) Elisabeth Rantzau, Datter af Palle R. til Bratskov og Ingeborg Seefeldt. Han døde $20/3$ 1719 og begravedes i Fugelse Kirke paa Lolland. Enken giftede sig senere med Admiral Seneca Hagedorn. I Ægteskabet var 2 Sønner og 3 Døtre, nemlig Jochum S., Major af Inf., gift med Anna Elisabeth

Bülow, (ingen Børn), — Dorothea Sophia S., gift med Oberst Martin Falkenskjold — Berthe Scheel S., Frøken i Roskilde Kloster, — Elisabeth Cathrine S., gift med Geheimeraad og Amtmand Møsting paa Møen, — Otto S., f. 1719, død 1788 ugift som karakteriseret Generalmajor af Inf. i Rensborg.

- 4) Hans Schack, f. 1674, død ugift 1704.
- 5) Jochum Schack, f. 1676, død ugift 1705.
- 6) Berthe Scheel Schack, f. 1679, gift $13\frac{1}{7}$ 1704 med den senere Overhofmarskal og Geheimeraad Christian Friederich Holstein til Cathrinebjerg. Hun døde i København $21\frac{1}{9}$ 1727 og var Moder til 13 Børn, hvoraf de 10 levede. Han døde den $29\frac{1}{12}$ 1747.
- 7) Niels Rosenkrantz Schack til Sneumgaard, f. 1680. Han var opkaldt efter Generalløjtnant Niels Rosenkrantz, der faldt ved Helsingborg 1676, og blev efter sin Moders Død opdraget i 6 Aar hos dennes Enke, Fru Berthe Scheel. Som Dreng var han en Tid Page hos Dronning Louise, var derefter omkring 1700 Lærling i Søetaten, udnævntes $19\frac{1}{12}$ 1702 til karakt. Løjtnant ved 4. jyske nat. Rytterrgmt., der under Generalmajor Jørgen Rantzow var i eng.-holl. Sold i Braband, blev virkelig Løjtnant $22\frac{1}{11}$ 1703, den $11\frac{1}{11}$ 1704 Kaptajnløjtnant i s. Rgmt. og saaredes dette Aar i Slaget ved Høchstedt. Den $22\frac{1}{5}$ 1706 blev han k. Major, den $14\frac{1}{1}$ 1710 v. Major ved 2. fynske nat. Rytterrgmt., den $23\frac{1}{9}$ 1711 Oberstløjtnant ved Livregiment Dragoner, den $4\frac{1}{12}$ 1715 Oberst og Chef for 2. fynske Rytterrgmt., den $11\frac{1}{10}$ 1728 blev han Generalmajor ved Kavalleriet, men afskedigedes $7\frac{1}{11}$ 1730.

Han var gift 1. Gang med Sophie Hedvig Raben, f. $21\frac{1}{11}$ 1699, Datter af Geheimeraad Otto Raben og Emerentze Lewetzau. Hun døde den $4\frac{1}{5}$ 1726. I dette Ægteskab var to Sønner, som døde før Moderen. 2. Gang giftede Niels Schack sig i København den $21\frac{1}{5}$ 1727 med Benedicte Gertrud v. Ingenhaven, Datter af Generalmajor Johan Peter v. Ingenhaven og Fru Øllegaard Rantzau. Hun var født $22\frac{1}{12}$ 1705 og døde i 1. Barselseng den $20\frac{1}{7}$ 1728 efter Sønnen *Jochim Ottos* Fødsel paa Juellinge paa Sjælland.

Generalen døde i Nykøbing paa Falster den $27\frac{1}{1}$ 1731 og begravedes med begge sine to Hustruer i Fugelse Kirke paa Lolland.

- 8) Dorothea Sophie Schack, f. $13\frac{1}{6}$ 1682 paa Lolland. Hun var i 5 Aar Hofdame hos Prinsesse Sophie Hedvig og blev gift den

$17/3$ 1708 med Christian Rathlou til Rathlousdal⁶ og Gersdorffslund. Han var dengang Kammerjunker og blev siden hvid Ridder, Geheimeraad og Jægermester i Nørrejylland. Han var født den $2/11$ 1677 og døde $5/6$ 1752. Dorothea Schack overlevede ham i 19 Aar og døde den $4/4$ 1771.

De havde 2 Sønner og 2 Døtre, som alle døde før Forældrene. Den ældste Datter Sophie Hedvig Rathlou, f. $11/6$ 1711, der blev gift med Prinsesse Louises Hofmester Henning v. Qualen, døde uden at efterlade sig Børn den $13/5$ 1747.

KAPITEL II

BARNDOM OG UNGDOM

General Niels Rosenkrantz Schacks Søn, Jochim Otto Schack, blev født $13/7$ 1728 paa Herregaarden Juellinge paa Sjælland, hvor hans Fader paa dette Tidspunkt laa i Kvarter. Dagen efter blev han døbt i Hellested Kirke af Pastor Rudolf Moth Bagger. Faa Dage efter døde hans Moder, og den lille Dreng betroedes til videre Pleje hos sin Mormoder.

Generalinde Ingenhaven var en kærlig og omsorgsfuld Dame, som Drengen kom til at elske højt. Hun var meget religiøs og sikkert greben af Pietismen, hvis officielle Sejr indenfor Kirkelivet jo falder sammen med og tildels var en Følge af Tronskiftet 1730. Otto Schacks Barndom og Ungdom henlevedes saaledes under denne alvorlige Trosretnings strenge Tugt og nøjsomme Krav til Livet, hvad selv sagt maatte sætte sine dybe Spor i hans Udvikling.

Hans Morfader, Generalmajor Johan Peter Ingenhaven¹, var død den 8. Februar 1717. Han var født den 3. November 1664 paa Berrenkamp og havde i sin Ungdom gaaet alle de subalterne Officersgrader igennem i Livgarden til Fods, blev saaret i Slaget ved Steenkirchen den $24/7$ 1692, avancerede det følgende Aar til Major i samme Afdeling og vendte 1697 tilbage til Danmark. 1701 blev han Oberst og Chef for Ribe Stifts nat. Infanteriregi-

ment og 1710 Brigadier og Chef for jyske gvb. Infanteriregiment. I de uhyggelige Aar 1710—1711 laa han paa Sjælland med Regimentet og indesluttede det pestbefængte Helsingør. I 1712 var han Næstkommanderende i det ligeledes pestbefængte København. Hans Hustru, Fru Øllegaard Rantzau, var født den ¹⁶/₇ 1680 og døde i Vejle den ¹⁸/₁₂ 1758. En Moster, Anna Sophie Margrete Marie Thomasine Ingenhaven, var gift med den senere Feldtmarskal Michael Numsen.

Generalinde Ingenhaven tog i 1731 Ophold paa Sneumgaard, som Jochim Otto Schack havde arvet efter sin Fader, og hvor han altsaa nu kom til at leve sine Barneaar midt ude paa Ribes flade Omegn. Gammel Skov fandtes dengang ikke i Miles Omkreds, og kun de enkelte Træer i Gaardens lille Have kunde give nogen Skygge mod Sommerens brændende Sol. Friskt var der, dejlig ren Havluft fra det nærliggende Vesterhav; men naar Vinterens haarde Vestenstorme foer hen over de læløse Sletter og kneb sig gennem Dørsprækker og utætte Vinduer i den 34 Fag lange, grundmurede, lave Hovedbygning, samledes man om den varme Ovn i Stuen i stille Passiar. Større Arbejder i de korte, mørke Vinterdage ved Datidens nøjsomme Belysning var der ingen Mulighed for.

Men naar Vinteren strengedes af, begyndte Længslerne efter Foraarets lyse Soldage, efter at høre Lærkens livsglade Triller henover de grønne Marker. Man længtes efter Arbejdet, efter at se Kornet vokse sig stort og kraftigt, og — maaske ikke mindst — længtes man efter at blive Vinterens hengemte Flæsk og nedsaltede Fisk kvit og efter at kunne nyde Sommerens friske Spiser.

Alle Hænder kom da i Arbejde, thi det gjaldt jo om at faa fyldt den mægtige Lade, som ikke fandtes større ved noget Kongeslot eller nogen Adelsgaard. Foder skulde der skaffes til de to Hundrede Okser, som hver Vinter opfededes paa Sneumgaard, og som skulde sælges ved Foraarstid.

»Man schöpft die reine Luft, man lebt in Fried und Ru[h], einjeder bringt vergnügt die Zeit mit Nutzen zu.«

Saaledes skrev Schacks Lærer, Magister Dathe². Freden og det gode, nyttige Arbejde er for ham Livet paa Gaarden, og han priser det i sine Digte og søger at lære sin Elev Betydningen heraf. Sneumgaards sparsomme Skønhed formaade vel ogsaa at fylde

denne i de første Barndomsaar, men da Schack senere havde lært Rathlousdals grønne Bøgeskove og vekslende Bakkedrag at kende, solgte han sit Barndomshjem og sin fædrende Gaard uden at ytre Sorg ved Skilsmissen.

I Generalindens Tid var Gaarden bortforpagtet for 12—1300 Rdl. om Aaret. Den talte 85 Tdr. Hartkorn. En Kirke, en Mølle og et Par Bøndergaarde udgjorde hele Godset.

Tæt forbi gik den brede, vandrige Sneumaa, Gaardens bedste Herlighed. Fra Marts Maaned og hele Sommeren igennem dreves Laksefiskeriet med den største Iver af gamle og unge. Gaardens Fiskeriet gjaldt vist nok allerede dengang hele Aaløbet fra Aalbæk Møllestrøm til Havet, dog at Præsten i Allerup havde Ret til at sætte to Skydegarn i Aaen.

Fiskeriet var en ikke uvæsentlig Indtægt, og ikke sjældent hændte det, at Thomas Fisker kom hjem med over 50 Laks som Dagens Udbytte. Hvad der ikke kunde spises ferskt, nedsaltedes eller blev røget til Vinteren; men Mængden af Fisk var saa stor, at Karlene paa Gaarden helt op i det 19. Aarhundrede betingede sig, naar de fæstedes, at de ikke maatte faa Laks mere end to Gange ugentlig.

Jochim Otto Schack levede glad og tilfreds sine Barndomsaar her paa sin fædrende Gaard. Sorgerne var smaa. Kun da en Kalv, som Bedstemoderen havde opkaldt efter ham, blev ihjelbidt om Natten i Sommeren 1736 af en Ulv ude i den nordre Have, syntes han, at der var noget ondt i Verden. Skuffelsen varede dog ikke længere, end til Grandmamma havde ladet en anden Kalv faa hans Navn at bære.

I Okt. 1733 fik han til Huslærer den 43-aarige sachsiske Magister Anders Gotlob Dathe. Denne var en følsom Karakter, et Hjertemenneske, som sluttede sig trofast til sin Elev. I Fritiden paa Sneumgaard skrev han lange, belærende og moraliserende Digte, sang om Begivenheder paa Gaarden eller priste dennes Hovedpersoner paa Fødselsdage og ved Aarskifterne. Digtene er skrevne paa Tysk eller paa Latin og hedder som Eks.: »Gebundenes Raisonnement über der Frage, was ein junger Cavalier, der

sich mit der Zeit um sein Vaterland wohl verdient machen will, für studia zu tractiren — — —« (1735), »Bey Eintritt des neuen Jahrs 1736«, »Gesundheiten in der Rose auf Clausholm« (1738) o. s. v.

I Aarens Løb blev Dathe en Ven for Jochim Otto, og ved Afskeden i 1745 forærede han ham forskellige Bøger, f. Eks. et haandskrevet Exemplar af And. Højers: Jus Publicum Dani samt to sirligt skrevne Værker af ham selv. Det ene var en latinsk Prosa om Ynglingens skønneste Dyder: »Viro Juveni Generosissimo ac Prænobilissimo J. O. Schack. Dynastæ Sneumgardiæ Spectatissimo.« Det andet Værk var en stor Samling af hans udvalgte Digte.

I Forordet til denne skriver Dathe, at han ikke er Digter, men har skrevet sin Poesi som Tidsfordriv, og den skal ikke gøre Fordring paa at blive betragtet som andet. Digtene giver heller ikke Indtryk af nogen stor Aand, men karakteriserer Forfatteren som en samvittighedsfuld og fornuftig Lærer. Et Sted fortæller han lidt om sig selv. Hans Fader hed Anders Dathe og var Præst, hans Moder hed Regina Berthold. Som Dreng gik han i Klosterskole, studerede derefter Filosofi og Teologi i Leipzig, senere Jura i Wittenberg. Da Faderen ikke havde Raad til at lade ham studere mere, ernærede han sig nogle Aar som Huslærer paa forskellige tyske Herregaarde og var Hovmester for den unge Grev Harrach paa dennes Rejse til Florentz. Da hans Myndling døde her, førte han Liget tilbage til Forældrene.

Efter en Tid at have været Auditør ved Prins Carl Alexander af Würtembergs Regiment i Krigen mod Tyrkerne foretog han en Rejse i det sydlige Europa, indtil han fik Ansættelse paa Sneumgaard.

For Jochim Otto Schack gik Dagen med Skolegang, Lektielæsning og Rideture med Dathe; men desværre for hans hele Udvikling synes han at have manglet jævndrende Legekammerater. Paa Gaarden boede foruden Huslæreren og Tjenestefolkene kun hans Grandmamma og hans Tante, Anne Marie Hedvig Ingenhaven. Præsten i Allerup havde ingen Børn, og med Justitsraad Jørgen Bruuns paa Krogsgaard synes de ikke at have haft Omgang. Paa

Branningsgaard boede Admiral, Geheimeraad og Stiftamtmand over Ribe Amt Christian Carl Gabel med Familie, men Børnene her var alle ældre end Jochim Otto. Fra længere horte liggende Steder omgikkes de Enken efter Etatsraad Ole Krabbe, Fru Ide Sophie Gjedde paa Bjerregaard, ikke langt Vest for Horsens. Hendes Datter, Mette Margrete Krabbe, var gift med Jochim Ottos Morbroder, dengang Kaptajn, senere Generalmajor Christoph Frederik Ingenhaven, hvis Børn var i Jochim Ottos Alder. Afstanden til Bjerre var imidlertid stor og Familien Ingenhavens Ophold paa dette Sted kun midlertidig. I Kolding boede nogle af Børnene efter afdøde Godske v. Brincken til Haraldskær og Fru Eva Krabbe, Datter af ovennævnte Etatsraad Ole Krabbe. En af disse Døtre, Frk. Ide Sophie Brincken, blev 1739 gift paa Sneumgaard med Oberstløjtnant Christian Detlev Muhl fra Husum, og en anden Datter blev s. A. gift med en Brodersøn til Etatsraadinde Ide Sophie Krabbe, Kaptajn Wulf Unger Gjedde. En Søn, Conrad Brincken, var kun to Aar ældre end Jochim Otto, men han omtales ikke i Sneumgaards Vennekreds og har mulig været opdraget andetsteds. Derimod skriver han til den senere Kammerherre Gregers Juel, da denne i 1765 skulde attacheres ham i Stockholm, at han i sin tidligste Barndom var knyttet til hans Grandmamma og mener vel hermed Generalinde Levetzau paa Bygholm ved Horsens.

Nærmest stod Schack dog Familien Numsen. Generalinde Anna Sophie var jo ikke blot hans Moster, men Generalen var hans Formynder. Forholdet mellem de to Familier havde altid været meget hjerteligt, og en af Generalens Døtre, Frederikke Anna Øllegaard Numsen, der senere blev gift med Geheimekonferensraad Johan Bjelke, fødtes endog paa Sneumgaard i 1732.

I 1734 besøgte Jochim Otto General Numsen paa Antvorskov, hvor han da laa i Kvarter, og Onklen spændte ved denne Lejlighed Kaarden om den 6-aarige Dreng og indprentede ham altid at opføre sig, som det sømmer sig en Adelsmand^s. Det følgende Aar blev Generalen forlagt med Regimentet til Husum, og som Følge heraf boede Generalinden og hendes smaa Døtre i kortere Tid paa Sneumgaard, ligesom ogsaa Generalen selv en Dag kom paa Besøg. Afstanden til Husum var tilmed ikke større, end at Besøgene let kunde gentages. Dette blev ogsaa Tilfældet, efter at Generalen nogen Tid efter forflyttedes til Vejle. I 1735 digtede Dathe følgende lille »Portrait der drey kleinen Fraulein Numsen«:

»Lotte⁴ ist das beste Kind,
 So man weit und breit nur find,
 Friderike⁵ from und gut,
 Schwester Mine⁶ gleiches thut.«

Af og til aflagdes der Besøg paa Rathlousdal. Her boede hans Faster Dorothea Sophie Rathlou, født Schack, gift med Geheime- raad Christian Rathlou til Rathlousdal og Gersdorffslund. De havde kun en Datter, Sophie Hedvig, gift med Geheimeraad Henning Qualen.

Jochim Otto var meget betaget af Rathlousdal, som laa smukt og lunt mellem de store Skove, ganske anderledes end Sneumgaard. Tilmed holdt han meget af sin Onkel, og efter hans Død i 1752 skrev han: »Le 5 Juin de la même année mourut S. E. de Rathlou, dont je cherirai la mémoire et respecterai les cendres jusqu'au dernier moment de ma vie«.

Hans Følelser for Tanten synes ligeledes i de første Aar at have været hjertelige, og f. Eks. udtaler han sig overordentlig venligt om hende efter sit Besøg paa Rathlousdal i 1763. Men derefter spores der lidt Vanskeligheder mellem dem. Formodentlig har hun ikke været helt let at komme til Rette med, og navnlig synes hun at have været ret egenraadig i Godsadministrationen og i sine Pengesager. Spørgsmaal af sidstnævnte Art kan da nærmest tænkes at have været Grunden til det senere saa yderst korrekte Forhold mellem ham og hende. Han var jo Successor og har vel i Egenskab heraf ment sig berettiget, dels til at være med paa Raad i Godssagerne, dels til at faa større Understøttelse, navnlig i den vanskelige Periode efter hans Afskedigelse i 1770. Paa dette Tidspunkt var imidlertid Tanten meget gammel, døv og blind og har næppe haft Forstaaelse af Nevøens Trang.

I 1765 er han utilfreds med, at hun købte Jord, som hun lagde ind under Hovedgaarden. Motiveringen for Schacks Misbilligelse kendes ikke, men Tantens Hensigt var øjensynlig netop i hans Favør⁷. To Aar efter hjælper han hende med at købe en Del af Skanderborg Ryttergods, som Staten havde udbudt til Salg, og han søger nu gennem hendes Sekretær, Herschend, at faa hende overtalt til ogsaa at købe selve Skanderborg Slot med tilliggende Dyrehave, et Projekt, som naturligt passede ind i hans Ønsker om engang at blive Amtmand over Skanderborg. Det sidste lykkedes

dog ikke for ham. Hvad det første angik, skrev han derom til A. P. Bernstorff for at faa Sagen hurtig i Orden, da Tanten ventede utaalmodigt. Han skriver: »Je suis trop intéressé dans cette affaire«.

Et lille Indtryk af hans hele Stilling til Tanten faar man i 1763, da han skriver til Grand Maréchal Grev Moltke og beder ham skaffe Herschend Stillingen som Kirkeinspektør i Kolding Distrikt. Denne har, skriver han, saa stor Magt over min Tante, at han i høj Grad kan have Indflydelse paa min Lykke og Ulykke, og det vil være af Betydning, om jeg kan gøre ham en Tjeneste. Kan han ikke faa Stillingen, beder han Grev Moltke om at faa et Brev derom paa Dansk, for at han kan vise Sekretæren dette og dermed dokumentere, at han har gjort alt muligt for ham.

Herschend havde lovet at give 1000 Rdl. til Reparation af en af Kirkerne i Distriktet eller til det kgl. Hospital i København; men han fik alligevel ikke Stillingen.

Men tilbage til hans Barndom. Først og sidst var da Besøgene paa Clausholm hos Dronning Anna Sophie Drengens store Oplevelse. Familiens Tilknytning til Dronningen var af ældre Dato. Hans Onkel, Kammerherre C. F. Holstein, havde i Aarene 1721—1724 været hendes Overhofmarskal, og hans Moster, Generalinde Numsen, havde været hendes Kammerfrøken. Paa dette Tidspunkt var en Søster til hans Pleje- og Bedstemoder, altsaa hans Grandtante, Fru Benedicte Øllegaard Grabau⁸, f. Rantzau, Dronningens Hofmesterinde. Fru Benedicte Grabau var Enke efter Oberst Rudolf Günther von Grabau, der døde 1716 som Chef for 1. jyske Rytterregiment.

Sikkert har det været en Solstraale i Dronningens ensomme, triste Liv, naar Generalinden med sin Sønnesøn kom paa Besøg. Ved de større Højtider som Nytaar og Pinse havde Dathe skrevet⁹ Hyldestdigte til Dronningen og til det skønne Clausholm med den pragtfulde Blomsterhave, naturligvis digtede i Jochim Ottos Navn og beregnede paa at fremsiges af ham. Efter Dathes Beretning skilte Drengen sig udmærket fra det, og han havde »mit Lust memorirt und in hoher Gegenvart einer Majestät und anderen fornehmen Gesellschaften mit einer unvergleichlicher Parrhesie de-

clamirt, dass sie überall einen vollkommen Beyfall gefunden«. Dathe lader sin Elev kalde Dronningen »unser Heldin« og »meiner Königin«, Udtryk som utvivlsomt var i den fuldeste Overensstemmelse med Familien Ingenhavens oprigtigste Tanker og Følelser. Dronningen skrev jo selv smaa religiøse Digte, og hun har nok fundet Behag i Drengens Deklamationer¹⁰.

Det er naturligt, at Generalinde Ingenhaven, saa alene hun stod med Ansvaret for Drengens Opdragelse, valgte en ældre og moden Lærer, der tilmed var bevandret i de fremmede Sprog. Kun maatte Drengens Omgang udelukkende med alle de voksne Mennesker berøve hans Barndom en Del af det ægte barnlige og drengagtige. Ganske misforstaaet er det f. Eks., naar Dathe skriver til ham til hans 8 Aars Fødselsdag:

»Fahrt fort in studiis, legt ab was kindisch heisset
halt Händ und Füsse still, ihr lernet oder speisset,
und liebt die Gravitó, die man an Männern preiset.«

eller naar han en anden Gang indprenter ham den Leveregel, at med Taushed kommer man aldrig i Fare.

Efter Datidens Skik bestod hans Undervisning for en meget stor Del i Udenadslæren af Bibelen og andre religiøse Bøger. Alle-rede 1734 forærede Tanten ham den første tyske Bibel, og i 1738 gav hun ham Rambachs »Betrachtungen über die acht Seligkeiten«. I den sidste formaner hun den 10 aarige Dreng og ønsker, at »der Geist des Friedens segne dich durch und durch und lass dich wachsen und zu nehmen an alter Weissheit und Gnade bei Gott und den Menschen«.

I Perioden fra ¹⁰/₅ 1734 til ²⁸/₈ 1735 gennemgik han Bibelen første Gang, fra ³⁰/₈ 1735 til ¹⁶/₃ 1737 anden Gang og endelig fra ¹⁷/₃ 1737 til ²⁸/₁₀ 1739 tredie Gang. I 1738 eksamineredes han i Katekismus paa Clausholm i Overværelse af Dronning Anna Sophie, Bedstemoderen og Fru Grabau.

Dathe kalder ham hyppigt for den muntre unge Schack og holder uhyre meget af ham. Sikkert har han ogsaa været en god og kun alt for artig Dreng, som naturligvis forkæledes af alle. I sine Digte advarer Læreren ham mod den Egensindighed, som senere hen i Livet skulde berede ham saa mange Ærgrelser.

I Fødselsdagsdigtet 1736 skriver Dathe saaledes:

»Dämpff euren Eigensinn, halt nichts von vielen eilen,
und übet die Gedult, wenn euch oft unterweilen
die Hitze überfällt. Lernt euch selbst überwinden,
so wird die Tugend auch euch Lorbeer Kränze binden.«

I et Digt i 1735: »Frage was ein junger Cavalier, der sich mit der Zeit um sein Vaterland wohl verdient machen will, vor Wissenschaften zu erlernen« gör Læreren Rede for Undervisningen, som omfatter alle de almindelige Skolefag. Af Sprogene er Latinen det allervigtigste, det som man kan vandre hele Verden igennem med, og som man maa kunne perfekt:

»Ein grosser Ignorant bleibt der, so da gefehlet [i Latinen] und wird zur ersten Class denn wiederum gezehlet. Gantz anders raisonnirt man von den andern Sprachen, fehlt man darin einmahl, kan solches nicht viel machen. Gesetz man schreibt frantzösch, und fehlet, unter Zeiten so wirts ein honette homme für keinen Fehler deuten. Selbst unsre Mutter-Sprach muss alles dis bezeugen, wenn Fehler darin sich oft pflegen einzuschleichen. Wer aber schreibt Latein, muss alles dis vermeiden, will er gerechnet seyn zu den gelehrten Leuten.

Man spricht bey Hof frantzösch, wilst du dis negligiren, so kanst du niemahls da en galant homme passiren. Dis ist die fremde Sprach, der jeder sich ergiebet, wenn er will überall nach Wünsche seyn beliebt. Ein kluger Cardinal [Richelieu] hat sie eh'eingeführet, davon bissher Frankreich nicht wenig profitiret. Denn grosses Geld und Guth wird in Paris verzehret von fremden, denen man dafür parliren lehret.«

Dathe er gennemgaende tilfreds med Drengens Flid. I et Testimonium 1737 digter han:

»Apollo ist vergnügt mit seinem Musen Sohn
und setzt dem Junker Schack auf die gelehrte Tron,
wenn er so wie bissher die Bücher ferner liebt.
Das ist das Attestat, so ihm sein Lehrer giebt.«

Han priser ham for hans gode Forstand og opmuntrer ham alvorlig til Guds frygt og ædel Tankegang. Historiens store Mænd maner han frem for ham, og han søger i det hele at opdrage ham til Dyd, Sparsommelighed og gode Sæder samt indprenter ham, at ved Opførsel og Kvaliteter fremfor kun ved Prang i Klædedragt vil han lettest skaffe sig Respekt som Kavalier. Politik har Dathe ikke videre Forstand paa, og han nøjes med at lære ham, at hvis han vil beskæftige sig med den, bør han føre en Journal over alle vigtige Spørgsmaal og store Sager.

Alt i alt forstod Dathe at lægge en Grund, som Drengen senere formaaede at leve videre paa. Til sine sidste Dage var Schack en alvorlig religiøs Mand, hvis Valgsprog var (taget fra Horats Oder)¹¹: »Nihil supra deos lacesso«. (Jeg attraaer intet udover Gud). Hvad hans Kundskaber angik, saa skrev han i al Fald allerede i Halvtredserne bedre Dansk og finere Fransk end de fleste af sine Standsfæller.

Hvis den første Spire til hans senere saa stærkt følede Danskhed er lagt her i Barneaarene, maa det i al Fald sikkert have været under Paavirkning fra hans jævnere Omgang. Ganske vist aner vi intet om, hvad hans nærmeste tænkte og følte i saa Henseende. Man levede jo paa Sneumgaard i sin egen lille, afsondrede Verden, lige saa lidt i Føling med Aanden fra Christian VI.s stive, tyske Hof som med den nationale Modstrømning fra Universitetet og Litteraturen. Generalinde Ingenhaven og hendes Familie var øjensynlig kun paavirkede af Dronning Anna Sophie og hendes Omgivelser, men Dronningen var, som bekendt, ikke nogen udpræget danskfølede Dame. Helt dansk var derimod Egnen og Befolkningen. Dansk talte Drengen med Præsten, Forvalteren, Folkene og med hvem, der ellers havde sin Gang paa Gaarden. Tysk talte han vel med Bedstemoderen og Læreren, men som den naturligste Sag i Verden, og uden at han derfor i mindste Maade var udsat for national Nedbrydning af nogen Art.

Dathe var ganske vist Sachser, og vil man end mene, at det af nærliggende Grunde havde været rimeligere, om Jochim Otto havde faaet en dansk Lærer, saa kom dette i national Henseende næppe til at spille den Rolle, som der var Grund til at befrygte. Dathe elskede sit eget Fædreland, led tidlig og silde Hjemveens Kvaler

og skrev d. 1. Juni 1736 et nydeligt Digt »Heimsucht«. Paa den anden Side opmuntrede han sin Elev til at arbejde med Danmarks Gloire og sin egen Hæder for Øje, og i et Digt i Juli 1737 udtrykker han et Farvel for Majorinde Helle Grabau, f. Rantzau, da hun efter sit Bryllup paa Rodsteenseje drager afsted med sin Mand til hans Garnison i Holsten. Digtet ender saaledes:

»Farvel, mein Dänemark, far vel.
 Ich es dem Himmel anheim stell'
 ob ich dich wieder seh'.
 Du komst mir niemahls aus dem Sinn,
 obschon von dir entfernet bin.
 Adieu, far vel, adieu.«

Sikkert har Dathe været nænsom for de nationale Streng i Drengens Bryst og har forstaaet at røre dem paa en fin og forstaaende Maade, selv om han vidste, at de klang anderledes end hans egne. Han var en ærlig Karakter, som vidste at værne, hvad der var betroet ham. Hans Finhed maatte ogsaa byde ham at hæge om den spæde, nationale Spire, som Livet ude paa den gamle, konservative danske Egn havde formaaet at kalde frem i den lille Jochim Otto.

I 1739 aflagde Drengen Prøve i Skolefagene overfor den lærde Ribebisp, Mathias Anchersen, og Sognepræsten for Sneum-Tjæreborg, Hans Sidelmann. I Februar det følgende Aar kom Generalinde Ingenhaven under et Ophold i Slesvig alvorligt til Skade ved et Fald, og i lang Tid maatte hun holde Sengen. Da General Numsen i April s. a. blev Overkrigssekretær og saaledes fik fast Ophold i København, bestemtes det, at Jochim Otto skulde i Huset hos ham. Den ²⁰/₉ s. A. forlod han Sneumgaard med mange Formaninger af sin Bedstemoder.

General Numsen var en forstandig Mand, Soldat i hele sin Støbning, varmhjertet over for sine Folk, dansk følede og tænkende. Generalinden, der var født 1705, beskrives af sin Samtid som en begavet Dame, stilfuld og kultiveret. Hendes Datter, den senere Geheimeraadinde Løvenskjold, skriver engang til sin Veninde¹²,

Grevinde Louise Stolberg, at hun godt havde følt, endnu medens Moderen levede, hvor god og nødvendig en Støtte denne havde været for hende gennem hele Barndommen. Alligevel havde hun ikke haft Energi og Kærlighed til at mildne hendes gamle Dage, og nu rødmede hun ved Tanken om, hvor meget adskillige andre, og navnlig Sybille (Reventlow)¹³, havde været for hende. Moderens Død var imidlertid kommen ganske uventet for hende, og først nu var det gaaet rigtigt op for hende, i hvor høj Grad hun havde haft den væsentligste Andel i hendes Opdragelse.

Generalinden havde, som nævnt, i sine unge Dage været Kammerfrøken hos Dronning Anna Sophie; men efter sit Bryllup havde hun levet for sit Hjem og sine Børn. Først efter Mandens Død i 1757 kastede hun sig paany ud i Hoflivet. 1767 fulgte hun med Prinsesse Louise og Prins Carl af Hessen til Tyskland, da disse var faldet i Unaade hos Kongen. I Januar 1772 valgtes hun til Hofmesterinde for den 4-aarige Kronprins Frederik, og den Mildhed og Forstaaelse, hvormed hun tog sig af den lille Prins, vidner om et godt Hjerte og giver Formodning om, at hun ogsaa tog sig venligt af sin Søstersøn. I al Fald bevarede de to de venligste Følelser for hinanden langt op i Aarene. At enkelte af hendes Samtid havde en Del Kritik tilovers for hende, er ikke at undre sig over. En begavet Dame som hun, der virkelig havde en Del Indflydelse, blandt andet gennem Schack-Rathlou, udsatte sig selvfølgelig for Kritik¹⁴, og hendes senere Intriger og Kabaler har ikke mindst givet Anledning hertil. Dette kommer imidlertid ikke det Spørgsmaal ved, at Jochim Otto sikkert i hendes Hjem foruden Venlighed tillige mødte en Kultur og en virkelig aandelig Udvikling. Hele Livet bevarede han General Numsens Børn i trofast Ven-skab. De kom til ham paa Rathlousdal, og han hjalp dem paa enhver Maade. Mest sluttede han sig til den ældste Datter, den begavede og litterært interesserede Magdalene Charlotte Hedvig, der var født 1731. Hun blev gift 1749 med Geheimeraad Baron Severin Løvenskjold til Løvenholm og levede her i den livligste Korrespondance med de to kundskabsrige og begavede Damer, Grevinde Anna Sybille Reventlow og Grevinde Louise Stolberg. Schack-Rathlou kaldte senere Geheimeraadinde Løvenskjold for sin ældste og allerbedste Veninde¹⁵. Efter at han i Efteraaret 1770 havde nedlagt alle sine Embeder og havde forladt København, bekymret for sin og Landets videre Skæbne, var Løvenholm det

Sted, hvortil han søgte. At hans Ophold hos sin Veninde kun blev saa kort, skyldtes udelukkende, at hun sidst i November blev syg.

Lykkelig var han paa sine gamle Dage, naar hun besøgte ham paa Rathlousdal. Da hun forlod ham engang i Foraaret 1790 efter at have boet hos ham hele Vinteren, skrev han sørgmodigt til A. P. Bernstorff, at hun havde efterladt en knugende Tomhed. Der vilde gaa nogen Tid, før han og hans Kone vænnede sig til at undvære hende.

Noget bedre Hjem kunde altsaa næppe tænkes for Jochim Otto. Fra at have levet sit Liv ude i den afsides Ribeegn, stod han nu midt i Landets Hovedstad, omgivet af jævnaldrende Kammerater. Det naturlige, friske Ungdomsliv var dog paa dette Tidspunkt undertrykt af den alvorstunge Pietisme, der havde lagt sin klamme, ufrugtbare Haand ikke blot over det daglige, utvungne Samkvem, men ogsaa over Aandslivet. Overdreven Sparsommelighed og Nøjsomhed prægede alt, Festlighed var saa godt som banlyst, alt under Paavirkning fra det fjerntstaaende, stive og højtidelige Hof. Under disse Forhold har det næppe heller været let for den unge Mand at faa den ønskelige Luftforandring og at faa det hjemlige Støv fra den lille jyske Herregaard rystet af sine Vinger.

Derimod stilledes han Ansigt til Ansigt med den opvaagnende Interesse for dansk Sprog og Historie. Grams og Langebechs Aand forstod at gribe den studerende Ungdom, og hvad der maaske var begyndt at spire i Schack allerede i Barndomsaarene ude paa den gamle historiske Ribeegn, fik her Jordbund til at vokse sig stærk under Paavirkningen fra Universitetet og General Numsens dansk-elskende Hjem.

Ikke mindst denne Side af Schacks Udvikling har sin Interesse, fordi det nationale saa at sige blev det bestemmende i hans Gerning. I hans Brevveksling fra Halvtredserne og Tredserne møder man ham som den fuldt udviklede, bevidst nationale unge Mand¹⁶, hvis Kærlighed til alt dansk var et med hans Tankeliv, og som i lige saa høj Grad som Guldberg kom til at repræsentere det nationale Gennembrud i dansk Statsstyrelse.

De to første Aar i Hovedstaden gik med Skolegang. Dathe var rejst med ham til København og blev hos ham til 1744. Den 1/10

1741 konfirmeredes han i Holmens Kirke, og den ²⁰/₅ 1743 var han første Gang til Alters¹⁷.

Det var dengang ikke almindeligt, at unge Adelsmænd tog Studentereksamen eller nogen Universitetseksamen, og Schack lod sig heller ikke immatrikulere. I Vintrene 1742—45 hørte han private Forelæsninger, dels juridiske hos den lærde Professor Scheidt og dels historiske hos Professor Møllman, hvilken sidste i al Fald i sine senere Aar havde et daarligt Ry paa sig som Universitetslærer. Hvert Aar tog han Rideundervisning hos den dygtige Ridelærer Wendorf.

I Juni 1746 rejste han første Gang udenlands med Dathe som Hovmester. Til Rejsekammerat fik han sin lille Fætter Frederik Numsen, der kun var 9 Aar gammel og altsaa alt for ung. »une idée bien singulière«, som Schack-Rathlou senere skriver.

Rejsen gik over Hamborg, Hannover, Kassel, Frankfurt, Strassbourg, Basel, Bern til Lausanne, hvortil de naaede i September Maaned. Efter at have faaet et nyt Rejsepas hjemmefra »til videre udenlands« rejste de i April det følgende Aar over Geneve, Lyon, Chalons sur Marne til Paris. Hele Sommeren tilbragte de her. Schack lærte Sproget fortrinligt og satte sig godt ind i den franske Litteratur. Den 1. Oktober brød de op og kom gennem Dathes Fædreland, Sachsen, tilbage til Danmark.

Før Udenlandsrejsen var Dathe en Tid Huslærer hos Etatsraad Lichtenbergs i Horsens og paa Engelsholm; hans Digtsamling er saaledes dateret Engelsholm den 3. Juli 1745. Derimod vides der intet om, hvad han senere foretog sig. Schack-Rathlou skrev i Marts 1761 til Sekretær Herschend paa Rathlousdal om at give »min gode, gamle Ven Dathe 32 Rdl«, og den 22. November 1766 bad han atter Herschend om at udbetale et mindre Beløb til Dathe og »mine andre Kreditorer«. Sine sidste Aar levede han »stille og kristeligt« paa Schack-Rathlous Gaard, Bjergager Hovgaard i Bjergager Sogn, ikke langt fra Rathlousdal, og her døde han 1785, 94 Aar gammel.

Allerede under Rejsen begyndte Schack at indkøbe Bøger, og videre fortsatte han i Aarene efter 1750, da han begyndte at tjene lidt Gage. Nogle fik han i Arv efter sin Moster. Arveprins Frederik og Kronprinsen sendte ham kongeligt indbundne Værker, og andre

foræredes ham af Venner, efterhaanden som hans Boginteresse blev kendt.

De fleste købte han dog paa Auktioner, ofte sjældne og kostbare Udgaver, og hans efterladte Bibliothek¹⁹ indeholder derfor adskilligt af ret stor Værdi. Foruden en Del religiøse Værker og Bibler samt ældre og yngre danske Lovsamlinger bestaar det hovedsagelig af historisk og fransk Litteratur fra det 17. og 18. Aarhundrede. I hver Bog skrev han sit Navn og Anskaffelsestidspunktet samt tillige hyppigt, hvorfra han havde erhvervet den.

At det ikke blot var en Biblio-fils Samlerlyst, der drev ham til alle disse ofte ikke helt billige Anskaffelser, ser man af en Mængde Bemærkninger, som han ofte føjer til i Bøgernes Marginer eller paa deres Forsider. At dømme efter disse lagde han sig i Halvtredserne med Iver efter Studiet ikke blot af Frankrigs Historie, men ogsaa af dets ældre og yngre litterære Produktion, spændende lige fra Fenelons og Ramsays Digte til Voltaires, Rousseaus og de andre Encyklopædisters voldsomme Sønderlemmelse af den gamle Verdens Overleveringer. Han abonnerer paa Encyclopédien og læser den. Han søger og prøver at forstaa, sammenligner det nye med det gamle og slutter sig til den almindelige Begejstring for den fordomsfri, men mere konservative Montesquieus »Esprit des lois«.

I hans yngre Aar havde dog navnlig Historien hans Interesse. Han var en ivrig Numismatiker, og i hans Bogsamling findes adskillige sjældne og gamle historiske Værker baade om Nordens og det øvrige Europas Historie. Senere op i Aarene, efterhaanden som Embedsgerningen mere og mere lagde Beslag paa hans Tid, fik de statsvidenskabelige Interesser Overtaget, og hans Boganskaffelser omfatter nu baade Statistik og Statspolitik samt den mere litterære, filosofiske Litteratur om Statsret og Statssystemer.

Medens han var i Paris, havde Kongen den 4. Sept. 1747 udnævnt ham til sin Kammerjunker, og tillige erfarede han, at hans Kusine, Geheimeraad Christian Rathlous eneste Datter, Sophie Hedvig Qualen, var død. 36 Aar gl., uden at efterlade sig Børn. Da han midt i Juni 1748 naaede Rathlousdal, fandt han derfor sin Onkel og Tante i den dybeste Sorg.

Geheimeraad Rathlous kødelige Kusine, Geheimeraadinde Charlotte Amalie Gersdorff paa Ravnholt, gift med tidligere Statsminister, Geheimeraad Christian Sehestedt, var god Veninde af Geheimeraadinde Rathlou. I deres Breve betroede de hinanden alle deres Glæder og Sorger og kaldte hinanden for Søstre³⁰. Geheimeraadinde Sehestedt var en betydelig og fint kultiveret Dame. Hun havde ingen Børn og havde derfor med den største Kærlighed taget sig af Børnene af sin Søsterdatter, Generalinde Sophie Hedvig Juul, født Comtesse Friis, gift med Generallojtnant Ove Juul.

Ligesom Geheimeraad Christian Sehestedt og Hustru havde testamenteret deres fælles Ejendom, Ravnholt og Nislevgård, til General og Generalinde Juul, saaledes blev Geheimeraad Christian Rathlou og hans Hustru — mulig paa Geheimeraadinde Sehestedts Initiativ — ogsaa enige om at testamentere Rathlousdal og Gersdorffslund, nu da de ingen Børn eller Børnebørn havde, til Jochim Otto Schack, men paa den Betingelse, at han vilde ægte General Juuls Datter, Frk. Øllegaard Charlotte Juul, som var Geheimeraad Rathlous Søskendebarn³¹. Paa den Maade arvedes de to Gaarde baade af en Slægtning paa hans og hendes Side, »da vi efter tilfælles Betragtning ilive agtet for got og best sirligt at kaste Tale paa een af hvers nærmeste, — — — til Guds Ære, deris egen Gavn og alles Glæde«³².

Dette Forslag blev forelagt Jochim Otto Schack ved hans Hjemkomst. Øllegaard Juul var imidlertid endnu kun 10 Aar, og Sagen hastede for saa vidt ikke. Schack forlangte da ogsaa Betænkningstid, hvor glimrende end Tilbuddet var. I Juni s. A. saa han for første Gang Øllegaard Juul, »qui me paroisoit déjà très aimable«, og kort efter maa han have givet sit Samtykke til Forlovelsen. Thi det følgende Aar søgte Onkelen og Tanten om Tilladelse til at oprette Rathlousdal til et Stamhus for Schack paa den Betingelse, at han ægtede Frk. Øllegaard. Tilladelsen blev givet ved Patent af 7. August 1749.

I Løbet af de følgende Aar kom de to unge til at lære hinanden rigtig at kende, og efter hendes Konfirmation og kort Tid før hun fyldte sit 14. Aar fejredes Forlovelsen den 24. August 1752³³. Hun var bleven et virkeligt Inklinationsparti for ham, og inderligt holdt de sammen hele deres Liv trods de Sorger og Skuffelser, som blev deres Lod. I sine efterladte Breve paa Løvenborg har Geheimeraadinde Løvenskjold skrevet om Livet paa Rathlousdal og nævner

bl. and., at Schack-Rathlou engang sagde, at han vilde være »miserabel« uden Fru Øllegaard.

Et andet Sted skriver³⁴ hun efter et Besøg paa Rathlousdal, at hun der fandt »saa megen Hjertelighed, en harmonisk Levevis, Fred og Sindsligevægt«. Da Schack-Rathlou i 1774 var i Meklenborg i Anledning af Arveprinsens Formæling med Prinsesse Sophie Frederikke, skrev³⁵ A. P. Bernstorff til ham: »Le comte Wedell-

Geheimeraadinde Schack-Rathlou, f. Juul

Efter Maleri paa Ravnholt
Vistnok malet 1783 af C. A. Lorentzen

Friis vient d'arriver. Il est gros et gras et soutient très bien l'absence de sa femme. Je rends la justice à V. E., qu'elle ne fait pas de même.«

Øllegaard Juul var født den 5. Oktober 1738 og var den meste Tid opdraget paa Ravnholt hos sin Tante. Den 5. November 1756 blev de viede i Randers af Provst Wedege. Schack havde selv valgt til Brudetekst Pauli Breve til Romerne 15. Cap. 13. Vers: »Men Haabets Gud fylder Eder med al Glæde og Fred o. s. v.«

Efter Portrætterne at dømme var baade Schack og Fru Øllegaard langt fra at være Skønheder. Den tyske Digter, Grev F. L. Stolberg,

der ofte udtalte sig haanende og nedsættende om det danske Folk, har ogsaa i sin »Das Ungeziefer« (c: 1780) satiriseret over danske Statsmænd, og i et Vers kalder han Schack for den lille fede Herre, der vralter afsted³⁶.

Hun var lille og spinkel, men kvik og vindende. Geheimeraadinde Løvenskjold skrev³⁷ i 1776 til sin Veninde, Louise Stolberg, at hun var glad for, at denne syntes om Fru Øllegaard Schack, thi hun elskede hende oprigtigt, fordi hun vidste, at hun havde et godt og følsomt Hjerte. Med en anden Opdragelse og en Omgang saa god, som den Forsynet havde skænket hende selv, vilde Fru Schack være blevet en Perle blandt Kvinder.

Sybille Reventlow, der, som hele sin Kreds, kun havde lidt tilovers for Schack, skrev i 1787 til Louise Stolberg²⁸, at det var Skade, denne Dame var bragt ud i et Selskab som det, hvori hun levede. Hun var født til at være elskværdig, og hun havde baade Aand og Hjerte. Ditlev Reventlow skrev²⁹ i 1763 til Schack, at hans lille Frue var alt for interessant, til at man ikke mindedes hende ved enhver Lejlighed, og A. P. Bernstorff skrev i 1776, at hun »peut estre très intéressante³⁰«. Schack-Rathlou selv skriver efter hendes Død paa et løst Stykke Papir i hendes Bibel, at hun som faa forstod at beherske sig, var sagtmødig, from og taalmodig og havde aldrig heftige Sindsbevægelser.

Geheimeraad I. O. Schack-Rathlou

Efter Maleri paa Ravnholt

Malet 1783, vistnok af C. A. Lorentzen

Frederik V.s Tronbestigelse blev hilst med Tilfredshed over hele Landet. Særlig i Hovedstaden følte Afslutningen paa Pietismens triste Stilhed som en Befrielse. Holberg aabnede atter sin kære »Danske Skueplads«, og friske Pust satte Fart i de litterære og videnskabelige Sysler. Alt ligesom vaagnede op, som efter en lang og tung Mørketid. I Løbet af kort Tid veg de ærbare og alvorlige Miner for Latter og Skæmt, og det naturlige Liv sprudlede frigjort frem i alle Samfundslag. Først af alle Steder holdt Festligheden sit Indtog ved Hoffet. Paany kom der Glans over Kongeborgen, og den vennesele Konge gav Eksemplet overfor sit tro Folk til en ny, glad Tid.

Efter sin Hjemkomst udnævntes Schack den 2. Januar til Auscultant i Højesteret, og den 5. Marts s. A. fik han ogsaa Sæde i Hofretten, men uden Votum. I August s. A. beordredes han med som Ambassadekavalier i den senere Geheimekonferentsraad Carl

Juels Ambassade til Stokholm, hvor de forblev til Maj næste Aar. Allerede i Juli drog han atter afsted som Kammerjunker i det Gesandtskab, som drog til Brunsvig for at hente Kong Frederik den Femtes 2. Gemalinde, Dronning Juliane Marie. Rejsen varede kun 4 Uger.

De følgende Vintre var han i København. Somrene tilbragte han dels i Jylland og dels paa Ravnholt, hvortil han efterhaanden følte sig meget stærkt knyttet. Med Geheimeraadinde Sehestedt stod han paa den hjerteligste Fod, og Ven blev han med sine Svogre, den konservative Geheimeraad Christian Sehestedt Juul og Gesandten, Kammerherre Frederik Ludvig Juul. Som et Udtryk for sin Taknemmelighed testamenterede han i sine sidste Aar hele sit Arkiv og hele sin store Bogsamling til Ravnholt.

Ved den første Højesteretssamling i 1754, som Kongen holdt, udnævntes han til virkelig, men ulønnet Assessor ³¹.

I Efteraaret 1754 fik han Expresordre fra Grand Maréchal Grev Moltke om at komme til København for at tiltræde Stillingen som Kammerjunker hos den 5-aarige Kronprins Christian. Schack havde netop faaet sin egen Husholdning i Randers, og nu skulde han bort. Noget nærmere at vide om sin tilkommende Virksomhed kunde han ikke faa, da Prinsens nye Hofmester, Grev Ditlev Reventlow, endnu ikke var kommen hjem fra Paris, hvor han hidtil havde været Gesandt. Usikkert laa derfor Udsigterne for ham, og han var ked af at maatte sige sin Lejlighed op og afskedige sin Kok uden endog at kunne faa at vide det nærmere Tidspunkt for, naar han skulde tiltræde Stillingen. Sine andre Tjenestefolk haabede han paa at kunne beholde.

I Gage skulde han have 800 Rdl. aarlig. Det var ganske vist ikke meget, men dog et Lyspunkt for ham netop paa dette Tidspunkt, hvor de økonomiske Bekymringer var begyndt at nage ham. Hans Udenlandsrejse havde nemlig kostet ham 2500 Rdl., der laa som en tyngende Gæld paa Sneumgaard. Tilmed havde han maattet bortforpakte denne for omtrent Halvdelen af, hvad den tidligere havde ydet.

Han var ked af at skulle forlade Randers, hvor hans Svigerforældre og hans Forlovede boede. »Je laisse en arrière«, skriver

han til Geheimeraadinde Sehestedt paa Ravnholt, »cette aimable personne, que j'adore, mes parents, mes biens, mes amis pour entrer dans un esclavage, où cent mille déplaissirs m'attendent et dont la fin est douteuse et équivoque — — — — — c'est un vrai martyr que de forcer son esprit et de roidir sa volonté contre ces affections, et c'est précisément mon cas; j'aime ma promesse et je la quitte, je déteste le grand monde et j'y cours, je n'aime pas les enfants et l'on me fait pédagogue, je chéris la liberté et on m'enferme — — — — un grand soulagement, que j'aurai, sera le plaisir de voir Mlle de Juel [Juul] aussi souvent, qu'il me sera possible.«

Den 11. Oktober er han i København. Han havde lovet Geheimeraadinde Sehestedt ikke at beklage sig mere, og han skriver, at han skal gøre sig Umage for at skjule sin Sorg og forrette sin Tjeneste med godt Humør. Geheimeraadinden havde sammenlignet hans Skæbne med Jacobs i 1. Mosebog, men Schack protesterer. Den gode Jacob var ikke saa forelsket som han, og Rachel var ikke saa smuk som hans »Nølle« (Kælenavnet for Øllegaard Juul). Tilmed kunde Jacob se sin Elskede hver Dag, hvorimod Schack maatte nøjes med at se sin i Tankerne (»verra la mienne que des yeux de la foy«).

General og Generalinde Numsens Indflydelse var ham selvfølgelig en værdifuld Introduktion til at komme ved Hove, og formodentlig er det ogsaa paa deres Anbefaling, at den unge, endnu ret ukendte Adelsmand allerede fra første Færd betroedes den lille Kronprins Christians Opdragelse. Iøvrigt var Schack af flere Grunde vel egnet til en saa ansvarsfuld Stilling. Alene hans solide Moral og hans gode Kundskaber gjorde ham selvskreven i et Aarhundrede, hvor Interessen for boglige Sysler ellers var saa sjælden blandt de unge, danske Adelsmænd og saa lidt estimeret i Hofmændenes Kredse. Ganske særligt har han dog med sit danske Sindelag passet fortrinligt ind i Dronningens Ønske om at give Prinserne en virkelig dansk Opdragelse og et virkeligt Kendskab til Modersmaalet. Den lærde Rektor Benjamin Dass skrev s. A. ³² til Suhm: »Den nye Instruktion, som er givet Vedkommende til Kronprinsens Information, skal indeholde en curieux Artikkel, som er, at al Information maa ske paa Dansk, og saaledes bliver flere end een nødsagede til at tale dansk«. Benjamin Dass tilføjer: »Kammerjunker Schack, som stedse skal være om ham og hos ham, bliver her af mange roset.«

Den egentlige og ansvarlige Opdrager var ganske vist Hofmesteren, men Kammerjunkeren var i Virkeligheden den, som havde den mest direkte Indflydelse. Ham paalaa det at føre det intimere Tilsyn med Prinsen. Han skulde opvarte ham baade ved Dag og Nat og skulde derfor sove i hans Kammer tæt ved hans Seng. Bestandig skulde han have Opsigt med hans Person og hans Opugtelse, paase, at han gik i Seng og stod op i rette Tid, iagttage hans Sindelag, sørge for hans gode Sæder og Gebærder og for, at han fik en anstændig Frihed i Talen. Han skulde føre Tilsyn med hans Paaklædning og rettidig bestille det nødvendige nye Tøj. Mærkede han utilbørlige eller andre uanstændige Tilbøjeligheder, skulde han melde det til Hofmesteren. Tillige havde han Tilsynet med Tjenestefolkene og Pagerne, der kun med hans Tilladelse maatte forlade Slottet.

Den 5. April gjorde han sin Entré ved Hoffet, hvor hans Svigerinde, Frk. Christiane Sophie Juul, paa dette Tidspunkt var Hofdame. Da han i 1756 fik Tilladelse til at gifte sig, ophørte han samtidig med at ligge om Natten i Prinsens Værelse, men fortsatte sin Gerning lige til 1759.

Schack lærte i disse Aar sin Myndling rigtig at kende og kom til at holde af ham. Efter at han var fratraadt, vedblev han at nære den omhyggeligste Interesse for ham, og han var glad, naar Reventlow skrev til ham, at Prinsen ofte talte om ham. I 1760 syntes han at have bebrejdet Reventlow, at denne havde bevæget Kongen til at lade Prinsen indpode Kopper, saaledes som det dengang var Brug, før man sidst i Aarhundredet lærte den mere ufarlige Kopppevaccination at kende. Schack var i og for sig ikke imod selve Indpodningen, som dog var en Garanti mod den store Koppesydom, men han fandt det urigtigt at gøre det paa et Tidspunkt, hvor Kongen var fraværende³³, tilmed da hele Offentligheden og den kongelige Familie var imod det. Reventlow svarer ham³⁴), at han havde ogsaa været udsat for de allerstørste Bekymringer. Gud alene var Vidne til hans Angst. Alt var imidlertid forløbet godt. Feberen var langt under, hvad Sygdommen ellers gav, og Prinsen havde ialt kun 37 Ar, hvoraf tre i Ansigtet. Det Portræt, som Pilo skulde male af ham til Schack, vilde saaledes kunne blive lige saa smukt, som hvis det var malet før Sygdommen. 1764 skriver

Reventlow til ham, at Prinsen før sin Fødselsdag havde været til Eksamen og havde klaret sig i Religion og Statsvidenskab langt over, hvad man kunde vente sig af en Dreng i hans Alder. Han er endnu lidt letsindig; men han er retfærdig og har en fin Taktfølelse.

Charlotte Dorothea Biehl beklager i sine Breve³⁵, at Schack ikke fik Lov til at virke der længere, fordi han havde saa udmærkede Evner til at tage Prinsen og havde kunnet give ham »faste og rigtige Begreber og ved Fornuft og Lempe undertvunget den trodsige Egensindighed, som der sagdes at være ham medfødt«. Charlotte Dorothea Biehl ved ikke, om han gav op, fordi han selv ønskede det, eller fordi Reventlow ikke vilde have en Mand »af saa sande Fortjenester« saa nær Prinsen. Han selv skriver intet om det, og kun Reverdil fortæller i sine Memoirer, at Schack trak sig tilbage, fordi han indsaa, at han ikke formaaede at raade Bod paa alle Misgrebene ved Prinsens Opdragelse.

Intet tyder dog paa, at deres muligt forskellige Syn paa Prinsens Opdragelse har drevet ham bort fra en Opgave, hvis store Betydning utvivlsomt har staaet ham klar. Lige fra sin Afrejse til Sverrig i Foraaret 1760 bevidner han i Breve baade til Gram og til Bernstorff fortsat Reventlow sit oprigtigste Venskab og udtaler sig varmt om hans Evner til at opdrage Kronprinsen³⁶. I et Brev³⁷ til Asseburg mener han endog, at Reventlow som Opdrager for Prinsen har gjort sig udødelig fortjent. Da denne i April 1766 skrev³⁸, at han ikke havde været glad siden Frederik den Femtes Død, at han kun holdt ud af Pligt, og at han i al Fald ikke vilde være Vidne til, at det Arbejde, som havde kostet ham saa meget, blev tilintetgjort, svarede Schack ham³⁹, at han ikke uden Nødvendighed maatte opgive en Prins, som han havde opdraget fra Barnsben, og et Land, som han holdt af. Naturligere ligger Sagen derfor sikkert saaledes, at Schack efter de fire Aar som Kammerjunker nu følte sig moden til at ombytte sin Hoftjeneste med en virkelig Livsstilling.

Som Belønning for sin Virksomhed udnævnte Kongen ham den ²²/₃ 1759 til Kammerherre og antedaterede Udnævnelsen to Aar, hvad der gav ham større Anciennitet. Samtidig udnævntes han til lønnet Assessor i Højesteret med en Gage paa 1200 Rdl. og med Løfte om Forhøjelse med 300 Rdl., saa snart der blev en Vakance i Relten.

Aaret i Forvejen havde han solgt Sneumgaard til Biskop Hygum i Aarhus for 39,000 Rdl., en Sum der langt oversteg, hvad han havde haabet at kunne faa for den.

KAPITEL III

DIPLOMATLIV I STOCKHOLM

Allerede i 1753 havde man tilbudt Schack Gesandtskabsposten i Berlin. Han sagde ja, men af ukendte Grunde blev Planen forandret og i Stedet for udnævntes Grev Johan Ahlefeldt. I Okt. 1759 fik han Tilbud om at gaa til Sverrig og afløse A. F. Asseburg som Gesandt. Schack holdt meget af Asseburg, som J. H. E. Bernstorff havde protegeret ind i dansk Statstjeneste. Nu var han falden i Unaade hos den myndige franske Gesandt i Stockholm, Havrin-court. Denne forlangte en danskfødt Mand derop. Valget faldt paa Schack, der erklærede sig villig og dermed traadte ind i dansk Politik.

Ikke mange unge Mænd har vel begyndt deres Livsbane under saa gunstige Udsigter. Han var udrustet med gode Kundskaber, var bleven sikker i at bevæge sig under et større Hofs vekslende og ofte uberegnelige Luner. Ikke mindst havde han sine Forbindelser i Orden med de indflydelsesrige Lejre omkring Kongen og Landets to mægtigste Mænd, nemlig selveste Overhofmarskal, Grev A. G. Moltke og sin Chef, Grev J. H. E. Bernstorff, var hans Velyndere og Beskyttere. Trygt rejste han til Stockholm den 1. Marts 1760¹.

Sverrig var paa dette Tidspunkt midt i den preussiske Syvaarskrig. I September 1760 traadte den svenske Rigsdag atter sammen. Endnu var det hoffjendtlige Hatteparti det stærkeste, og paa Riddarhuset sejrede den fremragende og begavede Generalløjtnant Fred. Axel Fersen for 2. Gang ved Valget til Landmarskal over Hoffets

og Huernes Kandidat, Adam Horn. Ogsaa indenfor den gejstlige Stand valgtes en af Hattenes første Mænd, Ærkebispen Samuel Troilius, til Leder.

Hattene var dog ingeniunde noget stærkt og samlet Parti. Betydende Spørgsmaal havde skabt flere misfornøjede Grupper, som fylkedes om Intriganten, General Pechlin, og Uenigheden var saa stor, at man ved Nylaarstid frygtede Regeringens Fald.

I denne Situation besluttede Fersen i Samraad med den indflydelsesrige franske Gesandt Marquis d'Havrincourt at forsøge at vinde Pechlin. Resultatet blev, at de mest yderliggaaende Hatterførere skulde ofres, og at Pechlin af Frankrig fik en betydelig Sum Penge.

I Januar 1761 traadte Rigsdagen sammen igen. Pechlins Forlig mødte den voldsomste Kritik fra Huernes Side, og Pechlin blev udelukket en Tid fra Riddarhuset.

Den svenske Konge, Adolf Frederik, var god og venlig, men yderst svag, hvorimod Dronning Louise Ulrika var herskelysten og stolt og anerkendte kun de samme Grundsætninger for et Lands Styrelse som sin mægtige Broder, Frederik den Anden i Preussen. Hun havde Interesse for Kunst og Videnskab, elskede at give Hoffet Glans ved store pragtfulde Fester; men ligesom Kongen og de øvrige Gottorpere nærrede hun det største Had til alt dansk.

Bernstorffs Bestræbelser gik, som bekendt, ud paa at hindre enhver Bevægelse for at bringe Sverrig bort fra Konstitutionen af 1719, der, som Schack udtrykker³ det i en Memoire 1772, havde ruineret Sverrig mere end alle de ulykkelige Krige, men som ogsaa havde gjort det muligt for Danmark at leve i Fred i 52 Aar. Foreløbig var det Planen at støtte Hattene for derved at holde Hoffet i Skak og sikre Danmark mod Krigsforetagender fra Sverrigs Side. Han søgte i dette Øjemed Støtte hos Frankrig, hvis Planer faldt sammen med den danske Regerings.

I Overensstemmelse hermed instrueredes Schack af Bernstorff baade skriftligt den 1. Februar 1760 og i en mundtlig Samtale den 26. Januar s. A.

Den franske Gesandt, Marquis d'Havrincourt, var en betydelig Mand, men forfængelig og taalte intet Forsøg fra vor Side paa at naa op paa Højde med hans Land i Indflydelse paa de svenske Forhold. Ydermere støttede han sig stærkt til de mest betydende Hatterførere, særlig til Höpken, som var en uforsonlig Modstander af

Danmark, og Splittelsen i Norden dannede netop for ham et udmærket Grundlag for Frankrigs Magtstilling.

Selv om Bernstorff saa at sige var opdraget i Begejstring for Frankrig og elskede dette Land, var det dog lykkedes Frederik den Anden i Preussen at gøre ham mistænkt i franske Kredse for at være engelsksindet. Først da Bernstorff havde faaet den hidtidige franske Gesandt i København kaldt tilbage og Jean François Ogier udnævnt i hans Sted, blev Danmarks Stilling til Frankrig atter intimere.

Bernstorff gav i sin mundtlige Instruktion Schack Ordre til at søge at vinde d'Havrincourt. Han skulde oprigtigt meddele ham alt og tage ham med i alle Overvejelser, undtagen naar Bernstorff sagde, at han ikke skulde gøre det. Overfor Kongehuset skulde han være høflig, men maatte ikke indlade sig med det eller med dets Tilhængere for ikke at blive antaget for en Ven af dette Parti og dermed af England og Preussen. Dette havde nemlig kostet Asseburg Stillingen, idet d'Havrincourt havde benyttet sig heraf til at forlange ham hjemkaldt.

A. G. Moltke gav Schack i Juli 1760 en kort Orientering om de betydeligste, politiske Personligheder i Stockholm og bad ham søge at overvinde d'Havrincourts Mistillid til Bernstorff. Til Trods for at endog Ogier fra København ydede ham sin Hjælp hertil, lykkedes det ham imidlertid ikke. Rent privat blev d'Havrincourt velvenligere og venligere³, men han formaaede ikke at overvinde sin Uvilje mod Bernstorff, og saa snart der skulde forhandles, blev han mistænksom og beskyldte endog Ogier for at være partisk og dansk paavirket⁴. Kort efter kunde Schack dog meddele⁵, at den franske Gesandt blev mere og mere bøjelig, og at han haabede at kunne faa ham til at tænke gunstigere om os. Ogsaa den almægtige Höpken gik det bedre med, men han var dog stadig »jaloux de métier« og uvenlig i Omtalen af Bernstorff.

Først efterat sidstnævnte var traadt ud af Rigsraadet med Udgangen af 1761, og d'Havrincourt var tilbagekaldt i Oktober 1762, kom Schack med Støtte af Ogier efterhaanden i den rigtige Forstaaelse med den nye franske Gesandt⁶; men da var Bernstorffs Haab om Frankrigs Støtte definitivt bristet efter Krisen med Peter den Tredie i 1762.

Med Rusland gik Forhandlingerne stadig lidt uroligt, Schack tillagde det dog ingen Betydning med Hensyn til dets Indflydelse i Sverrig. Thi, skriver han, elsker Svenskerne ikke os, staar de endnu skarpere overfor Russerne. Med den danske Gesandt i Sct. Petersborg, Gregers Haxthausen, begyndte han en livlig Brevveksling. Haxthausen forsynede ham med alle Oplysninger og sendte sine Depecher til Danmark over Stockholm.

Ved sin galante og hele tillidsvækkende Fremtræden lykkedes det ham derimod ganske at vinde en anden af Hattenes Førere, den kultiverede og videnskabelig dannede Grev C. F. Scheffer⁷, der ligeledes var en god Ven af d'Havrincourt, om ikke saa betydende som Höpken. Med ham sluttede han et Venskab, som varede hele Livet. De talte fortroligt sammen, skrev til hinanden, naar de havde noget paa Hjerte, og da Scheffer i disse Aar var ude i økonomiske Vanskeligheder, laante Schack ham Penge, som han først fik tilbagebetalte flere Aar efter⁸. Ligeledes lykkedes det ham at komme paa den bedste Fod med adskillige af de andre Gesandter, og særlig smigrer han sig i et Brev til Asseburg i Oktober 1760 med, at endog den russiske Ambassadeur er bleven »plus traitable«.

I Begyndelsen befandt han sig ogsaa udmærket derovre og skriver⁹ i Januar 1761 til sin Onkel, Overjægermester Gram, at han syntes, at Arbejdet lykkedes for ham. Han var ved godt Mod og var tilfreds med sin Gerning.

Med den største Iver fulgte han Begivenhederne paa Rigsdagen, satte sig grundigt ind i de svenske Forhold og sendte flittigt og samvittighedsfuldt Indberetning paa Indberetning hjem til Bernstorff. Trolig søgte han at skaffe Danmark Venner indenfor Hattenes Parti. Ligesom de andre Gesandter brugte han Mængder af Penge til Bestikkelser, hovedsagelig gennem Scheffer, og i Maj 1761 skrev han hjem, at Pengene gjorde god Nytte. Over 100,000 Rdl. stilledes der til Raadighed for ham i hvert af de to Aar 1761 og 1762, og omsat i svenske Dalere med den daværende Vekselkurs betød disse Beløb i Virkeligheden det mangedobbelte. Bernstorff var da ogsaa yderst tilfreds med ham. Han stolede trygt paa ham og vidste, at selv om han langt fra havde Asseburgs betydelige diplomatiske Evner, saa vilde han støt og samvittighedsfuldt arbejde efter de

Retningslinier, som han stak ud for ham. En Redegørelse for Schacks politiske Virksomhed i disse Aar i Sverrig vil følgelig kun blive en Gentagelse af, hvad der andetsteds saa grundigt er skrevet om Bernstorffs Udenrigspolitik, og skal derfor udelades her.

Uforstaaeligt er det imidlertid ikke, at det myldrende Liv i Stockholm, hvor der i Anledning af Rigsdagen var samlet henimod 1000 Adelsmænd fra hele Sverrig, de mange politiske Kombinationer og Partistridigheder, som Gesandterne mere eller mindre var nødt til at kaste sig ud i, samt Hoffets Uvenlighed efterhaanden gjorde den unge, urutinerede 32-aarige Diplomat nervøs. Kort efter sin Ankomst til Stockholm skrev¹⁰ han til Moltke, at jo mere han nærmede sig det kritiske Øjeblik, hvor han skulde træde i Funktion, jo mere urolig blev han. I Februar 1761 skrev han til Bernstorff, at han gjorde sig al mulig Umage, men alligevel gik han i en bestandig Angst for at handle forkert, fordi han kun havde smaa Evner og ringe Dygtighed. Det var ham dog en Trøst at vide, at Bernstorff beskyttede ham og bar over med ham.

Den Opdragelse, han havde faaet i sin Ungdom som Enebarnet mellem alle de beundrende ældre, havde forkælet ham og ligesom brændt et Stykke Land af mellem ham og denne Verden. Nu, han for første Gang stod alene i det fremmede som diplomatisk Medspiller i et voldsomt Opgør, havde han Vanskelighed ved at holde Humøret og Tilliden til sig selv oppe. Med sit følsomme Sind stod han kun alt for daarligt væbnet overfor den robuste Virkelighed. Det Virvar af Intriger, han var kastet ud i, og de mange hyppige, smaa Ærgrelser greb dybt i ham. Han levede med i alt, hvad der fortaltes ham af løst og fast, troede gerne paa det alt sammen, sporede Ondskab alle Vegne og var uden Sans for Humor og uden Spor af Evner til at kunne tage let paa en Sag. Kort sagt, han var langt fra at være Diplomaten med de støtte Nerver og det kritiske Skarpsyn til selvstændigt at finde Vej gennem de mange krydsede Linier. Han tilstaar det selv Gang paa Gang, og da Bernstorff i Efteraaret 1760 var kommen tilbage efter en Ferie, skriver han til Gram¹², at han havde været tynget af Bernstorffs Fraværelse. Jo mere han kom ind i sin nye Gerning, jo mere følte han, hvor herligt det var at have en Chef som Bernstorff. Han ønskede kun hans Bifald i lige saa høj Grad, som han elskede og beundrede ham.

I sin Depression trængte han til Opmuntring, hvad han ærligt tilstaar overfor Gram. Baade Bernstorff, Moltke og mange andre

Venner sendte ham da ogsaa Breve, som ligefrem strømmer over af Ros og Anerkendelse, men alligevel var det ikke tilstrækkeligt til at stive ham af i disse kritiske Tider, Han bliver melankolsk, pirrelig og mistænksom, saa hans Venner og da frem for alle hans Onkel maa tale ham til Rette.

Carl Christian Gram var født 1703 og var gift med Birgitte Christiane Friis, en Søster til Fru Øllegaard Schacks Moder. Bravhed og Fædrelandskærlighed knyttede ham og Schack sammen, og Gram taler bestandigt i sine Breve om »notre chère patrie«. I 1764 skriver han for Eks. til Schack om den unge Gregers Christian Juel, der var Legationssekretær i Stockholm, at det var en Glæde for dem, som elskede deres Land, at se unge Mænd af Nationens gode Familier du til noget og gerne ville tjene deres Land.

Gram er Schacks faderlige Ven og Beskytter og varetager hans Interesser i København lige fra hans diplomatiske Start. Han overbringer de forskellige indflydelsesrige Herrer hans Komplimenter og viser Bernstorff Breve, hvori Schack varmt priser sin høje Chef og udtaler sin absolutte Tilslutning til Regeringens Program. Han udforsker paa den anden Side ogsaa deres Dom om sin unge Slægtning og bringer Udtalelserne videre til ham, I 1760 meddeler han ham saaledes, at Grand Maréchal har ytret, at de aldrig har haft Grund til at være utilfredse med ham, og de paa-skønner »vostre prudence, vostre exactitude et bonne conduite.«

Schack er derfor tillidsfuld og tryk overfor sin Onkel, henvender sig aabenhjertig til ham med sine Bekymringer og faar ogsaa ærligt Svar.

I Februar 1761 skriver Gram til ham, at hans sidste Brev (af ³⁹/1) synes at være skrevet en af de Dage, hvor han har været i sit sorte Humør, fordi hans urolige og mistænksomme Sind havde faaet Overtaget over hans gode, som den gode Gud i ganske særlig Grad havde favoriseret ham med i Forhold til andre dødelige.

Schack svarer¹³ ham, at hans Situation ganske vist er lykkelig og tilfredsstillende. I hans Alder kunde man ikke forlange en Post mere behagelig og distingué, men han er dog bange for alle de indviklede politiske Kombinationer og Vanskeligheder, som nu

taarner sig op for ham. Bestandig dannedes der nye Situationer. Han syntes ikke, at han havde Dygtighed nok til at klare dem og frygtede for at gøre noget forkert. Det vilde kun være letsindigt af ham, om han stode paa Evner, som han bedre end nogen vidste, at han ikke besad. Han haabede dog paa sin Chefs Overbærenhed og Billigelse. »Ces réflexions, qui frapperoient tout autre, et qui me frappent moi surtout avec le caractère que j'ai, font ma justification«.

Den følgende Maaned skriver Gram, at han vilde ønske, at Schack snart fik Bugt med sit urolige Sind. Det tjente kun til Skade for ham selv og kunde let tyngde alle dem, som virkelig interesserede sig for ham, og da først og fremmest hans lille Kone. Den gode Gud havde frem for nogen anden velsignet ham med Evner og Forstand, det som man kalder »eine brauchbare Verstandt«. Hvorfor vilde han da gøre disse gode Evner unyttige ved at hidse sig selv op, thi Gram kunde forsikre ham, at der ikke eksisterede nogen Grund for ham til at være urolig. Han maatte ikke tro, at han var den eneste, som havde Vanskeligheder at kæmpe med.

Onkelens kraftige Ord hjalp for en Tid. Han roser ham i April, fordi hans sidste Brev er skrevet i en roligere Tilstand. De har, skriver Gram, kun Grund til, fremfor de fleste jeg kender, at være tilfreds, fordi De befinder Dem i en saa fordelagtig Stilling, der lover Dem en god Fremtid, blot De selv kan frigøre Dem for al Uro. Jeg kender ikke andre Hindringer for Deres Lykke end dem, som De selv gør Dem. Sluttelig beder Gram ham være retfærdig mod en Ven, som ikke har holdt op med at sige ham Sandheden til Trods for Risikoen ved at mishage ham. Han havde aldrig gjort det, om det ikke havde været for hans egen Skyld og til hans eget Bedste.

I det lange Løb formaaede Gram dog ikke at holde sin unge Slægtnings Humør oppe. I Vinteren 1760 var denne bleven Uvenner med Reventlow, som ikke mere besvarede hans Breve. Schack var ængstlig herover og beklager sig til Gram¹⁴. Uvenskabet kunde nemlig blive skæbnesvangert for ham, da Reventlow var Bernstorffs gode Ven og Svoger til Overhofmarskal Grev Moltke. Schack er saa deprimeret over det, at han allerede begynder at tale om efter sin Gesandtskabstid at ville trække sig tilbage til Jylland og leve alene derovre, hvad han synes passer bedst for hans Sind og Tankegang.

Det lykkes Gram at faa dem forligt. Der var ingen af vore Gesandter, som Reventlow havde mere Tillid til end Schack¹⁵, og han er ogsaa villig til at gøre det Skridt, som han bør gøre, men siger¹⁶, at den anden har den Fejl, som alle hans Venner mere end en Gang har faact at føle, nemlig hans Mistænksomhed og overdrevne Følsomhed. Gram raader derfor Schack til at sende Reventlow »une lettre obligente (telle que monsieur de Schack est très capable d'écrire, quand il veut)« og bede ham om at glemme det passerede. Reventlow var en Mand, som spillede en stor Rolle, og som efter al Sandsynlighed vilde blive ved med det endnu i mange Aar. Han var en Karakter, hvis Agtelse det betød mere at vinde end det blotte Venskab.

Selv om Schack kun skulde være Bernstorffs lydige Agent, var Opgaven som Gesandt i Sverrig ingenlunde let for en saa ung Mand som han, der tilmed var ganske uden diplomatisk Erfaring og uden større Kendskab til svenske Forhold og Personligheder. Stockholm var jo paa den Tid et af de vigtigste diplomatiske Centre. Han skulde her være Medarbejder i de vanskeligste diplomatiske Kombinationer paa samme Tid, som han for Sverrigs Vedkommende stilledes overfor indrepolitiske Forhold, der til Tider kunde være saa anarkiske, at der var Frygt for, at de kunde føre til Ændringer af selve Regeringsformen. Stormagternes og Nabolandenes modstridende Interesser¹⁷ i de indre svenske Anliggender gjorde Samlivet mellem Diplomatene usikkert, og det spændte Forhold mellem det danske og svenske Kongehus var ubehageligt.

Afstanden til København var ganske vist ikke større, end at Bernstorff til enhver Tid kunde holde ham grundigt instrueret og faa meddelt ham, hvad han skulde sige til de forskellige Politikere. Tilbage var dog en ikke ringe Selvstændighed og et ikke ubetydeligt Ansvar, som i al Fald til Tider var tilstrækkeligt til at gøre ham modløs. Lige forskrækkede blev saaledes baade han og Scheffer i Foraaret, da de fik at vide, at Dronningen til en tysk Greve skulde have sagt, at Scheffer havde indladt sig paa hemmelige Forhandlinger med det danske Hof, og at han havde haft meget vigtige Overvejelser med den danske Gesandt. Sit Brev

herom til Bernstorff slutter Schack med at skrive, at Deres Excellence føler bedre, end jeg kan beskrive, hvad jeg lider i den Anledning. I et andet Brev¹⁸ beder han om, at Bernstorffernes gode Ven, Legationssekretæren Anton Larrey, maa blive hjemkaldt, da hans svenske Venner, Ekeblad og Scheffer, mistænkte denne for at være i hemmelig Forstaaelse med Hoffet. Schack troede ikke paa Beskyldningen, men mener det dog rigtigt at fjerne ham, og i Maj 1762 blev han kaldt hjem.

Da Bernstorff endvidere i Begyndelsen af 1762 sendte ham en Depeche med yderst ubehagelige, udenrigspolitiske Nyheder. bl. a. om at den nye Kejser i Rusland agtede at favorisere det svenske Hof og den preussiske Konge, samt at England sikkert vilde lade sig bevæge til at følge Rusland, synes han, at alt bliver ham saa svært. Han skriver til Moltke¹⁹, at han ikke gaar ud af den ene besværlige Situation, før han stilles overfor en ny og endnu vanskeligere, som han aldeles ikke føler sig dygtig nok til at kunne klare. Opgaverne bliver saa store, at en frygtagtig Mand som jeg, tilmed ny i Faget, ikke er sikker paa at kunne løse dem uden at handle forkert.

Ganske vist forekommer de diplomatiske Udsigter ham ikke særlig mørke lige for Øjeblikket. Rusland vil næppe ofre flere Penge paa Sverrig, og Frankrig vil sandsynligvis ikke holde op med at støtte Konstitutionen. Alligevel foreslaar han, at han afløses af en erfaren og dygtig Ambassadør. En saadan Ordning vilde bedre end alt andet kunne tjene til at styrke Danmarks Stilling derovre og vilde heller ikke blive dyrere, da adskillige af de Penge, som nu anvendtes til Bestikkelser, i saa Fald kunde spares²⁰.

Den 21. Juni 1762 sluttede Rigsdagssamlingen, og da den dansk-russiske Krise i Juli var endt med Peter den Tredies Fængsling og Mord, falder Schack for en Tid til Ro.

Rent privat følte han det straks lidt vanskeligt at finde sig til Rette i Stockholm. Den syntes ham kun at være en Provinsby. Klimaet var koldt og hans Kone plagedes af Gigt i hele Kroppen. Snart syntes han dog at være falden til Ro og levede muntert med i Selskabslivet. Baade Schack og Fru Schack følte sig tiltalt

af den franske Gesandts Familie og lovede sig meget af Omgangen med den, men sluttede sig iøvrigt mest til den hollandske Gesandt. Gæstfrit aabnede de selv deres Hjem for alle danske, som besøgte Stockholm i disse Aar. I Januar 1761 er de lykkelige over at have Besøg af de unge Diplomater, Greverne Schulenburg³¹ og v. d. Nath³² samt St. Saphorin³³. De havde Orlov for at sætte sig ind i Diplomatergningen i Sverrig, men de to sidste skulde allerede være tilbage i København i Midten af Maaned. Da Schack gerne vilde skaffe dem Lejlighed til at deltage i det store Hofbal i Anledning af Kronprins Gustavs Fødselsdag, hvortil der var udstedt over 1500 Indbydelse, skrev han til Bernstorff og Moltke og udvirkede en Forlængelse af Orloven. I Vinteren 1760—61 boede Fru Schacks 20-aarige Broder, Ritmester Christian Sehested Juul, hos dem. Schack skrev³⁴ til Bernstorff, at det var udmærket, at unge Adelsmænd lærte deres Naboland og dets Folk at kende. Hvis den svenske Nation vilde tænke paa samme Maade, vilde alle gamle Fordomme mellem de to Folk snart være udryddede.

I Oktober 1760 skrev Bernstorff tilbage, at man fortæller, at De befinder Dem godt i Sverrig og at Deres Kone morer sig. Det glæder mig, og jeg er sikker paa, at det bliver endnu bedre, jo flere De lærer at kende. For at kunne have det lykkeligt, maa man more sig lidt, og det ønsker jeg ogsaa, at alle de maa gøre, som jeg gerne vil se tilfredse.

Virkelig kom Fru Øllegaard Schack efterhaanden til at befinde sig vel under de nye Forhold. Kun en kort Tid var hun nervøs, fordi en Koppepidemi hærgede Stockholm og krævede 100 Dødsfald om Ugen. Baade den unge Juul og Datteren blev skyndsomt vaccinerede.

Foruden med Diplomaterne kom de ogsaa paa fornøjelig Omgang med adskillige af de bedste Huse i Stockholm, først og fremmest Brødrene Scheffer og Rigsraad Grev Bark, som i 1762 blev gift med Frederik den Førstes indtagende Maitresse, Grevinde Catharina Ebba Horn, Søster til den senere saa bekendte General Frederik Horn³⁵. Kammerherreinde Schack satte Pris paa Livlighed. Straks, da hun kom til Sverrig, havde hun savnet sin vante Selskabelighed i København, men allerede i Januar 1761 kunde Schack skrive³⁶ til daværende Kammerherre, Baron Jens Krag-Juel-Vind, at hans Kone nød Livet, og at det ogsaa vilde være uretfærdigt, om hun ikke syntes godt om de fornemme

Kredse, som de omgikkes. Ved sit joviale Humør, sin Naturlighed og sin Naivitet behagede hun alle. Hun morede sig fortrinligt med alle Forlystelser, saasom S sammenskudsgilder (»Piqueniques«), Komedier, Kaneture o.s.v., som det ikke skortede paa. Var de hjemme nogle Aftener, var der altid Gæster hos dem, først og fremmest de førnævnte unge, danske Diplomater.

Disse faa Linier giver i al deres Korthed et hyggeligt Billede af deres selskabelige Liv i Stockholm. Diplomatsfamilierne var elskværdige, og Fru Schack faldt godt til indenfor deres mondæne Circler. Derimod er han ikke uden Kritik overfor Svenskernes high life. Den lange Krig, Partistridighederne og de økonomiske Vanskeligheder havde sat sit forringende Præg paa den svenske Overklasses Anstand.

I August 1760 skriver²⁷ Schack til Overhofmester Vind, som i 1751 var Gesandt i Stockholm, og som Schack havde truffet der, da han som Kavalier i Carl Juels Ambassade boede nogle Maaneder deroppe: »Stockholm har ganske forandret sig. Hoffet, Byen, det fornemme Selskab, Sæder og Skikke, kort sagt alt er anderledes, og det er ikke mere ved Nøjsomhed, at den svenske Nation udmærker sig. Naar vi Udlændinge kan klare os, er det fordi Vekselkursen i de sidste Aar er steget meget. En Hamborgerrigsdaler, som tidligere noteredes til 36 svenske Mark, er nu oppe i 63, altsaa omtrent i det dobbelte.«

I September skriver²⁸ han til Geheimeraadinde Gram, som han havde lovet at fortælle lidt om Selskabslivet i Stockholm. »I Souperne deltager som oftest 30—40 Personer af alle Aldre og alle Rangklasser. Man samles Kl. 8, Damerne i »robe ronde« og Herrerne i lange sorte Fløjelsfrakker som den, Baron Ungern²⁹ blev let ud i af de unge Damer en Aften hos Desmercières³⁰. Man begynder med at spille Kort, og Kl. 10 gaaes der til Bords. Her optræder omtrent 30 Tjenere, daarlig klædte og malpropre. Hyp-pigt putter de Skeer og Gafler eller nogle Servietter i Lommerne, og Tallerkenerne river de fra en, naar man bare drejer Hovedet.

Bordet er dækket med en Overflod af Spisevarer, men uden Orden eller Stil. Drikkevarerne er daarlige og Desserterne forfærdelige. Den Smule Service, der findes i Huset, er daarligt ren-gjort, og kort sagt, alt er malproper. Konversationerne er enten hviskende eller støjende, og Latterudbruddene er saa vedvarende og gennemtrængende, at man bliver ganske bedøvet derved. Hen-imod Slutningen af Maaltidet skriger og raaber alle højt, og tilsidst

har man hidset hinanden saaledes op, at Samtalerne bliver endnu mere støjende. Man kaster Hatte, Muffer og Vifter fra sig, man decoifferer sig. Først henimod Midnat gaar man hjem og synes, at man har moret sig herligt.

Alle behandles ens, hvor fine de end er, og værst er det for dem, som er mest ømfindtlige. Saadan er alle Soupeer. Gæsterne hader hinanden. Politik samler eller skiller. Man kan tilgive dem, at de er fattige, men det er utaaleligt at se saa megen Stolthed og Vigtighed i Forbindelse med Armod.«

Under Opholdet i Stockholm satte han sig ind i Landets Historie og anskaffede sig flere svenske, historiske Værker. Tillige studerede han Montesquieu's »*Considération sur les causes de la grandeur des Romains*«, og understreger³¹ et Sted, hvor denne efter en Omtale af den romerske Dekadence bemærker, at naar de danske Tropper i de to sidste Aarhundreder stedse er slaaede af Svenskerne, er det ikke fordi de har været mindre tapre og har haft daarligere Vaaben. Grunden er, at der i den danske militære og civile Rigsstyrelse var indre Mangler, som det ikke var vanskeligt at opdage. En Stat, der respekterer sin egen Magtstilling, maatte heller ikke i Fredstid forsømme sit Værn. Schack hilser derfor i et Brev³² til Bernstorff i 1763 med Glæde det nye Generalkrigsdirektorium med Generalfeltmarskal Saint-Germain som Præsident. Det betød en Koncentration af Hærledelsen og altsaa en Styrkelse. Han havde altid betragtet Oprettelsen af det særlige Kommissariat som et Fejlgreb, fordi det gav alt for rig Anledning til Uoverensstemmelse mellem Krigsminister og kommanderende General.

KAPITEL IV

FORHANDLINGER OM PRINSESSE SOPHIE
MAGDALENES BRYLLUP, SCHACK-RATHLOUS
HJEMLÆNGSEL

Som en Slags Stadfæstelse af det gottorpske Forlig i 1750 var man i November s. A. enedes med Sverrig om, at Prins Gustav, ældste Søn af det daværende Tronfølgerpar, Hertug Adolf Frederik og Hertuginde Louise Ulrika, skulde ægte Frederik den Femtes Datter, Prinsesse Sophie Magdalene. Det var den svenske Konge, Frederik den Første, som i et Brev til Frederik den Femte foreslog dette Ægteskab til Betryggelse af det gode Forhold mellem Sverrig og Danmark¹⁾. Prins Gustavs Forældre var imod det, men gav efter, tvungne af Hattepartiets Førere, og den 13. Januar 1751 skrev Hertug Adolf Frederik til Frederik den Femte og gav sit Samtykke til Planen. Ligeledes gav den danske Konge sit Tilsagn, og Spørgsmaalet var hermed endelig afgjort²⁾.

Fuldbyrdelsen af Ægteskabet blev imidlertid imødeset med en Del Ængstelse. Kong Frederik den Første af Sverrig døde kort Tid efter, og Prins Gustavs Forældre havde aldrig formaet at overvinde deres Had til Danmark og til det danske Kongehus. Endnu i Vinteren 1760—61 havde de staaet lige skarpt overfor Ægteskabsplanen, da Schack berørte Spørgsmaalet efter Ordre fra Bernstorff.

Hele det meget indviklede Forløb af denne Ægteskabssag er andetsteds behandlet³⁾ med stor Grundighed, og skal derfor her kun refereres i store Træk med Hensyn til Schacks Andel i den.

Sidste Gang havde han haft Ordre til at virke ganske uofficielt og kun ligesom tilfældigt søge at komme ind paa Spørgsmaalet for at mærke, hvorledes det svenske Kongehus og Ministeriet stillede sig til det. I Januar 1763 fyldte Prinsen imidlertid 17 Aar. Prinsessen var kun et halvt Aar yngre. Tidspunktet nærmede sig, hvor den indgaaede Overenskomst skulde effektueres. Schack fik paany Ordre til at undersøge Stemningen; men Resultatet blev langt fra opmuntrende. Prinsen selv stod uvenligt overfor Tanken Kongen havde ikke forandret sine Følelser overfor det danske Kongehus, og Dronningen ivrede skarpere end nogensinde mod

Ægteskabsplanen. Vistnok arbejdede hun paa dette Tidspunkt paa en Forbindelse mellem Prins Gustav og sin Broderdatter, Prinsesse Wilhelmine, Datter af afdøde Prins August Wilhelm af Preussen. Dette sidste var dog den svenske Regering imod, og hele de svenske Folk var saa tiltalt af Tanken om en snævrere Forbindelse mellem det svenske og det danske Kongehus, at det egentlig havde haabet paa, at Forlovelsen var bleven deklareret paa Prinsens Fødselsdag 1761.

I April talte Schack med sin Ven Scheffer. Efter grundig Overvejelse var denne kommen til det Resultat, at det vilde være bedst, om man kunde blive enige om at ophæve Overenskomsten paa en saadan Maade, at de to Landes Værdighed ikke led noget Skaar.

Schack havde dog det Indtryk, at Scheffer kun havde fattet denne Plan for at tækkes Dronningen, hvis Magtstilling var bleven betydelig stærkere efter den sidste Rigsdagssamling, dels som Følge af Uenighederne indenfor Hattepartiet, dels som Følge af hendes Andel i Fredsslutningen mellem Sverrig og Preussen.

Schack mente ikke at burde udvikle Scheffers Tanker nærmere et Brev og foreslog, at han rejste til København for at forebringe Sagen mundtligt. I et følgende Brev løfter han dog Sløret lidt for alt det, som Scheffer havde betroet ham. Dronningen havde en umaadelig Magt over Prins Gustav, og dennes Standpunkt vilde derfor i høj Grad afhænge af hende. Desværre stod hun mere fjendtlig til Tanken end nogensinde, og hun havde ytret, at hun ikke betragtede Overenskomsten af 1751 som bindende. Hun kunde bevise, at den var bleven gennemtrumpet af den daværende Hattefører og Konseilspræsident, Grev de Tessin, paa svingagtig Maade, idet han havde tilsneget sig Hertug Adolf Frederiks og hendes egen Underskrift. Det vilde være for haardt at tvinge Prinsen til mod sit Ønske at ægte Prinsessen, især efter den Maade hvorpaa Grev de Tessin havde optraadt. Hun vilde ikke betænke sig paa at lægge hele Sagen paa Bordet for den kommende Rigsdag, og saa vilde hun se, om denne virkelig agtede at insistere paa, at Brylluppet trods alt skulde holdes. Det var usandt, naar man mistænkte hende for at arbejde paa at faa ham gift med en Prinsesse af det brandenborgske Hus, thi hun havde tværtimod det Ønske at se ham gift med en Protestant.

Scheffer tilføjede, at gjorde Dronningen Alvor af at ville stille Tessin i Gabestokken overfor Rigsdagen, var dette at blamere hele

Sverrig. Imidlertid maatte man erindre, at fastholdtes Beslutningen om Ægteskabet, var det at ofre Prinsessen. I Stedet for at konsolidere Forholdet mellem de to Lande. vilde det betyde en Skærpelse, og det bedste var derfor, om Forlovelsen kunde hæves ved gensidig Forstaaelse. Han foreslog, at Kongen af Danmark skrev et venligt Brev til Kongen af Sverrig og lod forstaaende overfor det uheldige i, at Kontrakten var underskrevet paa et Tidspunkt, hvor de to unge hverken havde forstaaet, hvad der var foregaaet, eller havde formaaet at bedømme hinanden.

Schack skrev i sit Brev til Moltke, at det var en delikat Historie for ham at skulle meddele dette videre til den danske Konge. Han bad endvidere om Tilladelse til, naar han kom til København for at referere, at maatte blive i Danmark i tre til fire Maaneder for at ordne alt vedrørende Successionen efter Geheimeraadinde Rathlou.

Under sit Ophold hjemme fra den 30. Maj til 1. Oktober 1763 besøgte han Ravnholt og Rathlousdal. Hos Regeringen i København virkede han stærkt for at sikre sig et Løfte paa Skanderborg Amt, som hans Bedstefader havde haft, og som lige fra hans tidligste Ungdom havde været hans Drømmes Maal. Ydermere vilde det passe glimrende for ham, naar han engang arvede Stamhuset, thi Rathlousdal laa netop i Skanderborg Amt. Ved Afskedsaudiensen forærede Kongen ham en Gulddaase.

Efter Tilbagekomsten til Stockholm fik han ogsaa under 30. Juli s. A. Løfte om det attraaede Embede, naar den daværende Indehaver, Kammerherre Woyda, døde eller afgik fra det. Beständig derefter kredser hans kæreste Ønsker om dette Amtmandskab, og atter den 1/1 1769 fik han skriftlig Konfirmation paa Løftet. Embedet naaede han dog aldrig at faa.

I Begyndelsen af 1764 begynder Hjemveen at gøre sig gældende, en Syge, som hyppigt greb de danske i Udlandet, ikke blot Diplomatene, men ogsaa de jævne Folk. Alle Schacks danske Tjenestefolk havde saaledes forlængst sagt deres Pladser op og var rejst

hjem. Hans Kommissionær i København, Kantor Warming ved Garnisonskirken, maatte skaffe ham nogle andre hjemmefra.

Indenfor den danske Adel var der dengang kun faa, som egnede sig til at være Diplomater, og de, som virkelig havde Evner dertil, var alle mere eller mindre Hjemmefødninge, hvad Bernstorff i høj Grad beklager sig over. Schack var altsaa paa dette Punkt ikke anderledes end de fleste af sine Landsmænd.

Allerede i Januar 1764 skriver han til Moltke, at han haaber snart at kunne komme hjem. I al Fald haaber han bestemt paa Foraaret 1765. Skal han blive længere, risikerer han at maatte blive til Udgangen af den Rigsdagssamling, som skulde begynde ved Nytaarstid, og som kunde blive lang og stormfuld. Han levede mellem Haab og Frygt, men stode paa Moltke, at det skulde lykkes ham at komme bort fra denne Post paa fordelagtig Maade. Hans Kone var stadig syg, og hans Pengesager var derangerede. I Stockholm var der meget dyrt at leve.

Hen paa Sommeren skriver han atter til Moltke, at han vakler mellem at maatte ødelægge sin egen Lykke eller gøre et Skridt, som han ved, vil mishage Kongen og Ministeren. Han længes meget efter at komme hjem, men vil overlade Regeringen at bestemme Tidspunktet. Schack anbefaler som sin Efterfølger den unge Gregers Juel, som havde været nogen Tid hos ham som Legationssekretær. Han ansaa ham for en meget dygtig Mand og holdt uhyre meget af ham.

Moltke svarer⁴ ham gentagne Gange, at han ikke tvivler paa, at der er betydelige Grunde, som driver ham til nu at søge hjem. Fastholder han sit Ønske, skal han ogsaa gøre, hvad han formaar, for at hjælpe ham. Det vilde dog næppe være efter Kongens Ønske eller i Tjenestens Tarv, om han ikke blev i Stockholm den kommende Rigsdagssamling over. Thi aldrig før havde der været saa stor Fare for en Regeringsforandring til Gunst for Hoffet som nu. Alle Magterne med Undtagelse af Danmark og Frankrig agter at række Haand til det. Lykkes det ikke at faa det engelske Hof til at se anderledes paa Sagen, er der kun al mulig Grund til at frygte for, at det virkelig vil blive muligt at faa Sverrig ført tilbage til Forfatningen før 1719⁵. Juel var flink og intelligent, men han havde endnu været alt for kort Tid i Stockholm, til at han kunde betros denne vigtige Post.

Samtidig henvender Schack sig til Bernstorff⁶ og anmoder om at blive kaldt hjem, inden den nye Rigsdag begynder. Den forvik-

lede og usikre Situation indadtil og de uklare Partiforhold krævede særlig Agtpaagivenhed fra dansk Side, og han foreslaar, at han afløses af en anden Diplomat med bedre Evner, større Erfaring og mere Mod. Han er personlig afskyet af Hoffet, er mistænkelig i Huernes Øjne og kun svagt lieret med Hattene, blandt hvilke han aldrig har formaaet at skaffe sig en eneste Ven. Til lige er hans Kone syg, og hver eneste Dag, han endnu maa blive i Stockholm, er en ny Kilde til Sorg og Bekymring.

Bernstorff svarer⁷, at han absolut ikke kan tro det alvorlig ment, at han vil have ham til at gaa til Kongen for at bede om hans Hjemkaldelse, nu der forestaar saa store Begivenheder som Prinsesse Sophie Magdalenes Bryllup med den svenske Kronprins. Hvad vilde Kongen tænke om det baade som Konge og som Fader? Om Schack havde siddet i Rom, vilde han have kaldt ham til Stockholm for at ordne disse Sager.

Ufortrødent skriver Schack kort efter, at han maa hjem. Navnlig siden den nylig afsluttede Rigsdag er han bleven forhadet af Hoffet, og i den kommende Tid gjaldt det netop for deres Venner paa Rigsdagen om at stille sig venligt overfor Kongehuset, ikke mindst af Hensyn til Giftermaalssagen⁸. Ydermere vil han sætte sit og sin Kones Helbred paa Spil og sin egen »tranquilité«, saafremt han skal blive der længere. Følgen heraf vil blive, at han ikke kan være hans Majestæt til den Nytte, han gerne vil. Ogsaa overfor Bernstorff anbefaler han gentagne Gange⁹ den unge Gregers Juel som sin Efterfølger, men uden Held¹⁰. Hvor dygtig og energisk end Juel var, ansaa denne — ligesom A. G. Moltke — ham dog endnu ikke for moden til Stillingen som Gesandt i Sverrig.

Gram beklager¹¹, at Schacks gamle Uro tog til igen. Han maatte vogte sig for ikke at trætte Kongen og Ministrene med Anmodninger, som han selv maatte vide ikke kunde bevilges. Det var tilmed uheldigt for Nationen, naar man saa ofte saa, at dets gode Mænd kun ønskede at tjene Staten efter Fordogtbefindende og ikke fuldt og helt, til Trods for at de selv bebrejdede Regeringen, naar den ikke benyttede dem. Hvis en Mand med hans Evner og Fremtidsmuligheder opgav sin Karriere, kunde selv hans bedste Venner ikke forsvare ham længere.

Ogsaa Reventlow skrev til ham¹², at de alle havde forstaaet de Vanskeligheder, han havde, og de havde følt med ham i alle de personlige Sorger og Skuffelser, som havde ramt ham. De betrag-

tede det dog alle som en Ulykke for ham selv, om han vilde blive nødt til at opgive den Karriere, som han havde saa udmærkede Evner for. Han kendte alt for godt hans Patriotisme og det mandige og faste i hans Karakter til ikke at vide, at Unaade og Modgang aldrig vilde faa ham til at give op, men tværtimod kun yderligere vilde sætte ham op til at kæmpe det hele igennem.

Moltke stillede ham for en Tid tilfreds med Udsigten til at skulle faa sit Ønske opfyldt til Foraaret. Glædestraalende skrev Schack derfor i Juli til Warming, at han kunde betro ham den Hemmelighed, at han snart skulde hjem. Han bad ham udforske, hvilken Tjeneste man udtænkte til ham, naar han kom til København.

Da der imidlertid stadig intet sker, rører han igen paa sig i November. Han er utaalmodig efter at faa at vide, om han kan gøre Regning paa at komme hjem til Foraaret efter de fem pinefulde lange Aar. For at lægge Eftertryk paa sit Ønske, indsender han den $\frac{1}{12}$ ¹³ en Ansøgning til Regeringen, hvori han ender med at sige, at han trygt lægger sin Skæbne i Bernstorffs Hænder. Han kræver eller ønsker intet »par préférence« og vil være tilfreds, om Hans Majestæt vil give ham et Embede, som han kan leve af, til Skanderborg Amt bliver ledigt. Kun anmoder han om, at det ikke maa blive i København, hvor han uvægerlig vil blive udsat for de samme økonomiske Vanskeligheder, som han nu maa kæmpe med i Sverrigs Hovedstad.

Bestemt svarer¹⁴ Bernstorff ham den 15. December, at han nok skulde komme hjem, saa snart det blev muligt. Saa længe Sagerne stod, som de gjorde, maatte det imidlertid ogsaa være ham en Æressag at blive der endnu i nogen Tid, saafremt en hastig Bortrejse ikke skulde ødelægge Frugterne af det, han alt havde udrettet.

Bernstorffs Ord var ikke til at tage fejl af. Man var nu træt af bestandig at skulle tale ham til Fornuft. I Januar skrev Bernstorff igen, at han var lidt ængstelig, fordi Schack havde brugt det Udtryk, at han befandt sig i »un cruel embarras«¹⁵. Sigtede han hermed til private Forhold, som Bernstorff ikke kendte noget til, vilde han som hans Ven være den første til at hjælpe ham. Drejede det sig derimod kun om hans offentlige Affærer, skulde han blot berolige sig. Forholdene var meget vanskelige, og man kunde ikke skifte Gesandt paa dette Tidspunkt. Hvad der end skete, havde han alt at vinde ved en fornuftig Optræden og intet

at tabe, med mindre han gav op og forlod Slagmarken før Kampens Slutning og før Afgørelsen.

Med Udtrykket »cruel embarrass«, svarer¹⁶ Schack, havde han kun ment det tjenstlige, fordi han ikke havde Tillid mere til sig selv. Han følte, at han hverken havde Forstand eller Dygtighed nok til at klare en saa kritisk Periode, som nu forestod. Den Tanke pinte ham, at alle andre kunde klare det bedre end han, og han var fortvivlet over Bernstorffs Afslag. Saa ynkeligt, som kun Enevældens Embedsmænd kunde gøre det, trygler og beder han om Medlidenhed. Hans Formue og Helbred vil blive ødelagt ved at blive deroppe. Han havde vel underhaanden faaet Løfte paa at blive 2. Deputeret ved Finanserne, naar han kom hjem, men Gagen i denne Stilling var kun 2000 Rdl., hvad han umuligt kunde leve af og i Særdeleshed ikke, hvis han fremdeles skulde sætte Penge til i Sverrig.

Klager af denne sidste Art var Bernstorff dog alt for vant til fra Gesandterne, til at de kunde gøre videre Indtryk paa ham. Det var en given Ting, at man dengang ikke kunde leve som Gesandt uden at spæde til af sin egen Formue. Man vidste det, før man gik ud, men det var Prisen, som skulde betales for at komme frem. Og Belønningen var jo som Regel et godt Embede efter nogle Aars Ophold i det fremmede.

I økonomisk Henseende var Schack ikke ugunstigere stillet end de fleste af sine Kolleger. Hans Formue var ganske vist kun lille, og nogen større Hjælp fra sin Tante paa Rathlousdal har han heller næppe faaet. Til Gengæld skaffede Bernstorff ham en god Sum til at etablere sig for, da han blev udnævnt, og hans Gage var 12000 Rdl., en i Datiden ret betydelig Sum. Paa Grund af den høje Vekselkurs kunde han da ogsaa i de første Aar spare 1500 Rdl. op, til Trods for at han maatte overtage en Del Møbler og Sølvtøj efter sin Forgænger¹⁷. Men Sverrig var i Krig og alting var derfor dyrt. Sparsommelighed maatte der til, og hen paa Efteraaret sukker han til Warming¹⁸: »Gid vi havde Ahlefeldts¹⁹ Penge; enhver bruger sine, og den gode Mand misbruger hands Fordeel ikke at kunne angribes, saa længe hand er i den Post.«

I Vinterens Løb forværredes imidlertid Forholdene yderligere i Stockholm. Priserne steg uforholdsmæssig, og Schack stønner stærkere og stærkere under Pengevanskelighederne. I Januar og iøvrigt flere Gange i de følgende Aar fik han derfor et Ekstragratiiale paa 2000 Rdl.

Medvirkende til Schacks tillagende Nervøsitet er ganske sikkert hans Kones evige Svagelighed. Han skriver selv, at hun led af Gigt i hele Kroppen paa Grund af Stockholms barske Klima. Moderne Videnskab vilde dog maaske være naaet til en anden Diagnose, naar man tager i Betragtning, at hun i disse Aar havde ikke mindre end tre Aborter. Kun den ²²/₁₀ 1761 fødte hun en levende Søn, som i Daaben fik Navnet Christian Schack-Rathlou. Han døde imidlertid allerede to Maaneder gammel, idet Ammen ved Uforsigtighed kom til at kvæle ham.

Hvad nu end Fru Schack fejlede — og hendes sygelige Tilstand forandredes heller ikke senere efter deres Ankomst til København — saa tog de stadige Skuffelser over ikke at kunne faa en Søn sit haarde Tag i ham. Kun sjeldent beklager han sig herover i sine Breve, men utvivlsomt øgede disse huslige Sorger og Bekymringer begges Længsel efter de hjemlige, kendte Forhold. At der i al Fald ligger en Del Hjemve bag hans Anmodninger til Bernstorff, mærker man af hans Breve, hvor han Gang paa Gang taler om, hvor gerne han vil leve ude paa Landet, helst i Jylland. Til Sognepræsten for Sneum Sogn, Pastor Sidelmann, sukker han: »Gid jeg kunde komme tilbage til det kære Danmark.«

Bernstorff satte sig dog øjensynlig paa dette Tidspunkt mod et Gesandtskifte. For at berolige ham meddelte han Schack den 26. Februar 1765²⁰, at hans Fremtid var sikret. For længe siden havde man bestemt at ansætte ham som 2. Deputeret i Finanskollegiet med 2000 Rdl. i Løn. Iøvrigt skulde han nok tænke paa et andet »agrément« til ham, naar Tiden for hans Hjemkaldelse nærmede sig.

Ogsaa Kronprinsen skrev til ham den 16. Marts²¹, at han glædede sig til snart at gense ham. Kongen havde belønnet ham med en Tillidspost, saa han kunde gøre sig nyttig i en anden Karriere²². Samtidig hermed skrev baade Moltke og Reventlow til ham, at han var udnævnt til Deputeret²³, hvad de begge havde ønsket, og førstnævnte føjer til, at det var paa Tide at faa ham anbragt.

Schack ønskede imidlertid ikke denne Stilling. Til sin gode Ven, A. F. Asseburg, der samme Aar var bleven Gesandt i Rusland, skrev²⁴ han i Oktober: »Hvad siger De, kære Ven, til at jeg endnu er i Sverrig. Indrøm mig, at det ikke er behageligt; men alle Anstrengelser, som jeg i de sidste Aar har gjort for at slippe fri, har ikke haft Succes. Det var blevet bestemt, at jeg

skulde være 6 Aar i Stockholm under tre Rigsdagssamlinger. Dette har jeg naaet til førstkommende Marts, og jeg glæder mig til at komme tilbage til mit Fædreland og trække mig tilbage til en lille Landejendom for at kunne sige med Horat: *Mihi parva rura*²⁵. Jeg tror ikke, at jeg har syndet saa meget, at Gud vil lade mig spærre levende inde i Rentekammeret.◀

Til Ditlev Reventlow skrev²⁶ han høfligt, at han meget gerne vilde arbejde i samme Departement som han og under hans Vejledning; men det var ham umuligt at leve af 2000 Rdl. i København. I et følgende Brev bad han Reventlow om ikke at opfatte hans Vægring som et Forsøg paa at skrue Gagen yderligere op, thi han maatte være en daarlig Finansebedsmand, om han begyndte sin Indtræden i Rentekammeret med til eget bedste at sætte Statens Udgifter op. Til Warming skrev han, at han ikke havde taget imod Stillingen, baade fordi han ikke kunde leve af Gagen, og fordi han ikke havde Forstand paa Finansvæsen.

Maaske var dette sidste et Hovedargument for ham, som det i 1776 var det for Joachim Godske Moltke²⁸. Han gyste for det Ansvar, denne for ham saa nye og i disse Tider saa brydsomme og utaknemmelige Stilling medførte. I 1760 var han kastet ud i Diplomatiets uden forudgaaende Uddannelse. Nu skulde han paany ud i en Gerning, som ikke blot var ham absolut ukendt, men som ogsaa hurtigt vilde udsætte ham for alle de Ærgrelser og al den Kritik, som Rentekammerets Embedsmænd i Særdeleshed var Genstand for i disse ustadige og pengevanskelige Aar.

Ved Siden heraf sporer man hos ham tillige en vis Frygt²⁹ for et nærere Samarbejde med Ditlev Reventlow, hvis Bravhed og Dygtighed han vel ærede og agtede, men hvis mange Kanter og Vanskeligheder han ogsaa var fuldt fortrolig med. Han havde jo allerede tidligere — som nævnt — været paa Uvenskab med ham, og selv om de nu paa Afstand kunde staa paa en venlig og fortrolig Fod med hinanden, forudsaa han, at Arbejdet under ham kunde afstedkomme Friktion, og da hellere allerede nu afslutte sin Karriere i Fred i et mindre Embede paa Landet, helst det saa længe attraaede Skanderborg Amt. Dette var imidlertid endnu ikke ledigt, og han skrev derfor i December 1765 til Warming, at der for Tiden vel var flere vakante Embeder i Danmark og Holsten, men han vilde være tilfreds med det ringeste, nemlig Amtmandskabet i Sønderborg.

Først i April skrev³⁰ Ditlev Reventlow og foreholdt ham, hvor-

ledes det vilde gaa Staten, der allerede var forgældet, om dens Finanser skulde bestyres af uredelige eller lidet duelige Mænd, udgaaede eller udvalgte af Folket. Det var forkasteligt, at de, som i Følge deres Fødsel var bestemte til det, og som var interesserede ved Stand og Formue, afslog at overtage disse Tillidsposter, blot fordi Staten for Tiden ikke havde Raad til at give højere Løn. — — — — »Jeg har nu bestridt Stillingen i mindst fire Aar, og De berøver mig den Glæde, som jeg regnede med, og som var stillet mig i Udsigt, da jeg modtog den, at jeg kunde faa Dem ved Siden af mig.«

Ogsaa Gram tager kraftigt til Orde. Den Post, skriver han, som man tilbyder Dem, er det almindelige Tilbud til dem, man vil gratifiere med en Stilling. Kun de færreste er i Stand til at leve af den Lønning, Staten giver, og De er endda heldigere stillet end de fleste³¹.

Det er trist, fortsætter Gram, at der blandt dem, som er egnede til at tjene Fædrelandet, er Folk, som kun behager at gøre Tjeneste efter eget Behag og efter egne Luner. Det er ikke til ladt en Mand i Deres Alder at nøjes med at tjene Staten i nogle faa, endog behagelige Aar.

Baade ved sin Afskedsaudiens den 23. Maj før Rejsen til Danmark og ved Audiensen efter hans Tilbagekomst var Schack bleven modtaget uhyre venligt af den svenske Konge og Dronning. Ved et Hofbal kort Tid efter vist der ham den Ære at blive til sagt til at danse med den lille Prinsesse Sofia Albertine, en Ære, som aldrig tidligere var overgaaet ham.

Schack lagde dog ikke andet deri end almindelig Gengæld for den Venlighed, som den danske Regering havde vist overfor den svenske Gesandt i København, Baron Sprengtporten, da denne for en kort Tid rejste til Sverrig, samt fordi den efter hans Indstilling havde vist Rigsraaden Grev Hamilton den Ære at udnævne ham til Ridder af Elefanten, hvilket aldrig før var blevet en ikke fyrstelig Udlænding til Del.

Hurtig glemte Dronningen ogsaa Venligheden og stod igen lige hadsk overfor Danmark og dets Gesandt.

Schack var netop kommen til den Erkendelse, at Sverrigs indre

Uenighed og dets slette Finanser foreløbig gjorde det til en lidet farlig Nabo. Tilmed var der indtraadt helt nye udenrigspolitiske Forhold ved Ruslands forandrede og mere svenskfjendtlige Optræden, og det blev nu Sverrigs Lod at maatte søge Hjælp i Danmark. Da Bernstorff tillige efter Krigen 1762 var bleven klar over, at der ikke kunde ventes Støtte fra Frankrig, forandrede han Signaler. Medens dansk Politik hidtil havde søgt sin Støtte i Alliancer enten med England eller Frankrig, blev nu Forholdet til Hofet i Petersborg det mest magtpaaliggende³². Schack fik derfor Ordre til at søge at vinde Rusland, uden dog at støtte dets Månøvrer i den svenske Rigsdag, hvor meget disse end var i Overensstemmelse med Bernstorffs Ønsker.

Paa Rigsdagen, som traadte sammen i Januar 1765, var Huerne kommen til Magten paa Grund af Hatteparties indre Opløsning og stod nu lige saa skarpt overfor Hofpartiet som tidligere Hattene. Som Følge heraf søgte Huerne Støtte hos Rusland, medens Frankrigs Indflydelse var uden større Betydning.

Den danske Gesandt maatte altsaa søge Tilnærmelse til Huerne, men efter Bernstorffs Ordre uden paa nogen Maade at støde Hattene, som havde sluttet sig til Hofpartiet. Navnlig gjaldt det om ikke at bryde med de tidligere Venner blandt Hatteførerne. Derimod fraraadede Schack bestemt ethvert Forsøg paa Dannelsen af et selvstændigt, dansk Parti i Sverrig, saaledes som det var Bernstorffs gamle Yndlingstanke. Dertil var Tiden ikke inde³³.

Den nye Opgave blev ingenlunde let, idet Schack over hele Lienen skulde foretage en nødvendig, men yderst vanskelig Svingning, som stillede store Krav baade til hans Dygtighed og til hans Taktfuldhed. Opgaven lykkedes imidlertid for ham, og Asseburg kunde fra Sct. Petersborg meddele ham, at den russiske Regering var yderst tilfreds med hans Optræden. Men Tiden var besværlig, og lettere blev den ikke derved, at Dronningen paany lagde ud med alle mulige Intriger for at slaa Ægteskabsplanen i Stykker.

KAPITEL V

PRINSESSE SOFIE MAGDALENES BRYLLUP

Under sit Ophold i Danmark havde Schack drøftet dette Spørgsmaal med Bernstorff, som bestemt fastholdt, at Planen maatte gennemføres. Hvor lidt man end turde haabe paa, at Ægteskabet vilde blive lykkeligt, saa krævede ikke mindst Landets Ære, at den engang sluttede Overenskomst gennemførtes. Endnu haabede Bernstorff dog paa, at Dronning Louise Ulrikke selv skulde forsone sig med Tanken, og Schack mente sig ikke instrueret til at gaa energisk til Værks.

Den første Tid efter hans Tilbagekomst til Sverrig gik derfor hovedsagelig kun med mere ligegyldige Samtaler desangaaende. Efter Ordre studerede han Prins Gustavs Liv og Karakter og skrev i 1764 en meget grundig Depeche om ham. Nogle Maaneder efter kunde han indsende lignende Beskrivelser af det svenske Kongepars øvrige Børn¹.

Omsider tog Bernstorff sin Bestemmelse, fast og sikkert, og den 9. Marts 1765 afsendte han en udførlig Instruktion til Schack², hvori han gav Ordre til at tage Sagen op med al Iver paa Trods af Dronningen.

Den danske Regering handlede i nøje Tilslutning til den i 1750 sluttede Overenskomst. Noget Hensyn til Prinsessens fremtidige, vanskelige Stilling eller til hendes egne Ønsker var der ikke Tale om. Hun var det Offer, Kongen betalte for Enigheden i Norden, og Prinsessen forstod sin Pligt.

Den danske Befolkning som Helhed tog ingen Del i hendes Skæbne, men adskillige af Bernstorffs Fjender brugte i 1766 Gennemførelsen af Ægteskabsplanen som Anklage mod ham. Grev Danneskjold hævdede saaledes, at Ægteskabet mishagede Nationen, fordi man derved løb den Risiko, at Danmark engang kunde blive en svensk Provins³, hvis Arvefølgen i vort Land blev afbrudt.

Bernstorffs kraftige Ord virkede som en Schenkel paa Schack, og med større Fasthed gik han i Gang med Arbejdet. Ikke blot henvendte han sig til Scheffer og den franske Gesandt, men tillige søgte han de mest betydende indenfor Huernes Parti, som

siden August havde Magten i Rigsraadet. Dets vigtigste Fører, Löwenhjelm, blev Kancellipræsident og lovede Schack at føre Sagen igennem.

Heldigvis for ham syntes Sagen nu at ville tage en uventet gunstig Vending.

Allerede i 1762 sporedes den første Uoverensstemmelse mellem Dronningen og Kronprins Gustav og tillige hos denne en spirende Selvstændighedstrang. Jo mere han nærmede sig Myndighedsalderen, jo mere følte han det ubehagelige ved bestandig at være under Moderens Opsigt og ønskede derfor snarest muligt at faa sin egen Hofstat og sit eget Hjem. Snarere af denne Grund end egentlig af ændrede Følelser for Prinsesse Sofie Magdalene begyndte han derfor at interessere sig for hende og indhentede alle de Oplysninger, han kunde, om hendes Ydre og Karakter. Da disse alle lød gunstige, sagde han ikke blot ja til Forbindelsen, men ivrede ogsaa stærkt for at faa den gennemført snarest.

Schack skrev⁴ i December 1765 til Asseburg, at det svenske Hof var ubøjet og under Haanden gjorde sig alle mulige Anstrengelser for at hindre Brylluppet eller i al Fald trække Tiden ud. Det støttedes heri kraftigt af Frankrig. Hvad Kronprinsen indeholdt, kunde selv de, som daglig færdedes om ham, ikke finde ud af. Han var meget høj og overdreven følsom, men iøvrigt var han ganske blottet for Karakter, hvis han da ikke forstod at skjule den saa godt, at ingen kunde gennemskue ham. Schack syntes dog, at han nu var saa ivrig efter at blive gift med Prinsessen, at han virkelig havde Lov til at tro, at han ogsaa oprigtig ønskede at gøre hende lykkelig.

Lige saa ivrig var ogsaa hele det svenske Folk, og da tilmed Rusland og England ikke blot nøjedes med at se venligt til, men endog efter Tilskyndelse fra Schack gav Partiet deres direkte Støtte og krævede en Afslutning, maatte det svenske Kongepar omsider give efter. Under Folkets Jubel blev det forestaaende Bryllup kundgjort den 3. April 1766 i den svenske Rigsdag.

Den 14. Januar var Frederik den Femte død, og Christian den Syvende skrev⁵ egenhændigt til Schack den 22. Januar, at han haabede, at han vilde bruge sine Evner med samme Trofasthed i hans Tjeneste, som i hans Faders. Paa Kongens Fødselsdag udnævntes han til hvid Ridder som Belønning for sine Fortjenester i Anledning af den svenske Ægteskabssag, og i Februar fik han ligeledes Dronningens Orden »de l'union parfaite«.

Medens man her i Danmark havde fuldt op at gøre med Kongens Bisættelse og Christian den Syvendes Kroning, benyttede den svenske Dronning Tiden til at skaffe sig nærmere Underretning om sin danske Svigerdatter. Overkammerherre Grev Niels Philip Gyldenstolpe skrev⁶ i April fra København og skildrede Prinsesse Sofie Magdalene meget sympathetisk. Det danske Folk kunde han derimod ikke lide. Alligevel ønskede Dronningen endnu ikke at slippe sin Plan om Kronprinsens Forlovelse med sin Niece, Prinsesse Philippine af Schwedt (det brandenborgske Hus). Hun henvendte sig derom til sin Broder, Kongen af Preussen; men denne vilde ikke vide noget af det, selv om han vel forstod hendes Grunde til ikke at ønske sin Søn gift med en Prinsesse, hvis Nation var hendes største Fjende⁷. Prinsessen var endnu kun 13 Aar og altsaa ikke giftefærdig før om to Aar, hvor smuk og velbegavet hun end var. Som hendes Formyndere maatte han ydermere modsætte sig et Giftermaal med Kronprins Gustav, da han ikke kunde udsætte hende for lignende Bryderier som de, Louise Ulrikka havde haft i Sverrig.

Endnu engang gjorde Dronningen et sidste Forsøg paa at forhindre Sagen ved at tilbyde Forlig paa Betingelse af, at Traktaten af 1750 om Holsten ophævedes. Bernstorff gav Schack Ordre til at afslaa enhver Betingelse og til ikke at indlade sig paa videre Forhandling. Omsider maatte hun slaa sig til Taals, hvorefter en Kommission paa 9 af Sverrigs fornemste Mænd blev udnævnt til at forhandle med Schack om Ægteskabskontrakten. I Juli var de færdige, og den svenske Konge og Dronning gik ind paa alt, hvad Bernstorff havde forlangt.

Hele Sommeren fik man derefter travlt med at ordne det omfattende Ceremoniel i alle Enkeltheder. Fester skulde arrangeres og Deputationer sammensættes og modtages. Kronprinsen bestilte sig Bryllupsklæder i Paris, og samtlige Hofkavallerer beordredes til at møde i røde Fløjelsdragter med Silkestrømper. Rigsraad Grev Horn afrejste som Ambassadeur til København for at modtage Prinsessen, og hele hendes nye Hofstat sammensattes efter nøje Forhandling med alle Partierne.

Prinsessen ønskede⁸, at Schack og Hustru skulde følge hende op til Stockholm og forblive der til Foraaret 1767. Schack lovede det og kom sammen med sin Hustru til København for at overvære Brylluppet. Paa Rejsen til Helsingborg skulde hun endvidere ledsages af Prins Carl af Hessen.

Brylluppet par procuration fandt Sted i Slotskirken den 1. Oktober 1766, samme Dag som Caroline Mathilde blev viet par procuration til Christian den Syvende i Slottet St. James i London. Som Procureur i Slotskirken fungerede den 13-aarige Arveprins Frederik. Store Gaver baade i Penge og i Juveler til de højeste Embedsmænd blev udvekslede, og efter gammel Skik fik Schack af den svenske Konge 1000 Dukater.

Som bestemt var Kronprins Gustav taget til Helsingborg for at modtage sin Brud, som førtes over i en rigt udstyret dobbelt Chalup, »Løven«, ført af Kommandørkaptajn C. U. Rumohr, og Galejen »Fredensborg«, alt under Kommando af Generaladmiral-løjtnant Grev F. Danneskjold. En Time før var Prins Carl og Schack sejlet over i en kongelig Chalup.

Mange Herrer og Damer af det danske Hof havde indfundet sig i Helsingborg foruden et stort Antal af den skaanske Adel. Kronprins Gustav optraadte med det største Galanteri, som de danske med Glæde optog som et godt Varsel for Prinsessens Fremtid. I to Dage boede de her i et Hus, som var særligt indrettet for dem. Prinsen gav et Bal og syntes ret indtaget i Prinsesse Sofie Magdalene. Han omtaler⁹ hende paa den venligste og den mest skærmende Maade til sin Moder, men føjer dog til, at han ikke elsker hende mere, end det er tilstrækkeligt for at kunne være galant mod hende. Prinsessen gjorde Lykke ved sin Skønhed, sin høje, kongelige Skikkelse og sine store, smukke Øjne. Selv Kronprinsen lod sig ved det første Syn af hende henrive til begejstret at udbrude: »Nej, hvor hun er smuk«¹⁰.

Efter Ballet havde han en Sauntale med Prins Carl af Hessen og bad ham fra sine Forældre om at udvirke, at Schack blev tilbagekaldt fra Sverrig.

I et Brev¹¹ af 10. Oktober meddelte Kronprinsen sin Moder, at Prins Carl havde stillet sig venligt til hendes Ønske, men at man af Velanstændigheds Hensyn muligvis maatte vente til efter Brylluppet. Prins Carl fortalte Prinsesse Sofie Magdalene det og bad hende om ikke at tale for meget med Schack, for at det ikke skulde vække Uvilje og Mistanke ved det svenske Hof og derved skade hende selv. Forbavset spurgte Prinsessen, hvormed Schack

dog havde mishaget Kronprinsen, men Prinsen kunde ikke svare andet, end at denne tidligere havde haft nogle ubehagelige Hverv, og at han mulig under Udførelsen af disse havde stødt det svenske Kongehus.

Prins Carl fortæller selv¹²⁾, at da han vilde tage Afsked, kom Kronprins Gustav med den indtrængende Bøn fra sine Forældre, om Kongen af Danmark vilde kalde sin Gesandt i Sverrig tilbage, da han ikke var venligsindet mod Hoffet og altid holdt med det modsatte Parti. Prins Carl havde svaret, at han skulde fremføre det for Kongen, og han tvivlede ikke paa, at Begæringen vilde blive opfyldt. Den næste Dag fortalte han det loyalt til Schack.

Denne blev naturligvis ilde berørt over det skete og skrev¹³⁾ fra Helsingborg til Bernstorff, at næppe var han kommen tilbage til Sverrig, før han mærkede Følgerne af at have været saa længe deroppe. Prins Carl havde fortalt ham, at Kronprinsen ikke havde kunnet skjule sin Aversion mod ham og havde sagt, at Schack ikke tænkte paa andet end at mishage ham og at skade ham i Prinsessens Øjne. Schack trøstede sig med, at han bestemt vidste, at han aldrig havde gjort noget, som berettigede det svenske Kongehus til at vise sig unaadig overfor ham. Han havde altid handlet efter sine Ordre og altid udført disse med al tænkelig Takt. Aldrig nogensinde havde han tilsidesat den Respekt, som han skyldte saa ophøjede Personer.

Han havde kun efter fattig Evne søgt at vejlede Prinsessen om, hvad hun skulde gøre for at sikre sig Kronprinsens Hengivenhed og den svenske Nations Tillid. Aldrig havde han talt ondt til hende om nogen af det svenske Kongehus; kun havde han indprentet hende, hvad der betød noget i Livet, og givet hende et Par Anvisninger paa, hvorledes hun skulde forholde sig i Sverrig. Han slutter med at skrive, at det var bedst, han nu blev kaldt hjem, for ikke at hans Forbliven i Stockholm skulde skabe Vanskeligheder for Prinsessen.

Næppe vil nogen heller mistænke den taktfulde Mand for i sin Optræden overfor Kongehuset at have overskredet de passende Grænser. Bernstorff havde ganske vist fyldt ham med Mistro mod Sverrig og givet ham Ordre til at modarbejde dets Politik. En saadan Opgave kunde vel daarligt løses samtidig med, at der vistes Hjertlighed overfor Personerne, i al Fald ikke af en saa ærlig Natur som Schack. Paa den anden Side har den gennem-

ført korrekte Mand næppe heller ladet sig forlede til nogen som helst Ubesindighed. Naar Dronningen og Kronprinsen stod saa skarpt overfor ham, var Grunden deres almindelige Had mod alle danske og deres Fortørnelse over den Politik, som Schack paa sin Regerings Vegne maatte føre mod deres Interesser, en Uvilje, der Aar efter Aar ansporede til det mest hensynsløse Intrigespil og endogsaa gjorde Gesandtlivet uudholdeligt for Schacks Efterfølger, Gregers Juel¹⁴. Det Snigløb, som hun i dette Tilfælde nedlod sig til gennem sin Søn, kan derfor vanskelig opfattes anderledes end som en ren personlig Hævn for hendes politiske Skuffelser og er i højeste Grad utiltalende baade ved sin Maade og i sin Hensigt. Kort før sin Samtale i Helsingborg med Prins Carl skrev Kronprins Gustav til sin Moder¹⁵: »Monsieur de Schack s'est conduit comme un misérable, mais malgré cela le comte de Horn n'a rien opéré. Je compte rendre demain bien à Schack tous les mauvais offices, qu'il nous a voulu rendre«.

Formodentlig er Kronprinsens Bemærkning kun skrevet for at tækkes Moderen. Hun var Sverrigs urolige og herskesyge Dronning, som Schack — efter Gehejmeraad Johan Bülow's Udtalelser i 1786 — tillagde hele Skylden for alle sine Fortrædeligheder. Da hun døde i 1782, kom han til at staa venligere overfor Nabolandet¹⁶, om han end langt op i Aarene bestandig nærrede en dyb Mistænksomhed overfor Kong Gustav og fordømte hans Politik¹⁷.

Naturligvis lod han sig aldrig mærke med sin Uvilje mod det svenske Kongehus overfor Prinsesse Sofie Magdalene. I hans efterladte Arkiv findes flere Koncepter til Breve til hende i disse Dage. De er alle sendte til hendes Française Frk. Rosselin¹⁸, da han af Hensyn til Dronningen og Kronprinsen ikke vovede at sende dem direkte til hende.

Han havde kendt Prinsessen fra Barn, holdt meget af hende og henvender sig derfor aabent og ligefrem til hende. Det første, han paalægger hende, er at holde fast ved sin Barnetro, som alene formaaede at give Styrke i Modgang, og som alene kunde hjælpe hende gennem Vanskeligheder. Endvidere opfordrer han hende til fremtidig kun at føle sig som svensk og til at betragte ham som en ligegyldig Diplomat. Hun skal gøre alt for at vinde sin nye Familie, aldrig blande sig i Aktioner af den ene eller anden Art og være yderst kærlig og korrekt. Blot maa hun passe paa ikke at ødelægge sine Finanser, men lade lægge et ordentligt Budget og ikke overskride det. Intet Sted skriver han andet.

Schack har hverken paavirket Prinsessen mod det svenske Kongehus eller forsøgt at inddrage hende i sin Politik. Fra første Færd var det hans eneste Ønske at hjælpe hende til at erobre sin Mands og sine Svigerforældres Venskab og sikre hende en gunstig Plads i det svenske Fyrstehus. Intet andet har været hans Hensigt, og naar Prins Gustav derfor nu og da taler¹⁹ om Insinuationer fra Schacks Side, er det ganske sikkert misforstaaet, hvis det da ikke blot er ildesindede Træk i Moderens politiske Intrigespil.

Fra Helsingborg rejste Kronprinseparret over Göteborg, Örebro til Släket, hvor hun forblev i tre Dage, medens han red til Drottningholm for at meddele sine Forældre sit iøvrigt gunstige Indtryk af sin Brud.

Den 25. Oktober fik Schack at vide, at den svenske Konge vilde besøge hende den næste Dag. Forgæves søgte han at faa Audiens hos Prinsessen for at sige hende, hvorledes hun skulde forholde sig. Da det efter gentagne Forsøg viste sig umuligt at komme til at tale med hende, skrev²⁰ han til Frk. Rosselin og bad hende fortælle Prinsessen fra ham, med hvilke Artigheder hun burde modtage sin høje Svigerfader. Naar hun nærmede sig ham, skulde hun bøje sit Knæ mod Jorden og kysse hans Haand, hvor store Anstrengelser han end gjorde for at forhindre det. I Samtalens Løb skulde hun sige de høiligste Ting til ham og i det hele vise ham den allerstørste Respekt. Endnu mere nødvendigt var det dog fra første Færd at vinde Dronningen, som han ligeledes mente vilde indfinde sig den følgende Dag paa et Sted, som hed Säby. Ligesom for Kongen skulde hun bøje Knæ for hende og fortælle, at intet var hende kærere end at kaste sig for hendes Fødder, og hun skulde bede om hendes moderlige Ømhed og Gunst, som hun hele Livet vilde gøre sig Umage for at fortjene. Hun vilde fra dette Øjeblik betragte hende som sin Moder og gøre sig Umage for at behage og lyde hende.

Under alt dette skulde hun gentagne Gange kysse hendes Hænder. Spurgte Dronningen, om Rejsen havde været trættende, skulde hun svare, at Utaalmodigheden efter at faa Hendes Maje-stæt at se havde ladet hende glemme alle Besværligheder, og nu

hun havde den Lykke, var hun holdt ganske skadesløs for den lange og besværlige Vej.

Fra Säby gik Brudefærden²¹ videre til Karlberg Slot, hvor den danske Kong Frederik den Tredies Datter, Prinsesse Ulrike Eleonore, i 1693 havde endt sine Dage. Ogsaa hun havde maattet tage imod den svenske Dronningekrone for den nordiske Alliancepolitik's Skyld, og ogsaa hun havde haft Vanskeligheder med en myndig og indflydelsesrig Svigermoder. Ved sit milde og taktfulde Væsen var hun dog endt med at blive elsket af det svenske Folk.

Paa dette Sted mødtes Prinsesse Sofie Magdalene med Deputationer fra Stænderne, og straks derefter fortsattes Rejsen til Drottningholm, hvor der var planlagt store Fester. Den 3. November skulde det pompøse Indtog derefter finde Sted i Stockholm og Vielsen foregaa i Slotskapellet. Schack fejrede Brylluppet med en pragtfuld Illumination af sit Hus og en Række store Fester.

Hele Rejsen var forløbet med store Modtagelser. Kronprins Gustav havde været yderst omhyggelig for hende og havde selv paaset, at alt gik, som han havde bestemt.

Paa Drottningholm var alt, hvad Sverrig ejede af fornemt, mødt op, da Dronningen, der elskede store, smukke Fester, naturligvis ønskede at fejre sin elskede Søns Bryllup med den største Pragt.

Næppe var Kronprinsen imidlertid atter kommen i sin Moders Nærhed, før han slappedes i sin Ridderlighed overfor Prinsesse Sofie Magdalene. Hans første, ret kunstlede Indtagethed i hende forsvandt, og hans Optræden blev endog saaledes, at hans egne Landsmænd fandt den besynderlig nonchalant. Alle var indtaget i hendes Skønhed. Den strenge Opdragelse ved det danske Hof havde dog gjort hende tilbageholden og stiv, og stivere blev hun²², jo mere hun mærkede, at Dronningen og Kronprinsen trak sig tilbage fra hende, og jo mere hun følte, at det at være dansk kun var en meget daarlig Anbefaling i adskillige fornemme Kredse.

Dronningen fandt hende kedelig og uden Spor af Sans for Kunst og Litteratur. Aabenlyst beklagede hun sin Søn, der var gift med denne stillestaaende Natur, denne Modsætning til hans livlige, franske Esprit.

Under hele Rejsen havde Schack i høj Grad følt sig tilsidesat, og i de tre Dage paa Drottningholm mærkede han, at der blev gjort alt for at hindre, at han eller hans Kone kom til at tale med Prinsessen paa Tomandshaand.

Efter Festlighederne tog han tilbage til Stockholm. Her var imidlertid Dronningens Intrige mod Schack bleven bekendt og havde vakt den mest levende Opmærksomhed. Huerne, som jo var det stærkeste Parti paa Rigsdagen, vilde ikke finde sig i hendes egenmægtige Optræden og støttedes heri af den engelske og navnlig af den russiske Gesandt, Grev J. Ostermann, hvis Klogskab, Forsigtighed og Iver for Danmarks og Ruslands fælles Interesser Schack priser højt. I Januar underrettede²³ han Asseburg i Petersborg om hele Affæren og om den Bevægelse, den havde vakt.

Den danske Regering ønskede dog at udsætte Svaret paa Dronningens Anmodning, til Schack havde talt nærmere med Vennerne i Stockholm og særlig med Grev Ostermann. Denne ansaa det absolut ikke for passende, at den danske Regering viste en Eftergivenhed, som yderligere kun vilde tjene til at gøre Huerne urolige og modløse. Sagen ordnedes derefter saaledes, at Bernstorff skulde meddele Sprengtporten, at Schack vilde blive tilbagekaldt til Foraaret, som bestemt; men saafremt der fra den svenske Regering kom en Anmodning om at faa Tilbagekaldelsen udsat, vilde den blive taget til Følge. Ved Ostermanns Indflydelse vedtog Senatet derpaa i Kongens Navn at rette en saadan Henvendelse til den danske Regering, da der havde været et godt Samarbejde mellem ham og Regeringen, og da Kongen havde fundet Behag i ham. I Stockholm havde han vundet den allerstørste Agtelse baade hos Ministrene og hos hele Nationen.

Kongen blev tvungen til at gaa med til denne Løsning af Sagen. Dronningens Plan var mislykkedes; men udadtil overfor Europa var det svenske Kongehus ikke bleven desavoueret.

Schack havde kun lidt Lyst til at blive, i Særdeleshed ikke efter hvad der var foregaaet fra Dronningens Side; men Bernstorff fandt, at man burde efterkomme den officielle svenske Anmodning. Ydermere var det en Slags Oprejsning for Schack, og han havde faaet det hæderligste og mest tilfredsstillende Vidnesbyrd, han kunde ønske sig²¹.

Partistridighederne paa den svenske Rigsdag i Samlingen 1765—66 blev, som det var forudset, af den største Betydning og krævede Schacks fulde Opmærksomhed. Tillige gav de danske For-

handlinger med Rusland ham yderligere at bestille, idet hele det gottorpske Spørgsmaal i høj Grad berørte Sverrig. Schack havde fuldt op at gøre. Til Warming skrev han f. Eks. den 23. August 1765, at Forandringerne i Rigsdagen havde givet ham meget Arbejde, og alene denne Dag havde han siddet ved sit Skrivebord i 10 Timer.

En Side af Gesandtvirksomheden var alle de mere private Af-færer for Folk, der søgte ham om Raad eller Bistand. Schack siger selv et Sted, at den Slags gav ham mindst lige saa meget at bestille som Statens Sager. Ikke blot var det Danske, som henvendte sig til ham, men ogsaa Svenske. I 1761 skaffede han saaledes en Søn af den i April 1760 afdøde, rige hollandske Gesandt i Sverrig, de Marteville²⁵, Ansættelse i den danske Hær, da Moderen gerne vilde bosætte sig i Slesvig, hvor hun faa Aar efter giftede sig med Generalmajor Albrecht Philip v. Eynden. En af hendes Døtre blev et Par Aar efter gift med Schacks Legationssekretær Chr. Aug. Johnn. Aaret efter anmodede Senator Grev Flemming om, at Schack vilde tage sig af hans Nevø, som havde dræbt en finsk Løjtnantskammerat i Duel og derefter var flygtet til Norge. Schack skrev til Bernstorff om at udvirke²⁶, at Kongen tog den unge Mand under sin Beskyttelse. I 1763 bad Ærkebispem i Upsala J. Troilius ham om at skaffe sin Søstersøn, Vice-notar P. J. Eckmann²⁷, en mindre Pension og Titel, og samme Aar hjalp han Lave Beck-Friis²⁸, der var Major i den svenske Adelsfane og i det skaanske Kavalleri, til Chargen som dansk Oberst. Ansøgningen begrundedes med, at han vel aldeles ikke tænkte paa at forlade den svenske Hær, men kunde det lykkes ham at faa den ønskede danske Charge, vilde han ogsaa lettere kunne faa denne i Sverrig. Tilknytningen til Danmark bestod i, at hans Broder ejede Jord i Jylland. I 1765 henvendte den ansete svenske Adelsfamilie Yxkull sig til Schack og bad ham om at hjælpe sig med en ung Mand af Slægten, Adam Julius Meijendorff von Yxkull²⁹. Han havde været en letsindig Herre og var nu endt som hvervet Menig i Kaptajn Sperlings Kompagni af Dronningens Regiment, som paa det Tidspunkt havde Garnison Glückstadt. Schack skrev herom til Bernstorff og bad ham udvirke, at den unge Mand permitteredes og forsynedes med Penge til at rejse hjem for. En anden ung Adelsmand, Urban Olof Hiärne³⁰, Fændrik i det svenske Marineregiment, Nevø af Senator Hiärne og Fætter til den indflydelsesrige General Rudbeck,

havde i Hannover paa Hjemrejsen fra Venedig ladet sig hverve som dansk Soldat i Kaptajn Lindes Kompagni af Regimentet Bornholm. Hans Fader, E. F. Hjärne, tilbød i 1767 at give Løsepenge for at faa ham fri.

Efter Prinsesse Sofie Magdalenes Ankomst skulde Schack staa hende bi med Raad og Daad. Opgaven var imidlertid ikke uden Vanskelighed, da hverken han eller Fru Schack maatte besøge hende.

I November 1766 kunde han dog indberette til Bernstorff, at Prinsessen havde det godt og voksede sig mere og mere ind i Svenskernes Hjerter; men al Forbîndelse med hende var forbudt ham og hans Kone. Prinsessen var stadig under Observation. Til hendes Underhofmesterinde var udnævnt Mad. Palmfelt, en af Dronningens Hoffrøkener. Selv under sin Sygdom saa hun kun lidt til Kronprinsen. Man sagde, at Dronningen behandlede hende godt og endog skulde have gjort Kronprinsen Bebrejdelser, fordi han ikke var tilstrækkelig charmeret i hende.

I December skrev Schack til Bernstorff³¹: »Jeg fortsætter stadig med at have min Opmærksomhed henvendt paa Prinsessen, men jeg vover ikke at søge hende selv og undgaar i det hele taget enhver Forbîndelse med hende for ikke at mishage Kronprinsen. Hendes Stilling er uforandret. Hun har ingen Grund til at beklage sig over Dronningens Behandling, thi Majestæten er altid høflig og ikke uden Venlighed. Derimod ser hun kun lidt eller slet intet til Kronprinsen. Heller aldrig faar hun Lov til at tale med andre end Mad. Palmfelt, og det piner hende at skulle leve under denne Tvang. Mere end en Gang har hun bedt mig hemmeligt om at komme til Mads. Rosselin, hvor hun da vilde indfinde sig og fortælle alt, hvad der maatte ligge hende paa Hjerte; men jeg har ladet hende vide, at jeg ikke vil udsætte hende for nogensomhelst Ubehagelighed. Den eneste Maade, hun kan meddele sig til mig paa, er ved at skrive eller ved at sige Mads. Rosselin Besked.

Hun har et stort Hjerte, og da jeg havde den Ære at vise hende den Medaille, som er slaæet i Anledning af Christian den Syvendes Bryllup, brød hun ud i Taare uden at kunne sige et

Ord og uden at kunne skjule sin Smerte for de tilstedeværende Damer. Siden den Dag vover jeg ikke at nærme mig hendes Kreds, for at ikke noget lignende skal gentage sig. Hun har været nødt til at anlage Dronningens Kasserer ogsaa som sin. Alle vore Venner er kede af det, fordi de forudser, at Prinsessens Indtægter herefter ogsaa vil blive brugt til andet end til hende selv. Hun er meget afholdt af det svenske Folk.«

I Følge Ægteskabskontrakten havde hun Lov til at beholde sine danske Jomfruer, men meget hurtigt søgte man at overtale hende til at sende dem bort. Schack gjorde kraftig Modstand herimod og hævdede, at Dronningen jo endnu havde en tysk Jomfru hos sig. Det lykkedes ham da ogsaa foreløbig at forhindre det. Kun maatte hun finde sig i, at der yderligere ansattes en svensk Jomfru til at passe paa.

Prinsessen viste iøvrigt ofte baade Karakter og Fasthed, selv om hun bestræbte sig for at være saa venlig og føjelig som muligt overfor sin nye Familie. Forgæves søgte Dronningen saaledes at faa hende til at sminke sig under Paaskud af, at dette vilde give Moden an overfor de svenske Damer, og Hoffet vilde derved komme til at brillere. Alle Damerne gjorde deres bedste for at faa hende til det; »men«, skriver Schack, »endnu har hun ikke gjort det, og jeg haaber heller ikke, at hun gør det«.

Længe havde Prinsessen ønsket at faa Fru Schack til at besøge sig, men han havde modsat sig det, saa længe hun ikke havde Kronprinsens Tilladelse. En Dag tog hun imidlertid Mod til sig og bad sin Gemal om Lov dertil. Han svarede intet, hvad hun opfattede som en Tilladelse og sendte Bud efter Kammerherrinde Schack. Under Samtalen fortalte hun, at hun var bedrøvet over at have forladt sit Fædreland, og at hun ikke var tilfreds med at være i Sverrig. Da de havde talt sammen i en halv Time, kom Kronprinsen, der var bleven underrettet om Besøget, ind i Stuen og konverserede Kammerherreinden længe og venligt. Heller ikke de følgende Dage viste han nogen Gnavenhed mod Prinsessen i Anledning af Besøget, men var tværtimod yderst elskværdig mod hende. Kun ytrede han Frygt for, at Etiketten skulde lide ved den Slags Sammenkomster.

Senere bad Prinsessen om Tilladelse til, at Kammerherreinde Schack maatte faa Lov til at besøge hende et Par Gange. Kronprinsen havde intet derimod; men da Fru Schack kom første Gang, gik Kronprinsen ind til Prinsessen og meddelte hende, at

hun med det samme var nødt til at gaa over og se til Dronningen, som ikke befandt sig vel. Noget efter gik Kronprinsen selv derover, og Prinsessen var nødt til at blive til Souper. Kammerherreinde Schack maatte som Følge heraf gaa med uforrettet Sag efter at have ventet nogle Timer. Den næste Gang havde hun bedre Held med sig, og Prinsessen beklagede meget det første Uheld.

Trist var i det hele taget Prinsessens Skæbne. Til sin tidligere Hofmesterinde, Frk. Sofie Elisabeth Trolle, sukkede hun over³², at hun ikke levede med hende paa Vallø, det Sted, som tidligere havde været hende saa meget imod, men som hun nu tænkte anderledes om. Mere og mere undveg Kronprinsen hende, hvad man bl. a. tydeligt faar et Indtryk af gennem de Breve³³, som han sendte hende, og som paa en eller anden Maade senere er havnede i Schacks Arkiv. Denne gjorde alt, hvad han formaaede, for at værne hende mod Intriger og Snarer, baade i Følge sin Instruks, og fordi han holdt af hende og havde Medlidenhed med hende. Bestandig optraadte han dog med den yderste Forsigtighed og afslog for Eks. bestemt et Forslag fra den russiske Gesandt om at opmuntre hende til at interessere sig for Politik og til at støtte Huernes Parti.

Længe efter at han var kommen tilbage til Danmark, vedligeholdt han Forbindelsen med hende, skrev Eksempler paa franske Breve, som hun skulde sende sin Gemal ved forskellige Lejligheder, for Eks. til hans Fødselsdag, til Nytaar o. s. v. Ogsaa efter at hun var bleven Dronning, vedblev han at være hendes Raadgiver. Saaledes spørger hun i 1772, hvilke Komplimenter hun skal sige til de fremmede Gesandter, naar de kommer for at udtrykke deres Deltagelse i Anledning af Kongens Død, samt hvad hun skal svare Stænderne ved Kroningen. Da hendes Kammerjomfru rejste til Danmark i August 1770, medgav hun hende et Brev til Schack, hvori hun paa det hjerteligste siger ham Tak for alt, hvad han har været for hende³⁴.

Hele sit Liv kom den danske Prinsesse til at leve tilbagetrukket og ensomt, omend der efter 1777 kom en Forsoning i Stand mellem hende og hendes Mand. Forskellen i deres Natur var for stor, hun som den stille og beskedne Prinsesse af det forhadte,

danske Kongehus og han, den letsindige og overgivne unge Prins med det sprudlende Vid, men ogsaa med de fordærveligste Laster³⁵. Aldrig glemte hun sit gamle Fædreland, hvad ikke mindst kommer frem i et Brev³⁶, som hun under den svensk-russiske Krig i 1788 skrev til sin Broder, Kongen af Danmark, hvori hun som dansk Kongedatter og som Dronning af Sverrig besværges ham om ikke at falde Svenskerne i Ryggen.

Stadig levede Schack i Uvished om sin Fremtid. Han bad ved Nytaarstid Reventlow om at interessere sig for ham, men fik kun det Svar³⁷, at denne var overrasket over, at han kunde nære nogen som helst Ængstelse for ikke at faa Ansættelse efter sin Tilbagekomst: »De er jo en af den Slags Mænd, til hvem Embederne ligefrem tilbyder sig selv.« Han kunde være sikker paa, at der skulde blive gjort alt for ham.

Stadig kredser hans Tanker om en Stilling paa Landet. Bernstorff beklagede det³⁸, fordi han betragtede ham som en af Landets bedste Kræfter og egnet til et af de betydeligste Embeder. Paa den anden Side vilde han dog nødig se ham utilfreds i Hovedstaden. Stejlt stillede Schack sig imidlertid stadig til Embedet i Rentekammeret. Det var for daarlig aflagt, og efter 7 Aars Gesandtstid mente han sig berettiget til en Gage, han kunde leve sømmeligt af.

Til Moltke skrev han i Juli 1766, at det for Tiden var ham umuligt at gaa derind, da den Arv, han engang skulde tiltræde, ikke lod sig forene med en Stilling i Hovedstaden. Han ønskede at komme paa Landet, helst i Jylland, og hans økonomiske Forhold tillod ham lige saa lidt at leve i København som i Stockholm. Den tilbudte Gage paa 2000 Rdl. (foruden Sportler) forslog ikke engang til at slæbe sig sparsommeligt igennem i Hovedstaden.

Christian VII's Tronbestigelse og A. G. Moltkes Afskedigelse i Juli 1766 gjorde mange Embeder ledige, men gav ogsaa Anledning til mange Bryderier ved Hoffet, om hvem der skulde have dem. Geheimeraad Jørgen Skeel skrev³⁹ til Schack, at »la voix publique« havde udpeget to Emner til Moltkes Efterfølger, den første var Overstaldmesteren, Grev E. Wedell-Friis, og den anden Schack.

Da Grev Wedell-Friis var ret svagelig, havde han gode Chancer, og han maatte absolut ikke sige nej til et muligt Tilbud. Det var alt for vigtigt at faa den rette Mand i den Stilling, en Mand, som kunde udrette meget godt og som kunde dæmme op for en Del af det onde.

Ogsaa A. G. Moltke tilskyndede⁴⁰ ham til at tage imod Tilbudet og tilføjede, at Rentekammeret ikke mere var noget for ham, da Forholdene der havde forandret sig ganske.

Schack attraaede dog ikke Hofstillinger. Allerede i 1755 havde han været fortvivlet over at skulle være tjenstgørende Kammerjuncker, og da Fætteren, dav. Ritmester Fr. Numsen, i 1762 blev Kammerherre, skrev han til Warming⁴¹, at det havde været bedre, om han var avanceret i det militære, da dette var det solideste for ham. Efter hvad han selv skriver i sine »Efterretninger for min Familie efter min Død«, tog han i 1773 bestemt Afstand fra et Tilbud om »un grand post« ved Hoffet, efterdi han havde »resolvet, at han aldrig vilde modtage nogen Hofcharge«. Datidens Snobberi, Hofsladder og de mange Intriger var hans Natur imod, hvor megen oprigtig Hengivenhed og dyb Underdanighed han end nærrede for Majestæterne og hele den kongelige Familié. I et Eksemplar af Kardinal Bentivoglios Relationer⁴² fra Danmark, som findes i hans efterladte Bibliothek, har han udfor det Sted, hvor Kardinalen beretter om Christian IV's jævne Hof, ligesom med et lille Suk føjet til: »Que n'avons nous la même simplicité de moeurs en 1770!«

Endnu i Januar 1767 ønskede A. G. Moltke⁴³ ham til sin Efterfølger, men Schack svarede⁴⁴, at han manglede Kundskaber til en saa betydelig Stilling. Havde han haft dem, vilde han med Glæde have taget imod den. Moltke spurgte ham tillige, hvorledes han vilde stille sig til Embedet som 1. Deputeret for Finanserne, da han kunde tænke sig, at der skete en Forandring for D. Reventlows Vedkommende. Schack svarer, at Stillingen som 2. Deputeret vilde overstige hans Kræfter. Hvad derimod Embedet som 1. Deputeret angik, saa havde han altid haft saa megen Agtelse for den Intelligens, den Retsindighed og den Energi, kort sagt den Dygtighed, som den Mand var i Besiddelse af, der nu besad Embedet, at han kun med den oprigtigste Sorg vilde se ham forlade Tjenesten. Han selv ønskede sig foreløbigt kun et lille Embede, om kunde skaffe ham nok til Føden, og som han kunde udfylde med Ære.

I Februar skrev D. Reventlow⁴⁵ til ham, at Overkammerjunker, Geheimeraad v. d. Lühes Stilling som Overpræsident mulig bløv ledig, men Schack svarede forsigtigt⁴⁶, at han foretrak Skanderborg Amt for hvilket som helst andet Embede. Han mente iøvrigt, at v. d. Lühe kunde leve mange Aar endnu, med mindre den unge Dame, som han agtede at gifte sig med, kunde pine Livet af ham⁴⁷.

A. P. Bernstorff skriver⁴⁸ i 1779, at det altid havde været Schacks egentlige Lyst at faa Ledelsen af det danske Kancelli. Uden Tvivl passede hans Evner og Indsigt ogsaa udmærket hertil, men Stillingen var paa dette Tidspunkt optaget af Grev Otto Thott. Dette Ønske kunde han altsaa ikke faa opfyldt. I Løbet af Foraaret 1767 gik ogsaa de andre Chancer i Vasken for ham. A. G. Moltkes Embede deltes mellem hans ældste Søn, Grev Chr. F. Moltke, der blev Overhofmarskal, og v. d. Lühe, der til Reventlows store Ærgrelse fik Bestyrelsen af Particulairkassen⁴⁹. Heller ikke syntes der foreløbig at være Tegn til, at Reventlow vaklede i sin Stilling som 1. Deputeret.

Tilbage var altsaa det saa lidet attraaede Embede som 2. Deputeret, og J. H. E. Bernstorff ivrede for at beholde ham i Centralstyrelsen. Schack anede, hvad det trak op til, og skrev ved Nyt-aarstid 1767⁵⁰ til ham, at han denne Gang ikke henvendte sig til ham som Chef, men som Ven. Ganske vist havde han tidligere lovet ham, at han skulde blive fri for Rentekammeret, men han var alligevel bleven ængstelig, fordi flere af hans Venner havde skrevet, at der netop nu blev to Vakancer i dette Kollegium.

Selv Warming forsøgte at overtale ham til at tage imod Stillingen; men Schack skrev bestemt til ham⁵¹: »Betænk selv min gode Warming, om jeg kan gaa i Rentekammeret i en Tid, hvor den almindelige Husholdning bliver saaledes administreret, som det seneste af hans Breve ommelder. Jeg tror, at hverken han eller nogen, som har Venskab for mig, kan raade mig dertil.«

Schack havde bedt Bernstorff om at maatte komme hjem inden Udgangen af April. Ønsket blev opfyldt. I Tilbagekaldelsesordren, dateret 9. Marts 1767, tilkendegav Kongen ham sin absolutte Tilfredshed med den Dygtighed og Klogskab, han havde vist i hans

Tjeneste, og i et Brev⁵² lidt senere udtalte Bernstorff privat sin Paaskønnelse af hans udmærkede Tjeneste og tilføjede, at han vendte hjem overvældet med Fortjenester. Ogsaa den russiske Kejserinde ydede ham gennem Asseburg sin fulde Anerkendelse⁵³.

Efter at hans Efterfølger var kommet, og de pligtige Afskedsaudienser hos den svenske Konge og Dronning var overstaet, var han den 7. Maj hos Prinsesse Sofie Magdalene i en særlig Audiens, hvor hun forærede ham en Ring. Hans danske Tjenerskab var rejst forud. Schack selv naaede den 15. Maj om Aftenen til Helsingør og den 17. Maj 1767 til København.

Glædestraalende sluttede han Koncepten til den sidste Relation med Æneas' Ord til Kammeraterne i Æneiden: »Per varios casus, per tot discrimina rerum, tendimus in patriam,« samt med: »Soli deo gloria!« (Gennem mangfoldige Fald, gennem Farer som truer med Døden styrer vi mod Fædrelandet. — Gud alene Æren!)

Ved Afskeden takkede han Schæffer for hans Venskab. Adskillelsen fra ham, sagde han, var en bitter Draabe i Glæden over at skulle forlade Sverrig, hvor han personlig havde lidt meget, og hvor han nok havde vundet Sejre, men ikke uden samtidig at have været udsat for mange Ubehageligheder.

Tiden læger imidlertid forbavsende hurtigt alle Saar, og i Januar 1772, medens han sad i Ensomheden i Aarhus, bad han i et Brev den daværende Gesandt i Stockholm, Baron Chr. Fr. Gyl-denkrone, om at hilse alle deroppe, som endnu ikke havde glemt ham, og sige dem, at hans Ministertid i Sverrig var den lykkeligste og behageligste Tid af hans Liv. I 1789 skrev han til A. P. Bernstorff, at han havde levet otte af sine lykkeligste Aar blandt den svenske Nation, som aldrig havde givet ham den mindste Grund til Klage, og i sine Erindringer noterer han, at Gud velsignede hans Gesandttid deroppe »à tous égards«.

KAPITEL VI

I KØBENHAVN

Efter syv Aars Fraværelse stod Schack igen i sit kære Danmark, men stadig uden Anelse om, hvor man tænkte paa at anbringe ham. Hurtigt lykkedes det dog Vennerne at faa ham talt til Fornuft, og til A. P. Bernstorffs Glæde¹ ansattes han den 1. Juni som 2. Deputeret i Rentekammeret, hvor denne samtidig udnævntes til 3. Deputeret. Som en Slags Opmuntring fik Schack Ferie til Efteraaret.

Til sin gode Ven, Sir John Goodrick, engelsk Gesandt i Stockholm, skrev han i Juni², at han havde været tvungen til at tage imod Stillingen, og at han maatte sande det gamle Ordsprog om afgaaede Ministre. »Men jeg trøster mig for det første, fordi jeg har faaet Tilladelse til at tilbringe Sommeren paa Landet, og jeg haaber med »Terence qu'interea fit aliquid (med Terence, at der imidlertid hænder noget)³, for det andet, fordi jeg ikke er den eneste, som lider i en Tid, hvor alt er usikkert og ustadigt, og hvor man ikke ved om Morgenen, hvad der vil hænde inden Aften. Med Undtagelse af de udenlandske Affærer, som gaar saa tilfredsstillende og gunstigt, som De og jeg ønsker det, er der ikke Stabilitet i noget.«

I Løbet af Sommeren beroligede Reventlow⁴ ham med Hensyn til Tjenesten i Rentekammeret, og J. H. E. Bernstorff lod ham forstaa⁵, at det var Reventlow, som havde villet hans Ansættelse. Han maatte nu holde ud, til der tilbød sig et bedre Embede. »De maa komme over til os, græde med os, arbejde med os, deltage i vore Bekymringer og Opmuntringer. Der er Tilfælde, hvor en Mand som De ikke kun maa tænke paa Hvile og Ro.«

Spændingen varede heller ikke længe, thi allerede om Efteraaret begyndte man for Alvor at tale om, at han skulde afløse Reventlow⁶.

Kort efter sin Tilbagekomst købte han den mindre, men stilfulde og fornemme Gaard i Amaliegade (nuv. Nr. 22), tæt op til Palæerne paa Amalienborg. Ganske vist var hans Pengesager næppe i Orden igen efter hans Ophold i Stockholm; men dels lykkedes det ham ved Kammerraad Rahbeks Hjælp⁷ at faa et

stort Laan paa 1. Prioritet i Gaarden, og dels var hans Svigerfader, General Juul paa Ravnholt, død Aaret i Forvejen. Svigermoderen hensad vel i uskiftet Bo efter ham, men i August 1767 søgte og fik hun Tilladelse til at skifte med sine Børn⁸. Alligevel var Købet af Gaarden mere, end han egentlig kunde byde sin Økonomi. »Det er sandt,« skrev⁹ han til Warming, »at jeg derved sætter mig i ny Vidtløftighed, mens som synes det dog at være fornuftigt anlagt, om Gud hellere vil give sin Velsignelse dertil.« Til sin Ven Scheffer i Sverrig sukker han over, at »tout sans exception est d'une cherté affreuse«.

Da han ikke kunde lide Geheimeraadinde Levetzaus Stole, bad han Warming om at bestille 2 Canapéer, 16 Lænestole og 4 Tabouretter, alle af fransk Façon og uden Overtræk, da han selv havde det nødvendige Damask. Alle de øvrige Møbler, som stod i Palæet, kunde han derimod nok tænke sig at købe, hvad enten Geheimeraadinde Levetzau ønskede at sælge dem under Haanden eller paa Auktion. I sidstnævnte Tilfælde skulde Warming sende ham en Katalog og en Fortegnelse over, hvilke Spejle, Konsolborde, Lysekroner og Komoder, der skulde bruges til »Kamrenes anstændige Møblering«. Selv vilde han paa Rentekammeret søge Tilladelse til at indføre de Spisestuestole, han havde købt i Frankrig.

I Begyndelsen af Oktober kom han tilbage til København efter at have tilbragt Sommeren paa Ravnholt og Rathlousdal. Virksomheden, han som 2. Deputeret nu tog fat paa, var ham ganske ukendt og bestod hovedsagelig i et kedsommeligt Detailarbejde, som dog sikkert var en gavnlig Foruddannelse til hans senere Gerning.

Til Scheffer skrev¹⁰ han, at han nu mod sit Ønske sad i en Stilling, hvor der var en umaadelig Mængde Detailler at udføre. »Læg dertil mine egne Sorger og de Bekymringer, jeg deler med den sunde Del af Nationen, og De vil lettere kunne gætte, end jeg kan beskrive, at jeg aldeles ikke har Grund til at være tilfreds, skønt jeg i Grunden ikke kan beklage mig over at have forladt Sverrig, efter hvad der passerede i de sidste to Aar af min Gesandttilid.

Hans Kones Helbred blev desværre ikke stort bedre efter Hjemkomsten til Danmark, og i August havde hun paany en Abort. Snart fik han imidlertid den Glæde at kunne kvittere sin mindre betydelige Stilling. Den 29. Januar 1768 udnævntes han til Geheimeraad, og da Reventlow kort efter faldt i Unaade — Kongen

var træt af ham, skriver A. P. Bernstorff — deltes hans alt for store Departement, saaledes at Rentekammeret den 8. Februar tilfaldt Schack og Generaltoldkammeret den 12. Februar A. P. Bernstorff. Han var nu bleven 1. Deputeret, men havde ikke faaet Plads i Konseillet. Alligevel havde han det selvstændige og direkte Referat til Kongen og var saaledes til en vis Grad Finansminister. Suhm var tilfreds med Forandringen og skriver, at Schack var en meget brav Mand¹¹.

Danmarks uhyre vanskelige Pengesituation gjorde ikke Schacks nye Stilling let. Ofte havde Reventlow fortvivlet brudt sit Hoved med, hvorledes han skulde faa det stadig voxende Underskud i Statsregnskabet bragt ned, og Schacks Evner som Finansmand var i al Fald næppe større.

Den 11. December 1767 var den nye Statsbalancekommission oprettet bestaaende af Deputerede for Finanserne og Kommercekollegiet, heriblandt først og fremmest Schimmelmann, men ogsaa Ditlev Reventlow og Schack foruden flere andre. Opgaven var dels at være raadgivende med Hensyn til Statsøkonomien, dels at undersøge Forholdet mellem Statens aarlige Indtægter og Udgifter og at give Forslag til Fremskaffelse af en gunstigere Handelsbalance.

Medens saaledes de handelsøkonomiske Spørgsmaal, Statsgælden, de ekstraordinære Indtægter, Skatterne m. m. var lagt i Hænderne paa Schimmelmann og Balancekommissionen, havde Schack Statsregnskabet og den snævrere Forvaltning af Statskassen. Dette sidste betød i disse Aar hovedsagelig en omhyggelig Økonomisering, og Schacks Samvittighedsfuldhed og Grundighed gjorde ham vel egnet til dette mindre fornøjelige Arbejde. Fra sin Barndom var han vænnet til Sparsommelighed, og med stigende Bekymring havde han set paa Statsøkonomien, efterhaanden som hans Øjne var bleven opladt for den almindelige, letsindige Ødselhed og for Statens daarlige Finanstilstand. I November 1762 skrev han¹² fra Stockholm til Warming, at han var ret bekymret for »vores Finansverks Tilstand« og frygtede, at »Vekselkursen og de smaa Bancosedler tilsidst vilde sætte os i samme Forvirring som vores Naboer, hvilket Gud bevare os fra. Gid vi engang kunde lære at blive Husholdere, at afskaffe Overdaadighed og undvære fremmede Produkter«.

Foreløbigt ønskede han sig kun Ro til at komme ind i sin nye Virksomhed. Ubelejligt var det ham derfor ikke, at Kongen rejste

udenlands den 6. Maj 1768 og blev borte til Begyndelsen af Januar det følgende Aar, selv om Rejsen iøvrigt nok kunde give Anledning til Ængstelser baade paa Grund af Udgifterne og paa Grund af Kongens uberegnelige Optræden ved de fremmede Hoffer.

Schack havde altsaa Fred. Til Bernstorff skrev han¹³, at det var godt, at Kongen var udenfor de Personers Rækkevidde, som Kamret havde Grund til at beklage sig over. Han bad ham om at forelægge Kongen de Sager til Underskrift, som han sendte ham, og gøre, hvad han formaaede for at hindre skadelige Resolutioner. Den 2. Juli meddelte han, at alt var roligt i København, og de tre Hoffer levede ganske tilbagetrukkent. Kun var han lidt bitter over, at Reventlow var rejst til Holsten. Han havde dog haabet i den første Tid at kunne have denne erfarne og indsigtfulde Ven ved sin Side, saa meget mere som Reventlow var det Medlem af Konseillet, som Schack ogsaa rent tjenstligt havde mest med at gøre. Gentagne Gange i de sidste to Maaneder havde Schack bedt ham om ikke at forlade Hovedstaden under Kongens Bortrejse, men forgæves. I Juni skrev han til Reventlow¹⁴, at han levende maatte beklage, at han var borte i en saa kritisk Tid, og han haabede, at han vilde afkorte sin Rejse. Det var ikke for sin egen Behageligheds Skyld, at han bad om det, men for Statens. Flere Gange skrev han om det samme til Bernstorff, for Eks. den 16. Juli, at Reventlow stadig ikke talte det mindste om at ville vende tilbage. Schack satte stor Pris paa ham, men han syntes, at han kunde have valgt et bedre Tidspunkt til at være sammen med sin Familie paa og til at varetage sine private Sager. Flere Gange havde han skrevet til ham, at selv om Reventlow nok blev en Smule utaalmodig herover, var han alligevel for god til at tage ham det ilde op. Han vidste jo, at Schack kun gjorde det af Interesse for Staten og for Reventlow selv.

Omsider bestemte denne sig til at rejse til København. Schack blev lykkelig, og ogsaa Bernstorff ytrede sin Tilfredshed med hans Tilbagevenden til København¹⁵.

Med Bitterhed taler Schack om den finansielle Situation, saaledes som han havde forefundet den ved sin Tiltrædelse i Rentekammeret. Folk, som hverken havde haft Kendskab til eller

Interesse for den, havde en vis Indflydelse og kunde ærgre ham ved Indblandinger, som tilsigtede personlig Vinding eller Vilkaarlighed. I Juni 1768 beklager han sig over, at Kongens Yndling, Grev Holck, havde faaet Lov til at laane 8000 Rdl. af Kammeret. Han kunde ikke lide ham, men maatte dog beundre, at han tilbagebetalte Pengene den følgende Maaned. Ligesaa syntes han heller ikke om, at Asseburg faar 4000 Daler i Pension, oven i Købet med Tilladelse til ogsaa at nyde dem udenfor Riget. Han holder af ham og under ham Pengene, men han er bange for den offentlige Kritik af en saadan utidig Flothed.

Saa langt, som hans Myndighed rakte, tog han fat paa at spare, hvor der spares kunde. Paa den høiligste Maade svarer han nej til enhver Anmodning fra de højere Embedsmænd om Forhøjelse af Gagerne og nægter i Maj 1768 Kongens tidligere Yndling Grev Gørtz i Itzehoe Fritagelse for at betale de Skatter, han resterer med, efterdi, som han skriver, han dog nyder de samme Fordele som Borgerne i det Land, han bor i. Den, som Kongen har givet Rang og Titler, kan ikke afslaa at dele Vilkaar med de andre, som i samme Grad maa betale til Statens Behov.

Undertiden søger han ved Ansættelser i Embeder at arrangere det saaledes, at Staten ogsaa økonomisk faar Fordel af det. Da Hovedbogholder, Kammerraad Lars Kirksteen i Rentekammeret døde i 1768, foreslaar han som hans Efterfølger Frederik den Femtes tidligere Kabinetssekretær, Etatsraad Henrik Esmarch, hvorved Staten vil spare hans Pension paa 600 Daler. Da Esmarch døde det følgende Aar, foreslog Schack som hans Efterfølger den unge Johan Georg Bæhrens, der havde 350 Daler i Pension, og som var meget dygtig. I Efteraaret s. A. ønskede Højesteretsassessor, Geheimeraad, Baron Frederik Vilhelm Wedell-Jarlsberg at tilbringe sine sidste Aar i et roligt Embede og søgte derfor Aabenraa Amt. Schack anbefalede det, da hans hidtidige 2000 Rdl. af Justitskassen derved blev frigjort til Fordeling mellem andre, som lønnedes af samme Kasse. Samtidig foreslaar han Nedlæggelsen af Stiftamtmandsembedet paa Island ved Grev Otto Manderup Rantzaus Afgang. Da det danske Kancelli satte sig derimod, foreslaar han som Rantzaus Efterfølger Baron Christian v. Proeck, der havde været Gouvernør over de dansk-vestindiske Øer, fra hvilket Embede han oppebar 1200 Rdl. i Pension, som nu kunde spares ved den nye Ansættelse.

I det hele taget tog han sig en Del af Island, fordi, som han skriver ¹⁶, det uden Tvivl er et Land, som fortjener den største Opmærksomhed, og som er modtagelig for nyttige Arrangementer. Allerede i 1767 havde han begyndt at tage Forholdsregler og tænke over Sagen; men der var ikke noget rigtigt at gøre, før det islandske Handelskompagnis Oktroj var udløbet. Man gennemførte dog nu, at den nye Stiftamtmand fremtidig skulde bo deroppe, og Schæck foreslog, at en ung dygtig Islænder ved Navn Fjeldsted ¹⁷, som for Tiden boede hernede, skulde rejse med den nye Stiftamtmand derop og følge ham rundt i Landet paa hans første Rejse. Mulig er det ogsaa paa hans Initiativ, at der bevilgedes Handelskompagniet 5000 Rdl. med det Paalæg, at det skulde forsyne Islænderne med alle Slags Redskaber til Bygning af Baade og til Forfærdigelse af Fiskeredskaber. I al Fald er det ganske sikkert paa hans Foranledning, at der i 1770 blev nedsat en Kommision paa tre Mand, som skulde foretage omhyggelige Undersøgelser og gøre Forslag til, »hvad der kunde tjene til Landets og disse vore Undersaatters Bedste og Opkomst«. I et Brev af 24. Marts 1770 til den lærde Islænder, Professor Jon Erichsen i Sorø, skriver han nemlig: »Efter den imellem os gjorte Aftale har jeg den Ære hermed at tilstille Deres Velbaarenhed den af Rentekammeret projekterede Instruktion for de til Island gaaende Commissarier med Anmodning om, at De i Følge Deres til mig givne Løfte vil behage over dens Indhold skriftligt at meddele mig deres gode Betænkning samt om noget kunde være at tilføje. Jeg er overbevist om, at Rentekammeret med Fornøjelse vil benytte sig af Deres i denne saa vigtige Materie havende Indsigter«.

Mest af alt tyngede de militære Udgifter paa Budgettet, idet de slugte omtrent Halvdelen af Kronens samlede Indtægter. Den Saint-Germainske Hærordning var budgetteret til 1,900,000 Rdl. aarlig, den norske Hær inclusive. Medens Kongen nu var borte, udarbejdede Reventlow og Schack et Forslag til en Reduktion af Hæren til 1,500,000 Rdl.

Motiveringen hertil var selvfølgelig udelukkende økonomiske Hensyn og havde intet med den ulmende Misfornøjelse med Marskal Saint-Germain at gøre. En anden Sag var det, at man ønskede

Forslaget forceret igennem, medens Kongen var ude paa Rejsen og saaledes var udenfor Salderns altformaaende Indflydelse. Paa Gottorp, kort før Rejsens Begyndelse, havde denne forhadte Favorit netop stillet Krav om en kraftig Forøgelse af den dansk-norske Hær af Hensyn til Ruslands Ønsker, og det gjaldt derfor om at udnytte det heldige Tidspunkt, nu han var borte. Bernstorff og Schimmelmann kunde imidlertid, som bekendt, aldeles ikke gaa med til en saa kraftig Reduktion og det af forskellige Grunde¹⁸, hvorom Bernstorff skrev til de to Forslagsstillere. Han gik med til og fik Kongens Underskrift paa en Hærlov til 1,700,000 Rdl. og bad Reventlow og Schack om ikke at være utilfredse med det.

Schack taler i sine Breve kun om Reventlows Forslag. Et Sted i sit Koncept har han dog streget Reventlows Navn over, men fastholder det atter ved at sætte Prikker under det. Uden Tvivl er det ogsaa af Loyalitet overfor sin ældre Ven, at han lader denne faa Æren for dette betydelige Forslag, thi i Virkeligheden har han sikkert lige saa stor Andel i det. Overfor Bernstorff forsvarer¹⁹ han deres Synspunkt og udtrykker Rentekammerets Beklagelse over, at det første virkelige Forslag til Besparelse ikke lod sig gennemføre i sin fulde Udstrækning. Han bøjer sig naturligvis for Bernstorffs overbevisende Grunde og gør iøvrigt opmærksom paa, at Generalitetet, efter hvad man har sagt ham, er utilfreds med den kgl. Resolution og agter at forsøge paa at faa den omstødt. Hvad dette ønskede gennemført, passede imidlertid aldeles ikke til den økonomiske Situation.

Videre i Brevet fremsætter han sit Syn paa Hærens Opgaver. Allerede i en af sine Relationer²⁰ fra 1763 havde han udviklet sine Tanker om Sverrigs Krigsstyrke. Han skrev dengang, at Nabolandets vanskelige økonomiske Tilstand, dets Konstitution og indre Splid gjorde det umuligt for dem, der enten af Ærgerrighed eller af Had vilde styrte Landet i Krig med os, at gennemføre Planer af den Art. Sverrigs Resourcer var udtømte, og det vilde ikke være i Stand til at udruste mere end ca. 20,000 Mand med en tilsvarende Flaade.

En Landgang paa Sjælland var ikke sandsynlig, thi til den almindelige Risiko ved et saadant Foretagende kom den Omstændighed, at den svenske Flaade var den danske underlegen. Selv om det lykkedes den svenske Hær at komme i Land, kunde den faa Vanskelighed med at komme tilbage, hvis der tilstødte den noget. Endelig var Forbindelsen mellem Hæren og Hjemlandet besværlig.

Lettere var det for Svenskerne at trænge ind i Norge, som Dronningen af Sverrig lige fra første Færd havde kastet sin Kærlighed paa og derfor ønskede at erobre.

Forholdene var ikke ændrede siden da, og den norske Arme³¹ var vor væsentligste Styrke mod Sverrig. Den danske Militz var uundværlig for os af flere Grunde. Udgifterne til de udskrevne Tropper i begge Kongeriger havde selv i den Tid, hvor de var talrigst, ikke kostet mere end ca. 475,000 Rdl. aarlig. Han mente, at det vilde være tilstrækkeligt i disse to Lande og i de to Hertugdømmer at holde en lille hvervet Hær til ca. 1 Million. Var der Fare for Krig med Tyskland, kunde den forøges. Derved vilde de samlede Udgifter ikke komme til at overstige de foreslaaede 1,500,000 Rdl., hvad der vilde passe til vore Indtægter og andre Udgifter, og et saadant Beløb vilde næppe kunne bringe os i Forlegenhed. Det vilde ganske vist heller ikke sætte os i Stand til i Fredstid at have en Hær paa 60,000 Mand paa Benene; men et saa stort Antal vilde ogsaa blot svække os, og i Tilfælde af, at der blev Brug for dem, vilde vi ikke kunne mobilisere dem³². For den foreslaaede Sum vilde vi derimod kunne holde 40,000 Mand eller lidt over, hvad der vilde være tilstrækkeligt til at forsvare os mod Sverrig og til at møde de første Angreb fra Tyskland. I det lange Løb vilde vi alligevel ikke kunne klare os mod sidstnævnte Land, selv med 60,000 Mand.

»Men«, slutter han, »jeg skal senere komme tilbage til det. Øjeblikket er vel ikke det rette nu til en saa vidtgaaende Reduktion, men jeg taber ikke Forslaget af Syne, fordi det er det eneste, som kan bringe vore Finanser paa Fode«.

Reventlows og Schacks Forslag var udarbejdet udenom Generalitetet og kun motiveret med det ønskelige i at indvinde Besparelser. Sagkundskaben var ikke forespurgt, og at Sagen ogsaa kunde ses under en større Synsvinkel end den økonomiske, skulde der en Bernstorff eller en Schimmelmänn til at se. Schack taler i sit Brev kun om at ville forsvare Landet, skønt dette dog langt fra var saa afmægtigt, at det behøvede at afskære sig fra, om nødvendigt, at kunne give sit Diplomati den fornødne Styrke ved en velordnet Vaabenmagt, hvad A. P. Bernstorff allerede i Slutningen af det følgende Tiaar tilfulde værdsatte.

Han opgav imidlertid, som sagt, ikke sin Plan, og seks Aar efter var han med i det store Militærprojekt af 1774, hvorved Hæren omdannedes til hovedsagelig at blive et nationalt, udskrevet Værn.

De Tanker, som Saint Germain og Arnstedt for faa Aar tilbage forgæves havde kæmpet for, blev da gennemført, saaledes som det havde været Tilfældet i Nabolandene i flere Aar. Schack og de andre Finansmænd vandt ved denne Ordning de 2—300,000 Rdl., som det ikke lykkedes at indvinde i 1768, men Forandringen skete nu i Samarbejde med Generalitetet og paa et Tidspunkt, hvor de udenrigspolitiske Forhold ikke rummede Farer.

Omtrent samtidig med at Schack var bleven 1. Deputeret, var han tillige den 8. Februar bleven Medlem af Landvæsenskommissionen, eller som den hed fra Marts s. A., Generallandvæsenskollegiet, en ny Institution, ganske sideordnet de andre Kollegier. Moltke var dets Præsæs og desuden havde Schimmelmänn, Stampe, H. Rosenkrantz, Schumacher, Scheel-Plessen, Chr. Stemann o. fl. Sæde heri.

Schack hørte ikke til de Medlemmer, som havde særlig Forstand paa Landbrug. Han indrømmer senere, da Forhandlingerne om Landbrugsreformerne efter 1784 paany begyndte, at han aldrig havde haft Tid til at lægge sig efter det i Praxis. Fra sine Drengaar havde han vel nok bevaret Mindet om et godt, patriarkalsk Forhold mellem Sneumgaard og dens to til tre Bøndergaarde, men siden da havde han næppe haft synderlig Lejlighed til at beskæftige sig med Forholdet mellem Herregaardene og deres Undergivne. Engang før eller senere skulde han jo imidlertid selv være Godsejer, og dette gav ham en vis Interesse for Landbrugs-spørgsmaalene. Han ringeagtede ingenlunde Bønderne eller var uden Forstaaelse af deres Kaar. Ingen Steder taler han nedsættende om dem. Paa den anden Side var han opdraget i den gängse Betragtning, at Bønderne var Mennesker uden væsentlige Menneskerettigheder. Vorherre havde nu engang givet Adelen Evner og Kultur til at være denne Verdens Herrer, og Bønderne maatte finde sig tilfredse under de Kaar, som var givet dem. Han forstod ikke, at Tiden paa dette Punkt krævede en forholdsvis hurtig Udvikling. En Ændring af de bestaaende og tilvante Forhold syntes ham ødelæggende for det store, indtægtsgivende Landbrug. Skulde der ske Forandringer, var det ogsaa i Statens Interesse, at disse kom til at foregaa langsomt og yderst maadeholdent.

Hans Indsats i Landvæsenskollegiet blev derfor uden større Be-

tydning. Han bragte ikke nye Synspunkter ind i Diskussionen og var ikke stærk nok til at forhindre, kun til at forsinke. Næppe heller med sin gode Vilje var han gaaet ind i Landvæsenskollegiet. Selvfølgelig var han en fanatisk Modstander baade af Reverdil og Oeder. Om den første skrev ²³ han efter hans Tilbagekomst i 1771, at han var lige begejstret for sine gamle Projekter, og at man kun alt for godt vidste, hvad han havde i Sinde mod Godsejerne. Efter den frygtelige Embarras, som var overgaaet dem med den nye Hoveriordonnans m. m., vilde han have let Spil med ganske at ødelægge dem. Ogsaa Reventlow stod skarpt overfor Reverdil. Han skriver ²⁴ saaledes i 1771, at denne ganske vist ikke er nogen Hofsnob og heller ikke er syg efter Tiller, men han vil reformere Samfundet, lave Revolution, og han føler sig som Martyr for Bøndernes Frigørelse. Det er en Mand, som ikke knytter sig til nogen bestemt, men slutter sig til dem, som har Indflydelse. Dog indrømmer Reventlow ²⁵, at Reverdil absolut hverken er haard eller ond, men blot begejstret for sine Projekter. Om Oeder, som dog adskillige og ikke mindst Bernstorff satte stor Pris paa, skrev Schack, at han var en yderst ubetydelig, lunefuld og ondsindet Person ²⁶.

I April 1768 var der gaaet Skrivelse til Amtmændene, at de skulde afgive Erklæring om, hvorledes Hoveriet bedst kunde ordnes paa de Steder, hvor det ikke kunde afskaffes helt. Godsejerne skulde indsende Udkast til Regler for Hoveriet paa deres Gaarde, og paa Grundlag heraf udarbejdedes 3 Forestillinger af 5. Juli. Den ene af disse, Hoveriforslaget, gik ud paa, at Amtmanden, de to Landvæsenskommissærer og de enkelte Godsejere skulde udarbejde Hoverireglements for hvert Gods for sig. Det drejede sig altsaa ikke om nogen fuldstændig Afskaffelse af Hoveriet, og Schack lod sig derfor sammen med Rosenkrantz overtale til at skrive under. Kongen nægtede imidlertid at godkende Forestillingerne, og en Forordning om Hoveriet udkom først den 6. Maj det følgende Aar. Den 13. Maj 1769 udkom Forordningen om, at Amtmændene skulde tage de selvejende Bønder under deres Beskyttelse, og den 28. Juli s. A. kom en Forordning, som skulde fremme Fællesskabets Ophævelse. Denne sidste kunde Schack ikke gaa med til, og han skrev den 4. Juli til Moltke, da han tilbagesendte det rundsendte Forslag, at han var ked af, at han ikke kunde være enig med ham; men han handlede efter sin bedste Overbevisning. Til Reventlow skrev han den 8. Juli s. A., at Landvæsenskollegiet

truede med en ny Ordonnans, som han i og for sig ansaa for god. Det var blot ikke det rette Tidspunkt at lade den komme frem paa, og han agtede derfor at modsætte sig den og at nægte sin Underskrift. I Stedet for vilde han vedlægge et Særvotum.

Den 11. Juli 1769 skrev han til Schimmelmänn, at man ikke betænkte sig paa i Landvæsenskollegiet at udsende nye Bekendtgørelser. Jeg modsætter mig dem af alle Kræfter, fordi jeg tror, at man bør give Jordejerne Tid til at faa de første behandlede færdige, inden man lægger nye Pligter paa dem. Jeg har en Memorial liggende færdig, saafremt jeg bliver kaldet til Forhandlingerne.

Jævnside alle disse Forordninger behandlede ivrigt Spørgsmaalet om Stavnsbaandets fuldstændige eller delvise Opløsning. Haardnakket havde Schack ivret imod Hoveriets fuldstændige Afskaffelse, fordi det forekom ham et uretfærdigt og skadeligt Indgreb i den fri Ejendomsret. Foreløbigt var det lykkedes ham og hans Parti at faa dette Spørgsmaal lagt hen, idet man var gaaet med til at fastsætte Regler for Bøndernes Ydelser. Ved en Ophævelse af Stavnsbaandet vilde man derimod fratage Godsejerne det bedste Hold paa deres Bønder, og det vilde være uretfærdigt at paalægge Godsejerne noget Ansvar for den tilstrækkelige Udskrivning af Rekrutter, naar man ikke var sikker paa, at de havde dem indenfor Herregaardenes Magtomraade. Endelig var det en uomgængelig Nødvendighed, at Gaardene kunde faa deres Hoveriarbejde udført, naar Staten skulde være sikker paa de Skatter, den skulde bruge.

Kongen selv var for Stavnsbaandets Opløsning, og i April 1769 befalede han Generallandvæsenskollegiet at afgive Betænkning om, hvorvidt Stavnsbaandet helt eller delvis kunde hæves. Kollegiet sendte den kgl. Ordre videre til Udtalelse i Generalitetet, og til Trods for, at alle Sessionerne mere eller mindre bestemt tog Afstand fra den fuldstændige Ophævelse og til Dels ogsaa fra den delvise, svarede dette, at man intet havde at indvende derimod. En Ophævelse af Stavnsbaandet behøvede ikke at fremkalde en Ændring af Udskrivningsmaaden.

Ved ihærdigt Arbejde lykkedes det alligevel Schack og Godsejerne i denne Omgang at faa Ophævelsen standset, men Sagen var dermed ikke endelig afgjort. Den kom senere til at beskæftige ham igen, og den største politiske Modgang i hans Liv blev Stavnsbaandets Løsning i 1788.

Som nævnt nød Schack Roen i København og beklager sig kun over, at Salderns Venner optræder med utaaelig Arrogance. Interesseret fulgte han Kongens Rejse gennem de Breve, som Bernstorff sendte ham og Reventlow, og det fryder ham, at de to Favoritter, Grev Holck og den nye Rejselæge, Struensee, er begyndt at komme i Totterne paa hinanden. Han svarer²⁷ A. P. Bernstorff, at det forekommer ham ingenlunde ligegyldigt, om de to Venner af og til kommer op at skændes; bare disse Scener vil gentage sig hyppigt og faa varige Følger. Gud har vist Danmark uhyre megen Naade, og det vilde ikke være den mindste Godhed mod os, om han vilde hidføre et Brud mellem dem. Maaske bliver Struensee den, som han vil bruge til at straffe dem, som har faaet ham med paa Rejsen, om end det var i en ganske anden Hensigt. Han er glad ved, at Kongen er begyndt at ville behage, fordi han nok vil blive ved, naar han først er bleven vant til det. Hvor herligt vil det ikke være for os, som kun beder om lidt Tillid og lidt Godhed til Tak for den Kærlighed, vi nærer til ham. At han ogsaa er begyndt at kede sig, giver Haab om, at han maaske vil lære at søge den eneste Fornøjelse, som endnu er ham ukendt, og som han aldrig vil blive træt af.

KAPITEL VII

BEGYNDENDE URO, SCHACK-RATHLOUS AFSKED

I December 1768 skrev Schack til I. H. E. B. Bernstorff, at han har sikre Beviser for, at Holck intrigerer mod ham¹. I et følgende Brev forklarer han, at det er Holcks Plan, naar Kongen er kommen hjem, at berøve ham det direkte Referat, idet han vil udvirke, at alle tre Deputerede skal være med i Expeditionerne, og at de skal skiftes til at referere. Lige fra Oprettelsen af Rentekammeret har det været Skik, at den første Deputerede alene havde Samarbejdet med Kongen undtagen under Kong Frederik den Fjerde, hvor der ingen Referater fandt Sted, fordi Kongen selv vilde og kunde have Arbejdet med Sagernes Behandling.

»Hvis disse Forandringer«, siger han, »tjener til Bedste for Staten, vil jeg være den første til at applaudere dem og lette deres Gennemførelse, hvis ikke, er jeg overbevist om, og det er mig en Trøst at vide, at Deres Excellence af al Kraft vil modarbejde dem«. Lykkes Holcks Plan, kan han kun betragte dens Succes som ærekrænkende for sig, og han synes ikke, at han har fortjent en saadan Behandling. Under et eller andet Paaskud maatte han da søge sin Afsked.

Bernstorff kendte dog³ absolut intet til det og lovede at stille sig imod det, som gjaldt det ham selv. Sagen blev heller ikke til noget, hvad enten nu Rygtet var grundløst, eller Holcks Magt paa det Tidspunkt var svækket for stærkt.

Schacks Humør havde hele Efteraaret staaet ret lavt. Reventlows Hjemkomst fra Holsten havde nok givet ham en vis Tryghed; men paa den anden Side var denne Ven næppe den rigtige til at stive Schacks tunge Gemyt af. Han havde jo selv lidt den bitre Krænkelse at blive afskediget fra Rentekammeret og levede desuden i en bestandig Mistro til hele Statens vaklende Administration, saaledes at han syntes, at der udenfor Konseillet ikke fandtes andre, som virkelig vilde det rette³, end den unge Bernstorff og Schack. Samværet med Reventlow bidrog saaledes ikke til at lette Humøret, og Holcks Anslag slog det yderligere ned. A. P. Bernstorff skrev i December til sin Onkel⁴, at Schack stadig var bekymret, bestandig var fuld af Ærgrelser og bestandig saa alt i den sorteste Belysning. Han anklager sig selv, deprimerer sig selv, tilstaar til Slut, at han ikke er paa Højde med de Krav, hans Embede stiller til ham, og frygter for, at De ikke er tilfreds med ham.

I København ventede man med Spænding Kongens Hjemkomst. Schack var lykkelig over, at alt var forløbet paa bedste Maade, og ikke mindst glædede han sig over den tilsyneladende Forandring, der var foregaaet med Kongen. I Marts 1769 skrev han til Scheffer, at Rejsen var gaaet udmærket, og han velsignede Himlen for den gode Ide at faa Majestæten til i nogen Tid at rejse bort fra Landet. »Vi var først ængstelige over Beslutningen; men nu er vi lykkelige, fordi alt er forløbet saa brilliant. Bernstorff fortjener den største Hæder for alt, hvad han har præsteret af Kær-

lighed til vor Nation. Først og fremmest skylder vi ham Tak for vor nuværende Lykke, og den Tillid, Kongen hædrer ham med, vil sætte ham i Stand til at fuldkommengøre sit Værk og til at betrygge det.

Schack og de andre tog dog sørgeligt fejl. Allerede samme Efteraar maatte han klage til Schimmelmänn over, at visse unge Mænd ved Hove⁵ mente at kunne tillade sig alt. Han vilde ønske, at der kunde findes et Middel til at sætte en Stopper for deres Ufor-skammethed, da ellers ingen ærlig Mand kunde beholde sit Embede. Den Tone, man havde indført siden Udenlandsreisen, det vilde Liv, som nu udfoldede sig, berøvede ganske Statsmændene og Offentligheden det Haab, som Kongens Optræden straks efter Hjemkomsten havde fyldt dem med. Alt gik nedad Bakke. Hofgunst og Vilkaarlighed florerede til Skade for Statskassen og hele Administrationen⁶.

»Det bliver værre og værre«, skriver han sørgmodigt i Juni. »Hver Dag tvinger man mig enten til det ene eller til det andet. Gabel⁷ har faaet Løfte paa Aalborg Stiftamt, Hans Bülow hos Prins Frederik paa Kolding Amt med 1200 Rdl. i Gage, Overhofmester Grev Holstein har ladet sig udlevere Fourage til 6 Heste, skønt den Kommission, Deres Excellence [Schimmelmänn] er Medlem af, ikke har fastsat noget herom i Dronningens Staldreglement, Generalitetet tvinger os til extraordinært at betale 20,000 Daler straks til Dækning af gamle Fordringer, kort sagt, alle gør, hvad de vil, og oftest vil man kun det, som man ikke burde ville. Det er rigtigt, at Dronning Sophie Magdalenes Død sparer os for store Summer, men dette vil alligevel ikke lette Budgettet synderligt i Aar, fordi Begravelsesomkostningerne og »Trauer Geld« ved de tre danske Hoffer sluger næsten alt, hvad vi kunde spare i de to resterende Kvartaler. Dertil kommer Pensionerne, som vil stige til 22,876 Daler aarlig, og adskillige Folk benytter sig af Lejligheden til at skaffe sig Indtægter. Man taler allerede offentligt om det, og jeg ser ikke Mulighed for at kunne forhindre det.«

Sort ser han paa Udviklingen, som den tegner sig for ham, og kun een Gang smiler den strenge Kancellimand midt i al Tristheden, og det er, da det i Juli 1769 lykkedes ham at føre igenem, at nogle Jorder, som den utiltalende Intrigant, Kammerherre Beringskjold, ved sin Beskytter General Eickstedts Hjælp for to Aar siden havde købt af Kongen, men endnu ikke betalt, blev frataget ham ved kgl. Resolution og solgte for Kongens Reg-

ning. Beringskjold havde sat Himmel og Jord i Bevægelse for at forhindre det, og Schack var ogsaa klar over, at denne Affære kunde skaffe ham mægtige Fjender; men han lod sig ikke anfægte af det.

Et andet Sted skriver Schack forarget, at man er begyndt at bade sig i Sundet »tout nue comme la main«. »Man siger, at det skal hjælpe mod Raseri at dykke ned i de salte Bølger. Hvad om dette Middel ogsaa kunde gøre andre Mirakler, som vi trænger til!«

Kighosten grasserede i Byen. 3—4000 Mennesker var allerede angrebne, og flere Børn døde. Den Slags Epidemier deprimerede ogsaa. Hans Kone var tilmed stadig ikke raskere, end hun havde været i Sverrig, og han tænkte paa at sende hende til Badene i Aix la Chapelle (Achen), det eneste Sted, hvor han troede, at hun kunde blive rask igen og i Stand til at føde levende Børn.

1771

1771

I Sommeren 1770 rejste Kongen og Dronningen til Holsten. Struensee fulgte med, og hernede begyndte man at smede de Rænker, som i de kommende Aar skulde give Anledning til saa megen Spænding. Schack fik igennem Breve, bl. a. fra Geheimeraad Gustav Holck, fuld Besked om, hvad der foregik af Letsindigheder, og om alle de Intriger, der spandtes indenfor Dronningens Selskab. Adskillige Hoffolk afskedigedes paa ret unaadig Vis. Gustav Holck er bekymret over, at hans yngre Broder, Grev Conrad Holck, var kommen i Ugunst hos Dronningen, til Trods for at hans Svigerinde, den utiltalende Kammerherreinde Anna Sophie Bülow, f. Comtesse Danneskjold-Laurvigen, var Dronningens intimeste Veninde. Gustav Holck skrev⁸ til Schack og bad ham tale med Broderens Svigerfader, Admiral Grev Chr. Danneskjold-Laurvigen, og faa denne til at skrive til Datteren, Fru Bülow, for at bevæge hende til at tale Svogerens Sag hos Dronningen og udvirke Tilgivelse. Gustav Holck indrømmer, at Broderen var for letsindig til Trods for alle Formaninger om at holde sig lidt i Ro. Han var imidlertid nu engang hans Broder, og han havde et Hjerte som faa. Desværre havde han haft al for megen Lykke med sig, og er man først naaet frem til at blive Favorit, er alle misundelige og uretfærdige.

Det synes, som om Schack virkelig talte med Grev Danneskjold; men denne vilde til Gustav Holcks store Skuffelse intet foretage sig. Schack brød sig iøvrigt ikke stort om Grev Conrad Holck, men da denne kort efter fik sin Afsked, priser han ham alligevel i et Brev til Bernstorff for den Maade, hvorpaa denne tidligere saa formaaende Yndling tog sin Skæbne. »Han lader ikke, som om han er nedbøjet«, skriver Schack, »over at hans Lykke er forbi, skønt den dog begyndte saa glimrende, og fortsætter han, som han er begyndt, vil han vinde alle rettænkende Folks Bifald«.

Til almindelig Skuffelse lykkedes det Struensee, paa Trods af Bernstorffs alvorlige Forestilling⁹, at faa Rantzau Ascheberg kaldet til Hoffet. Gustav Holck skrev til Schack den 13. Juli, at Rantzau var kommen den foregaaende Eftermiddag til Travendal. Han havde været længe inde hos Kongen, derpaa hos Dronningen, og havde endelig spist sammen med Kongen. Straks derpaa havde han sluttet sig til »la petite société«, d. v. s. til Struensee, Gähler og Warnstedt.

Foreløbigt gik dog alt roligt, og Schack havde travlt i Rentekammeret med den nye Stempelpapir-Forordning og med Bestemmelserne for Hoveriet i de tre kgl. Amter i Sjælland. Næppe var imidlertid Kongen kommen hjem, før Partiet Struensee-Gähler-Rantzau begyndte sin Kamp mod de saakaldte Kollegieherre og fremfor alle mod J. H. E. Bernstorff. Ogsaa Schacks Stilling skal have været truet. Efter Residenten Heinrich Carl Meinigs Indberetninger fra Foraaret 1770¹⁰ var han faldet i Kongens Gunst. Schimmelmann og D. Reventlow modarbejdede ham, den første fordi han stillede sig i Vejen for mange af hans Planer, den anden fordi Schacks Forsætter mishagede ham. Ydermere havde Reventlow selv faaet Lyst til at overtage sit gamle Embede igen. J. H. E. Bernstorff var ganske vist heller ikke særlig tilfreds med ham mere, men modarbejdede ham dog ikke. Indenfor Kollegiet var man heller ikke tilfreds med ham.

Meinigs Indberetninger plejer at være rigtige og nøgterne. Alligevel er det et Spørgsmaal, om han ikke overdriver Schacks Stilling. Hans Sparepolitik var ganske vist ikke egnet til at skaffe ham Venner, men mod Meinigs Udtalelser staar dog de mange hjertelige

og anerkendte Udtryk, hvormed ikke blot Bernstorfferne, men ogsaa Reventlow og Schimmelmann beklagede hans Afsked kort Tid efter.

Imidlertid forandredes Situationen med et, idet J. H. E. Bernstorff den 15' September faldt som det første Offer for den nye Koalitions Intriger. Schack var fortvivlet og skrev til ham den 5' Okt.: »Det er den sørgeligste og mest beklagelige Begivenhed, som er hændet i Danmark i den Tid, jeg har tjent Kongen. Gid den himmelske Barmhertighed vil have Medlidenhed med os og snart gøre en Ende paa vore Ulykker.«

Samme Dag Bernstorff blev afskediget, udnævnte Kongen et nyt Konseil, og Schack fik Sæde deri. I sine Optegnelser skriver han: »Trois autres personnes y furent placées le même jour, aber meine Seele komme nicht in ihren Rath«. Med disse sidste Ord udtrykker han sit Mishag med fremtidig at skulle arbejde sammen med de tre nye Ministre, som mest af alle havde hans Foragt, nemlig Gähler, Rantzau og Rømeling.

Kort Tid efter afskedigedes ogsaa A. P. Bernstorff. Schacks samtidige Ophøjelse faldt vel nok i Begyndelsen denne lidt for Brystet. Ærligt skrev han imidlertid til Louise Stolberg, som lige fra første Færd havde stillet sig fjendtlig og lidet anerkendende overfor Schack¹¹, at begge Afgørelser var kommen ganske uventet. Schack var bleven ligesaa overrasket som de andre, og han tiltroede ham ikke at have haft en Finger med i Spillet. »Perspektivet ser ikke godt ud for alle os, som holder af Landet«.

Den 24' September gav Kongen det nye Konseil Ordre til at udtale sig om, hvorledes et Konseil burde være indrettet i en monarkisk Stat. Schack affattede¹² en udmærket, fornuftig og præcis Betænkning, som blev forelagt i Konseillet den 27' September. Et nyt Møde fandt Sted den 4' Oktober, og dermed ophørte Konseilmøderne.

Struensee, som nu var kommen til Styret, var Elev af den i Frankrig opstaaede, saakaldte nye Filosofi. Samfundslivet skulde omformes efter mere humane Grundsætninger med større Lighed mellem Menneskene. Den gamle nedarvede Embedsordning var i hans Øjne umulig og forældet. Den ene Stormand maatte derfor falde efter den anden, og den ene Omordning følge efter den anden. Det kneb for Schack at følge med.

Da Struensee begyndte paa en Omlægning af Kollegiernes Omraader og bl. a. forøgede Rentekammeret med Handelskollegiet og Generaltoldkammeret, protesterede han, fordi Arbejdet som Chef for disse forenede Departementer vilde blive for stort og for uoverkommeligt. Protesten hjalp imidlertid ikke, hvad enten Grunden har været, at man ikke vilde ændre Bestemmelsen eller ikke kunde gøre det af Prestigehensyn. Schack mente derefter ikke at kunne overkomme den nye Stilling og indgav Ansøgning om Afsked fra Rentekammeret. Derimod søgte han ikke om Tilladelse til at maatte udtræde af Konseillet.

I Brevet til Kongen skrev han¹³, at han syntes ikke, at han kunde magte det uhyre Arbejde, der var saa mangeartet og saa betydende for Staten, saa meget mere, som en stor Del af det var nyt. Den Tid han skulde bruge til at sætte sig ind i det, maatte nødvendig gaa fra det, som hidtil havde optaget ham.

A. P. Bernstorff fortæller¹⁴ paa dette Tidspunkt sin Onkel, at Rantzau havde været hos Schack for at irettesætte ham for det uventede Skridt, han havde gjort. Samtalen havde været livlig, og Rantzau havde talt meget ilde om dem, som var blevne i H. (Hamborg, vel altsaa J. H. E. Bernstorff og Schimmelmann). Man orsikrede, at hans Hensigt havde været at faa Schack til at tage sin Beslutning tilbage og at faa Sagen ordnet i Mindelighed, om det var muligt. Bernstorff kunde ikke tænke sig andet, end at man i al Fald vilde give ham Pension eller forsøge at finde et andet Embede til ham. Dette sidste kunde ikke blive nogen vanskelig Sag, hvis der virkelig skulde finde saa mange Forandringer Sted, som der taltes om. Muligt var dette dog kun Rygter, og maaske vilde der intet ske udover denne sidste Affære, som ingen havde forudset.

Ligeledes fortæller¹⁵ Wasserschleben i sine Optegnelser, at Schacks Skridt kom uventet og bragte en Del Forvirring.

Øjeblikket var altsaa endnu ikke kommen for Struensee til at virkeliggøre sin store Plan om Konseillets Afskaffelse, hvad der af sig selv vilde have medført Schacks Afgang. Foreløbig havde man Interesse i, at han blev siddende, selv om man næppe var uvidende om, at han efter Bernstorffernes Afskedigelse kun var blevet paa sin Plads af Loyalitet overfor Landet og Kongen, og at han i det hele taget var ganske upaavirkelig til Gunst for de nye Magthavere og de nye Ideer. Man havde ganske simpelt ingen til at erstatte ham.

Hans bestemte Optræden foregreb derfor deres Planer, og de blev fortørnede. Rantzau skal endog have kaldt det for en Majestætsforbrydelse, (»crime de lèse Majesté«), at han vilde forlade Skuden midt under Stormen, og Gæhler udtalte¹⁶, at Folk var bleven saa forkælede under det gamle Styre. »Man vil have, at Kongen skal gøre, hvad hver enkelt ønsker, ellers vil man ikke tjene ham«.

Kongens Svar paa Schacks Ansøgning lød¹⁷ da ogsaa kort og koldt, at man ikke blot tilstod ham Afsked som 1' Deputeret for Finanserne, men ogsaa meddelte ham Tilladelse til at trække sig ganske ud af Stats tjenesten, indtil der blev Lejlighed til at bruge ham paa anden Maade. Samtidig konstitueredes J. E. Skeel som hans Efterfølger. Til alles Forbauselse nævnede den kgl. Resolution intet om Pension¹⁸.

Den 10' Oktober tog han Afsked med Rentekammeret og fik fra sine tidligere Underordnede paa den hjerteligste Maade Beviser for sin Afholdthed. De to Etatsraader Berner og Lowson skrev saaledes til ham og udtrykte deres Deltagelse i den Skæbne, der var overgaaet ham og Rentekammeret. Den 8/11 forlod han København. Lidt bittert noterer han i sine Optegnelser, at han nu efter 23 Aars Tjeneste var reduceret til intet. Kongen havde hverken givet ham Pension eller et Embede, og hele hans sædrende Arv var opbrugt.

Skønt man havde aflagt baade de to Bernstorffer, Danneskjold-Laurvig og andre rundeligt ved deres Afgang, fik Schack altsaa intet. Det var Hævnen, Struensee og Rantzau tog. Wasserschleben skriver, at man lod, som man var uvidende om, at han ialt kun havde 600 Rdl. i Rentepenge om Aaret. Han havde fortjent bedre end at blive sendt bort paa den Maade. »Er soll ein wenig zapeln, hungern soll der Kerl«, skal Rantzau taktløst have sagt.

Schack skrev til Bernstorff, at Favoriterne ikke havde kunnet blive enige om, hvorvidt han skulde have Pension eller ej. Schimmelmann og Skeel var for det, de andre imod. Han selv havde ikke bedt om noget og agtede heller ikke at gøre det. Han var afrejst fra Byen uden at afvente Afgørelsen i Vished om, at Gud i al Fald ikke vilde lade ham i Nød. Hen i November skrev han til Rosenkrantz, at han forstod paa hans Brev, at man hverken

vilde give ham Pension eller et Embede. Der er imidlertid intet, som trykker mig i Øjeblikket, og jeg tror, at det er det bedste, at man ikke beskæftiger sig med min Person.

En Del andre fik en lignende Medfart, saaledes baade Statholderen over Norge, Jacob Benzon, og Overlanddrosten, H. von Qualen, men dette var jo kun en liden Trøst, saa meget mere som begge disse var meget velhavende.

Schack følte den ublide Behandling haardt, selv om han ikke direkte udtrykker det i sine Breve. Da Reventlow noget senere kom i den samme Situation, skrev han til ham, at han var for-
bavset over, at han heller intet fik, da det dog maatte være en af Statens vigtigste Opgaver at holde dem skadesløse, som havde tjent den godt.«

Schacks Beslutning om at tage sin Afsked var næppe udelukkende en Følge af Sammenslutningen af de tre Departementer. Snarere var det den Anledning, som fik Bægeret til at flyde over. Dette antyder han ogsaa i et Brev samme Efteraar til Scheffer. Til Bernstorff skrev han, at han ikke vilde undlade at give ham en Redegørelse for, hvad han havde gjort, fordi han dog var den, som bestandig havde understøttet og protegeret ham. Han ønskede at sige ham, at han ikke letsindigt havde taget sin sidste Beslutning, og at han heller ikke havde nægtet at tjene Kongen. Dette var han villig til, saa længe han kunde bruges. Han havde kun søgt sin Afsked fra Embedet som Deputeret for Finanserne, fordi han ikke med fornøden Omhyggelighed magtede at overkomme det betydelig forøgede Arbejde, som var en Følge af Sammenslutningen. »Jeg ved,« slutter han, »at Skæbnen ikke vil blive mig blid, og at mange vil dadle mig, men jeg har handlet, som min Samvittighed bød mig, og jeg tror, at de, som kender mig, vil bifalde mit Skridt.«

Dadelen udeblev heller ikke. Om det saa var hans Kone, synes hun ikke at have mødt hans Beslutning med den rigtige Forstaaelse; men for hende betød vel Afskeden med Hovedstaden og med den fornemme Stilling i dennes Selskabsliv ganske naturligt ikke saa lidt. Engang i November skrev Schack til Bernstorff, at hans Kone nu begyndte at føle, at han havde handlet rigtigt. »Hun har forladt København med meget mindre Sorg, end jeg havde turdet

haabe paa, og jeg er overbevist om, at med Tiden skal hun nok blive tilfreds.«

Ved sin Udtræden af Regeringen sluttede han tæt op til alle de, som ligesom han var i det nye Partis Unaade. Havde han end muligvis — som før omtalt — paa et vist Tidspunkt staaet usikkert sammen med Vennerne, havde han nu med et Slag genvundet sin Position i deres Omdømme. Hovedsagen for ham har dog sikkert været, at den Mand, han mest af alle saa op til, J. H. E. Bernstorff, ikke misbilligede det Skridt, han havde gjort. Hvad denne hans gamle Foresatte og Ven mente, fremgaar tydeligt nok af et Brev, som Bernstorff i Oktober sendte Reventlow¹⁹, hvori han skriver, at intet forbavsede ham mere end den Haardhed, hvormed man var faret frem mod Schack, thi hvad han havde gjort, burde ikke engang mishage. »Det var ædelt og i enhver Henseende retliniet handlet. Aldrig har man nogensinde tidligere harmedes over Beskedenhed, og nu straffer man den som Frækhed. Intet kendetegner bedre Aanden hos de Mænd, som nu har Kongens Tillid, og intet giver saa megen Anledning til dyb Eftertanke. Jeg beklager Schack meget. Hans fremtidige Skæbne maa interessere alle retskafne Mennesker«.

Omtrent samtidig skrev²⁰ han til Kabinetssekretær Schumacher, at ingen var bleven behandlet haardere end Schack. »Det er en Ulykke for Staten at miste en Mand, som i denne Prøvelsernes Tid har vist saa megen Retsindighed og Noblesse. Hans Handling vidner om, at han har kendt sin Pligt og har handlet derefter.«

Ogsaa A. P. Bernstorff skrev²¹, at Schacks Optræden var værdig og agtedes og billigedes af alle.

Kort før Schack traf sin Bestemmelse, modtog han et Brev²² fra Schimmelmänn, hvori denne meddelte ham, at han havde besluttet at rejse til København. Hvis Schack ikke mente, at han var velkommen derinde, bad han ham sige det som Ven. Schack gjorde det og meddelte ham samtidig sin egen Beslutning. Schimmelmänn svarede fra Hamborg den 5' Oktober, at han vilde overveje Raadet og meddelte ham samtidig, at han var bedrøvet over, at Schack agtede at tage sin Afsked. Han bad ham undlade det, hvis det endnu var muligt.

Schack modtog dog ikke dette Brev, før han havde indsendt sin Ansøgning, og han blev skuffet over, at Schimmelmänn fastholdt sin Beslutning om at ville tilbringe Vinteren i København. Uden Tvivl var det hans Ønske, at Schimmelmänn loyalt skulde gøre ham og Bernstorfferne Følgeskab for ligesom derved at demonstrere sin Mening om de trufne Afgørelser.

Paa dette Tidspunkt er det imidlertid forstaaeligt, om han tænkte og handlede under Paavirkning af den Bitterhed, som rimeligvis fyldte hans Sind paa Grund af den Hensynsløshed, hvormed han var bleven behandlet. Schimmelmänn var imidlertid langt fra Manden, som i den Slags Spørgsmaal tog uegennyttige Hensyn. Han skrev den 15' Oktober venligt til Schack, beklagede dybt hans Afgang og bad ham fremdeles at se en oprigtig og redelig Ven i ham. Schack troede ham ikke og skrev den 13' November til den ældre Bernstorff, at han vel ikke tvivlede paa, at Schimmelmänn havde haft gode Grunde, men han syntes dog, at han maatte have haft endnu vægtigere til ikke at handle, som han gjorde.

Schimmelmänn selv var iøvrigt dybt bekymret og stod uhyre vaklende. End ikke Bernstorff vovede at raade ham. De store Engagementer, som Staten efterhaanden var inde i, kunde kun bringes frelst i Land ved hans eminente Dyglighed. Et Brud mellem ham og Staten vilde være intet mindre end katastrofalt for denne og vel heller ikke uden alvorlig Indflydelse paa hans egne private Affærer. Rejste han til København, formaaede han uden Tvivl at klare alle Skærene, selv om han skulde døje Ubehageligheder fra de nye Mænds Side og da først og fremmest fra Rantzau, som ikke kunde lide Schimmelmänn, og som ogsaa til Gengæld, fremfor nogen anden, havde de gamle Ministres absolutte Håd.

Schack stod ret uforstaaende overfor alle de Bevæggrunde, som Schimmelmänn meddelte ham. Høfligt svarede han ham imidlertid den 20' November, at hver Gang det skete, at de to mente noget forskelligt, var han altid overbevist om, at Schimmelmänn havde Ret. Han havde derfor heller ingenting at indvende mod hans Beslutning og haabede kun, at han vilde være i Stand til at klare Vanskelighederne. Ingen vilde bedre kunne sætte ham ind i disse end Reventlow, som kendte Folks Maade at tænke paa, »baade deres, som er med os, og deres, som er imod os.«

Først da baade Bernstorff og Reventlow havde forklaret ham Schimmelmänn's Motiver, følte han sig beroliget, og den 1' December svarede han Bernstorff, at han nu var overtydet om, at Schim-

melmanns Bestemmelse, som han havde anset for uheldig og derfor havde fraraadet, ikke blot var »bien fait«, men heller ikke kunde være anderledes. »Vi ønsker alle, at han maa indlægge sig nye Fortjenester, selv om han vil komme til at udsætte sig for nye og store Ubehageligheder«. I Januar var han yderst tilfreds med, at Schimmelmänn ogsaa havde faaet Sæde i den saakaldte Geheimekonferens, der dog kun skulde give sig af med finansielle Sager³³.

I det ovennævnte Brev til Schimmelmänn skriver Schack, at han havde bestemt sig til at møde ham i Roskilde for rigtig at faa talt ud med ham. Han havde dog opgivet denne Tanke for ikke at skade ham. Et saadant Møde kunde altfor let røbe Schimmelmänn's stadige Forbindelse med den gamle Regerings Mænd.

Den samme Ængstelse for, at hans Venner skulde løbe nogen Risiko ved at være i Forbindelse med ham og derved gøre sig mistænkelige, kommer frem nu og da. Han opfordrer Rosenkrantz og andre til ikke at skrive direkte til ham, men enten give Brevene til Reventlow, med hvem han havde fast Forbindelse, eller skrive til forskellige nærmere opgivne Personer. Vigtige Breve brændte han og forsikrede sig altid om, at de ikke var brudte ved Modtagelsen.

KAPITEL VIII

STRUENSEES PERIODE

Straks efter sin Afskedigelse tog Schack til Løvenborg, men rejste nogen Tid derefter til Ravnholt, hvor han tilbragte en rolig Tid hos sin Svigermoder og Svoger med Jagt, Besøg hos Naboerne o. s. v. Efter et Par Dages Ophold paa Brahe-Trolleborg fortsatte han til Rathlousdal for at tilbringe Julen der. Kort efter Nytaar tog han til Boller.

Endnu medens Schack var paa Ravnholt, havde han den Glæde at træffe sin gamle Ven Scheffer, som fulgte den svenske Kronprins og dennes Broder paa en Rejse til Frankrig. Den 10' December

spiste han sammen med dem i Odense hos Amtmand Bille. Prinserne var glade for den Modtagelse, de havde faaet af den danske Nation, og særlig havde de gamle Ministre, Moltke, Reventlow, Thott og Schimmelmann, gjort deres yderste for at more dem. Schack skrev glædesstraalende til Reventlow, hvad Prinserne havde fortalt herom¹. Derimod havde de ikke kunnet skjule deres Overraskelse over den Kulde, hvormed Kongen havde modtaget dem.

Schacks Ønske var foreløbig at bosætte sig i Aarhus, hvor han fik Tilbud om Leje af afdøde Grev Danneskjolds Gaard², som Fru Benzon³ lidt senere købte. Da Frederik Numsen imidlertid tilbød ham sin med Møbler og andet Indbo paa meget rimelige Vilkaar, slog han glad til. Hans Pengesager var paa dette Tidspunkt yderst vanskelige. A. P. Bernstorff tilbød ham ganske vist Penge, men Schack afslog Tilbudet. Han satte sit Sølvtoj i Banken som Pant for Laan, hvormed han betalte, hvad han skyldte i København. Vennerne i Omegnen, særlig hans Kones Kusine Geheimeraadinde Krag-Juel-Vind fra Stensballegaard, sendte ham Vildt, og for Renterne af Resten af sin lille Formue og ved iøvrigt at sætte Tæring efter Næring søgte han at klare sig. Heste og Vogn var der ikke Raad til, og hans Tjenerskab indskrænkedes til to Lakajer og en Køkkendreng foruden et Par Piger. Hans eneste Trøst var, at Tanten paa Rathlousdal umuligt kunde leve ret længe endnu, og at Skanderborg Amt snart maatte blive ledigt.

I Januar flyttede han til Aarhus. Den 5' Februar skrev han til Rosenkrantz, at hans Hus var meget daarligt og ubekvemt. Byens Beboere var trættende høflige og ceremonielle, navnlig Baron Gersdorff⁴. Levnedsmidlerne var meget dyre, og Opholdet var saaledes langt fra behageligt. Det gjaldt imidlertid kun for ham om at faa Hvile og Fred, og da han ikke havde Raad til Selskabelighed, omgikkes han ikke engang de tre til fire adelige Huse, som paa den Tid var i Byen.

Længe varede det heller ikke, før Schack begyndte at hengive sig i sin Skæbne og falde til Ro, hvilket efter Bernstorffs Mening maatte være Virkningen af en god Sag. Kun synes han at have haft lidt Vanskelighed ved at finde sig til Rette i sin Passivitet. Til Prinsesse Sophie Magdalene skrev⁵ han, at han nu stod, hvor

han havde staaet i 1747, blot med den Forskel, at han ikke havde sin Formue i Behold. Til Reventlow fortalte han, at han vilde leve for at betale sin Gæld, sikre sin Kones Fremtid og forberede sig til en god Død. Til den svenske Historiograf Schönberg, hvis Manuskript om »Den almindelige Opfostrings Forbedring« han havde gennemlæst, skrev han derimod, at han vilde leve Resten af sin Tid i Stilhed og Ro som Filosof, og han turde haabe paa, at det vilde blive den lykkeligste Epoke i hans Liv. Endnu lykkeligere vilde han føle sig, om han tillige i sin Ensomhed med Fynd kunde undervise, oplyse og forbedre sine Landsmænd ligesom Schönberg.

Det er, ligesom han paa et Tidspunkt virkelig gør sig Umage for at falde til Ro. Han forsøger forgæves at faa solgt sit Palæ i Amaliegade og dernæst at leje det ud for 400 Rdl. aarlig, først til den neapolitanske Gesandt Catanti og dernæst til Borgmester Tyge Rothe. Med den sidste var Lejemaalet lige ved at gaa i Orden, da Rothe fik at vide, at han skulde bort fra Byen. Sin Kommissionær, Kantor Warming, giver han Ordre til at sælge sin Stadsvojn og sine 42 Sølvtaalerkener, »efterdi et ordentlig Sølvtaffel alene er til Overdaadighed og mig nu til aldeles ingen Nytte eller Brug«. Tillige skulde Warming lade alt hans Indbo flytte til Rathlousdal, »og tilsidst«, skriver han til Rosenkrantz, »har jeg kun mine Kreditorer tilbage i København«.

Med en vis Værdighed og gudhengiven Sagtmodighed fandt han sig i sin Skæbne. Levende fulgte han med i, hvad der foregik i Hovedstaden; ogsaa efter at baade Rosenkrantz og Reventlow paa Slutningen af Aaret havde faaet deres Afsked og havde forladt Byen, fortsattes Brevvekslingen mellem Bernstorff, Reventlow og Schack-Rathlou. De Underrøtninger, man kunde faa, blev dog her-efter hyppigt kun anden- og trediehaands Meddelelser eller endog blot løse Rygter, og det kneb derfor til Tider med at skaffe sig et paalideligt Indtryk af Situationen. Tillige vovede man ikke at sende Brevene direkte til hinanden, men brugte Mellemmænd, for at de ikke skulde blive opsnappede og læste af Struensees Spioner. Baade Reventlow og Schack-Rathlou var to uforbederlige Sortseere, som forstod at trykke hinanden ned til det mest fortvivlede Syn paa Situationen. I de stærkeste Ord fordømmer de alle de nye Mænd

og alle de nye Forordninger og synes, at med disse uhyggelige Favoriter er alt sundt og retfærdigt forsvundet af Landet.

I November skrev Schack til A. P. Bernstorff, at han var glad over, at han var gaaet sin Vej, fordi man vilde alt til Livs og forandre alt. Aldrig nogensinde havde han kunnet gaa med til en lignende Administration ⁶.

Som han havde betragtet Schimmelmanss Beslutning om at blive i København som en illoyal Handling mod de gamle Venner, saaledes er han heller ikke tilfreds med, at Osten sagde ja til at overtage Udenrigsministeriet. Han nøjes dog med at stille sig afventende og skriver til Reventlow, at Ostens Ankomst vil danne en ny, meget interessant Epoke ⁷. Osten havde paa sin Oprejse talt meget med Bernstorff om Sagerne, og i December skrev A. G. Moltke, at Osten havde været paa Besøg, og at de længe havde drøftet Situationen. Han havde tilsidst været ængstlig til Mode og havde ytret Tvivl, om han formaaede at bøde paa den, men vi faar nu se, hvorledes han vil gribe Sagen an, og med hvem han vil alliere sig ⁸. Schack anerkendte Ostens udmærkede Evner, men først efter at denne hen paa Sommeren med fast Haand havde arbejdet sig op til en selvstændig Stilling paa Trods af Struensee, Gähler og Rantzau, fik Schack Tillid til, at han ogsaa virkelig havde til Hensigt at lede de udenrigske Sager efter de sande Principper.

Den algerske Kommission laa ham alvorligt paa Sinde, ikke blot for Svogerens, Admiral Kaas's Skyld, men ogsaa fordi han frygtede for, at man vilde benytte denne Sag til at komme hans beundrede Ven, J. H. E. Bernstorff, til Livs ved at berøve ham Pensionen ⁹. Schack tog sig hans Sag uhyre nær og brugte stærke Ord for at udtrykke sin Harm mod dem, der vovede at røre en Finger ved den Mand, »som hele Nationen med Rette lovpriste, og som hele Europa ærede og agtede«. J. H. E. Bernstorff svarede ham, at vi nu var i en Situation, som man næppe kendte Magen til fra Historien. Vi maa lide og tie, men ikke lade os kue ¹⁰. Heldigvis døde dog Sagen hen uden at faa kedelige Følger for nogen.

Mest af alt fulgte Schack dog Landvæsensreformerne med bitter Interesse. Straks efter Bernstorffs og hans egen Afsked var Generallandvæsenskollegiet hævet, hvorved bl. a. Moltke mistede sin Stilling. I Stedet herfor udnævnte Struensee en Generallandvæsenskommission, hvori alle Reformvennerne fik Sæde og deriblandt den af Schack saa forhadte Oeder. I Henhold til sin Instruks skulde Kommissionen arbejde dels paa Fællesskabets Ophævelse og dels paa Stavnsbaandets Opløsning, hvorved ogsaa Hoverireglementerne efterhaanden vilde blive overflødige. Naturligvis saa Schack med Ringeagt paa denne Kommission, men frygtede den øjensynligt alligevel og skrev for Eks. til Rosenkrantz, at man kunde vente sig alt af de Folk, hvoraf Kommissionen var sammensat, og først og fremmest af »denne« Oeder. Med Undtagelse af Plessen, skrev han til Skeel, som er rettænkende, men som endnu er ung og uerfaren, er der ingen af dem, som har ejet en Tomme Jord eller, saavidt mig er bekendt, har levet to Aar i Træk paa Landet og beskæftiget sig med Landbrugsøkonomi, og hvad der har Forbindelse hermed. Godt er det, at Resultatet af Kommissionens Overvejelser skal passere Rentekammeret eller det danske Kancelli, inden det skal forelægges Kongen¹¹. Landmændene var trykket af den daarlige Høst baade i 1770 og 71. Priserne paa Korn steg, og Schack hørte til sin Forfærdelse et Rygte om, at der var stillet Forslag om Maksimalpris paa alt Korn. Under disse Forhold gjorde Bønderne Vanskeligheder ved Inddrivningen af Skatterne, og Frederik Numsen forlagdes med sin Eskadron til Egnen om Horsens og Aarhus for at genoprette Ro og Orden¹². En Rundskrivelse til Amtmændene om, at de kgl. Stutterier skulde ophæves, og at det paalagdes Godsejerne og Præsterne at underholde Landstutterierne, satte Humøret paa Nulpunktet. Kort sagt, skrev han til Reventlow, man vil ruinere Jordejerne, forøge deres Byrder, formindske deres Indtægter samtidig med, at man tager Rettighederne fra dem¹³.

I Begyndelsen havde Schack lige saa lidt som nogen af de andre Venner forstaaet, at Struensee var den egentlige Leder af det nye Parti. Man ansaa Gähler og Rantzau for de farlige Mænd og da navnlig den sidste. Imidlertid vovede ingen af det gamle Parti at gøre det ringeste Forsøg paa at styrte dem eller blot at prøve paa at skabe

Stemning mod dem indenfor de betydende Kredse. De afgaaede Ministre sad rundt paa deres Gaarde mer eller mindre bekymrede og ængstelige og nøjedes med at ryste paa Hovederne over den hele Misère. Ingen tænkte paa at søge Tingenes Tilstand redreseret. Man vovede det ikke og frygtede de nye Mænd.

Kun Rosenkrantz øjnede Chancer for Intriger, da det trak op til et Brud mellem Rantzau og Gähler. Hvor skarpt han end havde staaet overfor sidstnævnte i Spørgsmaalet om Styrelsen af Hærvæsenet, betænker han sig dog ikke et Øjeblik paa at slutte sig til ham, naar han blot derved kan opnaa at faa den forhadte Rantzau styrtet. Schack beklager ikke at kunne hjælpe ham ovre fra Aarhus; men ønsker ham alt Held. I November 1770 skriver han til ham, at Rantzaus Uenighed med sine Venner, og i Særdeleshed med Gähler, vel nok er et godt Varsel, men alt afhænger af Rusland¹⁴. Rantzau var nemlig en uforsonlig Modstander af den hidtil førte dansk-russiske Politik, og Katharina II kunde ikke lide ham. Skulde han bestemme Landets Politik udadtil, maatte man i al Fald betragte Planen om det holstenske Mageskifte som henlagt¹⁵. Blev han imidlertid nødt til at gaa, betragtede Schack Forbindelsen mellem Gähler og Rosenkrantz som sikker, og det vilde da heller ikke være svært at faa den brave, men uselvstændige Skeel med. Ligeledes vilde de maaske ogsaa kunne faa Osten, der lige var kommen hjem, til at slutte sig til dem. De var da fire, og Struensee, som ikke kender til vore Statsager og, efter hvad man siger, tilmed ikke er arbejdsom, maa lade de andre om at regere. Hvad Schimmelmänn angaar, var det umuligt at forudsige, hvorledes han vilde stille sig, da han er i Stand til at spille en hvilken som helst Rolle¹⁶. Det var forkert af ham at tage til København i Vinter, og kan han — paa Trods af Vennernes Raad — tage fejl paa et saa afgørende Punkt, vil han ogsaa kunne tage fejl i andre Spørgsmaal. Rosenkrantz vil dog gøre klogt i at indrette sine Handlinger efter hans, og Schack finder det af mange Grunde ønskeligt, om Rosenkrantz og Schimmelmänn kunde komme godt ud af det sammen, thi Sagerne vilde kun kunne tjene derved. Han raader i det hele taget Rosenkrantz til ikke at brouillere med det herskende Parti, ikke blot for hans egen Skyld, men ogsaa for Statens. Rejser han sin Vej, er der ingen tilbage, som kan ordne Sagerne.

Schacks Brev vidner ganske vist om en tydelig Mangel paa Viden om Tingenes rette Tilstand, men Rosenkrantz's Plan inter-

esserede ham i den Grad, at han samme Dag sendte endnu et Brev til ham, hvori han udtrykte sin Glæde ved Tanken om at faa Rantzau styrtet. Schimmelmänn vil kunne være til stor Nytte ved sin Dygtighed, skriver han, »et par certains moyens que lui seul peut employer«. Hvis Ruslands Svar er saaledes, som Reventlow skriver, d. v. s. fast, men venligt og moderat, saa er det netop saaledes, som vi kan ønske os det baade for Sagen selv, og fordi det vil bringe Ministrene i Forlegenhed, da de ikke aner, hvad de skal gøre.

Samtidig med at Schack i sit Brev lader skinne igennem, at han ikke har den absolutte Tillid til Schimmelmännns Karakter, denne Allemandsven, som han undertiden kaldtes, tager han ham dog kraftigt i Forsvar mod den Insinuation, som Rosenkrantz maa have fremført, at han skulde have gjort sig Fordele af Kongsberg Sølvværk. Thi, skriver han, Overbjergamtet er ikke saa uvidende, at Kongen kan bedrages, idet Værdien af Sølvet er fastsat baade under Hensyn til Lødighed og til Vægten.

Ogsaa Skeel var fortvivlet over de nye Forhold og ønskede kun at trække sig tilbage. Schack kunde udmærket forstaa det, men bad ham alligevel om ikke at gøre det. »Alle Deres Venner vil dadle Dem for det. De har alle de nødvendige Belingelser for at klare Sagerne godt, Sagkundskab og gode Evner ved Siden af Kærlighed til vort Land og et ædelt Hjerte¹⁷.« Havde Schack før været utilfreds med, at Schimmelmänn rejste tilbage til sin Ministergerning, bruger han nu hele sin Overtalelsesevne til at paavirke Skeel til at blive. Det gjaldt jo nu om at skaffe Rosenkrantz al mulig Støtte, og Skeels Afgang vil være yderst ubejlejligh.

Planen lykkedes imidlertid ikke for Rosenkrantz, og da Struensee den 10. December afskaffede Konseillet, var der ikke mere for Rosenkrantz at gøre. Til Trods for at han hidtil i Breve til sine Venner havde lovprist den nye Administration og dens Maximer, blev han afskediget, men fik dog en Pension paa 3000 Rdl.

Rosenkrantz var velbegavet, men lidet elskværdig, ødsel og ret intrigant. Hans Pengeaffærer var fortvivlede, og da han gennem Gram i 1766 følte sig for hos Schack om et Ægteskab mellem sin Søn og dennes Datter og lod spørge, om Anerne var i Orden,

svarede Schack afvisende. Hans Datter ejede ikke anden Formue end den Opdragelse, hun fik, og hvad hendes Aner angik, saa kendte han ikke sin mødrende Slægt. Alligevel satte Schack Pris paa ham og byder ham i December velkommen som Nabo. Da Rosenkrantz i Begyndelsen af 1771 atter tog til København, øjensynlig for paany at komme til at spille en Rolle og maaske ogsaa for at faa sine Finanser paa Fode igen, er Schack dog ikke ganske sikker paa, om han er den rette Mand¹⁸. Vel sluttede han sig endnu til de gamle Kredse, selv om han ikke brød sig videre om dem, men vilde han fremdeles gøre det? Schack var ikke sikker paa det, men han haabede det. Paa den anden Side var Rosenkrantz en Mand med et indgaaende Kendskab til hele vort udenrigspolitiske System, til Lovene og til Landbrugsforholdene, alt sammen noget som i ham vilde faa en ivrig, dygtig og modig Forsvarer. Reventlow troede dog, at han efter sin sidste uheldige Deltagelse i Struensees Regimente var længere end nogensinde fra paany at kunne faa en Rolle. Tværtimod risikerede han, at man afkrævede ham de Penge, han havde laant af den kgl. Kasse for fuldstændig at knuse ham og dermed være ham kvit for stedse¹⁹.

Rosenkrantz selv var ved godt Mod og skrev i Januar, at Rantzau stod paa meget svage Fødder. I April meddelte han²⁰ Schack, at Kongen havde vist sig venlig mod ham, men Warnstedt havde sagt, at Dronningen og Struensee frygtede ham. Endog Rantzau var saa bange for ham, at han stammede og kun daarligt kunde skjule sin Forvirring, naar han talte med ham. Alt var iøvrigt trist derinde, og i Virkeligheden ønskede alle Rantzau langt bort, men hverken Gähler, Skeel, Struensee eller Osten vovede at virke for det. Rantzau og Gähler var afgjort Uvenner, men Sagen var den, at Struensee forstod at spille sin Rolle aldeles udmærket og fremhævede snart den ene og snart den anden af dem.

Man havde bedt Osten om ikke at have noget med Rosenkrantz at gøre, og denne skriver lidt bittert, at skønt det var ham, som oprindelig havde faaet ham frem, søgte han nu ethvert Paaskud til at undgaa ham. Osten havde knyttet sig nøje til Struensee og havde lovet at bevare »Hemmeligheden«²¹ mod til Gengæld at faa Dronningens Støtte. Om Schimmelmann turde Rosenkrantz ikke udtale sig; men han kunde fortælle, at dennes Kone tilhørte Hofpartiet.

Rosenkrantz havde saaledes ikke meget Held med sin Københavnerrejse og vendte tilbage endnu mere rasende paa Struensee og

Rantzau. Heller ikke var det lykkedes ham at bedre sine Finanser, og hen paa Sommeren tog man endog hans Pension fra ham, hvad der gjorde hans økonomiske Situation yderst kritisk. Schack havde Medlidenhed med ham og vilde gerne hjælpe, men mente ikke, at man kunde byde ham mindre end 800 Rdl. aarlig. Han selv var villig til at give 100 Rdl., Reventlow ligesaa. Den hollandske Godsejer, Geheimeraad v. Thienen tegnede sig for 200 Rdl.; men Sagen strandede paa Schimmelmann, der intet vilde give, formodentlig af Uvilje mod ham.

Med Forfærdelse læste Schack, hvad Rosenkrantz skrev om Forholdet mellem Dronningen og Struensee, og at der var et Barn i Vente. Med hans dybe og oprigtige Ærbødighed for den ophøjede Kongefamilie maatte en saadan Meddelelse absolut virke nedslaaende, og hele den paafølgende Nat kunde han ikke sove. Mere og mere blussede Hadet mod Struensee op i ham og øgede hans Sorg over Tilstanden inde i Hovedstaden.

Reventlow fortalte ham om Afskedigelserne, der fulgte Slag i Slag. Joachim Godske Moltke, der var Deputeret i Admiralitets- og Generalkommisariatskollegiet, gik sin Vej, da han ikke vilde finde sig i de forandrede Forhold. Han skrev til Schack, at han forlod et Departement, som han holdt meget af. Han var ked af at maatte gøre det, men han ønskede ikke at have Andel i de Arrangementer, som ganske ødelagde en saa vigtig Etat²²). Kort før ham afskedigedes Overjægermester Carl Gram og Overhofmarskal, Grev C. F. Moltke, der intet fik i Pension og oven i Købet dimitteredes paa en ret unaadig Maade, efter hvad han selv mente, paa Foranledning af Rantzau²³. Overceremonimester, Geheimeraad V. C. Plessen fik Valget mellem at fratræde sin Stilling eller at gaa paa lavere Gage. Reventlow skriver²⁴, at Plessen tog sin Død af Sorg herover, hvad Schack dog ikke kan forstaa, da ingen havde haft Heldet mere med sig end han. Forbauset er Reventlow over Grams Svoger, General Conrad Ahlefeldts Afsked som Gouvernør i København. Han havde været en af de første til at byde Rantzau velkommen, havde vist ham den største Opmærksomhed og havde været hans fortrolige. Man havde derfor ogsaa ventet, at han vilde forblive i sin Stilling, naar han blot

holdt sig rolig. Ydermere var han almindelig afholdt, og ved at afskedige ham, kunde Regeringen risikere at lægge sig ud med Borgerskabet.

Omtrent samtidig hermed var Rosenkrantz afskediget. Reventlow slutter sit Brev med, at »der er saa mange Skyer, saa megen Modgang, saa megen Strid, at det synes, at med Undtagelse af Struensee kan ingen gøre Regning paa at sidde sikkert i Sadelen. Alle Nyheder stemmer overens i, at hans Anseelse stadig vokser.«

Det var en Sorg for Schack at se alle de Forandringer, der blev foretaget i Administrationen, og mest ærgrede det ham, at Kollegiechefernes direkte Rapport til Kongen var hævet. Kollegiernes Betydning, mente han med en vis Ret, var derved reduceret til intel. En Trøst var det for ham, at det nye Finanskollegium var overdraget en Mand som Jørgen Skeel. Ganske vist, skrev han til denne, vilde dets tre Kamre give meget at bestille og mange Ubehageligheder; men han stolede paa Skeels Dygtighed og Klogskab, naar blot Pauli vilde hjælpe ham og ikke arrangere nye Chikanerier²⁵).

Overfor Reventlow ytrede han sin Glæde over, at han var gaaet sin Vej og ikke mere var medansvarlig i Regeringen. Thi efter at Konseillet var væltet, og Departementerne ikke mere arbejdede sammen med Kongen, var Omsorgen for at affatte Resolutionerne og sætte dem i Kraft overladt Folk, som ikke kendte til Sagerne, og som derfor heller ikke kunde gøres ansvarlige²⁶).

I Foraaret 1771 havde han bestemt sig til en Rejse til Holsten og Nordtyskland for at besøge Reventlow og Bernstorff, da med eet det længe ventede skete og fuldstændig forandrede hans Planer. Efter fem Dages Sygdom døde hans Tante i April, 89 Aar gammel, og han blev Ejer af Rathlousdal og Gersdorffslund med de mindre Gaarde Nissumgaard, Øde Tammestrup og Ringklostergaard.

Schack kunde ikke skjule sin Glæde over nu at være kommen til Midler igen, og han erfarede endog, at hans Arv var betydelig større end beregnet. Ganske vist havde Tanten betænkt andre med testamentariske Gaver²⁷, men ikke i saa høj Grad som ventet. Paa Gaarden stod for 4000 Rdl. Stude, sælgfærdige til Foraaret

1772. Hovedbygningen, som var under Ombygning, var næsten færdig, og Pengene til dens Fuldendelse var lagt til Side.

Paa et Øjeblik forandrede hele Situationen for ham. Lykkelig skrev²⁸ han til Reventlow, at han var mere tilfreds, end han havde ventet.

Han maatte dog protestere imod, at »Deres Ekcellence, som kender mit Hjerte og min Tankegang, kan tro, at jeg føler nogen Glæde over Arven midt i min Sorg over at have mistet en Kvinde, som har elsket mig fra min tidligste Ungdom, og som mere end een Gang har bidraget sit til mit Livs Lykke. Jeg er bedrøvet over, at jeg ikke fik hende at se, inden hun døde, men jeg kom nogle Timer for sent til at høre hendes sidste Suk. — — — Denne Begivenhed vil føre Deres Ekcellence ind paa de samme Overvejelser, som jeg har gjort, med Hensyn til den guddommelige Førelse, som altid forstaar at vælge det rette Øjeblik, og om hvilken man kan sige »sie kennt die rechten freuden Stunden«. Jeg er saa grebet over alt det, som er hændt mig i disse Dage, at det hele forekommer mig som en Drøm, og det falder mig vanskeligt at tro, at det er Virkelighed.«

Schack viste sin Taknemmelighed overfor sin Onkel og Tante ved at sætte en Sten i deres Gravkapel i Gosmer Kirke med følgende Vers:²⁹

»Far vel, far evig vel, og tager du min Tak,
Hr. Christian Rathlou og Fru Dorth' Sophie Schack.
I gav mig Hustru, Navn og Brød,
jeg ærer eder til min Død.

1771.

I. O. Schack-Rathlou.«

Samtidig hermed søgte og fik han Tilladelse ved Patent af ^{17/2} 1771 til at føje de Rathlou'ers Vaaben og Navn til sit eget.

Saa længe han havde noget at tage Vare paa med Tantens Begravelse, Ordningen af den store Arv og af Godsets fremtidige Drift, gik Tiden for ham. Den paabegyndte Hovedbygning paa Rathlousdal byggede han færdig, og paa Taarnet satte han sine egne Forbogstaver og Aarstallet 1775. Der var foreløbig mere end

nok at udrette paa den nye Herlighed, og selv Tanken om det saa længe attraaede Amtmandsembede affærdiger han med en Bemærkning om, at man ikke mere ønskede en Amtmand, som tillige var Godsejer. I Maj skrev han til Reventlow, at han bad til Gud om at maatte blive i Ro og ikke mere komme til det offentlige Liv. Af Hensyn til sine egne Sager, sit Helbred og sit Humør vilde han anse det for den største Ulykke, om han atter skulde ind i Regeringen.

Lige fra Begyndelsen af Struensees Regering dæmrede der hos Bernstorff og hans Venner et lønligt Haab om, at de forhadte Favoritters Herredømme snart maatte løbe sig selv i Sænk. I et Brev til Schimmelmänn i November 1770 skriver Schack saaledes, at de maaske kan mødes til Foraaret, thi »je n'en doute nullement, que le ciel nous rassembra un jour dans des tems plus heureux«, og i Begyndelsen giver han ogsaa sin Kommissionær Ordre til kun at leje hans Hus i København ud paa eet Aar. Først senere, da det kneb med at faa Lejere, gik han op til tre Aar.

Reventlow opfatter uvægerligt St: Germain's og Reverdils Tilbagekaldelse i August 1771 som et Svaghedstegn. Han skriver³⁰, at han var forbauset over, at Struensee og hans Venner, der var saa myndige og sad saa sikkert i Sadelen, vilde hidkalde disse to ærgerrige og hovmodige Folk. Det er muligt, at Favoritterne forbereder deres eget Fald ved et saa uovervejet Skridt. Selv om Rosenkrantz i Sommeren 1771 kan meddele, at Struensees Indflydelse og Magt er stigende, betyder det maaske nok saa meget, at selve Schimmelmänn den 21. Juni s. A. skriver, at Struensee har forvredet sin Arm ved et Fald fra en løbsk Hest, og at hans Fjender nok skal vide at benytte sig af hans Sygdom. Tillige havde Kongen i de sidste Dage ikke været i den bedste Forstaaelse med Dronningen og Struensee, og man vilde snart høre nyt fra Hirschholm³¹. Sidst paa Aaret faar Schack spredte Meddelelser om øjensynlige Svækkelser i Struensee hele Magtstilling, saaledes Matrostoget i September, det gærende Had i Hovedstaden og Angrebene i Pressen. Sidst og ikke mindst er han meget interesseret i et Rygte om, at den ældre Bernstorff skulde være opfordret til atter at komme til København. Reventlow og Bernstorff demotterer ganske bestemt dette Rygte. Førstnævnte tilføjer melankolsk, at Offentligheden venter snart den enes og snart den andens Tilbagekomst, og hvad nytter det? Dekorationerne kan forandres,

Scenerne veksles og Rollerne fordeles anderledes, men Systemet vil altid blive det samme³². Ved Nytaarstid melder Schimmelmann om store Forandringer i København uden dog at angive nærmere³³. Hos Schack-Rathlou aner man en vis tryk Fornemelse af, at en Forandring af den nuværende Tilstand er en Mulighed, og at det gamle Regimes Mænd maaske atter kunde komme til at spille en Rolle. Kun har han næppe tænkt sig, at Begivenhederne skulde komme med en saadan Fart og saa tidligt, som Tilfældet blev.

KAPITEL IX

DEN GULDBERGSKE PERIODES FØRSTE AAR

Da Struensee var styrtet Natten mellem den 16. og 17. Januar 1772, var der Glæde over hele Landet. Enkedronningen beherskede ganske den syge Konge og fik ham til at tro, at hans Liv og Fædrelandet havde været i Fare. Endnu saa sent som den ¹⁷/₁ 1776 skrev¹ han til Arveprins Frederik, at han ganske sikkert uden hans og Enkedronningens Omsorg var bleven kastet fra Tronen af det »Struensiske Pak« og maaske i denne Time ej havde været til. Reventlow skrev den 10. Februar til Schack-Rathlou og lykønskede. »Det store Slag er nu slaaet, og vi og vore Børn vil i det mindste ikke mere være Slaver af en frigiven og hans Race.« Helt ned i Holsten, skrev Reventlow videre, er der Glæde. Da de to nys udnævnte og nu allerede afskedigede, holstenske Hofdamer, Frøkenerne Christine v. Kalkreutz og Hedevig Dorothea Elisabeth v. Thienen², kørte ned igennem Slesvig paa Vej til deres Hjem, blev deres Vogn stenet i Flensborg og overalt mødtes de med Latter. Reventlow er begejstret over Suhms Brev til Kongen. »Der er ikke den Hyldest, som jeg ikke vil give Forfatteren. Hvilken Sandhed, hvilket Mod, hvilke ophøjede Følelser; dette Brev betyder et nyt Forhold mellem Kongen og hans Undersaatter.«

Senere skriver Reventlow³, at det bedste ved hele Begivenheden den 17. Januar var det, at Schack atter var kommen ind i Re-

geringen. Det alene kunde genrejse Borgernes sunkne Mod og Tillid. Han var endog den eneste af hele det nye Geheimestatsraad, som man var glad for at se deri.

Samtidig skrev Osten til ham⁴, at Gud havde reddet dem alle ud af Hænderne paa dem, som havde villet undertrykke Kongen og vanære Danmark. For Landets Skyld maatte han ikke afslaa Kongens Ordre om at komme til Hjælp. Omgaaende svarede Schack ham; »Dieu soit éternellement béni, Monsieur, de l'importante et heureuse nouvelle, que V. E. a eu la bonté de me mander«, og samme Dag skrev han til Kabinetssekretær Schumacher: »C'est avec l'empressement le plus vrai et le plus vif que j'accourerai à Copenhague pour me mettre à portée de recevoir ses ordres ultérieurs, qu'elle (Majestæten) me fera la grâce de me donner«.

Schack-Rathlou var uden Tvivl lykkelig. Ganske vist søger han fremdeles at paatage sig et vist Skær af det modsatte og skriver i Marts til Grev Scheffer, at han kun har sagt ja, fordi han mente at burde gøre det for Fædrelandets Skyld uden Hensyn til, at han selv ønskede at fortsætte sit rolige og stille Liv. Datidens ensomme og ret uvirksomme Godsejertilværelse passede imidlertid ikke for ham. Han havde afgjort politiske Interesser og følte sig tiltrukket af Livet og Virksomheden i Begivenhedernes Centrum.

Reverdil fortæller⁵, at Schack blev sat ind i den nye Regering, fordi han var agtet som en retskaffen Mand, som havde indlagt sig Ære ved de Hverv, han tidligere havde bestridt — en for Schack-Rathlou ganske smigrende Begrundelse. Han maatte i al Fald med Rette forstaa, at man havde god Brug for ham, siden han var en af de første, der blev kaldet paa, og hans Genindsættelse blev derfor en eklatant Opvejsning for Nederlaget i 1770.

Ogsaa har det sikkert betydet meget for Enkedronningen og Arveprinsen, at han var almindelig kendt for sit sunde, nationale Sindelag, som netop nu under Reaktionen efter Struensees arrogante Tyskeri stillede ham i særlig Gunst ogsaa hos Befolkningen. Ganske anderledes var det med de andre tidligere Ministre, J. H. E. Bernstorff, A. G. Moltke og Ditlev Reventlow, som alle ansaas for at være udanske, foruden at sidstnævnte lige saa lidt som Rosenkrantz var videre afholdt.

Schack-Rathlou var en uforsonlig Modstander af det Struenseeske Regimente. Staten havde i den Periode efter hans Mening været i Røverhænder og var bleven forbryderisk misregeret. Kongens Opfordring til ham om paany at indtræde i Regeringen blev derfor intet mindre end en Kaldelse, som han fulgte i lykkelig Følelse af at være en af Fædrelandets Redningsmænd. Ogsaa i sit Syn paa de Struenseeske Reformør stemte han overens med Hoffet, foruden at han i det hele taget var den loyale Embedsmand, som gerne vilde rette sine Handlinger og Meninger efter Hoffets Ønsker.

Man forstaaer derfor, hvorledes han formaade saa hurtigt at distancere Osten og skaffe sig langt den største Inflydelse baade hos Enkedronning Juliane Marie og hos Arveprins Frederik⁶. Uden egentlig at være nogen smidig Mand forstod han alligevel, som den fuldendte og korrekte Hofmand han var, at yde de høje Regenter sin Skyldighed samtidig med, at han i al Underdanighed gjorde sine egne Synspunkter gældende. Han evnede den Kunst at gaa ind paa deres Tankegang, prise deres Klogskab og Storsyn for paa den Maade at faa Sagerne til at glide saa nogenlunde, som han ønskede det. Hans tilforladelige Væsen lyste af Ærlighed og Loyalitet og skabte Tryghed om sig, medens hans Erfarenhed satte den stuelærde Guldberg i Respekt. Baade denne og den 17-aarige Arveprins var jo endnu ganske ukyndige i Statssager og derfor ængstelige og usikre.

Hele denne Maade at skaffe sig Hoffets Gunst paa var ingenlunde Falskhed fra Schack-Rathlous Side. Hans Maal overfor Landet var fuldt ærlig, og han maatte skaffe sig Hoffets Gunst, om han overhovedet vilde naa noget, thi Magten laa i Dronning Juliane Maries Haand. Dertil kom, at Schack-Rathlou virkelig holdt af den kongelige Familie. Var Arveprinsen end aldrig saa ubetydelig, vanskelig og indbildsk, saa Schack-Rathlou alligevel med oprigtig Trofasthed op til ham som den, der under Kongens Sygdom alene var berettiget til at staa i Spidsen for Regeringen. Han skrev⁷ netop i dette Foraar, at Nationens Fortrolighed til Prinsen var uindskrænket. Ingen Trældomsfrygt kunde opstige i en dansk Mands Hjerter for en saa retfærdig, saa kristelig og saa mild Herre. Lignende Udtalelser kendes iøvrigt ogsaa fra andre af dem, som kendte Prinsen nøjere. I April skrev⁸ Schack — i Anledning af Udfærdigelsen af Kongens Testamente — et Brev for Christian VII til Kronprinsen, som denne skulde have haft, ifald

Kongen var død, før Sønnen blev myndig. I dette lader han Kongen prise Arveprinsens Karakter og forsikre, at han fortjente Kronprinsens Tillid i enhver Henseende. To Aar senere skrev han til Enkedronning Juliane Marie, at Arveprinsen udfyldte sin Plads med »tant de gloire et tant de succès«.

Allerede fra Schacks Tiltrædelse var Vejen afstukket for ham. Den opdukkende moderne Liberalisme var Tanker, som han paa Forhaand stillede sig absolut uforstaaende overfor, og ethvert Spor af Struensees Styre maatte derfor uden Undtagelse slettes ud. I det store og hele gjaldt det saaledes for ham at faa alt ført tilbage til den tidligere trygge og prøvede Tilstand. Intet var ham lettere. Igennem fire Aars Virksomhed i Rentekammeret var han fortrolig med Regeringssystemet og dets daglige Forretninger, og han var scenevant saavel ved Hoffet som i Kancellier og Kollegier.

Med den største Energi og Samvittighedsfuldhed tog han da ogsaa straks sin Gerning op. Opholdet paa Rathlousdal havde givet ham friske Kræfter og nyt Mod, men ingenlunde noget lettere Sind. Snart vokser Arbejdet paany op over Hovedet paa ham, Opgaverne bliver større og større samtidig med, at Intrigerne stiller ham overfor Bryderi paa Bryderi.

Nerverne giver op, og han falder tilbage i sin gamle Tvivl om sine Evner. Han synes, at alt kun er Kabale og Ondskab, og han faar sine Anfald af Sindsvanskelighed og Hypokondri. A. P. Bernstorff skriver et Sted til Ditlev Reventlow, som af en eller anden Grund var bleven irriteret paa Schack, at han maa have ham undskyldt, thi naar han er forvirret, ved han hverken ud eller ind. Saa siger han undertiden Ting, som han aldeles ikke mener⁹.

De, der kendte ham, forstod at bære over med ham og tage ham paa den rette, opmuntrende Maade. Adskillige stødtes imidlertid fra ham, og ikke mindst kritiserede Folk af Stolbergernes Slags den lille, sorigfulde Mand med de mange moralske og — efter deres Mening — latterlige nationale Principper.

Som den oprigtige Statstjener føler han sig staaende med det fulde Ansvar for Land og Folk overfor det uerfarne Kongehus, og han gennemtænker alle opdukkende Spørgsmaal og udtaler sig om alt, lige fra Udenrigspolitik til den indre Administrations mindste

Detaller. Til hans Ros skal det dog siges, at han saa udmærket forstod og vedkendte sig sin Begrænsning. Gang paa Gang, naar der forelægges ham Sager af speciel Art, for Eks. militære Sager, bemærker han aabent, at her slaar hans Viden ikke til, og han henviser Sagerne til sagkyndig Behandling.

Til at varetage den almindelige Ministergerning havde Schack visse Evner. Han var samvittighedsfuld og redelig, men tung i Tanke og Sind, bred og omstændelig og maalte ikke Mennesker og Problemer med den store Alen. Han manglede Friskhed. Den Munterhed, Dathe taler om i hans Barndom, synes ganske forsvundet i Manddomsaarene. Ved sin aldrig svigtende Flid forstod han imidlertid at tilegne sig en betydelig faglig Indsigt, og hans Interesse for Statstjenesten var ideel.

Til den førende Stilling som Premierminister, hvortil han straks fra Begyndelsen arbejdede sig op, forslog hans Evner derimod ikke. Trygt havde han virket, saa længe han havde sine to gamle prøvede Venner, J. H. E. Bernstorff og Ditlev Reventlow, ved Siden af sig. Han erkendte deres større Erfaring og overlegne Begavelse og lyttede gerne til deres Ord, samtidig med at han ogsaa forstod at skaffe sig en vis Position hos dem baade som Ven og som Kollega. Nu stod han alene. Tiderne var forandrede, og det var svært at frigøre sig for de tidligere tilvante Forhold. Han manglede Initiativ, frygtede den offentlige Mening og vovede sig kun usikkert udenfor de Principper, som Bernstorff og Reventlow havde indpodet ham. Netop derfor stod Regeringen ogsaa i hele den første Tid efter Struensees Fald saa vaklende, fordi alt for meget hvilede paa ham. Først da A. P. Bernstorff og Schimmelmann paany traadte til og med deres stærke Hænder tog Styret, hver indenfor sit betydelige Omraade, falder der mere Ro over det hele.

Alligevel er det den Periode af Schack-Rathlous Statsmandstid, hvor hans Evner og Energi udfolder sig smukkeste. Han staa alene og maa handle selvstændigt, kun støttet af den gamle Grev Otto Thott, der var svagelig og uden større Handedygtighed.

I national Henseende kom han til at staa godt sammen med baade Guldberg og Osten; men den første af disse var en ny Mand, og den anden havde ved sit Uvenskab med Bernstorff og ved sit hele Væsen vakt Schacks Utryghed. A. P. Bernstorff skrev i Februar til Reventlow, at Schack vilde faa en meget vanskelig Stilling, med mindre han knyttede sig til Osten, hvad han dog vægrede sig ved at tro, han vilde gøre¹⁰. Snarere var ogsaa Osten

og Schack blevne Konkurrenter til Magten, og, som nævnt, lykkedes det snart Schack at tage Têten. En Tort var det for ham endnu en Tid at maatte sidde i Statsraad med Arvefjenden Rantzau. Af de andre Ministre var den gamle Admiral Rømeling ret ubegavet og General Eickstedt en ny Mand, ukendt med Statsstyrelsen.

Heldigvis stod han atter paa en mere tillidsfuld Fod med Schimmelmänn. Bl. a. havde Reventlow sidst i 1771 sagt god for ham, og kun Grevinde Schimmelmänn havde uden større Held bejlet til Dronningen Caroline Mathildes Gunst. Hverken hun eller Grevinde Amalie Sophie Holstein¹¹ blev nogensinde Dronningens intime Veninder, og naar de alligevel saa længe formaaede at beholde deres Pladser indenfor hendes snævrere Kreds, var det paa Grund af deres Mænds Betydning for Struensee.

Schimmelmänn havde imidlertid under Slutningen af Struensees Regering mere og mere afviklet sine Sager og trukket sig ud af Regeringen¹² uden dog helt at bryde med den. I Hovedstaden vedblev han ikke desto mindre at beholde sin grundfæstede Position, og efter at han paany var kaldet tilbage, skrev A. P. Bernstorff i December, at han og Schack nød en meget stor Anseelse¹³.

Tyngdepunktet i Statsraadet dannedes derfor foreløbig af Schack og en Tid tillige af Osten. Af disse var Schack afgjort den mest betydende paa Grund af sit omfattende Kendskab til Administrationen, selv om Osten var det klareste og bedste Hoved. Dennes Stilling var imidlertid usikker, og hans Indflydelse udelukkende henvist til det udenrigspolitiske. Overfor Offentligheden stod Schack-Rathlou med Rette som den, der fremfor nogen anden bestemte den nye Regerings Kurs. Han var Enkedronningens højre Haand, og som Prins Carl af Hessen i Marts 1773 skrev til Asseburg: »C'est après le prince et sous lui, que Mr. de Schack a le plus grand crédit dans l'état«¹⁴.

Den naive Theoretiker Guldberg var ganske vist en betydelig Faktor paa Grund af sin Position ved Hoffet; men trods al Ærgerighed og Selvtillid vogtede han sig endnu for at støde Schack-Rathlou og nøjedes klogelig med sin Stilling som Kabinetssekretær hos Kongen. I al Stilhed lærte han af de gamle Ministres Erfaring og Kundskaber og lod sig villigt bruge af Schack som Fortaler hos Majestæterne og Arveprinsen.

Det kan synes lidt vanskeligt at forstaa, hvorledes den saa bund-konservative Schack-Rathlou kunde glide saa let ind i den nye Ordning med Geheimstatsraad og Kabinettsordrer, saaledes som det var fastsat i Forordningen af 13. Februar 1772. I sin Promemoria ¹⁵ for halvandet Aar siden (af ^{27/9} 1770) havde han netop fremhævet Betydningen af, at det blev de Folk, som var inde i Sagerne, altsaa Kollegiecheferne, der ogsaa forelagde dem for Kongen. Han havde bestemt udtalt, at det aldrig kunde tilfalde Konseillet selvstændigt at udfærdige Expeditioner udover, hvad der var det til-ladt i Følge Resolutionen af 1. Februar 1768. Den lovgivende og den udøvende Magt var uadskilleligt forbundet med Kongen, og intet Menneske og intet Kollegium kunde tilegne sig den mindste Ret til at dispensere herfra. Konseillet var kun raadgivende og oplysende. Ingen havde mere end han raset mod Struensee, fordi han havde frataget Kollegiecheferne den direkte Rapport til Kon-gen. Nu gik han selv med til det, idet ingen af Statsraadets Med-lemmer, med Undtagelse af Udenrigsministeren, var Kollegiechefer.

Forholdene havde imidlertid forandret sig betydeligt i de sidste to Aar. Kongens Sygdom var traadt tydeligere frem, hvad der i høj Grad maatte ændre Synspunkterne, og en hel ny Situation var kommen til at ligge for.

Efter det styrtede Favoritregimente fulgte en Formynderregering med den 18-aarige Arveprins som den nominelle Leder og den myndige Enkedronning som det faktiske Midtpunkt. Forholdene havde tvunget hende op til denne styrende Position, hvor velkom-men den iøvrigt kunde være hende, og i Øjeblikket blev det hendes Opgave med sig selv som den egentlige, men skjulte Regent at føje den sindssyge Konge og dennes naive Broder sammen til en udøvende Magt, hvis Myndighed og Autoritet udadtil ikke kunde drages i Tvivl. Dette var i al Korthed det givne Grundlag, som forelaa, da Schack-Rathlou traadte til, og paa hvilket han skulde begynde sin Gerning.

Paa Grund af Kongens Sygdom var det klogt at indskrænke An-tallet af dem, der skulde referere direkte til ham, til det mindst mulige. Kongegerningen skulde kun udøves i Nærværelse af den lille intime Kreds, hvoraf Statsraadet bestod. Kollegierne skulde holdes paa Afstand fra den sindssyge Fyrstes Person, hvorved det tillige blev muligt at føre end skarpere Kontrol med dem. I al Stilhed gled Geheimstatsraadet ind mellem disse og Majestæten som en Slags neutral, intermediær Magt — for at bruge et af

Schack-Rathlous egne Udtryk — et alt omfattende, overskuende Regeringsraad med udvidet Myndighed.

Ved den nye Ordning undgik man de store, iøjnefaldende Regeringsændringer og havde dog styrket Suveræniteten paa en Maade, som gjorde det muligt — i al Fald over for de brede Lag — at opretholde Fiktionen om Kongens Regeringsdygtighed. Med de rette Folk i Spidsen var Arrangementet uangribeligt.

Det er givet, at Schack-Rathlou var med til at billige Februarforordningen. Den udstedtes først efter hans Ankomst til København, og det vilde ganske simpelt have været en Utilbørlighed, om Regeringens Førstemand var bleven holdt udenfor Fastlæggelsen af det nye System, hvorefter der skulde arbejdes.

Den første Del af Forordningen har det sikkert ikke voldt ham Vanskeligheder at give sin Tilslutning. Den var en Nødvendighed, viste god Vilje til at bringe Landsstyrelsen i fast Gænge under de ekstraordinære Forhold og var i fuld Overensstemmelse med hans Tanker om den ophøjede Enevælde. Større Betæneligheder har han heller næppe paa dette Tidspunkt haft overfor Kabinetsordrerne.

Da Kongens Souverænitet udadtil opretholdtes, var disse jo ikke i Strid med Forfatningen, heller ikke naar Regentskabet i Kongens Navn gled over til Enkedronningen og Arveprinsen. Derimod har Schack-Rathlou øjensynlig ikke været klar over Rækkevidden af den Magt, Hoffet herved tiltog sig, og i al Fald har han næppe sporet Faren for, at Kabinetsordrerne kunde misbruges. Men hvem kunde ogsaa endnu paa dette Tidspunkt have haft Mistanke i saa Henseende? Saavist har sikkert ingen paa dette Tidspunkt mistænkt hverken den politisk debuterende Enkedronning eller den ubetydelige Arveprins, end sige den underordnede, stuelærde Kabinetssekretær Guldberg, for diktatoriske Hensigter. Selv Ministrene var atter Kongens og Landets sande og tro Venner og ikke mere forløbne Stratenrøvere. Alt aandede atter Fred og Loyalitet. I god Tro affattede han selv faa Aar efter Koncepter¹⁶ til enkelte Kabinetsordrer, og den Mulighed, at vigtige Ordre kunde tænkes at blive udgivne uden om Statsraadet, eller endog uden at Kollegierne forinden havde haft Sagen til Behandling, har aldeles ikke været i hans Tanker.

Det er lettere at være bagklog end forklog, og Schack-Rathlous godtroende Gliden med i den nye Regeringsordning paa Trods af tidligere udtalte Meninger kan ikke fordømme ham, hvor meget

man end i Almindelighed vil kræve Skarpsindighed hos en Statsmand, naar det gælder en saa vigtig Sag som at fastlægge et nyt Regeringssystem.

Først da han i Løbet af det kommende Aar saa Systemet praktiseret med stedse stigende Dristighed, uden Hensyn til de Tanker hvorpaa det var grundet, naaede han til Forstaaelse af, hvad han i Virkeligheden var gaaet med til. Mulig er det herom han advarende skriver til Høegh-Guldberg i 1774, at »vores Sikkerhed, vores Ære, med et Ord vores hele Vel beror paa, at vi følger Lovene og bliver de rette Principper tro. Saa kan ingen Fjende skade os, og gør han det, ved vi, at vi dog er uskyldige«¹⁷.

Scenere — under Regeringsforandringen i 1784 — udtaler han sig skarpt mod Kabinetstyret og Kabinetsoficerne. I et Udkast til en kgl. Resolution af ²⁸/7 1784 til Generalpostamtet skriver han saaledes: »Omendskønt adskillige af vore her paaberaabte Kabinetsoficer og Kabinetsresolutioner ikke af os ere blevne corroborerede, hvilket i Følge af Vores Forordning af ¹³/3 1772 burde være iagttaget, saa ville vi o. s. v.«

Fra første Færd var der stærke Kræfter i Bevægelse, først af alle Prins Carl af Hessen og Schimmelmänn, for at kalde den gamle J. H. E. Bernstorff tilbage; men Hoffet, Rantzau og Osten modarbejdede det. Efter at Schack-Rathlouw var kommen til København, støttede sikkert ogsaa han Bernstorffs Parti. A. P. Bernstorff skrev¹⁸ til sin Onkel, at Osten nok talte om at danne et rent Konseil; »men jeg bliver overrasket, om Schack talte og tænkte paa samme Maade. Hans Tilbagekomst er mig en stor Glæde. Trods alt er der ingen dansk, som duer saa meget som han, og jeg holder af ham og stoler paa ham mere end paa nogen anden.«

Modstanden var imidlertid for haard og maatte besejres efterhaanden. Inden det lykkedes, døde Bernstorff den 18. Februar. Trofast støttede Schack-Rathlouw Prins Carls Forslag om, at der skulde gives den store Statsmand et Hvilested i Roskilde Domkirke eller i al Fald rejses ham et værdigt Minde, men heller ikke dette lykkedes det dem at faa gennemført¹⁹. Ingen Steder faar dog den store Mand et smukkere Eftermæle end i Schack-Rathlouws efter-

ladte Breve og Koncepter, som lyser af Beundring, oprigtig Kærlighed og Trofasthed overfor denne hans elskede Chef og Ven.

Schack naaede Hovedstaden endnu, mens Borgerne var berusede af Glæde over Tyrannens Fængsling, og han mødte ved Hofet den mest afgjorte Uforsonlighed mod denne Udlænding, der havde vovet at skændte Landets Dronning og tiltage sig Kongens Myndighed. Hvad der egentlig var foregaaet, havde han vist næppe større Anelse om, før han nu fik det at vide i København. Det tog sin Tid, før Folk ude paa Landet lærte den fulde Sandhed om Struensees Brøde at kende. Selv Reventlow skriver²⁰ til Schack-Rathlou saa sent som den 1. Marts, at Reverdil har boet nogle Dage hos ham, og først igennem ham havde han faaet Klarhed over det skete. Videre skriver han, at ingen tvivler om den grusomme Forbrydelse, som Struensee og Brandt har gjort sig skyldige i; men det, som havde faaet Folk til at tro, at de havde haft Planer færdige til et stort Anslag mod Kongehuset²¹, var navnlig den Omstændighed, at man havde givet dem Lænker paa før Forhørene. Dette maatte efter Loven nemlig kun gives fornemme Personer, naar Forbrydelsen var konstateret. Reventlow var ivrig efter at faa noget mere at vide.

Naturligvis mødte ogsaa Schack-Rathlou med den største Fordømmelse af Struensee og hans Tilhængere og kun lidt oplagt til Forsonlighed. Alligevel bliver det ham, som af den nye Regering kommer til at staa blandt de mest formildende over for den stenhaarde Reaktions Had mod alle disse Mænd, i al Fald mod Brandt. Havde han haft Mod, som han havde Hjerte, var disse Domme næppe blevne exekverede saa haardt, end ikke mod Hovedmanden Struensee. Efter Residenten Meinigs Indberetninger²² skal f. Eks. han og O. Thott baade hos Enkedronningen og hos Kongen have søgt at hindre den yderlig brutale Partering efter Halshuggelsen.

I Konseillet, hvor Kongen skulde underskrive Dommene, har Schack-Rathlou ingen Undskyldning for Usurpatoren og Fritænkeren Struensee. Han har fortjent Døden, saaledes som han var dømt til. Anderledes stiller han sig overfor den ubetydelige Brandt. Allerede ved Dommens Afsættelse havde Stampe forsøgt at redde dennes Liv ved til Gulbergs Forfærdelse at faa indsat et Udtryk

om, at Kongen i Følge Brandts egne Tilstaaelser i Retten allerede havde tilgivet ham, at han havde forgrebet sig paa ham ²³. I Konseillet indrømmer Schack-Rathlou ²⁴, at Kommissionen ikke kunde have dømt anderledens, end den havde gjort, og han vilde derfor ikke stemme imod. Derimod appellerer han tydeligt og indtrængende til det menneskelige hos Kongen og forsøger at lade ham forstaa, at en Benaadning vilde være paa sin Plads. Han beder Majestæten betænke, at han selv har været den første Angiver, det eneste Vidne, og han er den sidste Dommer. Mundtligt følger han til, at Brandt ikke er rede til at dø, da han har stolet paa den Tilgivelse, som Kongen tilstod ham straks efter Gerningen, og flere Steder i Udlandet er det Lov, at den fornærmede Part i slige Tilfælde selv er Dommer, fordi Lovgiverne er gaaet ud fra, at han dømmer mildest.

Schack vovede ikke at gaa lige til Sagen og indstille Brandt til Benaadning, baade fordi Anklagen lød paa Forgribelse paa selve Kongens Person og maaske navnlig af ængstlig Hensynstagen til Enkedronningen og Arveprinsen ²⁵. Netop i en Sag som denne var det imidlertid ikke nok kun at appellere til en sindssyg Mands Samvittighed, og der hviler derfor et tungt Ansvar ogsaa paa Schack-Rathlou, fordi han ikke mandigt satte sin store Indflydelse ind paa at hindre Udførelsen af en Straf, som har sat sin mørke, uaftvættelige Plet paa dette Tidsafsnit.

Større Mildhed vist ²⁶ der overfor Falckenskjold og navnlig overfor Gähler. Ganske vist var sidstnævnte en langt mere retlinet Karakter, men nægtes kan det ikke, at det her lykkedes den energiske og indtagende Fru Gähler at gøre Indtryk paa den mere naive og godhjertede Schack-Rathlou til Fordel for sin Mand. I Begyndelsen af April skrev hun ²⁷, at hun vilde ikke beklage sig over den uhørte Haardhed, hvormed hun selv var blevet behandlet i Fængselet; men hun bad om at faa sin Mand fri, fordi hans Helbred ikke taalte den slette Behandling i den usle Arrest, og ydermere ruineredes Familien ved hans Fraværelse. Generalen blev fri, og Generalinden takker i et Brev i April, fordi han havde reddet hans Liv. I Maj beder hun ham udvirke, at der gives Generalen Pension og Tilladelse til at tage Ophold i Provinsen, i Slesvig eller Holsten. Schack-Rathlou indstiller det til Konseillet og paany takker hun: »Jamais je n'oublierai les obligations, que nous vous avons, Monsieur, s'il est rare de trouver une façon de penser comme la vôtre, qui marque un esprit superieur, un fond

de religion et une grandeur d'âme, peu commune dans le siècle, ou nous vivons, d'autant plus on doit se féliciter, quand on a été assez heureux pour la rencontrer«. — — — — Dermed havde Schack-Rathlou ogsaa strakt sig saa vidt, som han kunde, og Generalen blev aldrig senere taget til Naade igen. I Anledning af et Rygte om, at han i 1781 paany skulde indtræde i Krigsdepartementet, skrev A. P. Bernstorff, at det kunde han ikke tro, især saa længe Schack sad i Konseillet ²⁸.

I Forhold til Gähler blev den i øvrigt meget utiltalende Falckenskjold dømt ulige haardt. Schack-Rathlou havde intet undskyldende at anføre om ham og har heller næppe kunnet lide ham, skønt han var i Familie med ham ²⁹. Falckenskjold skriver selv i en Notits i sine Memoirer ³⁰, at han engang i 1788 af selveste Arveprinsen blev forsikret om, at denne flere Gange i Konseillet havde foreslaaet, at han skulde benaades og slippe med et kortere Fængselsophold; men hver Gang havde Schack-Rathlou sat sig derimod, hvad Falckenskjold ikke kan forstaa, da han ikke ved af, at han har fornærmet ham. Paa den anden Side kan Schack næppe have haft synderligt imod, at han blev frigivet i 1776. A. P. Bernstorff skrev ³¹ da til ham, medens han var paa Rathlousdal, at han havde bifaldet, at Falckenskjold blev sat paa fri Fod. Dog skulde han efter sit eget Ønske rejse til det sydlige Frankrig, som han ikke maatte forlade uden Tilladelse. I Stedet for Renterne af hans Arv, som man ikke vilde udbetale ham, skulde han have en aarlig Pension paa 300 Rdl. Bernstorff smigrede sig med ved denne Løsning at have imødekommet Schack-Rathlous Tanker.

Om Caroline Mathildes Brøde nærer han ingen Tvivl, og med hans strenge Begreber om Sædelighed og kongelig Værdighed kunde der ikke være Tale om Overbærenhed. Dronningen havde gjort sig skyldig i Utroskab, der var en Forsyndelse mod Religionen og mod den sande Fyrsteligheds uskrevne Love ³². Da den engelske Gesandt, Sir Robert Keith, foreslog ³³, at den indledende Proces mod hende blev standset, imod at England indestod for, at hun aldrig satte sine Ben mere i Danmark, talte Schack-Rathlou imod det med stor Styrke. Han gjorde gældende, at man burde gaa videre ad den Vej, man allerede var begyndt paa. Svaret, som Osten meddelte Keith, gik da ogsaa ud paa, at Kongens Værdighed krævede Skilsmisse, og at Kongen, ved nu at gribe ind og standse Processen, vilde komme i Strid med de juridiske Formler.

Schack-Rathlou var selv Medlem af den Kommission, som den

9. Marts rejste til Kronborg for at oplæse for Dronningen, hvad der var affattet om hendes Forhold til Struensee og faa hendes egenhændige Tilstaaelse³⁴.

Om Sommeren udkom Partiskriftet »Autentische und höchst-merkwürdige Aufklärungen« af en anonym Forfatter. Der fortaltes her, at Schack-Rathlou paa Kronborg skulde have franarret Dronningen Tilstaaelsen paa en lidet tiltalende Maade. En Kreds af unge Mennesker med Ernst Schimmelmänn i Spidsen var oprørte af Harme over den haarde Medfart, der blev Dronningen til Del, og Schack var naturligvis den nærmeste, man vovede at falde over. Ernst Schimmelmänn's Ungdomsven og Landsmand, Kammerherre August Hennings, gengiver ogsaa uforbeholdent den samme Beskyldning i sine efterladte Optegnelser³⁵.

Schiern mener³⁶ med Sikkerhed at kunne slaa fast, at den nævnte anonyme Forfatter er den ligeledes tyskfødte Generalpostdirektør H. P. Sturtz³⁷. Denne blev fængslet kort Tid efter Struensee og holdtes — iøvrigt ganske uretfærdigt — i Varetægtsarrest i 4 Maaneder. Hans glimrende Karriere var afbrudt, hvad der naturligvis ikke stemte ham blidt mod de nye Magthavere. Hvad enten han har faaet Meddelelsen om Oprindningen paa Kronborg i Arresten eller efter sin Løsladelse, maa han altsaa have faaet den af Mellemænd, som vi ikke kender. Der er derfor heller ingen Grund til at beskæftige os videre med denne Beretning, som kun er en usandfærdig, perfid Skandalisering af Schack-Rathlou³⁸. Dronningens egen Advocat, P. Uldall, som var til Stede ved Forhørene paa Kronborg, erklærer iøvrigt Beretningen for Usandhed³⁹.

Baade C. Molbech⁴⁰ og E. Holm⁴¹ tager da ogsaa bestemt Afstand fra Beskyldningerne i »Autentische Aufklärungen«. Særlig sidstnævnte har undersøgt Sagen meget nøje og renser Schack-Rathlou for enhver Anklage for Usømmelighed overfor den ulykkelige Dronning.

Uldalls Rapport om denne Affære stemmer overens med en Beretning i Prins Carl af Hessens Memoirer⁴², hvor den refereres saaledes: »Da Struensees Tilstaaelse blev Dronningen forelagt, blev hun vred og sagde, at det hele var usandt. Schack-Rathlou ytrede da: »Er det ikke sandt, Deres Majestæt, saa findes der ikke nogen Dødsmaade grusom nok for dette Uhyre« (Struensee). Herover blev Dronningen forskrækket og spurgte, om han kunde frelses, hvis hun tilstod. Schack svarede: »Ganske vist, Deres Majestæt,

det kunde formilde hans Skæbne paa mange Maader.◀ Dronningen skrev derefter under◀⁴³.

Prins Carls Beretning fordømmer ingenlunde Schack-Rathlous Optræden. Det gjaldt for Kommissionen mere den Formalitet at faa Dronningens Underskrift af Hensyn til Skilsmissen end at faa en Bekræftigelse af hendes Mund paa Struensees og hendes Brøde. Hans Tilstaaelse forelaa klar og tydelig allerede den 21. Februar, og Dronningens Underskrift kunde afgjort ikke yderligere skade ham — tværtimod. Var det end Schack-Rathlous truende Ord, der fik hende til at skrive under, mener Professor Holm absolut ikke, at han dermed gik udover det tilladelige, og at det heller ikke paa nogen Maade har været til hendes Skade⁴⁴.

Fast stod han overfor Hoffets Ønsker om, at Dronningen skulde overføres til Aalborg saa snart som muligt. Han indrømmer, at det kunde være ubehageligt at have Dronningen saa nær Kongen i længere Tid, denne Fyrstinde, der, som han skriver til Arveprinsen, kun er optaget af Midler til atter at komme til Magten for at kunne mætte sit Had mod Kongen og dem, som Gud har brugt til at frelse Danmark; men han ser ingen Fare. Dronningen blev omhyggeligt bevogtet paa Kronborg, og det var umuligt for hende at faa Kongen at se eller at skrive til ham. Havde hun et Parti for sig i Hovedstaden, vilde Sagen have stillet sig anderledes, men det havde hun ikke. For det Tilfældes Skyld, at den engelske Flaade skulde indlade sig paa en ulovlig Handling, var det uden Betydning, om hun var der eller i Aalborg. Schack-Rathlou fastholdt ogsaa dette Standpunkt i Statsraadsmødet den 17. April, og Hoffet maatte opgive at sende Dronningen til Jylland⁴⁵. Den engelske Flaade var iøvrigt allerede paa Vej for at hente hende.

Schimmelmann skrev⁴⁶ til Schack-Rathlou i 1775 i Anledning af Dronning Caroline Mathildes Død i Celle, at han ønskede Landet og i Særdeleshed ham til Lykke, »da Sie sich in Zukunft gänzlich beruhiget halten können◀. Schimmelmann sigter⁴⁷ uden Tvivl her til den Sammensværgelse⁴⁸, som paa dette Tidspunkt var under Dannelse blandt Caroline Mathildes Venner her i Landet, Ernst Schimmelmann, Chr. VII's tidligere Staldmester Baron Bülow o. fl. samt Englænderen Sir N. Wraxall med det Formaal

at genindsætte Dronningen paa Tronen, eventuelt ved Hjælp af den engelske Konge. Var Planen lykkedes, maatte Schack-Rathlou have været sikker paa Dronningens og de Sammensvornes Hævn. Nu var Faren overstaet.

Om Sommeren sad Schack-Rathlou alene i København med Arbejde op over begge Øren. Schimmelmann var rejst til Holsten og tænkte ikke paa at komme tilbage foreløbig, skønt Schack inderligt bad ham om det. Han kavde ingen til rigtig at raadføre sig med, og der tiltrængtes erfarne Ministre for at bringe alt paa Fode igen. Sammen med Guldberg og Osten lykkedes det ham i Løbet af denne Tid at faa fjernet alle tilbageblevne af Struensees Regering, først og fremmest de forhadte Rantzau og Oeder, men desuden St. Germain og de Deputerede Tyge Rothe og Marcus Højer. Alle blev de rundeligt aflagte, de fleste med Amtmandskaber i Holsten eller i Norge. Pendulet var svinget. Da Struensee kom til Magten, maatte det gamle Regimes Mænd fortrække; nu var det disses Tur til at gøre Gengæld.

Paaskuddet til Rantzaus Afskedigelse var Forholdet til Rusland. Bag ved laa imidlertid Aaringers Uvenskab mellem ham og de gamle Ministre. Schack-Rathlou lagde for sit Vedkommende aldeles ikke Skjul paa sit Had til ham og sagde aabenlyst til Arveprinsen, at han var mistænkelig⁴⁹. Paa Forhaand maa enhver have været klar over, at et Samarbejde mellem disse to i Længden var en Umulighed. Marquis d'Yves skriver⁵⁰, at den russisk-sindede Grev Osten og den listige Schack-Rathlou havde sammensvoret sig mod ham. Den svenske Gesandt, Baron Sprengtporten, der kendte Schacks vedvarende Mistænkksomhed overfor Sverrig, havde gerne set Rantzau forblive i Regeringen som en Modvægt mod Schack og Osten. Han havde advaret Rantzau, som Marquis d'Yves skriver, mod Schacks Intriger; men den letsindige Greve gav ikke Agt paa Formaningerne.

Den 13. Februar var udkommet en kgl. Forordning om Nedsættelse af en Kommission bestaaende af Schack-Rathlou, Thott og

Jørgen Skeel for at undersøge og udtale sig om de »i disse senere Tider foretagne Forandringer i vore civile Kollegier, Departementer og andre almindelige Indretninger i vores kgl. Residensstad København«. Schack fik hermed et betydeligt Arbejde, da det naturligvis var ham, som blev Sjælen i denne Kommission. For at faa Hjælp henvendte han sig bl. a. til Reventlow, som ogsaa sendte ham nogle Forslag. Hvad Fordelingen i Departementer angik, foreslog han for Eks., at man skulde tage Krigsdirektoratet til Mønster, da dette gav den enkelte mere Myndighed. Ved de kommende Organisationer vedblev de to militære Kollegier ogsaa at bestaa uforandrede. Den ældre Bernstorff havde skrevet⁵¹ til Chr. Stemmann, at man ikke burde gaa hensynsløst frem og uden Betænkning forandre alt, hvad Struensee havde indført. En saadan Udtalelse fra Bernstorff maatte nødvendig blive en Rettesnor for Schack-Rathlou, som var den, der væsentlig tog sig af Omdannelsen af Kollegierne og af Forretningernes Fordeling mellem dem. I Instruksen til Kommissionen, hvori Schack-Rathlou formodentlig havde sin store Andel, hedder det derfor ogsaa, at man skulde optræde med Forsigtighed og bevare de Forandringer, som i Henseende til det almindelige Bedste befindes enten gode eller næsten ligegyldige. Alligevel skete en Række store Forandringer, og Schack-Rathlous Indflydelse sporer man utvivlsomt i, at baade Danske Kancelli og Rentekammeret i det store og hele vendte tilbage til Ordningen før 1770⁵². Kommissionen afsluttede iøvrigt først sit Arbejde det følgende Aar.

Som bekendt havde Enkedronningen og Arveprinsen bestemt modsat sig, at Reventlow og Rosenkrantz atter indtraadte i Regeringen. Om Schack-Rathlou har vovet noget alvorligt Forsøg paa at stemme dem anderledens, vides ikke, og heller ikke Schimmelmann lykkedes det senere ved sin Tilbagekomst at faa Reventlow kaldt tilbage til Finansstyrelsen. Schack-Rathlou maatte altsaa undvære ham og savnede denne gamle og prøvede Ven ved sin Side. Reventlow skrev i Juli⁵³, at han i Februar 1768 var afskediget med 4000 Rdl. i Pension, og at han kun paa Kongens indstændige Anmodning atter var indtraadt i Konseillet i Marts. Paa Baggrund heraf maatte hans Afsked i 1770 uden Pension betragtes. Han

syntes, at det var hans Ret, at denne Sag blev taget op, alene for at Offentligheden ikke vedblivende skulde tro, at der havde været noget i Vejen med ham, som satte en Plet paa hans Ære. Han overlod iøvrigt Schack-Rathlou at bestemme, hvorledes det skulde gøres.

Denne skrev⁵⁴ til ham i August: »Hvad skal jeg svare D. E. med Hensyn til det, som De skriver om Deres egne Interesser? Jeg tilstaar, at mit Hjerte er bedrøvet herover. Mere end nogen anden i Verden føler jeg ikke blot den Haardhed, hvormed De er bleven behandlet, og den Uret, der er bleven tilføjet Dem, men ogsaa den Skyld, som Staten staar i til en Minister, der hele sit Liv har tjent den godt. Jeg føler ogsaa den mest oprigtige Sorg over, at et Sammentræf af tusinde kedelige Omstændigheder for Tiden gør det umuligt for Deres Venner at gennemføre noget, som fuldt ud vil kunne bringe Dem til at glemme de sidste Aars Ubehageligheder«. Tilsidst besvor Schack-Rathlou ham om ikke selv at foretage sig noget, hvorved han kunde opnaa selv en nok saa lille Fordel. Under de nuværende slette Finanser kunde der ikke ydes ham meget, og det han fik, vilde altid være af ringere Værdi for ham, naar han selv havde bedt om det. Kongen maatte selv faa Tanken uden nogen Henvendelse fra hans Side.

Allerede i August samme Aar udnævntes Reventlow til befuldmægtiget Minister ved Fuldbyrdselsens af det holstenske Mageskifte med Rusland og til Guvernør over det tidligere gottorpske Holsten med en Gage paa 4000 Rdl. Samtidig skaffede Schack-Rathlou A. G. Moltke en Pension paa 4000 Rdl.

Rosenkrantz sad stadig i saa slette økonomiske Forhold, at dette alene var tilstrækkeligt til at forhindre hans Ansættelse i et større Embede. I April 1773 skrev⁵⁵ han et fortvivlet Brev til Schack-Rathlou. Han var »malheureux sans sa faute« og havde en ødelagt Familie. Han bad om en Stilling. Hvis Schimmelmann ikke var ham venligsindet, skriver han, vidste han, at Schack-Rathlou vilde være hans Beskytter. Alle de andre havde faaet Oprejsning, J. G. Moltke⁵⁶, Conrad Ahlefeldt⁵⁷, Gram⁵⁸, enten i Form af højere Løn eller Stillinger. Selv Reventlow havde faaet et Embede. Han misundte dem ikke; men han søgte at finde Grunden til, at hans Skæbne var saa meget anderledes.

Schack-Rathlou gjorde for ham, hvad han formaaede. Samme Aar fik han udstedt en Kabinetsordre om, at Rosenkrantz's Kredi-

torer under visse Betingelser ikke maatte sælge hans Jord, og han fik Kongen til at overtage en Del af hans Gæld.

I Januar 1773 blev Schumacher afskediget fra sin Stilling som Kabinetssekretær og Deputeret i det danske Kancelli, skønt han havde været ivrig for den ældre Bernstorffs Tilbagekaldelse. Grunden skal dels have været Frygt for, at han skulde faa for stor Magt over Kongen, dels at Schack-Rathlou og de andre fandt, at han støttede Trediestand for stærkt ⁵⁹.

Schack-Rathlou havde sat Pris paa Schumacher og anset ham for en dygtig og nationalt tænkende Embedsmand. Suhm bryder derfor Staven over ham, fordi han nu svigtede denne Ven, som han hidtil havde flatteret stærkt. Man havde altid vidst, skriver han ⁶⁰, at Schack havde adelige Nykker, var stolt og ærgerrig.

Denne Anklage for Adelsstolthed er vist ikke ganske urigtig og har sikkert ogsaa spillet ind i Forholdet til den dygtige, men fremskridtsvenlige Schumacher. Som de fleste af sin Stand mente Schack, at Adelskab alene gav Evner til de store Statsstillinger. Han var en tro Tillhænger af de Tanker, som Montesquieu havde fremsat i »Esprit des loix« om Adelsens Berettigelse som den styrende Stand og beundrede Christian V som et Geni, fordi han havde oprettet Baronier og Grevskaber længe før Montesquieus Tid ⁶¹.

Imidlertid havde Schumacher først og fremmest den Fejl, at han irriterede sine høje Omgivelser. A. P. Bernstorff skriver i et Brev til Reventlow ⁶², at det danske Kancelli var stærkt kritiseret og fortjente at være det. Tidspunktet for Schumachers Afgang var derfor vist nok det rette. Efter Wasserschlebes Optegnelser ⁶³ var ogsaa Thott og de andre Ministre utilfredse med Kancelliet, og man beskyldte Schumacher for at modarbejde baade Schack-Rathlou og Schimmelmann samt for at have virket mod A. P. Bernstorffs Tilbagekaldelse. Et lille Tilfælde slog Hovedet paa Sømmet. Schack-Rathlous Svoger, Kammerherre Frederik Ludvig Juul ⁶⁴, havde den 17. December 1772 faaet Kongens Tilladelse til at votere paa Prøve i Højesteret; men det danske Kancelli satte sig derimod, fordi det stred mod Højesterets Sædvane. Ligeledes indstillede Kancelliet ikke Juul, men Badstüber ⁶⁵ til den ledige Plads i Højesteret. Resultatet

blev, at Schumacher afskedigedes og ansattes som Amtmand i Segeberg, medens Juul fik sin Prøvesag og derpaa følgende Ansættelse som Højesteretsassessor.

Den næste, som skulde fældes, var Osten. Straks efter Revolutionen havde denne sikkert tænkt sig at skulle blive Midtpunktet i den nye Regering⁶⁶. Han var en national Mand, men holdt ligesom Guldberg ikke af det gamle Konseilsregimente, hvorfor han modsatte sig, at den ældre Bernstorff kaldtes tilbage. Straks efter Begivenheden i Januar spillede han ogsaa en betydelig Rolle og var medvirkende til Rantzau-Aschebergs Fald. Efterhaanden fik Hoffet, uvist af hvilken Grund, Mistillid til ham. Ved sin Mangel paa Elskværdighed skaffede han sig en Del Uvenner. Wasserschlebe skriver⁶⁷, at Hoffet ansaa ham for upaalidelig og indiskret, og han havde selv givet Anledning til Misfornøjelse blandt sine Kolleger og i Særdeleshed hos Schack-Rathlou. Jo mere dennes Anseelse voksede, skriver⁶⁸ Marquis d'Yves, jo mere forhadet blev Osten.

Denne Mand havde ingen Venner indenfor sin Stand. Hans vittige, men bidende Tunge havde fornærmet mange. Ingen havde Tillid til ham, og indenfor Regeringen ansaaes han for at være underfundig⁶⁹.

Hvad Schack-Rathlou selv angik, saa maatte han, der nærrede den dybeste Mistillid til sine egne diplomatiske Evner, paa dette Omraade føle sig underlegen overfor Ostens klare og hurtige Hoved. Ærligt tilstod han det ogsaa og udtalte, at han følte sig ganske uegnet til at blive hans Efterfølger.

Paa den anden Side var Schack-Rathlou runden af jydsk Rod og havde vel baade Jydens gode og mindre gode Egenskaber. Han var tilbageholdende overfor dem, som han ikke kendte eller ikke vilde kende, og glemte ikke, hvis nogen oversaa ham paa en saarende Maade. Han hadede Stolbergerne og i Særdeleshed den stærkt antidanske Grev L. Stolberg, fordi han bestandig maatte være Skive for dennes ubeherskede Vid⁷⁰. Uden Tvivl var det ogsaa udelukkende af Hensyn til Svogeren, A. P. Bernstorff, at han i 1776 paa Guldbergs Forbøn undlod at modsætte sig Stolbergs Udnævnelse til eutinsk Gesandt i København.

Paa lignende Maade er han maaske kollideret med Osten. Man ved det ikke, men aner det. I al Fald synes der at have været et

personligt Moment i baade Schack-Rathlous og Guldbergs Forhold til ham. Havde Osten den farlige Evne at kunne falde ud med rammende, men fripostige Bemærkninger, saa har sikkert den langsomme og tunge Schack med sit vrantne Humør ogsaa været yderlig saarbar overfor dem.

Ydermere ser det ud til, at der imellem Schack og Osten allerede fra tidligere Tid har været en vis Kølighed til Stede, som uden Tvivl hænger sammen med det spændte Forhold, der i Tredserne udviklede sig mellem Osten og den ældre Bernstorff⁷¹. Da Schack-Rathlou efter sit Besøg i Danmark i 1763 i nogen Tid ikke havde sendt Osten Breve, skrev denne⁷², at skønt han aner, at hans Korrespondance ikke er ham behagelig, vil han dog alligevel ikke undlade at meddele o. s. v. Schack-Rathlou svarede ganske vist omgaaende⁷³, at naar han ikke havde skrevet, var det paa Grund af overvældende Arbejde og en tre Ugers Sygdom, men at intel var ham behageligere end at genoptage Brevvekslingen. Alligevel spores derefter en vis Uvenlighed mellem dem. Deres videre Korrespondance er holdt i kølig Korrekthed og indskrænker sig til rent tjenstlige Sager. Udtrykkene er nok høflige, men Tonen er yderst konventionel og forretningsmæssig.

Ostens senere Indtræden i det Struenseeske Ministerium og Mistanken om, at han i Januar 1772 havde været den ivrigste mod Bernstorffs Tilbagekaldelse, gjorde ikke Schack-Rathlous Mistillid mindre, hvor hjertlig end Osten bød ham velkommen tilbage til Regeringen⁷⁴. Schack bruger ganske vist aldrig et ondt Ord om ham i sine Breve, men han udtaler sig i det hele taget kun sjældent i stærke Ord om andre. Loyalt søgte han endog ved enkelte Lejligheder at afbøde Hoffets Mistænksomhed overfor ham som Kollega, men alligevel var det næppe uden Grund, at han beskyldtes for at virke bag Ostens Ryg, selv om det ikke har været med fast Overlæg. Hans personlige Uvilje mod ham, maaske yderligere tilskyndet af Hoffet selv, har reageret instinktivt i ham. Naar han ikke ønskede at blive hans Afløser, hvad anden Grund kunde han da have til at drive ham bort nu, hvor hans Position var saa svækket, at der absolut ikke kunde være tale om Rivalitet?

Om den ydre Foranledning, som i Oktober hidførte Ostens første Beslutning om at gaa, er de lærde uenige. Professor Aage Friis skriver, at Grunden var hans Forbitrelse over ikke at have faaet Sæde i den ekstraordinære Finanskommission, der efter Forslag af Schack-Rathlou var oprettet for at skaffe Penge og tage den

finansielle Situation under Overvejelse. Osten skulde have vakt Uvilje ved for stærkt at fremhæve Nødvendigheden af Besparelser paa alle Omraader. Men paa dette Punkt stemte han jo netop overens med Schack, der i September s. A. omtalte Finanstilstandene som forfærdende, saa slet, at Landet i disse Fredstider havde en aarlig Underbalance paa 300,000 Rdl ⁷⁵. Professor Holm anfører den Grund, at han i Efteraaret 1772 blev holdt udenfor en vigtig Forhandling i Statsraadet ⁷⁶, hvormed der vel menes Forhandlingen om det frygtede svenske Angreb paa Norge. Provst Koch anfører i al Fald, at Ostens Udelukkelse fra denne Forhandling var det, der fik Bægeret til at flyde over ⁷⁷. Samme Sted skriver Koch, at det ikke lykkedes Osten at vække Tillid hos den russiske Regering; men Professor Holm skriver, at Osten endnu paa dette Tidspunkt gjaldt for at staa sig godt med Rusland.

Hvorledes hele dette Spørgsmaal i Virkeligheden skal udredes, lader sig formodentlig ikke besvare med Sikkerhed, og snarest har vel Ostens Beslutning været Følgen af en Række Tilsidesættelser, som skyldes Schack-Rathlou og Guldberg. Har det imidlertid været deres Maal at tvinge Osten ud af Regeringen, saa kom hans Afskedsansøgning i al Fald overraskende og paa et ubehageligt Tidspunkt, nemlig midt under de truende Forviklinger med Sverrig.

Efter Modtagelsen af Ostens Brev skrev ⁷⁸ Arveprinsen øjensynlig meget foruroliget den 16. Oktober til Schack-Rathlou, at han overlod ham at bestemme, hvad der skulde gøres. Denne svarer roligt ⁷⁹, at selv om Ansøgningen i denne kritiske Tid betød en Vanskelighed mere, saa frygtede han ikke noget ubehageligt fra Rusland. Det vilde ganske vist være generende, om Osten satte den russiske Gesandt ind i Sagen; men han troede ikke, at han vilde gøre det. For det første vilde det ikke gavne ham selv, og for det andet var den russiske Ministers Tillid til ham kun begrænset.

Efter de Tanker om Osten, som skinner igennem i Arveprinsens og Schack-Rathlous Breve, forstaar man, at Forholdet definitivt var brudt. Om Aftenen den 17. havde Schack-Rathlou indbudt Osten til Souper for at faa talt ud med ham. Men — efter Schack-Rathlous Brev til Arveprinsen — løb Samtalen ud i Ligegyldigheder. De to Ministre i Schacks Stue var vel yderst høflige og korrekte overfor hinanden, men ude af Stand til at komme ind paa det kritiske Emne. Ingen af dem havde Mod til at gaa lige til Sagen, og der passieredes om alt muligt andet, end netop det, de var kommen sammen for at drøfte.

Schack-Rathlou nævner i sine Breve ikke et Ord om, hvem han har tænkt sig som Ostens Afløser, skønt man dog maatte kunne gaa ud fra, at man i al Fald havde klaret sig dette Spørgsmaal, inden man begyndte Aktionen mod ham. I September havde Schack-Rathlou bedt sin Ven og Fætter, Oberstløjtnant C. F. Numsen⁸⁰, der skulde til Moskva for at overtage Gesandtskabet, om i Hamborg at tale med A. P. Bernstorff og undersøge, hvorledes han stillede sig til at blive Udenrigsminister. Tanken om at blive Osten kvit har altsaa allerede da været fremme. Naar han imidlertid ikke nu resolut kaldte Bernstorff til hans Afløser, maa Grunden have været Forholdet til Rusland, idet man fandt det urigtigt at sætte en udenrigspolitisk ukendt Mand ved Styret paa dette Tidspunkt. Ydermere havde Schack-Rathlou i September bestemt forlangt at faa Landets slette Finanser igen lagt i erfarne Hænder. Siden Januar havde O. G. Pauli og Jørgen Skeel haft Styrelsen af dem og fra Juli tillige Joachim Godske Moltke; men ingen af disse Folk var kyndige Finansmænd. Schack-Rathlou forlangte i sin Betænkning af 4. September nedsat en ekstraordinær Finanskommission, Som Formand for denne ønskede han Schimmelmänn tilbagekaldt; men denne krævede til Hjælp baade Ditlev Reventlow og A. P. Bernstorff⁸¹. Da der af Hensyn til Hoffet ikke kunde være Tale om Reventlow, var der kun Bernstorff tilbage, og Schack-Rathlou maatte foreløbig opgive at faa ham til Udenrigsminister.

Arveprinsen var villig til at lade Osten gaa; men han besværgede Schack-Rathlou om i Stedet for selv at overtage Udenrigsministeriet. Dette vilde denne meget nødig, men bøjede sig selvfølgelig for det kongelige Ønske. Dog bønfalder han om, at man vil søge at finde en anden i Løbet af de kommende fjorten Dage, saaledes at hans Ansættelse kun blev ad interim.

De videre Drøftelser førte til, at Arveprinsen saa sig nødsaget til at bede Osten om at blive. Schack-Rathlou skrev Koncepterne til to Breve for Arveprinsen af 20.⁸² og 21. Oktober⁸³. Navnlig det sidste er affattet i en meget skarp Tone for at udtrykke Arveprinsens Fortørnelse over, at Osten valgte en saa kritisk Tid til at kræve sin Afsked. Han havde saa at sige sat Hoffet Kniven paa Struben, hvad maaske ogsaa var tilsigtet. Prinsen slutter med at sige, at Ostens overilede Adfærd ikke kunde andet end danne en Bresche i Tilliden til ham.

Schack-Rathlou lod hele sin Uvilje mod ham faa Luft i dette Brev, som om han rigtig vilde gengælde, hvad Osten havde budt

ham. Saa kraftigt blev Osten slaaet ned, at man forbavses over, at han ikke fastholdt sin Ansøgning. Naar han ikke gjorde det, har det sikkert kun været, fordi han frygtede for at fortørne de høje Herskaber og derved forspilde Chancen for en vellønnet Retrætestilling.

Ostens Forbliven var imidlertid i Virkeligheden kun afgjort foreløbig, og mere end nogensinde blev det magtpaaliggende for Schack-Rathlou at faa A. P. Bernstorff kaldt tilbage. Skulde han end foreløbig ansættes i Finansvæsenet, var det dog en Fordel at have ham i København. Baade Prins Carl af Hessen, Schimmelmänn og Schack-Rathlou arbejdede paa Sagen af alle Kræfter, og den 12. November afgik der Stafet til Bernstorff i Dreilützow. Den 3. December var han i København og ansattes den 14. December som Deputeret i Finanskollegiet.

Schimmelmännns og A. P. Bernstorffs Indtræden i Regeringen var en stor Beroligelse for Schack-Rathlou. Hele den finansielle Side af Styrelsen kom derved i de bedste Hænder, og han fik ved sin Side to Mænd, som havde hans mest absolutte Tillid. Navnlig gjaldt dette naturligvis førstnævnte, men ogsaa Bernstorffs Begavelse og Retsindighed satte han højt, og denne var jo tilmed Ven og Nevø af hans gamle Chef.

I Begyndelsen gik Samarbejdet mellem Schack-Rathlou og Bernstorff ogsaa udmærket. Som den 7 Aar ældre og som den, der havde udvirket Tilbagekaldelsen, kunde Schack-Rathlou endnu i nogen Tid føle sig som Regeringschefen, og med hele sin paa dette Tidspunkt ret betydelige Indflydelse støttede han loyalt sin yngre Kollega. Ikke mindst i Banksagen i 1773 gik han kraftig med A. P. Bernstorff mod baade Osten og Schimmelmänn, skønt han vel næppe var blind for denne Lovs uheldige Sider. Paa sin Side mødte ogsaa A. P. Bernstorff Schack-Rathlou i den største Tillid. Han havde altid sat Pris paa ham og havde for Eks. i 1668 skrevet til sin Onkel, at han var glad ved at staa i Taknemmelighed til dem, han holdt af og agtede saa højt som Schack. Nu efter sin Tilbagekomst tog han ham fremdeles i Forsvar i de smukkeste Udtryk, naar andre faldt over ham. I 1773 betroede han Schack selv, at uden ham var Fredensborg et Øde⁸⁴, og det følgende Aar

skrev han til Reventlow, at Schack ofte var udmærket; selv om han nu og da har sine mørke Øjeblikke, kan Staten ikke undvære ham, og han er sikkert for Tiden den eneste i Konseillet, som med Rette kan aspirere til Statsmandsnavnet ⁸⁵.«

Forholdet til Sverrig havde i dette Efteraar udviklet sig saaledes, at Regeringen fandt det hensigtsmæssigt at hidkalde Prins Carl af Hessen. Schack ansaa et svensk Indfald i Norge for overhængende, og som den særlig kyndige i svenske Forhold udarbejdede han en Memoire af 5. September til Konseillet, hvori han bl. and. fremsætter forskellige Overvejelser angaaende Norges Forsvar. Han anbefalede, at Oeder, der var Stiftamtmand i Trondhjem, men endnu ikke kommen derop, blev fjernet og erstattet med en General eller anden militær Person, som kunde have Tilsynet med Forsvaret i denne fjerne Provins. Tillige burde man inden Vinteren sende en Guvernør-General med Statsholders Myndighed op til Norge, for at han kunde tage Kommandoen over alle de derværende Militærstyrker og i det hele taget samle Landets Styrelse i sin Haand. Han foreslog Rosenkrantz til denne Post, fordi han var haade energisk og aarvaagen og havde et godt Kendskab ikke blot til Handelsforholdene, men ogsaa til de gældende Love.

Schack-Rathlous Forslag blev bifaldet. General Vibe v. Osten blev Stiftamtmand i Trondhjem; men af forskellige, ret forstaaelige Grunde valgte Hoffet Prins Carl til Overgeneral i Stedet for Rosenkrantz. Forholdet mellem Prins Carl og Schack-Rathlou var dog udmærket, og under hele Krigsberedskabet i Norge holdt Prinsen ham flittigt à jour med, hvad der skete.

I Anledning af Prinsens Udkommando fik Schack-Rathlou uventet lidt Bryderi med Hoffet. Prins Carl og hans Gemalinde, Prinsesse Louise, Christian den Syvendes Søster, havde aftalt, at hun skulde tage Ophold i København, medens han var i Norge, fordi hun ventede sin Nedkomst. Naar den var overstaaet, skulde hun rejse op til ham. Enkedronningen ønskede imidlertid ikke Prinsessens

Nærværelse i København. Hun skrev til Schack-Rathlou den 3. Oktober⁸⁶ og foreholdt ham, at selv om hun gerne vilde se sin kære Stifdatter i Hovedstaden, saa vilde hendes Ophold her kunne afstedkomme mange Bryderier og ekstra Udgifter for Kongen. Hun bad ham om at tale med Thott og General Eickstedt og søge at finde en Udvej til at forhindre det.

Den virkelige Grund, der laa bag Dronning Juliane Maries Modstand, var den, at hun, iøvrigt ganske uden Grund, frygtede for, at Prinsesse Louise skulde intrigere hos sin Broder mod Hofpartiet. Dette skinner tydeligt igennem Dronningens Brev ved en Bemærkning om, at man maa være paa sin Post, for at det nye System ikke forstyrres.

Schack-Rathlou svarede⁸⁷ roligt, at Prinsesse Louises Ønske var fuldt forstaaeligt, og at man kunde faa flere Ubehageligheder ved at nægte hende det. Baade han, Thott og Eickstedt var enige om, at det kun vilde være at bedrøve baade hende og Prinsen, og dobbelt uheldigt var det at være ugæstfri paa et Tidspunkt, hvor man viste ham den Tillid at betro ham Landets Forsvar.

Overfor de tre Ministres enige og bestemte Modforestillinger maatte Enkedronningen opgive sin Uvenlighed, og Prinsessen kom til København, hvor hun den 10. Januar 1773 fødte Datteren Prinsesse Juliane Louise Amalie.

I Begyndelsen af det nye Aar aabnedes paany Stridighederne mellem Osten og de andre Ministre. Tilsyneladende var det Landets Finanstilstand, som var det store Mellemværende, men i Virkeligheden var der efterhaanden dannet den stærkeste Koalition mod ham. I Banksagen traadte Osten sammen med Schimmelmann ivrigt op mod Schack-Rathlou og A. P. Bernstorff i begrundet Ængstelse for Lovens farlige Virkninger⁸⁸. Endvidere krævede han Bespærelser i Statsadministrationen og ytrede under Rustningerne mod Sverrig i Begyndelsen af 1773, at han frygtede Landets Kreditorer mere end Svenskerne. Schack-Rathlou fremhævede Nødvendigheden af Rustninger og gjorde det med en Kraft, som aldeles ikke minder om hans Tryghed ved Drøftelsen af Hærreduktionen i 1768. Osten fik imidlertid Ret. Sverrig angreb os ikke; men alligevel blev det ham, som kom til at ligge under for de andres forenede Anstrengelser. Den 10. Marts modtog han sin Afsked og udnævntes samtidig til Stiftamtmand i Aalborg.

Den afgørende Foranledning til Ostens Fjernelse er nævnt af Professor Friis⁸⁹. Med Vilje havde han fordulgt for Arveprinsen den

russiske Regerings Krav om store Flaaderustninger. Schack-Rathlou forklarede⁹⁰ den engelske Gesandt, Woodford, fortroligt, at Osten var afskediget, fordi han havde en sky Karakter og manglede Evne til at kunne tage en Beslutning. Dette var uheldigt i kritiske Tider, da det let kunde skabe Forvirring, og dobbelt uheldigt netop nu, hvor man stod overfor Begivenheder, som krævede store Afgørelser. I den sidste Tid havde hans Opførsel endvidere givet Anledning til Mistillid.

Naturligvis var denne Forklaring kun en diplomatisk Redegørelse, som man mente det opportunt af afgive. Ganske i Traad hermed meddelte Dronning Juliane Marie Frederik den Anden, at Osten af Svaghed eller anden Grund ikke havde kunnet beslutte sig til fuldt ud at tiltræde Kongens System⁹¹.

Dette var altsaa de Paaskud, man gav udadtil. Bag ved laa imidlertid ogsaa udenrigspolitisk Uenighed. For Schack-Rathlou har det sikkert betydet adskilligt, at man i Petersborg ønskede Ostens Udtræden af det danske Konseil⁹², fordi han var imod et varigt Forbund med Rusland. Han ansaas for at være engelsk orienteret og en Modstander af Danmarks Indtræden i den »store nordiske Alliance«. Ikke mindst var Grunden dog den almindelige Uvilje mod ham, som han ganske sikkert selv for en stor Del havde været ude om. Affærerne med Generalinde Numsen⁹³ og Ostens tyske Brev⁹⁴ til Arveprinsen om Schimmelmanss hamburgske Bankprojekt giver et Indtryk af Stemningen mod ham. Ikke mindst var Generalinde Numsen en Modstander af Osten og har sikkert forstaaet at gøre sin Indflydelse gældende hos sin Ven Schack-Rathlou.

I denne første Periode havde Schack spillet stort Spil. Med fast Haand havde han rensat ud for alle, der havde haft Sæde i Struensees Kabinet, først og fremmest Rantzau og Osten. Det var lykkedes ham at faa baade Schimmelmans og A. P. Bernstorff kaldt tilbage, to stærke Personligheder, som langt kraftigere end han selv formaade at skaffe deres Vilje Respekt overfor Hoffet og Guldberg, men som rigtignok ogsaa lidt efter lidt fordunklede hans egen Position som Landets Førsteminister.

Ostens Afskedigelse medførte imidlertid den Ubehagelighed, at han paany stod overfor den Opgave at skulle udpege en Udenrigsminister. De Emner, han havde til Disposition, var imidlertid ikke brugbare, og han maatte selv, hvor nødig han end vilde, overtage Embedet indtil videre⁹⁵.

Schack-Rathlous Tiltrædelse blev hilst med Glæde i Rusland, hvor man vidste god Besked med hans Uvilje mod Sverrig. Straks aabnede der sig ogsaa Udsigt til at faa det længe ønskede holstenske Mageskifte gennemført. Saldern havde i Tredserne med Dygtighed bistaaet J. H. E. Bernstorff med at faa Sagen ordnet og tilrettelagt i Princippet, og Forhandlingerne blev nu paany genoptaget. Det lykkedes forholdsvis hurtigt at naa til en Overenskomst, hvorved Danmark, mod at afstaa Oldenburg og Delmenhorst, fik al Ret til den tidligere hertugelige Del af Slesvig.

Samtiden gav Schack-Rathlou den fulde Honnør for Mageskiftets Fuldbyrdelse. A. Schumacher skrev til ham⁹⁶, at uden hans utrættelige Arbejde havde Afslutningen paa denne store Sag endnu ligget langt borte, og at Æren for de sidste Segl under Kontrakten alene tilkom ham. Selv om Beskedenhed forhindrede ham i at indrømme det, maatte han dog ikke undslaa sig for at modtage hans retfærdige og velfortjente Hyldest »du fond de sa retraite«. Schack-Rathlou svarede ham undvigende⁹⁷, at hans største Bidrag kun bestod i, at han i Tide havde faaet fjernet baade Rantzau og Osten fra Regeringen. Paa mærkværdig Maade havde Forsynet ellers hjulpet ham ved flere gunstige Omstændigheder.

Overfor sig selv regnede Schack dog Mageskiftet blandt sine Fortjenester. I Haven paa Rathlousdal lod han senere rejse fire Mindestene for sine gode Gerninger, nemlig:

- 1) Prinsesse Sophie Magdalenes Bryllup i 1766 med den svenske Kronprins Gustav.
  - 2) Mobiliseringen af den norske Hær i Sept.-Nov. 1772 efter den svenske Revolution den ¹⁹/₈ 1772.
  - 3) Arveprins Frederiks og Prinsesse Sophie Frederikkes Bryllup den ²¹/₁₀ 1774.
- og tilsidst
- 4) Den holstenske Mageskiftekontrakt 1773.

Kort Tid herefter indgik Danmark og Rusland ved Alliancetraktaten af 12. August 1773 et nøjere Forsvarsforbund, rettet mod Sverrig. Utvivlsomt har Schack-Rathlou ikke været uden Andel ogsaa heri, men naturligvis i fuld Overensstemmelse med A. P.

Bernstorff. I al den Tid han havde haft og senere fik Indflydelse paa Landets Udenrigsstyre, var Retningslinien for ham bestandig en snævrere Forbindelse med Rusland for at kunne staa saa meget stærkere mod den fælles Fjende⁹⁸. Lige til sin Afgang i 1788 hævdede han med Bestemthed, at Danmarks og Ruslands Interesser maatte være sammenfaldende, saa længe der paa Sverrigs Trone sad en Monark, der af Hjertet var dem begge fjendtlig stemt.

I Løbet af den halvanden Maaned, Schack-Rathlou fungerede som Udenrigsminister, var det ikke lykkedes at finde en Afløser for ham, og han vilde ikke mere. Arbejdet blev ham for stort, naar han tillige skulde varetage saa meget andet, som blev lagt paa hans Skuldre. I Marts bad han Arveprinsen undskylde, at han ikke indsendte skriftlige Referater til ham. Han kunde ikke overkomme det, naar han tillige skulde instruere Legationerne. Naar Osten havde kunnet naa det, var det ikke saa underligt, da han kun yderst sjældent korresponderede med Gesandterne. For-gæves søgte haade Hoffet og den russiske Regering at bevæge ham til at blive; men til Trods for sin utvivlsomme Succes med Mageskiftet fastholdt han sin Bestemmelse. Endelig den 24. April faldt Afgørelsen⁹⁹. A. P. Bernstorff overtog Udenrigsministeriet, og i hans Sted som Deputeret i Rentekammeret udnævntes Kammerherre Gregers Juel. Man havde først henvendt sig til den gamle Geheimeraad Jens Juel Wind; men han havde frabedt sig det. Arveprinsen skrev til Schack-Rathlou samme Dag, at Kongens Ordre herom vilde udgaa om Aftenen, saaledes at han den følgende Morgen vilde være befriet for den Byrde, som tyngede ham.

Schack-Rathlou skal have virket imod Bernstorffs Ansættelse¹⁰⁰, utvivlsomt fordi han vidste, at denne ikke ønskede den. Alligevel blev hele den Bernstorffske Kreds yderst irriteret paa ham, da Udnævnelser forelaa, fordi han ved at redde sig selv ud af det udenlandske Departement havde tvunget Bernstorff til at forlade en Gerning, som han netop var begyndt paa, og som han nødig vilde forlade. Schacks gode Veninde, Geheimeraadinde Løvenskjold, tog ham i Forsvar i et Brev¹⁰¹ til Grevinde Louise Reventlow. Hun indrømmer heri, at der fra Schacks Side vel nok havde været en Portion Dovenskab med i Spillet, idet han efter hendes Mening maatte have kunnet arrangere det saaledes, at han havde

beholdt Departementet. Man maatte imidlertid bære over med ham, fordi han i saa høj Grad var »hypocondre«.

Schack-Rathlou opgiver selv som Grund til, at han nødig vilde afløse Osten, at han følte, at han ikke havde de nødvendige Evner. »Det er et Departement«, skriver han til Arveprinsen¹⁰³, »for hvilket jeg ved, at jeg ikke er skabt.« Hans Gesandttid i Sverrig havde lært ham, at i disse Tider skulde der ikke blot en selvstændig og klar Hjerne, men ogsaa stærke Nerver til at holde alle de indfildrede Traade, som udgik fra Udenrigsministeriet, ude fra hinanden. Han interesserede sig langt op i Aarene for udenrigspolitiske Spørgsmaal; men Ansvar og det nerveopslidende Arbejde skræmmede og vel nok med Rette. Schack-Rathlou var ikke egnet til at være Diplomat, hvor fortrolig han end var med den ældre Bernstorffs System; og Danmark kan være tilfreds med, at det blev den yngre Bernstorff og ikke Schack-Rathlou, der stod ved Rattet i Firsernes og Halvfemsernes vanskelige Aar.

Den svenske Gesandt, Baron Sprengtporten, der havde været Gesandt i Danmark siden 1761 og saaledes havde haft gode Betingelser til at lære Schack-Rathlou at kende, men som paa den anden Side stod ret skarpt overfor ham paa Grund af hans anti-svenske Politik, bemærker et Sted¹⁰³, at Schack ønskede at bevare den frie og mere uafhængige Stilling for desto bedre at kunne blande sig i alting uden at være ansvarlig for noget. Den øst-rigske Gesandt, Marquis d'Yves, der satte megen Pris paa A. P. Bernstorff, skriver et Sted noget skarpere, at Schack-Rathlou afslog at overtage det tyske Kancelli paa Grund af Ulyst til at bestille noget, og fordi han levede i bestandig Frygt for at miste sin Hofgunst. Det passede ham bedre at blive i Statsraadet, hvor han var fri for Ansvar og kun havde lidt at bestille. Det skal dog bemærkes, at Marquis d'Yves kun var Gesandt i Danmark fra Oktober 1777 til Juni 1779, og saa vidt det kan ses, var han ikke i København paa det Tidspunkt, Osten blev afskediget. Mulig har han da sin Viden udelukkende fra Sprengtporten. Professor Friis skriver¹⁰⁴, at Schack undgik at binde sig til et bestemt Ministerium for bedre at kunne bevare sin frie Stilling, der gav ham Mulighed for at kunne støtte snart denne, snart hin af Kollegerne. Naar han ikke længere vilde være med, kunde han trække sig ud af Sagen, uden at det var let at gøre Ansvar gældende mod ham derfor.

Hvad der er sagt af de to Gesandter, er dog næppe helt rigtigt.

Schack-Rathlous store efterladte, velordnede Arkiv vidner ingenlunde om Mangel paa Energi. Naar alt kommer til alt, var det jo netop mere ved Flid end ved Begavelse, at han naaede sin store Position. Hans Historie viser yderligere, at han absolut ikke var bange for at tage et Standpunkt og bære et Ansvar, naar blot han følte, at han havde fast Grund under Fødderne. Var han usikker, kunde han blive nervøs og pirrelig. Vegheden og Ængstelsen havde snarere sin Grund i uklart Overblik og famlende Forstaaelse end i Mangel paa Mod eller i Hang til politisk Luskeri.

En anden Ting er det, at en Stilling fri for et ministerielt, regelbundet Arbejde naturligvis var yderst behagelig. Den skaanede ham for en Mængde forberedende Arbejde og daglige Ubehageligheder og gav ham den Fordel at kunne samle sig om de Sager, som mest havde hans Interesse. Samtidig tillod den ham hver Sommer at nyde et Par Maaneders Otium paa sit elskede Rathlousdal, hvad baade Guldberg og A. P. Bernstorff i høj Grad misundte ham. Af samme Grund var det formodentlig, at han i Sept. 1773 afslog et Tilbud gennem Guldberg om »un grand post« ved Hoffet, ligesom han gentagne Gange i 1772 og 1773 sagde nej til at blive Præsident i Landhusholdningsselskabet samt i 1774 til at modtage Hvervet som Præsæs i Videnskabernes Selskab. Han motiverer selv disse Afslag med, at han ikke ønskede at give det Udseende af, at han vilde skaffe sig mere Anseelse, og hvad den sidste Post angik tillige, at han ikke var nogen litteratus¹⁰⁵. Ikke heller, skriver han, havde han Tid til det. Tre hele Dage i Ugen var bestemt til Statsraadsforhandlinger¹⁰⁶, og tilmed havde han andre Hverv. I Videnskabernes Selskab var der desuden for megen Uenighed, og det var et ubehageligt og brydsomt Hverv at skulle være Fredsstifter.

Samme Dag, Bernstorff udnævntes til Udenrigsminister, sendte Enkedronningen Schack-Rathlou et varmt Brev¹⁰⁷, hvori hun slutter med at ønske, at Gud vil bevare ham længe for Kongen og Landet, saa intelligent, saa relfærdig og redelig og saa upartisk og trofast, som han var. Hun sendte ham Arveprinsens Billede

og bad ham sige, hvorledes han ønskede det indrammet, saa skulde det blive gjort.

Trods Enkedronningens Venlighed følte han sig dog næppe ganske beroliget, men frygtede, at hans Vægning ved at overtage det tyske Kancelli alligevel havde afstedkommet en vis Uvilje. Man mærker det paa følgende lille Anekdote. Prins Carl af Hessen fortæller¹⁰⁸, at da han kom tilbage til København i April 1773, forekom det ham, at hans ellers saa gode Ven, Schack-Rathlou, viste sig en Smule kølig trods sine smukke Talemaader. Aarsagen, mener han, var den, at Enkedronningen af Skinsyge mod Prins Carls Hustru havde lagt den Plan at faa dem begge fjernet fra Hovedstaden. Dette havde hun meddelt Schack, der nu af Ængstelse for at vække Mistanke om sin Loyalitet ikke vovede at vise Prinsen sit virkelige og oprigtige Venskab.

Det blev saaledes A. P. Bernstorff, som kom til at løse den ingenlunde lette Opgave at fuldbyrde Mageskiftet. Gehejmeraad v. Saldern, der som nævnt, havde medvirket til Mageskiftetraktaten, forlangte imidlertid, at Oversekretærstillingen i det tyske Kancelli skulde genoprettes. Hoffet var meget imod dette, og i deres Vaande gik Enkedronningen og Guldberg til Schack-Rathlou. De truede med at ville trække sig tilbage fra Regeringen, da de ikke fandt uden Sorg af Kabaler, Bryderier og Fortrædeligheder paa alle Kanter¹⁰⁹.

Schack-Rathlou bad Arveprinsen om at holde sig i Ro og endelig ikke skrive til Saldern, før Sagen havde været drøftet i Statsraadet¹¹⁰. Alligevel sendte Prinsen paa egen Haand et uheldigt Brev til Saldern, hvorefter Schack fortørnet skrev til Bernstorff: »Lad os vise os som Mænd ved at være Raadgivere, som vi er beskikkede til, og ikke blot samtykke i Dronningens og Prins Frederiks Vilje«. Ved en Fejltagelse fra Bernstorffs Side kom dette Brev i en Portefølje til Fredensborg og blev læst af Hoffet.

Sagen blev imidlertid jævnet og aflødte intet Uvenskab. Tværtimod blev Schack »til Belønning for de vigtige Tjenester, han havde vist Landet ved den tilendebrogte holstenske Negotiation« den 19. November udnævnt til Ridder af Elefanten. Dog skulde det holdes hemmeligt indtil videre, da Kongen vilde tildele ham

Ordenen ved en forestaaende Højtidelighed (Arveprinsens Bryllup)¹¹¹. Tillige vilde Hoffet ogsaa hædre ham med at optage ham i Grevestanden, ligesom baade Reventlow, Bernstorff og Thott for Aar tilbage var blevet det; men han frabad¹¹² sig det.

I April 1773 traadte Eickstedt efter eget Ønske ud af Generalitetet. Schack-Rathlou vilde gerne spare Penge og ansætte den gamle Generalkrigskommissær Wodroff i hans Sted, hvorved den Pension, denne allerede oppebar, vilde kunne spares. Ligesaa mente han, at General Lüttichau, som var udnævnt til Generalinspektør for Kavalleriet, kunde nøjes med 2600 Rdl. om Aaret, da han fik dem uden Afkortning og dog fik dobbelt saa meget, som han havde faaet tidligere. Paa den Maade blev Udgifterne mindre for Kongens Kasse. Hoffet ønskede dog General Hauch som Eickstedts Afløser, og Schack noterer tilfreds, at Prins Carl af Hessen var glad derved, selv om han gerne havde set, at General Eickstedt endnu var bleven nogen Tid i Generalitetet.

Samme Aar lykkedes det Schack-Rathlou med Guldbergs og Gregers Juels Hjælp at tilføje Landbrugets Reformvenner et alvorligt Slag, idet Struensees Hoveriforordning af 20. Februar 1771 ændredes ved Hoveriloven af 12. August 1773¹¹³. Hermed var dette vigtige Spørgsmaal foreløbigt og i Hovedsagen ført tilbage til, hvad det havde været tidligere. En anden Glæde har det sikkert ogsaa været for ham at se Arveprinsens Iver for at faa Pressen sat under Opsigt. Schack-Rathlou havde dog ikke direkte noget med denne Sag at gøre. Heller ikke har han Ansvar for Reskriptet af 20. Oktober 1773 om Politimesterens Tilsyn med den periodiske Presse.

KAPITEL X

ARVEPRINSENS BRYLLUP MED PRINSESSE SOPHIE FREDERIKKE

Det var intet daarligt Valg, Arveprins Frederik gjorde, da han gik til Meklenborg for at søge sin Gemalinde. Over Østersøen

var gennem Tiderne knyttet de stærkeste Forbindelser mellem Danmark og Meklenborg. Mange unge Mænd var dernede fra søgt til Danmark for at tjene deres Sporer i Hæren eller i Diplomatiets. Vi kan nævne Slægter som Holstein, Schack, Bernstorff, Bülow, Moltke, Buchwaldt, Knuth, Plessen, Lützow, Barner, Raben, v. d. Lühe, Lewetzau og mange andre, som eksisterer den Dag i Dag her i Landet som gode danske Familier. Alene omkring Midten af Aarhundredet fandtes i dansk Tjeneste adskillige Officerer, Amtmand, saa fremragende Statsmænd som Grev C. A. Bercken-tin, (død 1758), Bernstorfferne, A. G. Moltke og Kongens senere Overhofmarskal E. C. Schack, der alle var fødte Meklenborgere. Paa den anden Side var f. Eks. Prinsesse Sophie Frederikkes meklenborgske Gouvernante og Hofmesterinde, Madame I. I. Buchwaldt¹, f. Bassewitz, Enke efter den danske Major og Godsejer Peder Buchwaldt til Gudumlund. Af hendes Sønner var de tre i dansk Tjeneste. Hendes kødelige Fætter var Meklenborgs Premierminister, Grev C. F. Bassewitz². Ogsaa han havde en Søn i dansk Hoftjeneste, og hans ældre Broder, Domdekan i Lybæk, var hvid Ridder og blev i 1776 dansk Gehejmerraad. Sidstnævntes Hustru var Søster til den tidligere danske Hofmand, nu Amtmand, Kammerherre J. U. v. Sperling. Endelig var Fru Buchwaldts Datter, Anna Sabine, gift med Overhofmesteren hos den danske Dronning Sophie Magdalene, Generalmajor Grev Chr. Emil Rantzau til Råstorf.

Mellem de fyrstelige Huse havde Forbindelsen været knyttet lige fra det trettende Aarhundrede. Erik Glippings Datter Regitse ægtede Nicolaus den Anden af Werle, Valdemar Atterdags Datter Ingeborg blev gift med Hertug Henrik, og Moderen til Kong Christoffers første Hustru, Margrete Sprænghest, var fra Meklenborg. Kong Frederik den Førstes to Døtre var gift med meklenborgske Hertuger, Kong Frederik den Anden var gift med Prinsesse Sophie fra Meklenborg-Schwerin, og Kong Frederik den Fjerde var gift med Prinsesse Louise af Meklenborg-Güstrow.

Den nu regerende meklenborgske Fyrstefamilie var anset og dygtig. Den regerende Hertug Frederik var en velbegavet, alvorlig og religiøs Mand i Modsætning til sin ligesaa betydelige, men mere livsglade Fader. Han afskyede i sin Ungdom Baller og Maskerader og interesserede sig levende for Mekanik, for Maler- og Kobberstikkunst samt for Arkitektur og gejstlig Musik. Som sin Fader var han en højtkultiveret Mand, en myndig Landsfader, hvis kæ-

reste Arbejde var at hjælpe sit Folk og sit Land paa Fode igen efter den preussiske Syvaarskrigs Hærgninger og Udsugninger. Ude paa »Ludwigslust«, som han selv havde bygget, levede han et nøjsomt og sparsommeligt Liv og ønskede at give et Eksempel for sit Folk.

Hans Broder Ludvig var derimod ret ubetydelig. A. P. Bernstorff kalder ham rent ud en Idiot. Da han døde 1778, og Datteren, Prinsesse Sophie Frederikke, udbrod i Taarer herover, skrev Bernstorff til Ditlev Reventlow³, at hun maatte have et følsomt Hjerte. Thi Tabet af Prins Ludvig var af de smaa, og den stakels Prins var ikke meget værd.

Prinsen var gift med Prinsesse Charlotte Sophie, om hvem A. P. Bernstorff skriver, at hun var »d'un grand mérite«.

Prins Ludvigs Søn, Prins Friederich Franz succederede sin Farbroder som Regent under Navn af Friederich Franz den Første. Han havde arvet sin Bedstefaders og Farbroders Dygtighed og Soliditet og var lige som disse højkultiveret og havde levende Interesse for Videnskab, Kunst og Musik. Han var Fader til Prinsesse Charlotte Frederikke, der blev gift med Prinsesse Sophie Frederikkes Søn Prins Christian (Kong Christian VIII), og er Tip-Tipoldefader til vor nu regerende Dronning.

Prins Ludvigs eneste Datter var Prinsesse Sophie Frederikke, født den 24. August 1758.

Sidst i 1772 var Hoffet herhjemme begyndt at beskæftige sig med et passende Ægteskab for Prins Frederik. Kronprinsen var jo kun et svageligt Barn, og døde han, stod Landet uden Tronarving.

Arveprins Frederik havde aldrig set Prinsesse Sophie Frederikke; men Meklenborg laa jo ikke langt borte, og hendes Rygte var paa en fordelagtig Maade naaet herop.

I et Brev til Schack-Rathlou skrev⁴ Prinsen i April 1773 om denne Sag: »De har selv foranlediget og saa at sige ene bestyret den«, og det synes at fremgaa heraf, at det er Schack, som har givet Enkedronningen og Arveprinsen den Tanke at søge dennes Gemalinde hinsides Østersøen.

Enkedronningen gav ogsaa Tanken sin Tilslutning, og for at

faa lidt nærmere at vide om Prinsessen, besluttede man at sende en paalidelig Mand derned. Valget faldt paa Schack-Rathlous tidligere Sekretær i Stockholm, Steen Christoffer Buschmann, der som Amtsforsvalter over Københavns Amt var blevet afskediget af Struensee, men atter ansat i 1773 som Amtsforsvalter i Odense. Hans Instruktion lød paa, at han skulde holde sit Hverv absolut hemmeligt, og han skulde forlade København under Paaskud af at ville besøge sin Familie i Nyborg. Han maatte dog ikke gøre Ophold der, men skulde uopholdelig rejse videre til Schwerin, hvor han ved Samtale med Borgerne skulde faa at vide saa meget som muligt om Prinsessens Karakter, Opdragelse o. s. v. Den ^{14/2} 1773 var han tilbage og indsendte sin Rapport⁵.

Efter denne naaede han Schwerin den 18. Januar og gav sig straks i Lag med sin Opgave. Særlig stiftede han nærmere Bekendtskab med en Mand, som tidligere havde tjent ved Hoffet og som altsaa vidste god Besked. Den almindelige Dom over Prinsessen var den, at hun havde en smuk Figur, en solid Dannelse og et godt Hjerte.

Derimod var det ingen let Opgave for Buschmann personligt at faa Prinsessen at se, da der ikke i Schwerin holdtes Hoffester eller offentlig Skuespil. Paa Grund af Aarstiden foretog den hertugelige Familie ikke sine Promenader i Byen som om Sommeren, og der var kun een Mulighed for at faa et Glimt af Prinsessen, nemlig ved de Koncerter, som afholdtes to Gange om Ugen, dels paa Ludwigslust og dels i Schwerin. Det lykkedes ham at faa Lov til at assistere ved disse og paa den Maade at komme i Nærheden af den hertugelige Familie. Her saa han da, at den Beskrivelse, der var givet ham af Prinsessen, passede fuldkomment. Hun var tynd i Taillen, vel proportioneret og ret stor efter sin Alder. Hendes Udtryk var blide, muntre og dog beskedne. Hun talte livligt, almindeligvis tysk, skønt hun kunde Fransk til Fuldkommenhed. Hendes Anstand og Maade at udtrykke sig paa overgik, hvad man skulde vente sig efter hendes Opdragelse og Forholdene ved Hoffet.

Prinsessens Opdragelse havde været betroet en franskfødt Enke efter en Køkkenchef, en dannet og hæderlig Dame, som havde haft Stillingen som Française hos hende, til hun var 12 Aar. Hun havde lært hende Dyd og gode Sæder; men iøvrigt havde Buschmann ikke haft Lejlighed til at danne sig noget Skøn over

hendes Kvalifikationer til at give Prinsessen en til hendes fornemme Fødsel passende Opdragelse.

For tre Aar siden var Madame I. I. Buchwaldt⁶, f. Bassewitz, bleven ansat som hendes Gouvernante eller Hovmesterinde, og hun forestod derefter sammen med den franske Enke Prinsessens videre Opdragelse. Prinsesse Charlotte tabte iøvrigt aldrig sin Datter af Syne og vaagede særligt over alt, hvad angik hendes Opførsel og religiøse Udvikling. Fremdeles lærte Prinsessen Musik og Dans og fik videre Undervisning i Fransk af Pagernes Gouvernør. Den øvrige Del af Dagen gik med Haandarbejde, hvortil Prinsessen var særlig flink, haade til at udføre Efterligninger og til selv at komponere Mønstre.

Den regerende Hertug var meget religiøs og levede tilbagetrukket, særlig optagen af aandelige Grublerier og Mekanik, som han havde megen Interesse for, og som havde kostet ham store Summer. Hertuginde var en begavet Verdensdame. Hun var ganske vist ikke religiøst grebet som sin Gemal, men søgte alligevel uadtil at være i Overensstemmelse med ham paa dette Punkt. Prinsesse Sophie Frederikkes Broder, den lille Prins Friederich Frantz, den senere Storhertug, var en begavet Dreng, men meget livlig, hvorfor han altid levede under streng Opsigt hos Onkelen paa Ludwigslust.

Herude var der stille og kedsommeligt. Hoffets Herrer boede i Schwerin og kom sjældent derud. Hoffet var kun lille og bestod foruden af de fyrstelige Personer kun af to Kammerjunkere og to Hofdamer samt de nødvendige Funktionærer og Tjenestefolk. Fornøjelser af enhver Art var bandlyst, og kun dyrkedes Musik af begge Hoffer.

Prinsesse Sophie Frederikkes Fader, Prins Ludvig, skriver Buschmann videre, havde et godt Hjerte, der bødede paa hans mindre indtagende Ydre. Ogsaa han levede et meget stille Liv, hovedsagelig fordi hans Indtægter var meget smaa, nemlig kun 15,000 Daler, som Broderen gav ham. Hoffet var derfor ogsaa meget lille. Han holdt nok af de Adspredelser, som Schwerin kunde byde paa; men disse var ikke store paa denne Aarstid. Om Morgen red han sig en Tur og beskæftigede sig ellers med Læsning og Musik. Hertuginde var, ligesom den regerende Hertug, religiøs og en begavet Dame.

Paa Slottet levede desuden Hertugens to Søstre, Prinsesserne Ulrica og Amalie. Hele Hoffet i Schwerin spiste sammen og til-

bragte Aftenerne skiftevis hos hinanden, Damerne med deres Haandarbejde, medens Hertugen læste højt.

Sjældent kom de to Hoffer sammen. Kun en eller to Gange om Aaret tog den regerende Hertug til Schwerin i Regeringsanliggende og da sjældent mere end for faa Timer. Derimod kom Schwerinerhoffet nogle Gange om Vinteren til Ludwigslust, og om Sommeren tilbragte de gerne fire Uger derude.

Under disse stille Forhold var Prinsesse Sophie Frederikke opdraget. Forvænt med Pragt og Fornøjelser var hun ikke, og Schack-Rathlou vovede at anbefale Partiet til Enkedronningen. Hurtigt blev der taget Beslutning; thi allerede en Uge efter, at Buschmann havde afgivet sin Rapport, skrev Christian VII. til Arveprinsen⁷: »Da jeg ved nøje Eftertænkning om den Formæling, jeg i disse Dage haver foreslaget dig, har indset, at en hastig formelig Begjæring om Prinsesse Sophie Frederikke af Meklenborg-Schwerin er højest nødvendig, saa agter jeg til den Ende og finder det fornødent næstkommende Fredag at tilkendegive sligt skriftligt til mine tre Geheimeraader Thott, Schack-Rathlou og Osten.«

Tre Dage efter, nemlig den 26. Februar, skrev⁸ Kongen til de tre nævnte Ministre: »Mine Staters Sikkerhed, mit Huses Vedligeholdelse og den Kiærlighed, jeg har til min Broder, Arveprinsen, gør det til mit vigtigste Ønske at se min Broder gift. Den Gemal, jeg bestemmer for ham, er Prinsesse Sophie Frederikke af Meklenborg-Schwerin. Da jeg vil, at hun inden den 15. Maj formelig skulde være begieret, saa skal I, mine Geheimeraader, straks med al Taushed udforske, om Hertugen og Forældrene svarer til disse mine Hensigter. De til dette Ægteskabs nødvendige Indretninger maa, saa vidt de angaar Pengesager, i den extraordinaire Kommission overlægges og derfra mig forestilles.«

Dagen efter skrev Grev Osten til den meklenborgske Premierminister, Grev Bassewitz.

Den 10. Marts aftraadte Osten som Udenrigsminister, og Arveprinsen bad⁹ derefter Schack-Rathlou om snarest at give Bassewitz Underretning om, at det herefter blev ham, der skulde føre Korrespondancen angaaende denne Sag, men at baade han og Thott havde været vidende om det Skridt, Osten havde indledet. Arveprinsen haabede, at de snart vilde faa et nøjere og mere oplysende

Svar. Grev Bassewitz nærrede nemlig store Betæneligheder ved Arveprinsens Ivrighed efter at faa en Afgørelse. Endnu var Prinsessen kun 14 Aar og skulde først konfirmeres samme Efteraar. I al Fald maatte Sagen stilles i Bero saa længe; det meklenborgske Fyrstehus havde ellers intet imod det paatænkte Ægteskab.

A. P. Bernstorff var afgjort imod Partiet. Han var endnu ikke kaldet til København, da de indledende Forhandlinger begyndte, og havde saaledes ingen Andel i Beslutningen. »Folk tror«, skrev¹⁰ han fortroligt til Ditlev Reventlow, »at det er mig, der er Fader til Ideen, fordi jeg er fra Meklenborg. Deri tager de dog ganske Fejl, og dette var snarere en Grund yderligere for mig til at modsætte mig Partiet.« Han havde prøvet det, men Arveprins Frederik vilde det, og denne var ikke af den Slags Personer, som var lette at dreje bort fra en engang fattet Ide. Ydermere var hans Indvendinger blevet mødt med saa megen Venlighed, at han var bleven ganske afvæbnet.

Bernstorff frygtede for, at den svage Prins Ludvigs Datter ikke var en Prinsesse for Danmark, hvorimod han mente, at et Ægteskab med Prinsesse Charlotte Wilhelmine Christiane af Darmstadt (født 1755) rummede ganske andre Forhaabninger for Landet, foruden at Arveprinsen derved vilde blive Svoger til Storfyrsttronfølgeren i Rusland. Han agiterede for hende, men forgæves, og i 1784 blev hun gift med Hertug Carl af Meklenborg-Strelitz.

Bernstorff var ganske enig med Grev Bassewitz i, at Prinsessen endnu var for ung. Hun var endnu et Barn, som var »dans l'âge moins favorable de tous étant dans l'époque précise, ou la jeunesse se forme«. Han indrømmede iøvrigt, at de, som kendte hende, virkelig fandt, at hun var aandfuld og livlig.

Arveprinsen var meget ivrig for snarest at faa Sagen i Orden. Han skrev de venligste Breve til Schack-Rathlou, var utaalmodig efter gunstige Svar fra Meklenborg, og for at opmuntre Schack-Rathlou udvirkede han Kammerherrenøglen til hans Svoger, Frederik Ludvig Juul. Schack-Rathlou gjorde sig ogsaa de største Anstrengelser for at hjælpe Arveprinsen og faa Sagen i Orden inden den 15. Maj. Grev Bassewitz svarede vel yderst imødekommende, men fastholdt, at Prinsessens Konfirmation i August først maatte overstaes.

Stadig fortsattes Korrespondancen, og i April sendte man Hertugen et Billede af Arveprinsen.

Christian VII. skrev¹¹ i Maj til sin Broder: »Da mine Hensigter angaaende dit Giftermaal med Prinsesse Sophie Frederikke af Meklenborg-Schwerin efter mit Ønske synes at have en lykkelig Fremgang, saa vil det være nødvendigt at oversende de til dette Ægteskab brugelige Foræringer; men da det er en liden Rettighed, som tilkommer mig alene, og som jeg haaber, at du vil tilstaa mig, nemlig at offrere dig mine Pretiosa dertil, hvilket Tilbud ikke maa forkastes, allerhelst da den hidtil hafte Appanage ikke engang har været tilstrækkelig til dine nødvendige Udgifter, allermindst til en Samling af Kostbarheder. Det er derfor, jeg beder dig, allerkiæreste Broder, at du uden Sparsomhed og Reservation vil betiene dig af mine Pretiosa, saa mange og saa kostbare, som du behøver, og at du, efter giorte Overslag om det nødvendige, vil uden Blyhed forelægge mig det, da jeg straks skal give Ordre til Udlevering«.

Den 3. Juli skrev Schack-Rathlou til Grev Bassewitz og meddelte ham, at Arveprinsen ønskede Brylluppet fejret inden Vinteren. Prinsessen var jo nu i den Alder, hvor de unge Damer var paa Højdepunktet af deres Udvikling, og han haabede, at man ikke vilde modsætte sig Prinsens Ønske.

Efter Konfirmationen begyndte Arveprinsen og Prinsesse Sophie Frederikke at korrespondere.¹² I det første Brev af 4. September takkede Prinsessen Arveprinsen for de Følelser, som han havde givet hende Udtryk for. Brylluppet taltes der derimod foreløbigt ikke om. Hertugen og Hertuginde var tydelig nok imod det af Hensyn til hendes unge Alder, og Grev Bassewitz svarede, at Prinsessen ikke var rask. Korrespondancen mellem dem fortsattes, men bestod væsentlig kun i høflige og intetsigende Bemærkninger. Der diskuteredes intet Spørgsmaal, og der fortaltes intet om deres Interesser udover, at de betroede hinanden deres Lyst til at danse. Hele Korrespondancen er saavel fra Arveprinsens som fra den unge Prinsesses Side saa barnlig og ubetydelig, at den ganske er uden Interesse.

I det første eksisterende Brev fra hende, fra 4. September, skriver hun, at hun vil være lydige overfor den Bestemmelse, som hendes Forældre har taget paa hendes Vegne. Efter alt det gode, som hun har hørt om Arveprinsen, vil det være hende en Glæde at gøre sig fortjent til hans Venskab, som skal gøre hende lykkelig for Livet.

Til Enkedronning Juliane Marie skrev hun det allerhøfligste Ungpige-brev, hvori hun udtrykker sin Glæde ved at skulle kaste sig for hendes Fødder. Hun er kun ængstelig for sin Ungdom. I et følgende Brev takker hun Enkedronningen for alle de smukke Bøger, hun har sendt hende, for at hun kan lære dansk.

Arveprinsen skriver i Februar, at han gør Regning paa at se hende i Danmark i Løbet af dette Aar. Kongen og Dronningen gør allerede Forberedelser til hendes Modtagelse og Logement. Han selv lader dem gøre, hvad de ønsker. »Je n'ai qu'à vous préparer mon coeur et cela ne me coute aucune peine, parcequ'il est déjà à vous et le sera toute ma vie. Je suis très persuadé que chez vous on a aussi sa besogne, mais je compte que V. A. ne fait ni plus ni moins que moi. Elle est spectatrice et se plait à lire et relire mes lettres«.

Prinsessen svarer, at ogsaa hun er kun Tilskuer til alt det, som der forberedes dernede, og at det er hendes Yndlingsfornøjelse at skrive til ham. I et senere Brev skriver Prins Frederik, at han fordriver Tiden med at se paa hendes Billede. Hun svarer og beklager, at hun selv ikke ejer andet Portræt af ham end det, som hun kan danne sig efter Udtalelser af Folk, som kender ham. Hun kan ganske slutte sig til hans Ønske om at holde Bryllup i Aar. Det er hendes største Glæde kun at tænke paa ham, at læse hans Breve og tale om ham med dem, som ved Besked om deres Hemmelighed. Hun er rede til at følge ham overalt, baade til Frederiksberg Slot, Jægerspris og andre Steder, thi Danmark maa være et herligt Sted, naar det ejer en Prins saa dydig og saa fuldendt som han.

Hertuginde skrev til Enkedronningen, at hun var glad ved, at hendes Datter skulde giftes med en Prins, der elskede hende saa højt, som det fremgik af hans Breve.

Endnu havde de dog ikke set hinanden, og først i Juni sendte Enkedronningen Prinsessen et Billede af hendes tilkommende Gemal. Den 24. September gav hun officielt sit ja, og Forlovelsen kunde derefter deklareres.

Mellem Schack-Rathlou og Grev Bassewitz førtes i Foraaret en livlig Korrespondance for at aftale det fornødne vedrørende Brylluppet, Morgengavens Størrelse, Ægtepagten og andre Spørgsmaal af finansiel Art. Tidspunktet for Formælingen var foreløbig uafgjort. Det blev bestemt og atter forandret. Endnu i Juli 1774 var der Tale om af en eller anden Grund at udsætte det til det næste

Foraar. Schimmelmann skrev¹³ den 20. September, at Opsættelsen passede ham meget daarligt, da han i saa Fald maatte opgive sit Foraarsbesøg paa Ahrensberg. Ydermere var Eskadren, som skulde hente Prinsessen, allerede udrustet, og fra Tyskland havde man faaet et urovækkende Brev om, at Kongen af Preussen var utilfreds med Østrig.

Brylluppet blev da omsider fastsat til Efteraaret 1774. Schack skrev¹⁴ i August til Arveprinsen, at han havde erfaret, at denne nu havde endelig fastsat Formælingen til Oktober. Han havde klargjort for Guldberg, at dette vilde kunne afstedkomme visse Ubehageligheder; men fastholdtes Tidspunktet, skulde han alligevel bifalde det, hvis Prinsen derved vilde faa Ro i sit Sind. Den 24. August skrev Enkedronningen til Hertugen og bad om et positivt Svar, og Brylluppet blev derefter fastsat til den 11. Oktober par procuration i Schwerin. Schack-Rathlou fik det Hverv at repræsentere det danske Kongehus ved denne Lejlighed, medens Prinsessens Broder skulde træde i Arveprinsens Sted ved Formælingen som Procurateur. Prinsesse Sophie Frederikke skrev den 3. Oktober til Arveprinsen, at hun ikke vidste andel end behageligt om Schack-Rathlou. Prinsen kunde være overbevist om, at hun ret af Hjertet skulde give ham det ja, som hun allerede havde afgivet til sine Forældre. Frk. Schmettau, som var udset til hendes Hofdame, kendte hun heller ikke, men naar hendes Svigermoder havde valgt hende, var hun sikker paa, at hun nok vilde blive glad for hende. I det hele taget var hun sikker paa, at hun nok skulde blive lige saa lykkelig, som hendes Forgænger i Danmark, Dronning Sophie, Prinsesse af Meklenborg¹⁵.

Prinsessens 16-aarige Fødselsdag, den 24. August 1774, fejredes af Geheimeraad og Geheimeraadinde Schack-Rathlou paa den artigste Maade, idet deres eneste Datter, Dorihe Sophie Schack-Rathlou, født den 25. Juli 1757, paa denne Dag viedes til sin Mosters Svoger, Oberst, senere Generallejtnant Baron Clemens August Haxthausen. Om denne Datter skriver¹⁶ A. P. Bernstorff spydigt til Ditlev Reventlow i 1776, da hun med sin Moder efter en Badekur i Meyenberg havde opholdt sig nogle Dage hos Reventlow paa Altenhof: »Madame Schack kan være meget interessant, og det vilde slet ikke forbause mig, om hun har været det paa Altenhof. Men

hvis det er lykkedes hendes Datter at synes det samme, maa Badene i Meyenberg være vidunderlige«.

Inden sin Afrejse udbad Schack-Rathlou sig Instruktion med Hensyn til Prinsessen. Arveprinsen svarede¹⁷, at skønt det ikke var nødvendigt, da Schack ganske var »efter deres System«, vilde han dog alligevel bede ham om at iagttage en Del Ting. Han skulde give Prinsessen nøje Underretning om Kongen, Kronprinsen, Bегivenheden den 17. Januar og om, at hun trygt kunde stole paa de nuværende Ministre. Han skulde indprente hende Økonomi og sige hende, at man nødigt saa fremmede i dansk Tjeneste. Endelig skulde han tale med hende om det ønskelige i, at hun lærte det danske Sprog, helst saa hurtigt, at hun kunde begynde at forstaa det under Rejsen herop.

Den 25. September afrejste Schack-Rathlou fra København, ledsaget af den i dansk Tjeneste værende Kammerjunker Grev Frederik Bassewitz¹⁸, en Søn af den meklenborgske Premierminister. Planen var at rejse over Ravnholt til Prins Carl af Hessen paa Louiselund ved Flensborg, herfra videre til Ditlev Reventlow paa Emckendorff eller Altenhof og til Ahrensborg. Her opholdt Schimmelmann sig netop paa Ferie, men efter indstændig Anmodning af Arveprinsen havde han indvilget i at forlade sin Gaard saa tidlig, at han kunde være med til Prinsessens Indtog i København.

Schack-Rathlou maatte imidlertid forcere sin Rejse noget stærkere end beregnet. Dels var han nemlig bleven opholdt 26 Timer i Korsør og paa Storebælt paa Grund af Modvind, og dels havde de daarlige Veje i Holsten sinket ham meget. Endelig den 4. Oktober naaede han Hamborg og meddelte¹⁹ herfra Arveprinsen, at han haabede rettidig at kunne være i Schwerin. Fra Arveprinsen modtog han et Brev²⁰, som han skulde overrække Prinsessen efter Formælingen, og Prinsen bad ham sige til hende, at han ventede utaalmodigt og elskede hende lidenskabeligt. Schack skulde give hende Mod til Sørejsen med det store Skib, som blev afsendt for at hente hende.

I Hamborg stødte Landsskriver i Itzehoe, Etatsraad M. Ehlers, til for at gøre Tjeneste som Gesandtskabssekretær under Opholdet i Meklenborg, og i Schwerin skulde yderligere den danske Stats-

afsending ved Hoffet i Eutin, Grev Frederik Ludvig Moltke, slutte til.

Den 7. naaede Schack-Rathlou den Bernstorffske Gaard Drey-lützow, hvor han overnattede, og den følgende Dag ved 6-Tiden om Eftermiddagen ankom han til Schwerin.

En Fjerdingvej udenfor Byen mødte den meklenborgske Kammerjunker v. Bülow²¹ for paa Hertugens Vegne at byde ham velkommen og føre ham gennem Slotshaven til det Hus, der var bestemt til ham og hans Følge. Da Slottet efter de sidste Krige og de paafølgende Finantsvanskeligheder var en Del medtaget, havde Overstaldmester v. Lützow maattet rømme sit Hus til Brug for den danske Ambassade.

Allerede tidligere var Ceremoniellet blevet aftalt og Programmet for de kommende Dage fastlagt. I Følge sin Instruktion²² af 23/11, skulde Schack-Rathlou overrække Hertugen sine Akkreditiver, modtage Prinsessens officielle ja, anmode Prins Friederich Frantz om at være Arveprinsens Procurateur ved Formælingen, overrække Hertug Ludvig Elefantordenen samt træffe de sidste Aftaler om alt vedrørende Formælingen. Allerede samme Aften havde Schack-Rathlou derfor en Konference med Grev Bassewitz, hvor man let blev enig om alt.

Det eneste, som gav Anledning til en Smule Uenighed, var Tidspunktet for, naar Prinsessen kunde anlægge Prædikatet Kongelig Højhed, hvorved hun fik Rang foran den hertugelige Familie. Schack-Rathlou mente, at det først tilkom hende efter Formælingen, hvorimod Grev Bassewitz fastholdt, at hun havde Ret til det efter Deklarationen. Sagen var dog uden større Betydning og ordnedes, som Grev Bassewitz ønskede det.

Den næste Dag begyndte de store Audienser²³. Schack-Rathlou afhentedes af Overskænken i en 6-spændig Karosse med to Pager bag paa og 4 Lakajer gaaende foran. De øvrige Kavalerer fulgte efter i tospændige Vogne. Paa Slottet modtoges Ambassadøren af Overkammerjunker v. Klein og en Del Kammerjunkere og Hofjunkere. Det allerstørste Ceremoniel blev udfoldet, og i Døren gik Hertugen ham i Møde.

Schack-Rathlou holdt en Tale²⁴, hvori han paa den danske Konges Vegne udtrykte sin Glæde over, at Hertugen havde givet sit Sam-

tykke til Formælingen og derigennem paany knyttet de Baand, som saa mange Gange før havde bundet det oldenborgske og det meklenborgske Hus sammen. Han overrakte Hertugen Kongens Brev og bad om Tilladelse til at fremsætte Kongens Ønske for Prinsessens Forældre og for Prinsessen selv.

Efter en kort Tale til Prins Ludvig og Prinsesse Charlotte henvendte han sig til Prinsesse Sophie Frederikke paa det mest formfulde Fransk: »Den Tilladelse, som Deres høje Forældre og Hertugen, Deres Onkel, har givet til det af min Konge foreslaaede Ægteskab med V. A. S., har fyldt den kgl. Familie med den mest levende Glæde. Fuldstændig vil denne Glæde blive, om V. A. S. vil besegle den med Deres eget ja, som jeg i Hans Kongelige Højheds Navn har Ordre til at bede om. Af dette ja afhænger Prinsens og den hele kgl. Families Lykke. Allerede omfatter Prinsen Dem med den ømmeste Kærlighed, og i den kgl. Familie, som ved Deres ja ogsaa bliver Deres, vil De møde den samme Hengivenhed og det samme Ønske om at dele den Lykke med Dem, som De hidtil har fundet i Deres egen Familie.

Saadanne er de Følelser, Madame, hvormed De vil blive modtaget i Danmark, hvor De allerede er Genstand for Kongens oprigtige Venskab og Dronning Juliane Maries moderlige Omsorg samt for Deres fremtidige Ægtefælles Kærlighed og Agtelse og hele Nationens Haab og Ønske.

Hvad mig angaar, føler jeg levende den Lykke, som hænder mig i Dag ved at være den første Danske, som ved denne Lejlighed kaster sig for Fødderne af V. A. S. Deres høje Bevaagenhed skal altid være Maalet for mine mest brændende Ønsker og for mine mest vedholdende og mest opmærksomme Bestræbelser.«

Til Slut henvendte Schack-Rathlou et Par Ord til Prinsesse Charlotte og Prins Friederich Frantz, Hertugens Søstre og en Deputation af Ridderskabet. Ved den paafølgende Middag i Hertugens Forværelse spiste samtlige danske Kavalerer og de fornemste fremmede samt de hertugelige Ministre ved Hertugens Bord.

Kl. 6 om Eftermiddagen var der Kur hos Prinsesse Sophie Frederikke og derefter Koncert, hvortil de fornemste Damer var tilsagte. Ved Souperen var det hertugelige Taffel dækket til 40 Kuverter. Blandt de fornemste gifte Damer blev der trukket Lod om²⁵, hvem der skulde med ved dette Bord; men Lodtrækningen var ordnet saaledes, at Schack-Rathlou kom til at føre Prinsesse

Sophie Frederikke. Om Aftenen fulgtes Schack hjem af 4 Lakajer med brændende Fakler.

Den næste Dag var der Kur for de fremmede Gesandter og de Herrer og Damer, som ikke skulde med til Formælingen. Hele Meklenborgs betydeligste Adel var samlet i Byen i disse Dage og deriblandt ogsaa A. P. Bernstorffs Broder, Grev Joachim Bechtold Bernstorff. Om Eftermiddagen overrakte Schack-Rathlou Prinsessen en prægtig Gave fra Arveprinsen bestaaende af en smuk Brillantring og to Diamant-Armsløjfer, den ene med Prinsens Portræt og den anden med hans Navnetræk. Kort efter aflagde Hertug Ludvig og Hertuginde Genvisit hos den danske Ambassade.

Formælingsdagen den ¹¹/₁₀ samlede en Del af Hoffet sig ved 2-Tiden i Hertugens Forgemak. Atter blev Schack-Rathlou afhentet i en 6-spændig Karosse med Pager og Lakajer. Umiddelbart foran kørte Etatsraad Ehlers. Han bar en rød, rigt besat Fløjelspude, hvorpaa Elefantordenen laa. I en Audiens overrakte Schack-Rathlou denne til den regerende Hertug og bad ham paa den danske Konges Vegne om at tildele Hertug Ludvig den. Til Prins Friedrich overrakte han den kgl. Fuldmagt som Procurateur og tillige Vielsesringen til Prinsessen.

Overalt i Schwerin var der Glæde og Fæst, og Borgerne viste paa den hjerteligste Maade deres store Loyalitet overfor den her-tugelige Familie.

Schack-Rathlou meddelte Christian VII., at man var stolt over Prinsessen og hendes Ophøjelse til kongelig Højhed. I et Synge-digt til Musik af Hertugens Kapelmester Carl August Friderich Westenholz hedder det:

»So wird dein hoher Stamm sich deines Wohls erfreun
und Mecklenburg wird stolz auf deine Hoheit seyn.«

Formælingsfesten foregik under Udfoldelse af al den Pragt og alt det Ceremoniel, der havde været Tid til at arrangere. Schack-Rathlou var under hele Opholdet bleven behandlet med den yderste Opmærksomhed og paa den mest ærefulde Maade som den danske Konges Ambassadør, hvad han var yderst tilfreds med. Fra Hertugens Sølvkammer var der udleveret til hans Brug baade

Sølvtouletsager og Sølvservice, og ved Taflerne spiste han ligesom de fyrstelige Personer paa Guld og havde to Pager staaende bag sin Stol.

Hans værdige Fremtræden og sirlige Korrekthed gjorde ham fortrinlig egnet til et Hverv som dette, hvor han overfor det lille meklenborgske Hof skulde repræsentere den mægligere danske Konge. Ved sin Taktfuldhed og Venlighed gjorde han sig afholdt overalt baade ved Hoffet og ude i Schwerin, hvad Grev Joachim Bechtold Bernstorff senere meddelte ham²⁶. Hans Breve fra Meklenborg lyser af Glæde over at være den, der skulde tage imod sin Herres purunge og uerfarne Brud. Som han i sin Tid var Prinsesse Sophie Magdalenes omsorgsfulde Beskytter og Hjælper i Sverrig, saaledes var det nu hans kære Pligt at skulle værne den lille Prinsesse og føre hende trygt og sikkert over til den danske Kyst.

Afrejsen var fastsat til den 12' Oktober. Kl. 10 samledes alle i den hvide Sal, hvor Frokosten blev serveret. Prinsessen var dybt benovet, og store Taarer trillede ned ad hendes Kinder²⁷. Hurtigt tog hun sig dog sammen og indtog en »værdig og sømmelig Holning«. Ved Afskeden forærede den regerende Hertug Schack-Rathlou en Gulddaase med sit Portræt samt en Pung med 1000 Louis d'or en espèces. Af Hertug Ludvig fik han en smuk Brilliantring. Etatsraad Ehlers fik af den regerende Hertug 200 Dukater og af Hertug Ludvig 150 Dukater. Schack-Rathlou havde 15,000 Rdl. med til Ducører til de meklenborgske Kavallerer og Damer samt øvrige Hoffolk. I Samraad med Grev Bassewitz fordelte han Pengene²⁸; saaledes fik Overhofmesterinde Buchwaldt og Overstaldmester v. Lützwow hver 500 Rdl., Overskænken Baron Lützwow, Hofmarskal v. Zülw²⁹ og Slotskommandant v. d. Lühe hver 400 Rdl., nogle Kammerjunkere og Slotspræsten hver 200 Rdl., A. P. Bernstorffs Kusiner, de to Frøkener v. Forstner, der fungerede som Hofdamer, hver 150 Rdl.³⁰ og saaledes videre nedefter. Store Beløb fordeltes til Pager, Livgarden, Staldpersonalet, Lakajer, Eskorten o. s. v.

Tillige medførte Schack-Rathlou 600 courante Dukater til Brug for Prinsessen under Rejsen foruden en Mængde Juveler og Souvenirs, som dels han selv paa Kongens og Arveprinsens Vegne og

dels hun forærede bort. Prinsessen fik i Rostock af Kongen et Sæt Skeer og Gaffer af Guld. Grev Bassewitz fik en blaa emaileret Snustobaksdaase med Brillianter paa Laag og Snipper, Hofmesterinde Buchwaldt en blaa emaileret Daase med Brilliant-snipper.

Den danske Eskadre paa tre Skibe var naaet Warnemünde den 15' Oktober under Kommando af Admiral, Kammerherre Schindel paa »Dannebrog«. Med Eskadren var fulgt hele Prinsessens danske Hofstat med Geheimeraadinde Schack-Rathlou i Spidsen. De øvrige Damer var Prinsessens tilkommende Hofdamer, Frk. v. Schmettau, Komtesse Holstein Ledreborg og Frk. Rosenørn. At Herrer var der Kammerjunkerne Baron Juel-Wind og Buchwaldt (Søn af Prinsessens Hofmesterinde) samt Pagerne v. Waltersdorff, Schubart, Bülow og Sehested foruden 1 Kammerjomfru, 2 Kammerpiger, 5 Lakajer og 1 Løber. Fjorten Dage forinden havde Hertugen af Meklenborg sendt Geheimeraadinde v. Lützwow, Slotskommandant v. d. Lühe, Kammerjunker Holstein m. fl. til Rostock for at modtage den danske Suite. Alle disse stod nu rede til at modtage Prinsessen.

Guldberg havde efter Ordre fra Arveprinsen sendt Bud til Schack-Rathlou, at Prinsessens danske Hofstat ikke skulde tiltræde Tjenesten før Andendagen efter Prinsessens Ankomst, for at de af de meklenborgske Damer og Kavallerer kunde lære Prinsessens Vaner og Ønsker at kende. Da Opholdet imidlertid trak ud i 5 Dage paa Grund af Modvind, fik de danske Damer og Herrer saaledes god Tid til at lære Prinsessen at kende.

Schack gjorde, hvad han kunde i denne Tid, for at underholde hende, og han gjorde det saa godt, at Geheimeraadinde Schimmelmänn senere smigrede ham med, at han havde gjort Lykke hos Damerne.

Samvittighedsfuldt søgte han at lære Prinsessen Dansk; men det gik kun langsomt fremad. Desuden arrangerede han Koncerter og endog et lille Bal paa 10—12 Personer, bl. and. ogsaa for at lære hende danske Balskikke at kende. Større Festligheder vovede han ikke at arrængere, fordi den regerende Hertug ikke holdt af den Slags Adspredelser. Ydermere lærte han hende at spille det ved det danske Hof saa yndede Loup-Spil, som morede hende meget.³¹

Af og til gik de i Kirke, hvor der til hendes Ære blev afsunget »Te Deum« til Pauker og Trompeter.

Omsider den ^{18/10} sprang Vinden om, og i en kgl. Chalup førtes Prinsessen ombord i »Dannebrog«, hvorefter Eskadren lettede. Kursen sattes mod det fremmede Land, som fremtidig skulde være hendes Fædreland, hvor hendes Gemal, som hun aldrig havde set og aldrig havde talt med, nu ventede utaalmodigt.

I København havde Guldberg haft travlt med at ordne alt til Modtagelsen. Den 11', altsaa Formælingsdagen i Schwerin, holdtes et Galataffel hos Enkedronningen paa Christiansborg. Om Aftenen blev alle Husene ligeoverfor Slottet illuminerede, idet Kongen havde tilladt den øvrige Del af Byen at være fri derfor paa Grund af de høje Talgpriser. Navnlig Charlottenborg og det asiatiske Kompagni var pragtfuldt smykkede og illuminerede, og hos Juveler Fabritius Junior ved Stranden var lavet to pragtfulde Tableaux.

Indtoget fandt Sted den 21'. I 27 Chalupper sejlede Prinsessen og hendes Følge fra Reden op gennem Havnen og Kanalen³². Midt mellem Holmens Bro og Højbro lige overfor Slottet steg hun i Land og passerede gennem en stor, smuk Æreport, tegnet af Harsdorff. Modtagelsen var pragtfuld. Alle de fornemste Folk var mødt i guldbroderede Uniformer. Ved Slotsporten paraderede Hestgarden og i Slotsgaarden Fodgarden, medens det danske Livregiment havde besat Broen og Bolværket paa Slotspladsen. Paa den anden Side stod Borgerskabet.

Prinsessen kom i den femte Chalup sammen med Schack-Rathlou og Frue, Admiral Schindel og Hofdame Frk. Schmettau. Kanonerne tordnede fra Krigsskibene, fra Kastellet, Nyholm, Agent Bodenhofs Skib, de islandske og asiatiske Kompagniers Skibe og fra to mindre Fartøjer paa hver Side af Holmens Bro, alt imedens Klokkerne ringede fra alle Byens Kirker. Ved Æreporten mødte Arveprinsen og et glimrende Følge af de fornemste Hofkavallerer, Hertugen af Bevern, Elefantridderne, Generalerne, Geheimeraaderne o. s. v. I Procession gik man op til Slottet, hvor Vielsen derefter fandt Sted i Kongens inderste Gemak. Bagefter afholdtes et stort Taffel i Riddersalen, pragtfuldt ordnet efter Ceremoniellets fornemste Regler.

Trods sin Optagethed i Meklenborg havde Schack-Rathlou dog pligtskyldig faaet Lejlighed til at skrive baade til Enkedronningen og Arveprinsen for at holde dem à jour med Begivenhederne. Den 10' Oktober skriver han til Arveprinsen³³, at Prinsessen var char-mante. Hun har en smuk Figur, er lidt højere end Frk. de Juel-Wind³⁴, har smukke brune Øjne, smukke velstillede Tænder, en behagelig Stemme og et interessant Physionomi, som røber »de l'esprit«. Man forsikrer mig, at hun er livlig, hvad jeg naturligvis ikke kan udtale mig om endnu; men jeg kan bevidne, at hun har en beskeden Fremtræden, som sikkert er naturlig og ikke paataget. Hun er ret svag, men jeg tror dog, at hun vil vokse sig stærkere og større, end hun nu er, ligesom hun ogsaa vil faa en bedre Kulør.

Samme Dag skrev Schack-Rathlou til Enkedronningen, at han flere Gange havde talt med Hofmesterinde Buchwaldt, som bl. a. havde sagt, at Prinsessen endnu ikke var fuldstændig udviklet, men han var dog bleven enig med Hofmesterinden om ikke at udsprede noget herom af Hensyn til mulig Snak.

Gentagne Gange fortæller Schack-Rathlou, at Prinsessen er elsk-værdig, og det jo mere, jo bedre man lærer hende at kende³⁵. Til Guldberg skrev han, at Prinsessen endnu var blødt Voks, som Arveprinsen med sin naturlige Venlighed kunde tildanne, som han vilde. Han synes, at hun har lidt Tilbøjelighed til Melankoli. Dette sidste har Schack-Rathlou dog atter streget over i Konzeptet til Brevet, vel sagtens fordi han har indset, at det var ganske for-staaeligt, om Prinsessen var nedtrykt ved Skilsmissen fra Hjemmet.

Schack-Rathlous Vurdering af Prinsessen er sikkert rigtig og stemmer overens med andres Udsagn. A. P. Bernstorff skriver³⁶ saaledes i Maj 1775 til Reventlow, at Prinsens Forening med Prin-sessen er fuldkommen. Deres gensidige Tone er munter, venska-belig og tillidsfuld, og der er endnu al mulig Sandsynlighed for, at denne Harmoni kan forøges og vare ved. Prinsessen var bleven smukkere og manglede kun den fornødne Udvikling af Figuren for at være meget smuk. Det var Synd, at et saa aandfuldt og saa levende Physionomi, som hendes, ikke var forenet med en vel-formet og fuldendt Skikkelse. Ved hendes Død skriver Guldberg, at hun var »une véritablement bonne personne«³⁷.

Admiral Zahrtmann skriver i sine Optegnelser³⁸ om Christian VIII, at medens hans Moder, Prinsesse Sophie Frederikke, var en

højt begavet, klog og aandrig Dame, var Arveprinsen et Ordsprog som Nullitet.

Skuffet skal hun ogsaa have været, da hun første Gang saa sin Gemal. Man havde fortalt hende om ham; men ingen havde nævnet et Ord om, at han var uudviklet, lille og vanskabt, og selv om det kunde høre over meget, at han var hæderlig, venlig og godmodig, saa kom han dog aldrig til at betyde noget virkeligt for hende. Dertil var han for ubetydelig, havde for faa Kundskaber og for lidt esprit til at kunne give hendes muntre Livstrang og livlige Intelligens den fornødne Næring, hvor meget han iøvrigt virkelig elskede hende.

Saa meget mere taler det derfor til Gunst for hendes Karakter, at hun fra første Færd sluttede sig trofast til sin nye Familie, saa stift og ensformigt Hoffet end levede under Juliane Maries værdige Førerskab. I 1775 skrev³⁹ Enkedronningen til Frederik II. af Preussen, at hendes Svigerdatter sluttede sig mere og mere til dem, og at hun havde en god og bøjelig Karakter. Hun var fri for al Lyst til at trænge sig frem («sans ambition») og holdt sig med Glæde indenfor Kredsen af sine Pligter.

Ogsaa paa anden Maade bød de første Aar i Danmark hende kun Modgang og Skuffelser. I 1781 havde hun en Abort, og hendes førstefødte Datter, Prinsesse Juliane, døde i 1784. Det var da, skrives der, som om hun vaagnede af en skuffende Drøm for atter at synke tilbage i sin forrige Tomhed⁴⁰.

Det er forstaaeligt, naar Bernstorff i 1778 skrev⁴¹ til Prins Carl af Hessen, at Prinsessen havde et godt Hjerte og udviklede sig til en tiltalende og elskværdig Personlighed, men at enkelte ved Hoffet ængstedes for, at hun skulde tage Magten fra sin Mand.

Kronprinsen satte Pris paa hende og stod baade før og efter 1784 i et venligt Forhold til hende, selv om han aldrig kom til at bryde sig synderligt om Arveprinsen. Lidt efter lidt sluttede hun sig ogsaa til Hertugen af Augustenborg, og da hun i 1786 kom op af Sengen efter en Barsel, fik hun indført den meklenborgske Skik⁴², at Hoffets Herrer og Damer tilsagdes til Aftentaflet. Dette lavede en Del op i den kgl. Familie, som ellers var vant til at gaa hver til sine Værelser Kl. 9^{1/2} om Aftenen. Særlig morede hun sig i al Uskyldighed med Johan Bülow⁴³, og mange Breve veksledes mellem disse to, naar de ikke havde Lejlighed til at tale sammen paa Slottene; eller hun spøjte med den unge og

smukke Løjtnant Frederik Blücher⁴⁴, naar hun og Arveprinsen var til den gamle Livlæge Bergers fornøjelige og tvangfri Soireer paa Bakkehus⁴⁵.

Desværre var Prinsesse Sophie Frederikke svagelig. Allerede i Slutningen af Firserne meddeles der i Breve, at Prinsessen er sengeliggende i længere Perioder, og i 1791 skriver F. C. Numsen, at hun lider af en Forkølelse af den Slags, som man siger kan forkorte hendes Dage. Svagere og svagere blev hun, og hendes lille Skikkelse svandt mere og mere ind. Tilsidst maatte hun holde sig ganske borte fra Hoffet, og den 29' November døde hun paa Sorgenfri af Brystbetændelse (Tuberkulose).

Saasnart Arveprinsen den 29' om Morgenen havde faaet at vide, at hun ikke kunde leve, veg han ikke fra hendes Leje, trøstede hende og beredte hende selv til Døden, læste og bad med hende. Efter store Lidelser udaandede hun Kl. 1¹/₂ den 29' November 1794⁴⁶.

Alle beklagede hendes tidlige Død. Grevinde Louise Stolberg skrev kort før Prinsessens Død, at hendes Tilstand var haabløs. »Hendes fire Børn mister alt; hun ønskede at give dem en Opdragelse, der saa lidt som muligt kunde minde dem om deres Stand. Alle, selv de, der ikke have elsket hende, lader hende vederfares den Retfærdighed, at hun er en god Moder«. Efter hendes Død skrev⁴⁷ Grevinde Schimmelman ganske det samme til Hertug Frederik Christian af Augustenborg. Geheimeraadinde Løvenskjold skrev⁴⁸ til Louise Stolberg, at hun havde Ret i, at adskillige vilde savne Prinsessen. »Jeg hører til disse, fordi hun var en god Moder, var godgørende overfor de fattige og havde mange virkelig gode Egenskaber⁴⁹, selv om de kunde tilsløres noget ved enkelte svagere Sider af hendes Karakter.« H. P. Giessing sætter hende i sin Bog »Christian den Ottendes Regeringshistorie« det Eftermæle, at faa Konger fik en bedre Opdragelse end den, som Kong Christian VIII fik af sin fortræffelige Moder.

Mange Sørgedigte gik i Trykken ved hendes Bisættelse, og bl. a. skriver Digteren Frankenau:

»Ej, fordi du fødtes som Fyrstinde,
 ej, fordi en Prins du Haanden gav,
 rører Sorgens Muse dig til Minde,
 Harpen ved din Grav.

Men -- fordi blandt ædle Kvinders Navne
 dit saa skønt, saa herligt glimret har,
 dine Smaa, som nu din Omhu savne,
 du en sjælden Moder var.

Du har lært dem ej paa Rang at bygge,
 ej paa Ahner eller Kongeblood,
 men at jordisk Højhed kun er Skygge,
 Dydens Adel ene god.«

Prinsesse Sophie Frederikke traadte aldrig over i Danmarks Historie uden som den fine og skønne Kongemoder. Stille levede hun i sit Hjem for sine Børn, og kun ude i Sorgenfri Slotshave mindes hun ved en ensom Støtte, udført af Abildgaard i hvidt Marmor, med den smukke, talende Indskrift: »Mindet er Skyggen af Udødeligheden — Den vindes ikke ved Guld eller Diadem — men ved Dyden«.

KAPITEL XI

INDFØDSRETEN

I Løbet af Aaret 1775 paabegyndtes en stor Sag af vidtrækkende Betydning for hele Landets nationale Udvikling, nemlig Indfødsretsloven. Schack-Rathlou alene er ikke Fader til den; men alligevel er hans Navn saa naturligt knyttet til dens Tilblivelse, at Danmark alene af den Grund er ham Tak skyldig. Paa den skønneste Maade har han ved denne Lov indskrevet sit Navn i Danmarks Historie. Han, Arveprins Frederik og Guldberg staar som de danske Mænd, der har overført den i Begyndelsen af Aarhundredet begyndende nationale Udvikling i Statsadministrationen og derved for hele Eftertiden lagt Landsstyrelsen i sit selvstændige, naturlige Leje.

Vi ved ikke, hvem der har faaet Ideen til Loven. Johan Bülow skrev¹ til Dorothea Biehl: »Endnu faldt det Schack-Rathlou i Øjnene alle de fremmede, som var i Stillingen, og han tænkte sig ved en Indfødsret at forhindre det. Han henvendte sig med Forslag til Guldberg, som snart blev enig med ham. Da han søgte at give sin Begæring Skin af Omhu for Undersaatternes sande Vel, fandt Forslaget Bifald hos Dronningen og Prins Frederik, og Akten blev bekendtgjort den ³⁰/₁ 1776 til almindelig Glæde. Da først man mærkede den Henrykkelse, hvormed den blev modtaget, søgte Guldberg at blive anset for Ophavsmanden til den, og Schack-Rathlou, som det alene var om at gøre at udrette det gode, overlod ham Æren derfor ganske villig.

Bülow var paa dette Tidspunkt første Kammerjunker hos Kronprins Frederik og stod Schack nær. Ligesaa fortæller Bülow, at Guldberg tillagde sig selv Æren for den nye Militærplan af ¹⁴/₉ 1774, hvorved den nationale Del af Hæren forøgedes².

Andre giver Guldberg Æren for Indfødsretsloven, for Eks. Marquis d'Yves i »Geheime Hof- und Staats-Geschichte«. C. Molbech kalder vel³ Ideen for Guldbergs, men giver ingen nærmere Motivering, og i det hele taget findes intetsteds nærmere Oplysning om Lovens første Tilblivelse.

Glemmes maa det dog ikke, at baade Enkedronningen og Arveprinsen ogsaa med Iver havde sluttet sig til den nationale Reaktion efter Struensees Tyskeri. Til Trods for at hun var tysk født og stadig bevarede en intim Forbindelse med sin Svoger, Kong Frederik den Store, talte og skrev hun fortrinsvis dansk og sluttede sig nøje til det Land, hvis Dronning hun var. Sin Søn havde hun givet en samvittighedsfuld dansk Opdragelse, saaledes at han i Virkeligheden blev den første danske Prins, for hvem Dansk fuldt ud blev Modersmaalet. Det var hende, der havde nægtet at lade de gamle Ministre A. G. Moltke, Reventlow og Bernstorfferne kalde tilbage, ikke blot fordi hun ikke yndede dem, men ogsaa fordi de var tyske. Den lille Kronprins lod hun give en udpræget antitysk Opdragelse, og det var formentlig ogsaa hende, som havde skrevet eller i al Fald inspireret den Instruktion, som Arveprinsen gav Schack-Rathlou ved Afrejsen til Meklenborg Aaret forud. Der ytrede heri det Ønske, at Prinsesse Sophie Frederikke snarest lærte Dansk og ikke tog nogle af sine Landsmænd med herop i dansk Hofstjeneste, hvad der imidlertid ikke forhindrede Enkedronningen i selv at tildele hende en Hofdame, Frk. Schmettau, der var tysk

født og Datter af en preussisk Geheimeraad. Endelig var det Arveprinsen, efter hvad Eickstedt meddeler, der særlig skyndede paa Indførelsen af de danske Kommandoord i de hvervede Regimenter⁵.

Ved Siden af Enkedronningen og Arveprinsen staar da Schack-Rathlou og Guldberg som de, hvis Navne er uløseligt knyttede til Loven om Indfødsretten. Mangfoldige Udtalelser om disse to Mænd vidner tydeligt om, hvor oprigtigt begge følte og tænkte dansk. Stærkt prægede det begges Gerning, for førstnævntes Vedkommende baade som Lærer for Arveprinsen og som Statsminister. Begge var runden af gode, danske Familier, men muligvis havde Guldberg en klarere Fornemmelse af den Uret, som øvedes mod alt dansk ved den stadige og stigende Favorisering af den tyske Intelligens, fordi han ved sin Opdragelse og sit Liv i de jævner Lag var de folkelige Følelser nærmere.

Paa den anden Side er Schack-Rathlou den, fra hvis Haand man har de skarpeste Udtryk mod Besættelsen af danske Embeder med Udlændinge, som ikke engang kendte eller talte det danske Sprog. »En dansk,« siger han i 1784 i sin Memoire til Kronprinsen, »kan vanskeligt tro, at han hører mere til Danmark end til det øvrige Europa, naar han bestandig ser sig omgivet af Folk fra alle europæiske Nationer, som her nyder de samme Rettigheder, de samme Fordele og de samme Eksistensmuligheder som Landets egne Indbyggere. Det virker nationalt sløvende, naar Udlændinge bliver foretrukket for danske Mænd, der har den samme Dygtighed og Energi og tilmed har den Fordel, at de kan Landets Sprog og kender dets Love.«

Disse Tanker, som han saaledes nedskrev i 1784, havde dog sikkert ulmet i ham i mange Aar og vel sagtens lige fra hans første Embedstid. Fra sin Ungdom var han absolut nationalt indstillet, og de mange Stridigheder, som førtes i Aarene efter Christian VII's Tronbestigelse mellem de indvandrede tyske Matadorer om Magten, kunde ikke andet end aabne hans og mange andre Danskes Øjne for, at Fædrelandets Sønner led under Til sidesættelse. Da i Sommeren 1769 de to Kammerjunkere Meerheim og Drieberg attachededes Dronningens Broder, Hertugen af Gloucester, under dennes Besøg i Danmark, spørger Schack⁶, hvorfor netop

disse Folk? Hvorfor ikke Folk »de nom et du pais«? I sit Votum i 1772 mod Struensees Broder, Justitsraad Carl August Struensee, erklærer han, at dennes Fejl var, at han, der hverken kendte Landets Sprog eller dets Love, dets Forfatning o. s. v., havde befattet sig med en saa vigtig Post som Deputeret i Finanskollegiet.

Paa den anden Side havde han lige fra sin Indtrædelse i dansk Statstjeneste været knyttet med de varmeste Baand til Tyskere som Schimmelmann, Ditlev Reventlow, J. H. E. Bernstorff, A. G. Moltke o. fl. De kavde saa at sige givet ham hele hans politiske Opdragelse, hvorfor han ogsaa saa op til dem, som han ikke gjorde til nogen af sine egne Landsmænd. De to sidstnævnte, ligesom ogsaa A. P. Bernstorff og den i 1763 afdøde Statsminister J. L. Holstein, var ydermere, som han selv, oprigtige Kristne. For en Mand som Schack-Rathlou, hvis hele Tankeliv var saa religiøst bestemt, var ogsaa dette et Baand, som bandt stærkt, og som i Forbindelse med deres Dygtighed og hele Karakter i hans Øjne hævede dem højt op over de nationale Partispørgsmaal.

Heller ikke benyttede han sig med Forkærlighed af det danske Sprog, hvor han kunde, thi ikke blot i sine tjenstlige Indberetninger og Betænkninger, men ogsaa i sine private Breve og Optegnelser skriver han oftest paa Fransk, i al Fald i alle de første Aar. Dette var jo den almindelige Mode blandt Datidens fornemme Folk, og karakteristisk er det, at naar de to Danskhedens Forkæmpere, Guldberg og Schack-Rathlou, skrev til hinanden, var det langt op i Aarene paa Fransk, skønt de begge naturligvis med Letthed kunde udtrykke sig paa Modersmaalet.

Først og fremmest har dog sikkert Struenseetiden klaret hans Blik for, at en Forandring var nødvendig. Mange Hensyn forhindrede ham imidlertid straks efter sin Genindtræden i Konseillet i at føre sin Plan ud i Livet. Det var jo et meget stort Skridt, der skulde foretages, og ikke mindst maatte der tages fornødent Hensyn til de gamle, veltjente Ministre, som han selvfølgelig ikke paa nogen Maade ønskede at spænde ud af Regeringen. Dette fremgaar ogsaa af hans sørnævnte Memoire. Han forklarer nemlig her, at det ikke havde været Hensigten med Indfødsretten i al Almindelighed at udelukke Fremmede fra Statstjenesten, men kun at forhindre Adgang for dem, som ikke kunde skaffe sig Føden i deres eget Land og derfor søgte Lykken i det første, det bedste Land, som vilde tage godt imod dem.

Efter Regeringens Dannelselse i 1772 skriver A. P. Bernstorff⁷, at Osten havde sagt, at man ønskede et rent dansk Ministerium, men han kunde dog ikke tro, at Schack-Rathlou var af samme Mening. Saa fanatisk kunde han ikke tænke sig Schack-Rathlou at være, naar det gjaldt om at finde de rette Folk til Ministerstillingerne. To Aar efter skriver⁸ Bernstorff, at »Danismen« i det hele og store var aftagende og allerede ikke spillede videre Rolle. Kun den gamle Geheimeraad Jens Krag-Juel-Vind og Schack-Rathlou var endnu inficerede, sidstnævnte endda kun stødvis og ret moderat. Mest forbavset var han over, at Arveprinsen og Guldberg næsten var kureret for den.

Efter dette skulde Schack-Rathlou nu, efter at den første Reaktion efter Struensees Regimente havde sat sig, høre til de faa endnu danskivrige, og det ligger da ogsaa nær at ane, at han var primus motor til denne Lov. Endnu var han den faktiske Premierminister og beherskede baade Hoffet og Guldberg⁹. Som Følge deraf var det ogsaa ham, som udarbejdede det første Udkast, medens Guldberg paa Grundlag heraf affattede Lovforslaget. Ret beset var denne altsaa kun Schack-Rathlous Koncipist, og i det hele taget er det vanskeligt at se, hvori denne Mands saa store Fortjenester ved Indfødsretten bestaar. Man fristes til at tro, at Bülow virkelig har Ret, naar han skriver, at Guldberg uberettiget tilegnede sig Æren for den.

Schack-Rathlou tillægger intet Sted sig selv noget Fadderskab til den, uagtet han sikkert har været klar over, at den var en fortjensfuld Handling, hvis Betydning rakte langt frem i Tiden. I sin Memoire i 1784 til Kronprinsen kalder han sig kun en af dens Ophavsmænd og den, som først fæstnede dens Tanker paa Papiret.

Var Æren alene tilkommet ham, havde han heller næppe blankt givet den fra sig. Ikke at han paa nogen Maade af den Grund vilde ønske sig selv i Glas og Ramme, men i al Stilhed og privat havde han maaske sat sig en Mindestøtte om Begivenheden hjemme i sin Have paa Rathlousdal. En saadan findes imidlertid ikke blandt de fire tidligere nævnte, og han maa sølgelig ikke have medregnet Indfødsretsloven blandt de store Fortjenester, som han helt og holdent kunde tilegne sig.

Snarere maa man derfor tro, at Ideen til den er kommen mere tilfældig frem under en almindelig Passiar mellem Hoffet og Ministrene og derefter nærmere udformet i paafølgende Samtaler.

Herpaa tyder ogsaa Schack-Rathlous Bemærkning¹¹ om, at Loven blev til ved mundtlig Forhandling mellem Enkedronningen, Arveprinsen, Guldberg og ham selv.

Tilskyndelse til en saadan Lov havde det ikke skortet paa sine Struensees Dage. I København havde der i mange Aar ulmet et Bitterhed mod den stadigt voksende Indvandring af Fremmede, og efter Trykkefrihedsloven af 1770 slog den ud i klar Lue baade i Pressen og Litteraturen. Navnlig efter Struensees Fængsling steg Ophidselsen til det voldsomste. Langebæk skrev i 1772 sine tre Skaldedigte, og Tyge Rothe udsendte samme Aar sine to Flyveskrifter. Forgæves søgte Ewald at dæmme op for Bevægelsen ved sin »Harlekin Patriot«. Hadet sad imidlertid Folket i Blodet. Den folkelige Stræben efter national Selvhævdelse var for stærk og maatte tages til Følge.

Lige fra sin Tiltrædelse havde Regeringen i rigtig Forstaaelse stillet sig paa den nationale Bevægelses Side. Allerede den 13. Februar 1772 udkom Forordningen om Dansk som Regeringssprog og den 19. i samme Maaned Forordningen om Dansk som Kommandosprog i Hæren, to afgørende Brud med det hidtidige, som blev modtagne af alle danske med den største Glæde, fordi, som for Eks. Historikeren Schönning skriver¹² til Kaptajn Nægler, det vil sætte vort Sprog i megen Estime. I Overensstemmelse hermed beskikkedes Digteren, Kaptajn W. H. F. Abrahamson til at undervise i Dansk paa Artilleriskolen, og han blev saaledes den første, offentlig ansatte Lærer i Modersmaalet.

I Henhold til de mundtlige Forhandlinger udarbejdede Schack-Rathlou nogle »Momenta¹³ til det omtalte Forslag angaaende Fremmedes Udelukkelse af Bestillinger og Embeder i Hs. Majestæts Riger og Lande«, som indsendtes til Arveprinsen den 17. Oktober 1775. Schack-Rathlou henviser i disse »Momenta« ikke til bestemte Sider eller Paragraffer i det »omtalte« Forslag, saaledes som han ellers altid plejer, naar han skriver Bemærkninger eller Tilføjelser til skrevne Udkast. Det »omtalte Forslag« har derfor sikkert ikke eksisteret skriftligt og er kun et Udtryk for noget aftalt. Da Guldberg derefter havde affattet det endelige Lovudkast, kalder Schack-Rathlou ham i Konceptet til sine Bemærkninger for

den »viise Koncipient« og altsaa ikke den vise Ophavsmand eller Lovgiver. Ikke med et eneste Ord antyder han, at Ideen er Guldbergs. Ved Forelæggelsen for Arveprinsen den 4. Januar omtaler han dennes Arbejde kun som »det mig meddelte Udkast« og skriver, at »det er saa vel motiveret og forfattet, at jeg i Anledning af samme ikkuns haver ganske faa og endda saare lidet betydende Anmærkninger at gjøre, hvilke efter D. K. H.'s Befaling herved underdanigst fremsættes«. Han stiller altsaa sig selv ganske i Baggrunden og omtaler ikke med et Ord sine førnævnte »Momenta«. Dette er imidlertid kun, hvad han af loyale Grunde ofte gjorde i lignende Situationer for ikke at pointere sin Andel i Sagens Tilblivelse og derved gøre noget Skaar i sin unge, forfængelige Herskers Selvtillid og Glæde over at føle sig som den sande Regent.

I sine »Momenta« i Oktober 1775 foreslaar han, at de fremmede, som ved Køb eller Arv kommer i Besiddelse af Jordegods eller anden fast Ejendom, saasom komplette Sædegaarde, Huse og Gaarde i København, Bjergværker i Norge eller Plantager i de danske Besiddelser, som er mere end 10,000 Rigsdaler værd, kan faa Naturalisationsbrev, naar de søger om det. Dette foreslaar han sikkert kun for at begrænse Indvandringen og dog ved en Undtagelsesbestemmelse for de rige Folk at gøre det muligt at tilføre Landet Penge. Han skriver nemlig i sine Bemærkninger i Januar, at for hans Skyld maa Minimumsgrænsen gerne sættes til 30,000 Rdl., Gaarde i Købstæderne, Fabrikker m. m. dog til en lavere Værdi. At det er denne Tanke, som har været hans Motivering, fremgaar tydeligt af det følgende Punkt i hans Momenta: »for ej ved denne nye Lov at afskrække formuende fremmede Købmænd og andre at nedsætte sig her i Landet, helst da just i denne Tid, hvor Regeringens Øjemærke bør være at søge under Haanden at drage nogle af de bemidlede Dantzigere herind, som nu fornedelst Konjunkturerne kedes ved at blive i Dantzig, bør i mine Tanker en Artikkel i det kgl. Patent indrykkes, hvorved alle slige fremmede, som nedsætter sig og fører deres Midler her ind i Landet, paa alle andre Maader dertil kan opmuntres, nemlig ved Løfter at nyde al mulig Protektion og at maatte tage Del, lige med de kgl. Undersaatter, i alle Næringsveje og Handteringer i Landet samt ved Forsikring, at den i 1. Post Lit. c omtalte Rettighed, at de Børn, de her i Landet avler, i alle Maader skal anses som indfødte«.

Forsigtig anfører han, at »udenlandske Fruentimmere er blevet udnævnte til Hofdamer, hvorved paa mere end een Maade Landets Døtre tilsidesættes. Jeg ved ikke, om det kunde være mulig og passelig, uden just at nævne Hofdamerne, at finde paa en Maade, hvorved fremmede Fruentimmere lige saa vel som fremmede Mandfolk blev hindrede i at fortrænge de indenlandske.« Tillige føjer han til, at »det er de fremmede Pager, som haver gjort oftest og størst Lykke i Danmark; men om dem kan der tales i Anordningen.«

For de Udlændinge, der i 1776 var i Statens Tjeneste, søggede han ved en Paragraf i Loven om, at de kunde forblive i deres Stillinger og faa dansk Indfødsret, naar de søgte om Naturalisation. Dette sidste berørte hverken Bernstorff eller Schimmelmann, som allerede tidligere var blevet naturaliserede, men derimod adskillige andre som for Eks. Amtmanden, den senere Geheimekonferensraad Heinrich Levetzau, der naturaliseredes 3. April 1776. Fru Schack-Ratlous Onkel, den rige, holstenske Godsejer, Geheimekonferensraad J. H. Desmercières, der indtil 1768 havde været Præses i General-Landøkonomi- og Komercekollegiet, naturaliseredes den 22. Februar 1776, men da han ingen Børn havde og ikke senere paany gik ind i Statstjenesten, var det for saa vidt uden Betydning.

Tillige var det ham om at gøre, at Loven saa lidt som muligt kom til at støde disse Udlændinge, og han tilføjer derfor, at »det bliver højst nødvendig, at det kgl. Patent med megen Forsigtighed og Delikatesse motiveres og tilkendegiver al Højagtelse for fredelige og duelige fremmede med en overvejende og hel naturlig Om-sorg for Landets egne.«

Sluttelig foreslaar han, »at dette betydelige Instrument, som her-efter kommer og anses som en pragmatique og fundamental Lov, forsynes med alle de Formaliteter, som i saa vigtig en Sag behø-ves, og som allerede er blevne omtalte, samt paa den allersolen-nelleste Maade bekendtgøres.«

Til det endelige Udkast¹⁴ havde han kun smaa og uvæsentlige Bemærkninger. Han ønskede Loven gennemført uden Vaklen, og da Guldberg foreslog indført en § 6, som indeholdt Bestemmelser for Undtagelsestilfælde, nægtede Schack-Rathlou blankt at gaa med

til det. Han skriver: »Jeg indser meget vel de betydelige Aarsager, der har bevæget Hr. Etatsraad Guldberg at indføre denne Article, og de Bemærkninger, han derved har haft, er i sig selv ganske grundede, men da formedelst denne Article der blev en Dør aaben, igennem hvilken efter nogle Aars Forløb alle fremmede, som have formaaende Talsmænd herinde, snart under et, snart under et andet Paaskud, strømmevis kunde indtrænge sig igen til Landets Embeder, hvorved Hs. Majestæts hele Hensigt over kort eller over langt blev tilintetgjort, saa holder jeg for, at denne Paragraf aldeles kan udelades af Anordningen. For imidlertid at forekomme de Ulejligheder, som kunde være at befrygte, om i intet Tilfælde, ihvor betydeligt det end var, en fremmed Mand kunde kaldes til Hjælp, naar en lige saa duelig Indfødt savnedes, uden at gøre et Skaar i denne Anordning, saa kunde denne Paragraf, udi hvilken den skal erklæres for en Grund-Lov, disse eller andre æquivalente Ord indføres: Med mindre eet saadant højstbetydeligt og for hele Staten højstvistigt enkelt Tilfælde, som al menneskelig Forsigtighed ikke kan forudse, skulde indtræffe, der kunde gjøre en Undtagelse i denne fundamentale Lov uomgiængelig nødvendig, hvilket dog i saa Fald aldrig skal drage til Consequence eller for Eftertiden svække Anordningens Kraft og stedse værende Virkning«.

Loven blev publiceret paa Kongens Fødselsdag den 28. Januar 1776. Til A. P. Bernstorffs berettigede Vrede¹⁵ forelagdes den ikke i Statsraadet og udkom kun som en Kabinetsordre til Trods for, at den i Virkeligheden var et Tillæg til Kongeloven, fordi den indskrænkede Kongens frie Ret til at vælge sine Embedsmænd. Maaske ligger heri Grunden til, at Guldberg saa hyppigt tillægges Æren for Loven. Som Modstander af Kabinetsordrerne har Schack-Rallou hverken kunnet eller villet bifalde, at en saa vigtig Lov udstedtes paa uregelmæssig Maade. Guldberg var den ansvarlige for denne iøvrigt saa hyppigt benævnte »Guldbergske Forordning«, hvorfor Æren ogsaa efterhaanden og af sig selv gled over i hans Skød.

Hovedsagen var dog, at Loven var bleven til Virkelighed, og at det første Skridt var gjort for at rive Landet ud af Tyskhedens Favntag. Den kom paa et Tidspunkt, hvor de nationale Følelser var i kraftig Spiring. Den værdige Konservatisme og de folkelige Strømninger havde i broderlig Forening skyllet en af de stærkeste Hindringer for den nationale Udvikling bort. Indfødsretten gik lige til Spørgsmaalets Kerne og satte en forsvarlig Stopper for det

fremtidige Rykind af manglende dansk Forstaaelse i Statsstyrelsen og altsaa ogsaa for en Gentagelse af Affæren Struensee. Skranken mellem Konge og Folk var ryddet af Vejen, og den rette Samhø- righed fik Muligheder for en sund og naturlig Vækst.

Langt omkring vakte Loven en betydelig Opsigt. Ivrigt diskute- redes og kommenteredes den i Udlandets Presse, og i det engelske Parlament omtaltes den paa den mest anerkendende Maade. Ind- adtil vakte den en Jubel, der spændte lige fra Norge til Holsten. Rundt om afholdtes Glædesfester, og i en Sang fra Datiden hed- der det: »Saa blev det danske Folk igen et Folk paa Jorden«. Folket følte sig frit, og i Oder og Digte tiljubede Johannes Ewald, Edv. Storm og andre Regeringen deres Tak. Den største Hyldest gik dog Schack-Rathlou forbi. Den tilfaldt Hoffet og Guldberg.

Loven stillede imidlertid ogsaa Krav til Nationen. Nu skulde denne i Fremtiden selv præstere Dygtighederne uden at maatte ty til Udlandet. Det 19. Aarhundrede gav dog heldigvis ikke Bern- storff Ret i, at dette vilde blive umuligt, og ikke heller i, at man havde spærret af for al Fremskridt og Kultur. Indfødsretten var ikke ensbetydende med, at man stængte Døren ud til den store Verden.

Adskilligt i Loven kunde vel være anderledes. I Hovedsagen var den god og gjaldt uforandret lige til 1898. Smaa Vanskeligheder kunde der være i Overgangstiden; men i det store og hele gled Gennemførelsen uden Friktion. I et Promemoria den $10/3$ 1776 til Arveprinsen skriver Schack-Rathlou: »Jeg har med underdanigst Taknemmelighed for D. K. H.'s allernaadigste Tillid imodtaget, igennemlæst og paa det allernøjeste overvejet det danske Kancellis Forestilling af 6'hujus angaaende adskillige Forespørgsler i Anled- ning af Indfødsretten, samt D. K. H.'s derover ytrede Tanker, hvilket alt den 8'hujus mig naadigst er bleven meddelt, og jeg har med den inderligste og sandeste Glæde funden i bemeldte D. K. H.'s Tanker en ny og overmaade stærk Prøve paa den urygkelige Be- standighed, med hvilken Højstsamme agter at haandhæve de Grund- satser, som saa lykkelig og paa saa højtidelig en Maade i Indfødsret- ten er bleven fastsatte, og hvilke Nationen i Særdeleshed skylder Deres Kongl. Højheds dybe Indsigter, retfærdige og billige Tænke- maade og ømme Kærlighed.«

Bestemt holdt han paa, at »Indfødsrettens Bydende og Esprit« ikke lempedes paa noget Punkt. Han beklager de mange fremmede, som for Tiden var i Landet, og som havde haabet paa at skabe sig en Levevej. Særlig havde han ondt af de mange Studenter, som var kommet herop som Informatorer; »men,« skriver han i førnævnte Memoire, »overalt naar det gælder en hel Stats, en hel Nations Velgang i saa betydelig en Sag, som Indfødsretten er, saa kan nogle faa Individua ikke komme i Betragtning, naar disse ikke haver et jus perfectum (thi forurettes maa ingen), men at det alene er en Slags Billighed, som taler for dem.«

Da Storfyrst Poul i Rusland i 1778 forlangte at faa sin Svoger, Prins Frederik Wilhelm af Würtemberg, ansat i den danske Hær, skriver Schack-Rathlou et Promemoria¹⁶, i hvilket han hævder, at det kun kan lade sig gøre, hvis Prinsen kan opfylde Lovens Bestemmelser. Thi man kan ikke undergrave »Grundpillerne til en Grundlov, som nylig er givet, som er saa højtidelig forkyndt, og som har vundet saa megen Bifald endog i fremmede Lande, som er modtaget med saa megen Glæde og Erkendtlighed i alle Hs. Majestæts Stater, som med et Ord al Tid vil være et Hædersminde om hans Kærlighed til Undersaatterne saa vel som hans Visdom og Retfærdighed.« Et muligt Uvenskab med Storfyrst Poul og Rusland var vel en meget kedelig Sag, men ikke desto mindre maatte man fastholde, at Loven selv i dette Tilfælde ikke tillod nogen Dispensation. Han foreslog, at man for at komme udenom Sagen forærede Prinsen et Gods til en Værdi af 30,000 Rdl., eller gav ham Aktier i det asiatiske Kompagni til et Beløb af 20,000 Rdl. Man vilde da kunne meddele ham et Naturalisationsbrev. Rigtig nok var det et stort Offer, men alligevel mindre end at skulle gøre Brud paa Indfødsretsloven.

KAPITEL XII

SCHACK-RATHLOU, A. P. BERNSTORFF
OG GULDBERG

Schack-Rathlou stod paa dette Tidspunkt paa sin Magts Højdepunkt og nød almindelig det Ry, efter hvad den engelske Gesandt Hugh Elliot skriver, at han, næst efter Bernstorff, var den dygtigste i Regeringen. Sin Indflydelse havde han imidlertid i al for høj Grad bygget op alene paa Hoffets og Guldbergs Venskab. Hans Dygtighed var ganske vist ubestridelig, og hans store Erfaring havde været de nye Magthavere en uvurderlig Støtte, men Schack-Rathlou havde ikke samtidig forstaaet at skabe sig den frie og uafhængige Stilling som Bernstorff og Schimmelmänn.

Guldberg, om hvem Osten allerede skrev i 1773, at han raadede for Regn og Solskin, var Søn af en Købmand og Bedemand i Horsens. Han var kundskabsrig og energisk, men ærgerrig, og hans Mangel paa Kultur stødte adskillige. Bedemandssønnen vedblev han at være hele sit Liv, baade socialt og aandeligt. Ved sin Uegennytte, sin Pligtfølelse og sin store Elskværdighed vandt han imidlertid hurtigt Schack-Rathlou, og blev end dette Venskab udsat for mange Prøvelser gennem de kommende Aar, varede det dog lige til deres Død.

Schack-Rathlou beskyldtes undertiden for i stor Udstrækning at have benyttet Guldberg som Middel til at arbejde sig frem. Haardest i saa Henseende udtaler Geheime-Hof- und Staats Geschichte sig¹, idet den siger, at Schack-Rathlou overøste Guldberg med Komplimenter og gav nøje Agt paa hans øjeblikkelige Anseelse ved Hoffet for at lade sine Meninger og sin Handlemaade afhænge deraf. Medens Schack-Rathlou behandlede ham aabenbart som sin intime Ven, var A. P. Bernstorff nok høflig mod denne Parvenue og bornerte Theoretiker, men tillige kølig og fornem, inviterede ham aldrig hjem til sig eller gjorde Visit hos ham. Geheime Hof- und Staats Geschichte fortæller videre, at Guldberg efter Brylluppet i Meklenborg støttede Schack-Rathlou saa meget, at dennes Overmod voksede Dag for Dag. Dette er næppe rigtigt, og Marquis d'Yves's Beretning er helt igennem saa fjendtlig mod Guldberg og Schack-Rathlou og saa anerkendende overfor Bernstorff, at den

maa læses med Kritik. Guldberg var jo endnu paa dette Tidspunkt kun Kabinetssekretæren, der indyndede sig hos den store Minister og beskedent kaldte sig hans »ami et protégé«².

En fransk Diplomat træffer snarere Sømmet paa Hovedet ved en Bemærkning³ i 1776 om, at Schack-Rathlou beherskede Arveprinsen gennem Guldberg, og hertil er intet at sige. Arveprinsen var i mange Henseender ikke let at faa Bugt med, og hans store Indbildskhed og Selvbevidsthed kunde nok give Statsmændene Vanskeligheder at kæmpe med. Det var derfor klogt af Schack at skaffe Forhandlingerne og Afgørelserne et lettere Forløb ved at bruge Yndlingen Guldberg som Mellemand.

Denne var en lettere Natur og havde et dristigere Initiativ. Iøvrigt var de to Mænds intellektuelle Format ikke synderlig forskellige og deres Anskuelse i Hovedsagen ret sideløbende. Begge havde historiske Interesser, var lige moralsk befæstede og havde den samme konservative Tro paa den ufejlbare Bibellære, selv om Guldberg som Teolog ved Fagstudier havde udviklet sig mere moderne i supranaturalistisk Retning.

Begge nærede ikke blot den samme absolute Ærbødighed overfor Landets Enevoldsmagt — den, som Montesquieu kalder for den mest despotiske («le plus arbitraire»)⁴ i Europa — og den samme Kærlighed til alt, hvad der var dansk, men de mødtes tillige i det samme stivnede, bundkonservative Syn paa Landets Indenrigsstyre og den hele Samfundsordning. Ikke mindst bragte dette en længere Standsning i Arbejdet for Landboreformerne. Ethvert Forsøg paa at vinde fremad paa dette Omraade standsedes af en enig Modstand fra de to Ministre, som ligefrem ansaa den lettede Hovrøpligt for et reaktionelt Tilbagekridt⁵. Kun i Begejstringen for Montesquieus forherligende Vurdering af Adelskabet har vel Følgeskabet ikke været ganske intimt. Man mærker det dog ikke. Guldberg var selv en stor Aristokrat, og Fordrageligheden fremviser ingen Vanskeligheder paa denne Konto. I 1777 ophøjedes han ogsaa til Adelsmand.

Naar det senere rev saa stærkt ud imellem dem, var Grunden ikke Forskellighed i deres politiske Syn. Skylden var Schack-Rathlous Føjelighed opefter. For stærkt og for ukritisk allierede han sig med Guldberg, for eftergivende højede han sig for Hoffets Højhed og for stærkt svækkede han samtidig sin egen Autoritet ved denne Mangel paa Fasthed og Overlegenhed. Paa den anden Side udnyttede Guldberg sin Position ved det svage Hof. Den gav ham Sik-

kerhed og Selvfølelse, og uden større Vanskelighed og uden Kamp formaaede han tilsidst at erobre Førstepladsen i Konseillet.

Som tidligere nævnt var Schack-Rathlou og A. P. Bernstorff mødtes i gensidig Tillid og Venskab, ikke blot knyttede sammen ved flere Aars Samarbejde og fælles Skæbne i 1770, men maaske fremfor alt i det fælles Minde om deres store Lærer, J. H. E. Bernstorff. Baade i den ulykkelige Banksag og i det Saldernske Røre stod baade Schack-Rathlou og Thott paa Bernstorffs Side uden Hensyn til, at Forholdet til Arveprinsen derved kølnedes for en Tid. I intet af Spørgsmaalene havde Schack-Rathlou vistnok synderlig Indsigt, og naar han alligevel gjorde det, var det sikkert i første Række for at bidrage til at fæstne Bernstorffs Position. En Koalition Schack-Bernstorff kunde betyde den kraftigst mulige Regering, og det er øjensynlig ogsaa dette, han tilsigter.

I Begyndelsen af 1774 gik ogsaa alt udmærket, og Bernstorff fremhæver stærkt Schack-Rathlous Dygtighed. Ærligt og redeligt gik han til Samarbejdet med sine Kolleger. Bernstorff beklagede, naar han var borte, og skriver f. Eks. om Efteraaret, da Schack var i Meklenborg, at han savnede ham og følte sig alene og isoleret i Statsraadet, naar hans Departements Sager var til Behandling.⁶

Maaske følte Schack-Rathlou sig en Smule tiltalt af at blive betragtet som Førsteministeren, men mere paa Grund af en naiv Tilfredshed over at føle sig som den, der havde Førsterangen, end egentlig af Ærgerrighed. Ligesaa lidt som Bernstorff brød han sig om udvortes Ærestegn og Titler. Som omtalt, sagde han i 1773 nej til at lade sig ophøje i Grevestanden, og i 1786 gik han i sit Forslag om ændrede Bestemmelser for Tildeling af Rang og Karakterer meget stærkt imod den grasserende Rangsyge. Efter at han selv var kommet til Styret, anmodede han aldrig om Gunstbevisninger eller Belønninger til sig selv. Naar han baade i 1776 og 1780 fik et Paalæg paa Gagen af 1000 Rdl., var det afgjort ikke efter hans egen Anmodning, skønt det ellers vrimlede med Berigelsesønsker ikke blot fra de andre Ministres — Bernstorff undtagen — men ogsaa fra Embedsmændenes Side. Vi har ikke blot hans egne, men ogsaa andres Ord for, at han arbejdede ideelt for Statens Tarv, og heller aldrig har han vist andet. I hans lange

Ministertid har man ikke et eneste Eksempel paa, at han søgte sin egen Fordel, og hans Hæderlighed gik saa vidt, at han nægtede at benytte sin høje Stilling til ufortjent Vinding for Familie og Venner.

Tilsyneladende hørte Schack-Rathlou til den solide Type af Mænd, som hurtigt vinder ældre Damers Fortrolighed. Maaske hjalp dette til, at han saa hurtig blev Enkedronningens erfarne Raadgiver og politiske Værge, en værdig Favoritstilling, som maaske nok fyldte ham med en vis Tilfredsstillelse. Helt ubehageligt har det i al Fald næppe været ham, naar Enkedronningen, for Eks. i den Saldernske Sag, kom til ham og tryglede ham om at redde dem ud af Vanskelighederne.

I Begyndelsen irriterede dette Bernstorff, og navnlig ærgrede han sig over Schack-Rathlous Eftergivenhed overfor Hoffet. Hverken Schimmelmanns mere smidige eller Schacks forsonende Politik var efter hans Natur. I ingen af disse to fandt han derfor de Forbunds-fæller, han havde ønsket sig, i Bestræbelsen for at hævde Konseillets Autoritet, og mere og mere kom han derfor til at staa i sin egen ensomme, men ganske djærve Position overfor Hoffet og Hofregimentet. Hans Stilling var betydeligere og mere tiltalende end de andres, men lod sig ogsaa lettere undergrave.

Der er skrevet om Schack-Rathlou, at han var listig og ikke ganske paalidelig⁷, men denne Karakteristik er uhyre overdreven, om ikke ganske misforstaaet. Den er bygget ensidigt paa Udtalelser af A. P. Bernstorffs tyske Vennekreds, hvoriblandt Forfatteren til *Geheime Hof- und Staatsgeschichte*, paa et Tidspunkt, hvor Friktionen mellem ham og Bernstorff var størst. Disse Udtalelser maa derfor tages med den største Varsomhed. Schack-Rathlous Optræden overfor Bernstorff ved hans Afskedigelse i 1780, og senere baade overfor ham og Stampe efter Regeringsskiftet, vidner afgjort om det modsatte. Mulig har Bernstorff selv paa dette Tidspunkt været stærkt irriteret, bl. a. paa Grund af Loven om Indfødsretten. Schack-Rathlou siger selv i 1780⁸, at Loven var dem imellem. Paa den anden Side kunde Schack-Rathlous Optræden til Tider have noget tilsløret over sig. Han manglede den aabne og friske Frejdighed, som altid indgyder Tillid. For ofte kunde han søge at liste sine Meninger igennem, hvor Bernstorff fyndigt og aabent

vilde kæmpe for dem; men dette havde kun sin Grund i en vis Ængstlighed for almindelige Debatter, hvor han med sin langsomme Tankegang let kunde slaaes ud. Dertil kom hans saa ofte omtalte, medfødte Mistænksomhed, som berøvede ham Sikkerhed og Aabenhjertighed overfor de Folk, som han følte vilde noget andet end han. Bernstorff skriver i 1773, at hans Fejl var »d'être inquiet et de n'avoir pas une équité entière et constante»⁹.

Man maa imidlertid erindre, at det var Intrigernes Tid. Havde man ikke Schimmelmanss uomstridte Dygtighed og Bernstorffs overlegne Intelligens, var det ikke altid let at sejle i Tidens politiske Farvand. Skær var der overalt, hvor Forlis og Ærgrelser lurede, og intrigante Sirener lod uanfægtede deres letsindige Spil fange lettroende Sjæle ind i deres filtrede Garn. Schack-Rathlou vovede ikke at sætte alle Sejl til. Forsigtig loddede han sig frem, fordi det var hans Natur; han maatte da ogsaa til Gengæld finde sig i nu og da at blive sejlet agterud, udsat for spidsfindig Kritik og ubarmhjertige Smil.

Da Gregers Juel trods al Begavelse ikke svarede til, hvad Schack-Rathlou havde ventet sig af ham, table han Tilliden til denne sin tidligere Ven, og Bernstorff skriver i den Anledning til Ditlev Reventlow¹⁰: »Afstanden mellem Schack og Juel forøges i Stedet for at formindskes. Schack er sikkert ingen falsk Ven, hverken mod mig eller nogen anden; men han er en ukonstant Ven, hypokonder og mistænksom, og det er tilstrækkeligt til at undskyldte hans periodiske Anfald. Jeg har ikke det mindste Bevis for, at han har villet, jeg vil ikke sige skade, for det formaar han ikke, men blot forsøge at tale ilde om mig eller modarbejde mig og gøre Sagerne vanskeligere for mig. Jeg har Tusinde Beviser for det modsatte, og jeg vilde være ligesaa mistroisk, som man med Rette bebrejder ham at være, hvis jeg tvivlede paa hans Venskab eller mistænkte ham for Hensigter, som jeg virkelig ikke mener eksisterer.«

Bernstorff havde Ret. Schack-Rathlou var inderst inde hans Ven. Han var kun et af de Mennesker, som gjorde sig Ærgrelser af alt, og hvem Modgang og Skuffelser gjorde bitter. Daarligt taalte han Modstand, og utaknemmeligt forekom det ham, naar man krydsede hans Planer. Han var jo gaaet ind i Regeringen i Tillid til, at han skulde være den ledende, havde senere loyalt optaget baade

Schimmelmann og Bernstorff i den, havde ærligt protegeret Guldberg, alt i Haabet om, at de vilde være ham følgagtige, og nu saa han dem alle vokse sig over Hovedet. Det var svært at se sin Iver belønnet med svindende Indflydelse, og kun langsomt kunde han forlige sig med, at de andre ofte gik andre Veje end dem, han ansaa for de rette. Men Venskabet tæredes ikke hen. Tiden viste, at det levede i bedste Velgaaende. Hans Gnavenhed og Vanskelighed var ikke Udtryk for hans virkelige Følelser.

Ude paa Bernstorff levede A. P. Bernstorff en glad Tilværelse i en Kreds af Venner, særlig Stolbergerne, stærkt paavirkede af Klopstocks og Goethes nationalt tyske Stemninger. Her var alt dansk under bidende Kritik, og særlig stod Frederik Leopold Stolberg ringeagtende overfor Guldbergs og Schack-Rathlous »trivielle Konservatisme« og »snævertsynede Danisme«. Skarpt kunde han falde ud mod disse danske Statsmænd baade i Vers og i Breve og sekunderedes godt baade af Louise Gram (Stolberg) og den øvrige Kreds.

Naturligvis laa hele dette eksklusive tyske Centrum udenfor Schack-Rathlous aandelige Periferi. Han hadede Stolbergerne, som de ham, og da Biskoppen af Eutin i 1776 til Bernstorffs store Tilfredshed anmodede om, at Frederik Leopold Stolberg maatte blive anerkendt som eutinsk Gesandt i København, maatte baade Guldberg og Eickstedt skrive indtrængende til Schack-Rathlou paa Rathlousdal, for at han ikke skulde sætte sig derimod. Det er forstaaeligt, at dette ikke hjalp til at bringe Schack og Bernstorff nærmere sammen.

Han ærer og agter A. P. Bernstorff og ønsker intet Brud med ham. Forskellen i deres hele Væsen var imidlertid paa dette Tidspunkt for stor, til at de venlige Følelser, hvormed han modtog ham i 1772, kunde faa Belingelser for at udvikles. Ydermere stod Bernstorff og Guldberg ikke venligt overfor hinanden, og da Schack-Rathlou, baade i Naturel og Sindelag, stod dennes danske Parti nærmest, var ogsaa her en Kilde til Vanskeligheder. Kunde de end mødes paa mange udenrigspolitiske Spørgsmaal og i en vis Modstand mod Kabinetsregimentet, saa kunde Bernstorff ikke følge ham, hvor han anlagde rene danske Synspunkter, for Eks. i 1775

i Sagen om det slesvig-holstenske Ridderskabs Bønskrift og frem for alt i Loven om Indfødsretten.

Bernstorff var den internationale, højtflyvende Aand, der kunde overskue meget, men som manglede en national Startbane. Han holdt af Danmark, men næppe mere end af Meklenborg, og han forstod slet ikke, at der ogsaa kunde være Rigdom i Guldbergs og Schack-Rathlous nationale Følelsesliv. For ham var den Slags kun et aandeligt Stavnsbaand, som berøvede dem fornøden Overlegenhed.

Bernstorff forstod ikke Indfødsrettens for alle Danske saa selvfølgelig Grundsaetninger, fordi han ikke af Hjertet var dansk. Baade i sin Hensigt og i Maaden, hvorpaa den blev gennemført bag om hans Ryg, kunde den forekomme ham som et Slag i Ansigtet, selv om noget saadant absolut ikke var tilsigtet. Den fyldte ham med en Bitterhed, hvis Brod længe sad i hans Sind, og naar Schack-Rathlou og Guldberg efter den Tid stak Hovederne sammen, ventede han nye Lumskerier. I Juli 1776 skrev han saaledes til Reventlow¹¹, at Lejligheden ligefrem begunstigede den store Intimitet mellem Schack og Guldberg, og han ventede sig nye Prospekter, som man sikkert skjulte til det Øjeblik, de skulde udføres.

I dette ligger en tydelig Insinuation mod Schack-Rathlou for Ukollegialitet, men er dette retfærdigt? A. P. Bernstorff selv kunde let blive irriteret, selv paa Mænd som for Eks. Eickstedt, som han satte stor Pris paa¹². Ønskede Schack-Rathlou at hævde sin Stilling som Premierminister, saa krævede Bernstorff til Gengæld ogsaa Selvstændighed. Hvor fuldt ud end begge respekterede hinanden, maatte det synes utænkeligt, om de i det lange Løb kunde arbejde Side om Side uden Friktion, i Særdeleshed ikke, naar en af Schack-Rathlous Opgaver uheldigvis var den at være udenrigspolitisk Raadgiver for Hoffet og derfor skulde give sin Mening til Kende ogsaa om Bernstorffs Anliggender.

Fra Stolbergernes Side var Bernstorff sikkert under den mest hadske Paavirkning mod Schack-Rathlou. Fra første Færd var disse mistroiske overfor ham, som naar Bernstorffs Kone, Henriette Bernstorff, f. Stolberg, i 1773 spydigt skrev til Louise Stolberg¹³, at Schack trak sine Ophold ved Hoffet, naar dette laa paa Landet, ud saa længe som muligt for at kunne virke paa rette Steder.

Spredte, ildesindede Bemærkninger fra den Side bør man saaledes næppe tillægge Værdi. Heller ikke findes der noget fældende Bevis for, at Schack-Rathlou har handlet bag Bernstorffs Ryg uden

netop i Loven om Indfødsretten, hvor han paa Forhaand kunde vide, at Bernstorff vilde være hans arge Modstander. Ellers kendes intet bevissikkert Eksempel. Rettes der hist og her, direkte eller indirekte, Angreb mod ham for kollegial Upaalidelighed, underbygges Anklagen alt for ofte kun med Formodninger. Naar der for Eks. under Forhandlingerne i 1775 om Arven efter Dronning Caroline Mathilde og om Eickstedts Indtræden s. A. i det snævre Konseil, der behandlede de udenrigske Sager, siges, at det var Schack-Rathlous Intriger, der var Skyld i Bernstorffs Vanskeligheder¹⁴, finder dette ingen Begrundelse i nogen Udtalelse af Bernstorff selv eller i nogen anden sikker Kilde, men vist nok kun i en Udtalelse i den før omtalte, stærkt tendensiøse »Geheime Hof- und Staats Geschichte«¹⁵. Denne fortæller nemlig, at Bernstorff i 1775 endog søgte sin Afsked paa Grund af Schacks Rænker, hvad imidlertid nægtedes ham.

Schack-Rathlou var — som nævnt — endnu paa dette Tidspunkt Hoffets nærmeste Raadgiver i Udenrigspolitik, særlig hvad England og Sverrig angik. Det var derfor ikke blot hans Ret, men ogsaa hans Pligt at sige sin Mening rent ud, selv om den gik stik imod Bernstorffs. Han siger selv i sit Brev til Guldberg i 1780¹⁶ i Anledning af Bernstorffs Afsked, at der ofte har været meget stærke Divergenser mellem dem. Men Meningsforskel fra en Kollega er ikke ensbetydende med Ukollegialitet.

Det er da ogsaa forstaaeligt, om Schacks og Bernstorffs iøvrigt sparsomme Brevveksling fra disse Aar mangler den tidligere Hjertelighed og Fortrolighed. Under de ændrede Situationer i Firserne bliver Venskabet atter det gamle, for efter Schack-Rathlous Afsked at fæstne sig i en Trofasthed, som trods alt dog var og altid havde været den egentlige og den rette Undergrund i Forholdet mellem de to Mænd.

Som tidligere nævnt fik Schack-Rathlou i Marts 1776 et Gage-tillæg paa 1000 Rdl., »da vi ligesaavel kiende den dig for vores Tieneste paadragne og trykkende Gield som den Iver, Redelighed og Hengivenhed, hvormed du altid haver arbejdet og arbejder for os og vore Stater, saa have vi af os selv fra den 1. Januar d. A. tillagt dig o. s. v.«. Hans Gage steg dermed til 6000 Rdl., hvad der iøvrigt ikke var mere, end for Eks. Thott fik. I August skrev¹⁷

General Eickstedt til ham, at det kongelige Herskab som sædvanlig er meget naadig og taler overmaade naadigt »eller, naar jeg skal give det naturlige Navn, meget venskabeligt paa Deres Excellences chapitre; hvad kan de vel andet, og hvem kan vel andet end glæde sig derover. Vor fælles Ven, den kiære Guldberg, hvis oprigtige Tænkemaade er Deres Excellence bekiendt, er i sit Ven-skab til Dem fast og uryggelig.«

Endnu i Efteraaret 1776 er Schack-Rathlou og Guldberg de bedste Venner, og samme Aar arbejder de ogsaa udmærket sammen i Bestræbelserne for at mildne Ekstraskatten¹⁸. De formaaede dog ikke paa dette Punkt at bryde Schimmelmanss Modstand, fordi de ikke kunde anvise andre Skatteobjekter, hvorved Statskassen kunde faa Erstatning for denne Nedgang i Indtægter. Ogsaa i August skriver¹⁹ Guldberg selv til ham i Anledning af Grev Leopold Stolbergs Udnævnelse til eutinsk Gesandt i København²⁰, »at saa meget elsker Hoffet Deres Excellence, at det maaske vilde være en let Sag for mig at kuldkaste det hele ved blot at sige, at Personen er Dem udstaaelig.« Atter i September skriver²¹ Guldberg, at han haaber, at Schack-Rathlou snart vil komme tilbage fra Rathlousdal. Han vil da finde dem alle, som han forlod dem, fulde af Ven-skab for ham.

I Oktober lover Guldberg ham sin Støtte til alle Skattelovene²², naar blot han vil vente to Maaneder med at røre ved Brændevins-spørgsmaalet. Her stod Landmanden Schack-Rathlou som en afgjort Modstander af Brændevinsforordningen af April s. A. om Af-skaffelsen af utilladelig Brændevinsbrænden paa Landet. »Det er det eneste Punkt,« skriver han²³, »hvor jeg siden Januar 1772 kan bebrejde mig, at jeg ikke optraadte med tilstrækkelig Fasthed. Men »errare humanum est«. Min Fætter Holstein²⁴ vilde gerne have det hvide Baand, og da han gennem sin Kone var besvogret med Konferensraad Hofman²⁵, støttede han Forordningen. Saaledes føres de, som sidder ved Roret i en Stat, bag Lyset. Sandheden skjules dem, thi det er ikke enhver Mands Sag at være Martyr for Sandheden. Jeg elsker min Ven Guldberg for højt, ja alt for højt, for ej at ville sige ham, hvad jeg mener er ret, om det og en liden Tid skulde mishage. Der kommer den Tid, hvor mine Ord skal gives Magt.«

KAPITEL XIII

SCHACK-RATHLOUS DALEN OG GULDBERGS STIGEN

Kort Tid efter Nytaar 1777 skete der et alvorligt Brud paa Forholdet mellem Schack-Rathlou og Guldberg. Bernstorff skriver ¹, at Situationen ved Hoffet var stormfuld. I Byen taler man om, at Schack-Rathlou vil blive afskediget. Dette mener Bernstorff dog ikke, med mindre Schack selv søger om det. Sandsynligvis vilde Forholdet nok blive glattet ud overfor Offentligheden, men han tvivler paa, at Tilliden mellem Schimmelmann, Schach-Rathlou, Guldberg og Eickstedt atter kan genoprettes.

Professor Aage Friis mener, at Aarsagen hertil maa søges i de stærke Stridigheder, som Schack-Rathlou paa dette Tidspunkt havde med Eickstedt ², hvori Guldberg bestemt stillede sig paa Generalens Side. Geheime Hof- und Staats-Geschichte meddeler ³ et af disse Tilfælde. Det var under Forhandlingerne om Kornhandelen. Landbrugsforholdene var paa denne Tid yderst slette og Landbrugspriserne saa smaa, som de ikke længe havde været. Som Godsvejernes Talsmand ønskede Schack-Rathlou derfor Tilladelse til frit at eksportere Korn, men dette kunde Eickstedt ikke gaa med til. Han hævdede, at Landet ikke maatte lide under, at en enkelt af Næringsvejene for Tiden betalte sig daarligt, og fri Udførselstilla-delse kunde blive skæbnsvanger, saa længe der samtidig gjaldt Indførselsforbud. Under Debatten herom blev Schack-Rathlou hid-sig og sagde i Arveprinsens Nærværelse: »Es wäre einmal Zeit, dass man dem verderblichen Ansehn Eichstädt's Schranken setzte, welches dem ganzen Reiche zur Last fiel; — jede seiner Handlungen rede wider ihn, worüber jedermann aufgebracht sei«. Den næste Dag fortrød Schack-Rathlou sin Hidsighed og gav Eickstedt en uforbeholden Undskyldning, hvorefter de ogsaa blev fuldstændig forsonede.

Tilsyneladende var det hele altsaa kun en Byge, som ret hurtigt drev over. Hvor alvorlig den har været, kendes kun fra een Kilde, Bernstorffs Breve, og han kan have tillagt det hele for stor Betydning. Schack-Rathlou forløb sig og gjorde det godt igen. Saaledes og kun saaledes maa vist Affæren opfattes, og Smaastri-digheder mellem Ministrene hørte ikke til det ualmindelige.

I al Fald benægter Schack senere, at der eksisterede noget Uven-

skab mellem ham og Guldberg, og han erklærer, at det først var Bedragerisagen i det asiatiske Kompagni i 1783, som alvorligt fjernede dem fra hinanden. Alle deres Breve i den følgende Tid er holdte i de sædvanlige, allervenligste Udtryk, og for Eks. i 1777, altsaa samme Aar, beder Schack-Rathlou ham om at forære sig sine samlede Værker og sender ham en »rar Present«⁴. Samme Aar fik han et utvetydigt Bevis paa Hoffets Gunst, idet det resolverede⁵, at hans Vaabenskjold fremtidig i de to Felter skulde føre de samme Farver, som det danske Vaaben, nemlig gult, blaåt og rødt. I de to andre Felter skulde han føre de samme Farver som i Enkedronningens fædrene Vaaben, altsaa rødt, gult og Sølv.

Paa Trods af det fortsatte, tilsyneladende saa straalende Venskab er det dog givet, at der paa dette Tidspunkt finder et begyndende Omslag Sted i Schack-Rathlous hele Magtstilling. Han og Guldberg skifter Betydning. Bernstorff antyder det i et Brev i Januar 1777, hvor han skriver, at Stemann arbejder sig frem paa Schacks Ruiner⁶.

Guldberg var jo efterhaanden kommen saa godt ind i Statsstyrelsens Detailler, at han nu vovede at træde frem som den almægtige Minister, der alene besad Enkedronningens og Arveprinsens fulde Tillid. Snart fik Schack-Rathlou det at mærke.

Da han i 1777 gjorde et selvstændigt Forsøg paa at mildne Ulemperne ved Brændevinslovene, modtog han et yderst venligt Brev fra Kongen, hvori der siges, at han selv ser, at man med megen Varsomhed maa gøre endog de mest fornødne Forandringer i en Sag, hvor man saa gerne vilde følge den gamle Selvraadighed. Kongen vilde derfor undersøge Sagen nøjere, og naar den kom til Behandling, skulde der tages alt Hensyn til hans Betænkning. Paa Konceptet til denne har Schack-Rathlou lidt bittert i Marginen med en lille Omskrivning tilføjet følgende Skriftsted⁷ af 1' Mosebog: »Vil man ikke følge dig, saa er du fri for den Eed, siger Abraham til Eleazar«.

Det var første Gang, at et Forslag af Schack-Rathlou blev henlagt. Det skete dog i de allervenligste Udtryk og med den naturligste Motivering. Kort Tid efter maatte han imidlertid føle en langt alvorligere Tilsidesættelse. Anledningen var Enevold Falsens Udnævnelse⁸. I Statsraadet havde man fundet det utilbørligt, at denne Mand blev Justitiarius, og Forestillingen sendtes tilbage paa tegnet med Schack-Rathlous Haand. Guldberg havde imidlertid lovet Faderen det, og Udnævnelsen fandt da Sted udenom Stats-

raadet ved en Kabinettsordre. I Maj 1778 siger Bernstorff, at Guldberg besad al Magt⁹.

Schack-Rathlous Tid som Premierminister var altsaa forbi. Guldberg ønskede dog langtfra at bryde med ham. Dels satte han fremdeles Pris paa ham, og dels kunde han slet ikke undvære hans statslige Indsigt og maaske særlig hans Kendskab til de svenske Forhold, som stadig gav Anledning til Forsigtighed. I August 1777 skriver¹⁰ han til ham, medens han ferierer paa Rathlousdal, at han kunde ikke lade være med at sige ham, hvor dyrebar hans Bevaagenhed og Venskab var for ham. Han ønskede levende, at Fraværelsen ikke havde gjort noget Skaar deri. Allerede længe havde han nu holdt Ferie og kunnet glæde sig over sine Skove og Gaarde, tænke paa sin Have, foretage Ture og lade Monumenterne i Haven minde sig om alt, hvad der var passeret. »Vi andre keder os over at se vore Skibe komme tomme og uden Fortjeneste tilbage fra Spitsbergen«.

Guldbergs venlige Brev kunde vel nok glæde ham, men ikke fri ham for den Bitterhed, som han følte ved at se sin Indflydelse dale, samtidig med at den andens steg. Dertil kom alle de Sorger, som kastede sine mørke Skygger over Indersiden af hans Liv. Bestandig var hans Kone syg, og kostbare Baderejser til Udlandet hjalp intet. Ustandseligt bristede hans Forhaabninger om Livsarvinger. Ialt var Geheimeraadinden frugtsommelig 11 Gange, men fødte kun tre levende Børn, 1 Søn og to Døtre. Den ene Datter

Baronesse Dorthé Sophie Haxthausen.
f. Schack-Rathlou

Efter Maleri paa Ravnholt
Bag paa Billedet staar: Copieret af Lorenzen 1783

og Sønnen døde endda kort Tid efter Fødselen. I Januar 1778 døde den anden Datter, Baronesse Haxthausen, uden at efterlade sig Børn.

Schack-Rathlou og Hustru sørgede dybt, men smukt og opofrende søgte han at bekæmpe sin egen Fortvivlelse for at kunne hjælpe hende. Bernstorff skrev¹¹ til Ditlev Reventlow kort Tid efter Baronesse Haxthausens Død, at han var rørt over Schacks Sorg. Han havde elsket denne Datter og saa nu hendes Fremtid udslukket og alle sine Planer kuldcastede. Han vilde have bygget om paa Rathlousdal; men nu var det opgivet. Hele hans Testamente og alle hans Dispositioner maatte forandres, og alt dette gjorde ham urolig og satte ham i en ubeskrivelig bevæget Tilstand. Enkedronningen skrev¹² et rørende Brev til Schack, hvor hun ender med at sige, at intet kan hænde ham, som ikke vil have hendes oprigtige Interesse, saa længe hun lever, thi usvækket vil hun være hans »bien affectionnée Julie Marie«.

Ovre i Haven satte han nogle Aar senere en Mindestøtte for denne sin elskede Datter. Støtten er af norsk Marmor og udført af Wiedewelt. Paa den læses:

»Mig til Glæde her paa Jorden
Denne Have anlagt blev.

1773.

Paradis min Del er vorden
Da mig Døden herfra rev.

1778.

Optimæ filiæ posuerè parentes 1783.«

(Sat af Forældrene over den bedste Datter).

Generalmajor Haxthausen, der paa dette Tidspunkt var Chef for Livgarden til Fods, giftede sig atter i 1792 med Comtesse Christine Caroline Holstein-Ledreborg, uden at dette paa nogen Maade kom til at skille ham fra Schack-Rathlou og Kone. Tværtimod satte de uhyre Pris paa ham, skønt han ellers næppe har været synderlig afholdt. Ved hans Død i 1793 skriver Schack-Rathlou saaledes¹³, at han var en dygtig Mand. Han var ret reserveret og kunde synes kold, hvad der imidlertid kun var en medfødt Skyhed, som skaffede ham mange Uvenner, og som han ikke formaaede at dække over, hvor gerne han end vilde.

Den 11' Marts s. A. døde Amtmand Woyda, og Skanderborg Amt blev ledig. Omsider stod han overfor den Mulighed at kunne faa sit kæreste Ønske opfyldt, det, som havde staaet for ham som det lykkeligste af alt lige fra hans første Indtræden i Statstjenesten. Nu var han trykket af politisk Modgang og af hjemlige Sorger, og uden Betænkning indsender han Ansøgning om Afsked og om at maatte overtage det attraaede Embede, som han gentagne Gange havde faaet Exspektance paa. Arveprinsen svarede¹⁴ ham imidlertid den 31' Marts s. A., at han havde forestillet Kongen hans Ønske om at forlade Statsraadet med 2000 Rdl. i Pension uden Afkortning samt om at maatte faa Skanderborg Amt, hvorpaa han havde kongeligt Løfte. Kongen vilde imidlertid ikke lade en Mand gaa, hvis Tjenestes Værd Højstsamme kendte. Paa den anden Side vilde H. M. nødig berøve ham et Amt, som laa saa belejligt for ham. Spørgsmaalet løstes paa den Maade, at H. L. Bülow ansattes ad interim i Embedet paa den Betingelse, at han, naar det forlangtes, skulde fratræde med 1000 Rdl. i Vartpenge. Paa den Maade kunde det staa aabent for Schack-Rathlou. Slutningen af Prinsens Brev lyder saaledes: »Den Tillid, De er værdig, og den retskafne Maade, hvormed De behandler Sagerne, har vundet Dem min Fortrolighed og fortjent Dem Monarkens. De bliver da ved at tiene, ligesom jeg skal fortfare at være med den sandeste Agtelse Deres ganske bevaagne — — — «.

I Januar 1778 skrev¹⁵ Geheimeraadinde Løvenskjold, at hun ikke troede, Geheimeraadinde Schack-Rathlou mere kunde finde Trøst i Sorgen over Datterens Død. Bestandig var hun saa fortvivlet, at man frygtede for hendes Helbred. Det følgende Aar besøgte hun Schacks paa Rathlousdal¹⁶. Foruden hendes var der General, Grev Gørtz's og Stiftamtmand Grev Knuths Børn¹⁷; men Synet af alle disse glade unge knugede Geheimeraadinden endnu mere til Jorden. Stille sad hun hen med Taarer i Øjnene og vilde ikke tage Føde til sig. Schack-Rathlou gjorde sig al Umage for at bevare Holdningen overfor sin Kone; men i Virkeligheden paavirkedes han stærkt af hendes Nedtrykthed.

Rathlousdal er meget forfalden, skriver¹⁸ Fru Løvenskjold lidt senere; men Stedet er henrivende. Man levede ganske lige til, og hun var bleven behandlet med saa stor Venlighed, at hun vilde have

været fuldkommen lykkelig over sit Ophold i Jylland, saafremt hendes Veninde havde haft det lidt bedre. Schack-Rathlou aandede kun for sin Kone, hvad Fru Løvenskjold godt kunde lide ham for, og han søgte at skjule sine egne Smerter i hendes Nærværelse. Dog havde hun ofte set, hvor levende hans egen Sorg var. Alene Synet af Gaarden, som han elskede, men som han næsten ikke mere betragtede som sin egen, bevægede ham dybt.

Endnu i 1779 var Geheimeraadinde Schack-Rathlous Tilstand æng-

Rathlousdal i Midten af det 19' Aarhundrede

stende, og først et Par Aar efter skriver Geheimeraadinde Løvenskjold, at hun begynder at have det bedre.

Man forstaar, at alle disse hjemlige Sorger og Bekymringer stilled store Krav til Schack-Rathlous Nerver. Naar samtidig de politiske Skuffelser væltede ind over ham og naturligt svækkede den Arbejdslyst, som bedst af alt formaade at give ham Adspredelse og Lise for det knugende Tryk i Hjemmet, maatte hans Sindsligevægt bryde sammen. Mismodet og Pirreligheden tog Overhaand. Han blev en sær Eener, som Vennerne holdt sig borte fra. Bernstorff skriver i Maj 1779¹⁹, at Schack-Rathlou har mistet sin Indflydelse og ikke mere spiller nogen straalende Rolle. Udenfor Konseillet kritiserer han alt, og indenfor tier han stille, saa snart Forhandlingerne ikke gaar, som han ønsker det.

Bag ved denne Udtalelse ligger imidlertid ikke alene Schacks daarlige Humør. Paa afgørende Punkter var der fortsatte Uoverensstemmelser mellem de to Statsmænd, for Eks. indenfor det udenrigspolitiske. Da Englænderne i Foraaret 1779 foretog sine Overgreb mod den dansk-norske Søhandel³⁰, ønskede Bernstorff ikke at sætte Sagen paa Spidsen og at risikere Krig for nogle faa Tusinde Rigsdalers Skyld. Eickstedt blev imidlertid heftig og krævede en bestemt Optræden af Hensyn til Landets Prestige. Schack-Rathlou sluttede sig til ham og mandede sig paafaldende op³¹. Bernstorff var øjensynlig irriteret.

Tillige begyndte Enkedronningen atter at gøre sin Magt gældende i Regeringen og gik sammen med Guldberg sine egne Veje indenfor Udenrigspolitikken. Bernstorff mærker sin Handlefrihed bremset. Endog Schack-Rathlou, som han hidtil havde stolet paa som sin Allierede mod Kabinetsregimentet, ser han i Færd med at arbejde sig frem mod sin tabte Position ved paany at nærme sig Hofpartiet. Mere og mere føler han sig isoleret og skriver³² bittert i Juli, at Schack-Rathlou forsvarer alt det, som han tror er behageligt for Hoffet, med en Lidenskab og en Foragt for al Fornuft og al Bevisførelse, som er ganske ufattelig.

Det lykkedes dog ikke Schack-Rathlou at genvinde noget af sin tidligere Indflydelse, hvorimod Venskabet med Bernstorff for en Tid var forspildt. I Oktober, da Hoffet atter skal tage Ophold i Hovedstaden, skriver denne³³, at det ganske afhang af Schacks Humør, hvor behagelig Sæsonen skulde blive, thi han syntes at ville gøre Livet saa surt som muligt for sine Kolleger. Alene efter hans Udtryk at dømme er han meget lidt lykkelig. Jeg tilgiver ham gerne, hver Gang jeg ser, hvor bedrøvet han er. Han taler kun om at ville trække sig tilbage, og jeg fristes til at tro, at han vil gøre Alvor af det, naar det Hus, han bygger paa Rathlousdal, er færdigt.

Virkelig søgte han i 1779 af en eller anden Grund paany sin Afsked, men fik atter Afslag. Arveprinsen skrev³⁴ til ham den 14' Oktober, at han ikke kunde faa Lov til at trække sig tilbage, men maatte møde i Statsraadet førstkommende Mødedag, hvor der skulde forhandles vigtige Sager. Arveprinsen gentager, at han kan være sikker paa hans Tillid og Venskab. Han er alt for god en

Borger til at ville unddrage sig Diskussioner, som paakalder hans Viden. »De maa indrømme mig, at De for min Skyld godt kan udsætte Dem for nogle Fornemmelser, som kan være Dem ubehagelige, fordi det gode Resultat, der kommer ud deraf, altid vil være til Statens Vel. Vær sikker paa, at jeg skal vide at mildne Ubehagelighederne og Ærgrelserne og vise Dem den Agtelse, jeg har for Deres klare Raad og Deres urokkelige Hengivenhed«. I April det følgende Aar fik han ydermere af Kongen »som et nyt Bevis for Vores Naade« et Tillæg af Chatolkassen paa 1000 Rdl. fra Nytaar s. A. at regne.

Om Ugunst, saaledes som Bernstorff skriver, er der saaledes næppe Tale, selv om det gamle Tillidsforhold i nogen Grad er brudt. Schack-Rathlou staar trofast ved Hoffets Side trods sin gærende Utilfredshed med Guldberg og hele det overhaandtagende Kabinetsregimente. Da indtræder den Begivenhed, som foraarsagede det første egentlige Brud, Bernstorffs Afskedigelse²⁵ i Efteraaret 1780.

Schack-Rathlou anede intet om den før den 10' November om Aftenen²⁶. I en mundtlig Samtale med Guldberg forsvarede han uforbeholdent sin store Kollega og fraraadede indtrængende et saadant Skridt. Havde Hoffet muligvis troet, at det kølige Forhold mellem ham og Bernstorff vilde gøre det lettere at kvittere sidstnævnte, tog det fejl. Endnu samme Aften afsendte han en lang Skrivelse²⁷ til Guldberg, dateret den 11' November, hvor han efter et fra hans Haand sjældent kort og klart Forsvar for Bernstorffs Politik paaviser, at det altid var en vanskelig Sag at skifte en Minister og i Særdeleshed en Udenrigsminister paa et Tidspunkt, hvor det halve Europa var i Krig. Fremdeles maatte man ogsaa tage Hensyn til hans glimrende Tjenester i de otte Aar, den Iver og Utrættelighed, hvormed han havde arbejdet. Den Omstændighed, at han i en Sag, hvor han har handlet i god Tro, mulig har mishaget en fremmed Regering, bør ikke ødelægge, hvad han har bygget op gennem flere Aar. Schack-Rathlou erklærer, at han taler ganske upartisk, fordi han aldrig har staaet i noget intimt Venskabsforhold til Bernstorff, saa længe de har arbejdet sammen i Konseillet. De har endog ofte staaet skarpt overfor hinanden i enkelte Sager, og for Eks. i Indfødsretsloven endda meget

skarpt. Han taler saaledes ikke for Bernstorffs personlige Interesser.

Hele Brevet er holdt i den allervenligste Tone, og han slutter med, at han nu lægger hele denne Sag i en kær Vens Haand, og fuld af Hengivenhed i Kongens Vilje vil han rolig afvente, hvad der vil ske.

Schack-Rathlous kloge og manende Brev fik ingen Følger, og den 12' fik Bernstorff Ordre til at søge sin Afsked.

Man har bebrejdet Schack-Rathlou²⁸, at han lod sit Forsvar for Bernstorff blive ved dette halve Skridt, og at han ikke paa en kraftigere Maade lod Regeringen vide sin Mening om dens Adfærd. Schack var imidlertid langt fra den Mand, der som Bernstorff kunde tage temperamentsfuldt til Orde for at faa sin Vilje gennemført. Hvad han udrettede i denne Sag i det stille, ved man intet om, men A. P. Bernstorffs Hustru, den intelligente Grevinde Henriette Bernstorff, anerkender²⁹, hvad Schack gjorde for hendes Mand, og skriver den 14' November, at han havde opført sig godt. En betydelig kraftigere Skikkelse som Schimmelmann hører man slet intet om i denne Sag udover, at han viste Bernstorff det mest levende Venskab og var fortvivlet over det skete³⁰.

Saaledes som Schack-Rathlous egen Position var paa dette Tidspunkt, kunde han heller næppe have opnaaet andet end et fuldstændigt Brud med Hoffet, hvad der blot havde været til Skade for ham selv. Den Utilfredshed, som Københavns Borgere viste ved Bernstorffs Afgang, havde næppe givet sig noget større Udslag, om Schack-Rathlou havde knyttet sin Skæbne til hans. Dertil var han ikke populær nok paa Grund af sin alt for kendte Konservatisme. Selv om det imidlertid havde været muligt, var en saadan Maade at demonstrere paa saa afgjort ikke stemmende med Schack-Rathlous Karakter og hans medfødte Loyalitet.

For Schack-Rathlou selv betød Hoffets Handlemaade overfor Bernstorff en afgørende Forandring i hans Holdning overfor Guldberg. Havde han før kun anet Kabinettets egensindige Tendenser, saa øjnede han nu klart dets Maal og samtidig sin egen Reduktion til blot og bart at være dets Embedsmand. Allerede Kabinetsordren af ³/₁₃ 1780 om Retningslinierne for Landets Udenrigspolitik viste til fulde Guldbergs Vilje. Af Ernst Schimmelmann ved vi ogsaa, at Schack-Rathlou engang med fuld Ret skulde have sagt, at Konseillets Myndighed blev brudt ved Bernstorffs Afsked³¹.

Kort Tid efter kom en anden Kabinetsordre³³ angaaende Udrustning af 20 Linieskibe, hvorom hverken Schack-Rathlou, Bernstorff eller Schimmelmann anede noget. Denne Gang blev Schack vred for Alvor. Selv efter at Regeringen eftergivende havde nedsat Antallet af Skibe til det halve, talte han kraftigt imod det i Statsraadet. Forgæves gik Guldberg bagefter op til ham for at søge Forlig. De skildtes kun yderligere i Vrede. Den følgende Dag lykkedes det ganske vist Guldberg at forsone Schack ved et rørende Brev³³, men Bruddet lægedes atter denne Gang kun tilsyneladende³⁴. Schack-Rathlous Tillid til Guldberg var svækket, og hans Bitterhed og store Mistæksomhed mod Hoffet havde faaet ny Næring. Om Foraaret skriver han vredt i Marginen til en Betænkning om en Skovsag vedrørende Geheimeraad W. V. C. Reitzenstein: »Denne Sag blev afgjort i Martii Maaned 1780 ved en Kabinetsordre, uden at blive foretagen i Statsraadet, skønt den havde circuleret imellem Statsministrene.«

Med Rette gav Schack-Rathlou Guldberg Skylden for Bernstorffs Fald, men Dronning Juliane Marie havde sanktioneret det. Bernstorff havde netop skrevet³⁵ i Foraaret 1779, at Dronningens Magt var taget til, og at Arveprinsen og som Følge deraf ogsaa Guldberg maatte give efter. Kabinetsordrenes Antal tog uhyggeligt til. Begge havde de bedste Hensigter, men Arveprinsen havde kun reserveret sig Naadessagerne og Hoffets indre Forhold. Resten interesserede ham slet ikke.

Schacks Mistæksomhed rettede sig derfor ogsaa mod Dronningen, hvad han dog naturligvis ikke kunde vise aabenlyst. Da hun tilmed i Modsætning til sin sparsommelige Søn saa langt fra var nogen god Økonom, men strøede om sig med Penge, hvilket ofte gav Anledning til Rivninger mellem hende og Prinsen, synes Schack-Rathlou mere og mere at have sluttet sig til denne. Charlotte Dorothea Biehl skriver³⁶ saaledes, at i Statsraadet var Schack-Rathlou paa Prinsens og Godscke Moltke paa Dronningens Parti.

Bestemt modsatte han sig at overtage Departementet for de udenrigske Affairer, og den hidtilværende Gesandt i Berlin, Baron M. G. Rosencrone, blev derefter kaldet til Bernstorffs Afløser. Indtil denne kom til København, befalede Kongen Grev Otto Thott til at overtage »det udvortes af Departementet«, og Majestæten var overbevist om, at Schack-Rathlou vilde »gøre sig en Fornøjelse af at lette, i hvad der kunne i denne Tid behøve at skrives og besørges, sin gamle, værdige Collega, og at min kiere og tilforladelige Gene-

ral Eickstedt vil med Raad og Daad forene sig med de andre, paa det alt kan gaa ordentligen og det bedste opnaaes³⁷. Geheime-raad A. C. Carstens udnævntes til Chef for det tyske Kancelli, men paa Grund af hans svage Helbred maatte Schack overtage Referatet af Kancelliets Sager, hvad der var en Glæde for Bernstorff³⁸. Til-lige fik han i November i den svagelige Grev Thotts Sted Referatet baade af Skatkammerets og Skattedirektionens Sager.

Paa sin Side trængte Hoffet efter Bernstorffs Afgang til Schack-Rathlous forøgede Støtte og ikke mindst i Udenrigspolitikken. Rosen-crone var en ny Mand som Minister for de udenlandske Affærer og havde endnu kun ringe Autoritet. Geheimeraadinde Løvenskiold skriver³⁹, at de fremmede Gesandter kun ønskede at konferere med Schack og Guldberg, medens Rosen-crone næppe havde mere Ind-flydelse end en Sekretær. Selv om Schack-Rathlou saaledes ikke var den nominelle Leder af Udenrigspolitikken, var han i høj Grad den, hvis Ord betød det meste. Naar han rejste til Rathlousdal, maatte han forinden sætte Guldberg⁴⁰ ind i alle Detailler, og God-ske Moltke skriver, at hans Anvisninger nøje blev fulgte. Heller ikke i Sommerferien fik han Lov til at være i Fred. Bestandig ulejlignede den ene og den anden ham med Breve og Raad i van-skelige Spørgsmaal. Baade Guldberg⁴¹, Rosen-crone⁴² og Godske Moltke⁴³ beklagede hans Fraværelse fra Hovedstaden. Sidstnævnte holdt ham à jour med de diplomatiske Bevægelser og sendte ham Ekstrakter af Gesandternes Depescher. Kort sagt, man kunde ikke undvære den rutinerede og erfarne Statsmand. Man karrasserer ham, men elsker ham ikke, skriver Bernstorff i 1781⁴⁴, og omtrent det samme erklærer Chr. D. Reventlow. I Sept. 1782 fortæller Guldberg ham⁴⁵, at Dronningen havde sagt: »Puisse le bon Geheime-raad Schack (voici les propres mots de cette auguste princesse) puisse-t-il lui même se rétablir bientôt et parfaitement.« Paa samme Tid skriver Eickstedt⁴⁶, at alting er ved det gamle, endog deri, at alle længes efter at have den Lykke at opvarte ham.

KAPITEL XIV

GULDBERGS SIDSTE REGERINGSAAR

Hvor stor Umage end begge Parter bestandig gjorde sig for at bevidne hinanden Venskab og Højagtelse, skinner den spændte Situationen mellem Hoffet—Guldberg og Schack-Rathlou med stigende Tydelighed igennem i Brevene fra denne Tid. Suhm fortalte endog, i Juni 1781, at Schack-Rathlou skulde gaa af. Uenighed følger paa Uenighed, og bestandig maa der glattes efter med de venskabeligste Forsikringer. I Okt. 1781 skriver Guldberg³ i Anledning af, at han og Schack-Rathlou synes at have været uenige i en ukendt Sag, at Schack ikke maatte tro, »at fordi De og jeg ikke i en Sag skulde være enige, jeg derfor et Øjeblik skulde glemme, hvad jeg skylder en Minister, der maa mene efter sin Samvittighed, og en Ven, som anser en Ting fra en anden Side end jeg. Bliv ved med at elske mig, der inderlig elsker Dem, og at være overbevist om, at Deres Grund til dissensum ærer jeg i mit inderste Hjerte. Men tillad mig som Ven (og jeg ved, at det er jeg) endnu engang at tale med dem om Maaden, hvorledes vi skulde iværksætte klogeligen og forsigtigen Deres, og jeg tør sige, ogsaa min Mening. Tit nok har Mellemmænd villet handle os imellem; denne Gang vil jeg med Deres Excellence afgjøre alt«.

I Februar 1782 skriver Arveprinsen³ til Schack-Rathlou i Anledning af et Forslag om en Deling af det hidtil forenede Admiralitets- og Kommissariatskollegie, at Ordren herom vil blive underskrevet af Kongen paa førstkommende Statsraad. Spørgsmaalet, hvorvidt Schack mener, om det er det bedste eller ej, falder derved bort. Denne aabenbare Uhøflighed besvarer Schack-Rathlou med et kort Brev⁴, hvori han ender med at sige, at han herefter kun har at adlyde Kongen og at paraferere Ordren uden at gjøre nogen videre Betænkning derom. I Juli s. A. skrev Schack-Rathlou til Guldberg⁵, at »naar De og jeg er og bliver af forskellig Mening, hvad der selvfølgelig afhænger af Maaden at se Sagen paa, saa bliver dog i det mindste paa min Side altid vore Hjerter enige«.

Som det vil ses, gik alt vaklende og usikkert. Ogsaa mellem de andre Stormænd kunde der være Gnidninger⁶. Guldberg og Ste-mann var Uvenner, og Moltke og Nuksen brød med Eickstedt. Hoffet var fortvivlet og vidste ikke eller vilde ikke vide, hvorledes

det hele hang sammen. Bernstorff skrev ⁷, at der ganske manglede kloge Mænd i Spidsen for Regeringen.

Ogsaa Schimmelmann havde efter Bernstorffs Fald halvvejs brudt med Hoffet, men vedblev dog uforandret at udøve sin mægtige Indflydelse paa Landets Finansvæsen. Da han døde den ¹⁶/₃ 1782, blev det hovedsagelig Guldberg selv, der overtog Ledelsen af Bank- og Handelsvæsenet, men uden at have den fornødne Indsigt og Dygtighed heri.

Straks efter Schimmelmanns Død havde Guldberg udtalt ⁸, at han ganske havde ladet sig blænde af denne, men nu skulde Sagerne styres paa en anden Maade. Overskattedirektionen fik en Kabinetsordre til at indberette om de Forhold, som hørte ind under den, og den 4^e Marts nedsattes en extraordinær Kommission for at afgive Betænkning om Statens Finansvæsen. Guldberg tog selv Sæde i den, og foruden den yngre Schimmelmann og Stemann blev ogsaa Schack-Rathlou et af dens Medlemmer, fordi han i Følge hele sin Stilling var selvskreven til det. En Forbigaaelse af ham vilde ganske simpelt have været en Tilsidesættelse.

Allerede den følgende Maaned forelaa Kommissionens Betænkning, som i det væsentlige støttede sig paa et Udkast, som den ældre Schimmelmann i sin Tid havde udarbejdet. Betænkningen foreslog en fuldstændig Omordning af Finansstyrelsen, og Kongen approberede den. I Følge denne henlagdes Forretningen og Afbetalingen af den udenlandske Statsgæld til Banken, mod at Staten til Gengæld overgav den en Del Værdier. Den kongelige Courant-Bank blev derefter en Statsinstitution under Ledelse af en Overbankdirektion paa 9 Medlemmer, hvori Schack-Rathlou fik Sæde sammen med Thott, Guldberg, Ernst Schimmelmann, Stemann, C. E. Reventlow og flere.

Statens Finanstilstand var paa dette Tidspunkt ret kritisk. Penge manglede der i Statskassen, Banken havde udstedt for mange Bankoscedler, som følgelig ikke kunde holde deres Kurs. Hertil kom, at Handelsopsvinget under den nordamerikanske Krig fremkaldte en stærk Inflation, der yderligere befordredes ved Statens økonomiske og finansielle Politik. Da Krigen ophørte i Efteraaret 1782, og enkelte Lande, for Eks. Frankrig, forbød al udenlandsk Handel paa deres Kolonier, blev Følgen herhjemme en Krise, der bragte flere

store Handelshuse til at vakle, hvorfor Guldberg fandt det paa-krævet, at Staten traadte hjælpende til.

I Okt. 1782 anmodede saaledes Firmaet Joost v. Hemmert om et Laan af Staten paa 80,000 Rdl. Det vedtoges i Overbankdirektionens Møde paa Fredensborg den 17' Okt., fordi Guldberg havde ladet dem forstaa, at det maatte bevilges og egentlig allerede var tilstaaet af Kongen. Med Undtagelse af Greverne Reventlow og Ernst Schimmelmänn voterede derefter alle for Indstillingen uden Protest. Ogsaa Schack gik med⁹, men kun nødtvunget og i fuld Forstaaelse af, at det var et farligt Skraaplan, man her kom ind paa. I Okt. 1782 skriver han herom¹⁰: »Da imod min paa fuldkommen Overbevisning grundede Mening i en Sag, betreffende et stort Pengelaan af Banken (Jeg tror af 70,000 Rdl.), som det von Hemmertske Hus her i Staden ansøgte om, Hs. Majestæt havde tegnet approberet paa Memorialet, hvilket saaledes paategnede Memorial Geheimeraad Guldberg hel uventet, og ikke førend vi længe havde disputeret om Sagen, producerte i Overbankdirektionens Forsamling paa Fredensborg den 17' Oktober 1782, maatte jeg naturligvis lade mig det gefalde«.

Da Schack-Rathlouw den 18' gik i sin Vogn for at tage tilbage til København, fik han et Brev fra Arveprinsen om at udtale sig omgaaende om hvilke Forholdsregler, der skulde tages mod den herskende Dyrtyd paa Levnedsmidler. Som en beskeden Protest mod at fremture i Guldbergs Diktatur svarede han den følgende Dag, at en saa betydende Sag kunde ikke afgøres udenom Departementerne.

Mere af Ængstelse for Medansvaret i Guldbergs principløse Finanspolitik end egentlig som Protest indgav han den 20' Oktober Ansøgning¹¹ om Fritagelse for sit Sæde i Overbankdirektionen, i Skatkammeret og i den extraordinære Kommission samt i Direktionen for det vestindiske Handelsselskab. Tilbage ønskede han kun at beholde sin Plads i Geheimstatsraadet og i Kanalkommissionen samt Referatet for det tyske Kancelli. Ansøgningen motiveredes med, at der nu forelaa en ny Epoke i Finansstyrelsen, som krævede et saa stort Arbejde, at han frygtede for, at hans Helbred ikke kunde slaa til. Han vedlagde et Brev til Arveprinsen, hvori han skrev, at han var aldeles overbevist om Prinsens Naade. Han vidste, at han vilde støtte ham i denne for ham saa vigtige Sag for at faa udvirket en gunstig Resolution, »hvorend mit Hjerte bliver uendelig glædet, og jeg sat i Stand til med mere Munterhed

og med forøgede Kræfter at tjene Hs. Majestæt i det mig allerunderdanigst anbettede Embede«.

Til Guldberg skrev han, at hans Ansøgning fremkom som Følge af svigtende Helbred. Han bad om at faa Sagen afgjort saa hurtigt, som muligt, og uden at nogen fik noget at vide, inden Afgørelsen forelaa, »for at undgaa Snak og Sladder, som er saa almindelig i den gode By København, og som man ofte har set kan være uheldigt«.

Schack-Rathlous Ansøgning kom ikke belejligt. Guldberg skrev ¹² til ham den 22' Okt., at Arveprinsen havde bedt ham om at sige, hvor pinligt den havde berørt ham. Naturligvis vilde den blive ham tilstaaet, men kun nødigt paa Grund af Tidspunktet. »Jeg, som altid har været oprigtig overfor Deres Excellence, beklager denne Beslutning og havde haabet, at De i al Fald havde ventet, til Stormen havde lagt sig«.

Den 23' Okt. takkede ¹³ Schack-Rathlou Arveprinsen, fordi hans Ansøgning var bleven bevilget. Han bad ham være forvisset om, at det ikke var Frygten for Arbejdet eller Øjeblikkets Vanskeligheder, som havde tilskyndet ham. Til Guldberg skrev ¹⁴ han, at han havde gjort ham en Tjeneste, som han aldrig skulde glemme ham. Skønt de nu fik mindre med hinanden at gøre i Regeringen, haabede han dog ikke, at Baandet mellem dem skulde slappes, eller at der skulde indtræde Forandring i deres oprigtige Venskab.

Schack-Rathlous Utryghed ved Guldberg som Finansmand er fuldt ud forstaaelig. Heller ikke Stemann, som kort efter blev Finansminister, havde synderlig Indsigt i disse »overmaade vidtløftige Forretninger«, og han anede, at der for Eks. efter den Hemmertske Laanesag vilde følge andre, lignende Affærer, som han ikke kunde gaa med til ¹⁵.

Han havde følt sig sikker, saa længe Finans- og Udenrigspolitik laa i Schimmelmans og Bernstorffs Hænder, og trygt havde han fulgt disse store Mænds Planer. Nu var Forholdet et andet. Guldberg krævede de andres ubetingede Tilslutning uden at bryde sig om deres Modforestillinger, og hvad Forstand havde denne nationaløkonomiske Dilettant paa saa omfattende og vidt indgribende Spørgsmaal? Under saadanne Vilkaar var et Samarbejde med Kabinettet uudholdeligt, og Schack ønskede derfor det direkte Medarbejderskab med Guldberg indskrænket til det mindst mulige.

Ernst Schimmelmans siger ¹⁶ omtrent det samme i et Brev til A. P. Bernstorff. Det er ikke de vanskelige Pengeaffærer alene,

men Schack-Rathlou har andre Grunde. Han kritiserer aabenlyst Hoffet, skønt han i andre Øjeblikke gør sig Umage for at holde gode Miner med det. Ustandselt forklarer han, at han havde haabet, at man strikte havde fulgt den Plan, som forelaa fra min Faders Tid, og at ogsaa Guldberg selv havde den største Interesse i at gøre det. Han ser imidlertid overalt Brud paa Love og Forordninger og vil ikke blande sig mere i Finansstyrelsen. Schimmelmänn tilføjer, at det ikke er Schack-Rathlous Hensigt ganske at forlade Statstjenesten. »Man ser klart, at det er hans Agt at danne sig sit særlige Parti med et belejliger Tidspunkt for Øje. Hvis jeg ikke aldeles undgaar ham, bliver jeg maaske optaget i det.«

Den almindelige Uvilje mod Guldberg og Kabinetsregeringen bevirkede, at Schack-Rathlous Optræden ingeniunde blev modtaget med Tilfredshed, selv i de Kredse, som ellers ikke yndede ham. Ernst Schimmelmänn er saaledes misfornøjet med, at han forlod Finansdepartementerne paa det vanskeligste Tidspunkt, og Schack-Rathlous gode Veninde, Geheimeraadinde Løvenskjold, skrev¹⁷ i November 1782 til Grevinde Louise Stolberg, at hun havde let Spil med hende, hvad ham angik. Hun kunde ikke forsvare, at han var gaaet ud af Overskatte- og Overbankdirektionen paa et Tidspunkt, hvor Staten trængte til alle sine rutinerede og dygtige Folk. Vilde han trække sig tilbage, burde han have gjort det fuldstændigt som Protest mod Hoffets Despoti og for ikke at gøre sig medskyldig i alle dets Fejltrin, hvori han alligevel ikke havde nogen Andel. I Stedet for foretrak han at lade sig betale for at repræsentere i en Stilling uden at foretage sig noget. Det tjente kun til hans Skam, og det fik hende til at tro, at hans daarlige Helbredstilstand paavirkede hans Aandsevner, thi hun havde aldrig tidligere troet ham i Stand til et saa forkert Skridt.

Den 9' Januar 1783 indsendte Guldberg et Promemoria til Kongen, hvori han fremsætter sine Synspunkter paa Finansstyrelsen og beder Kongen om ved en Befaling til Overbankdirektionen at

fastslaa, om disse skal være de gældende eller ikke. Hovedtrækene heri er, at Seddelmassen maa formindskes, Banken skal være yderst forsigtig med sine Udlaan, men dog i denne besværlige Tid ikke forlange fuld oktrojmæssig Sikkerhed, skal sørge for at faa sine Udlaan rettidig igen, men dog ikke i dette Aar drive for stærkt paa i saa Henseende o. s. v. Kort sagt, Guldberg forlanger den største Konsolidering af Banken, den yderste Forsigtighed, og alligevel strækker han Haanden ud med Laan paa lettede Vilkaar. Standpunktet er vaklende og løst og uden sikre og klare Linier. Tilsidst anmoder han om at maatte udtræde af Bankdirektionen, saafremt der maatte blive fastsat andre Grundsætninger for den end dem, som han havde skitseret.

Guldbergs Promemoria blev rundsendt til Ministrene, og Guldberg selv skrev¹⁸ til Schack-Rathlou, at han, som hans oprigtige Ven, ikke kunde lade ham modtage det uden samtidig at sende ham et Par forklarende Ord. Han kunde ikke blive i Overbankdirektionen, naar der ikke var fastsat Grundsætninger, om hvis Rigtighed han var overbevist. Man havde været forfærdet over hans Beslutning om at ville træde tilbage, og han havde været nødt til at affatte sit Promemoria for at kunne redegøre for Grundene hertil. Han vidste, at Schack-Rathlou havde andre Grundsætninger end han; men han beder ham saa indtrængende om at tro, at der intet personligt laa i hans Hensigt. Øjensynlig var Guldberg ængstelig for at blive misforstaaet.

Schack-Rathlou foreslaar i sit Svar¹⁹ til Kongen, at man ikke giver Guldberg Lov til at trække sig tilbage. Hans nidkære Tænkemaade for Kongens høje Interesser og Statens Vel, hans utrættelige Flid og Arbejdsomhed og i det hele taget hans ypperlige Egenskaber gjorde ham til et nyttigt Medlem af Direktionen. Han erkender det rigtige i, at det blev hans Grundsætninger, som fremtidig blev den approberede Rettesnor for Overbankdirektionen, og han er ganske enig med ham i, at der maatte træffes Foranstaltninger til at øge Bankens Sikkerhed.

Sparsommelighed og Forsigtighed i Styrelsen af Statens Finanser havde altid været Schack-Rathlous Ønske. Paa dette Punkt var han altsaa enig med Guldberg. Allerede medens Schimmelmans levede, havde begge haft Bekymringer for den finansielle Stilling og ganske særlig for Banksedlernes svage Kurs. Kun i Spørgsmaalet om Finansstøtte til den vaklende Handel var de bunduenige. Finansvæsenets Konsolidering kunde efter Schack-Rath-

lous Mening ikke forenes med Rundhaandethed overfor skrøbelige Handelshuse.

Guldberg vidste dette og tillige ogsaa, at de fleste andre af Overbankdirektionens Medlemmer fandt hans Understøttelsespolitik ganske uforvarlig. Den ekstraordinære Kommission, hvori Guldberg selv havde haft Sæde, havde netop ladet Spørgsmaalet om Statens Forpligtelse overfor de nyoprettede Handelskompagnier ligge, fordi de ikke havde kunnet blive enige i den korte Tid, hvori den virkede. Ønskede Guldberg imidlertid Spørgsmaalet nøjere gennemdebatteret, stod det i hans Magt paany at faa Kommissionen sammenkaldt. Nu at prøve paa egenmægtig og bag om Overbankdirektionens Medlemmer at faa Kongen og Hoffet til at tage Stilling til hans Politik under Trusel om at ville træde tilbage, hvis man ikke billigede hans Synspunkter, maatte forekomme besynderligt og ukollegialt.

Schack-Rathlou gaar ganske uden om dette Spørgsmaal. Han undskylder sig med, at han ikke har de nødvendige finansielle Kundskaber og den tilstrækkelige Indsigt til at kunne sige, hvorledes det skal løses, og nøjes med at foreslaa, at der indhentes Betænkninger fra Overbankdirektionen, Finanskollegiet og Kommercekollegiet.

Hans Svar blev saaledes en ubetinget Støtte for Guldberg. Følgen udeblev heller ikke. Den 19. August s. A. afskedigedes baade Stampe, C. F. Numsen, Ernst Schimmelmänn og C. D. Reventlow af Overbankdirektionen. Motiveringen var fuldkommen ærlig. De havde »visse Grundsætninger«²⁰, som paa ingen Maade lod sig forene med Guldbergs. Denne skriver selv, at han fra dette Tidspunkt blev den eneraadende paa det finansielle og økonomiske Omraade.

En saa kraftig Udgang af Sagen havde Schack-Rathlou næppe tænkt sig. Guldbergs Triumf blev dog kun kortvarig. Vel havde han sejret over sine Kolleger, men havde samtidig stødt Landets bedste Folk yderligere fra sig og styrket de Planer, som alt var under fuld Udvikling, og som havde hans egen Afsættelse til Maal.

Endnu bevarede han og Schack-Rathlou den fornødne Respekt for hinanden. Komplimenter laa Datiden let paa Læberne, og i deres Breve forsikrer de fortsat hinanden om Oprigtighed og Ven-skab i de sædvanlige overdrevne og naive Udtryk. Tydeligt føler dog Schack-Rathlou sin tiltagende Afmagt, men acquiescerer. Den

tidligere Premierminister, som i 1774 naadigt smilte til sin »Protegé« og skrev til »min kiære Hr. Etatsraad«, skriver i 1782 til Exellencen Guldberg, at han selv jo kun er »conseiller«. Inderst inde har han dog sikkert dirret af Bitterhed og Utilfredshed, uden dog at vove det afgørende Brud.

I Almindelighed har maaske Datiden ikke anset Guldberg som den eneansvarlige for Diktatoriet. Til enhver Tid kunde han jo skyde sig ind under, at Kongen, Enkedronningen eller Arveprinsen vilde det saaledes, hvad selvfølgelig vanskelig lod sig afkræfte. I al Fald var der adskillige, som ikke turde afgøre, hvor stor en Andel Guldberg havde i Bernstorffs Afsked²¹. Man vidste, at Enkedronningen var baade magtsyg og forfængelig, og at hun hyppigt var uenig med Guldberg²². Da hun døde i 1796, følte Schack-Rathlou tilsyneladende heller ingen Deltagelse. Han skrev²³ til A. P. Bernstorff: »Lykkelig den Fyrstinde, som har haft Tid til at forberede sig [til at dø] i den Hvile, hun har nydt i de sidste 12 Aar. Den Malmstrøm, hvori hun levede i de 12 foregaaende Aar, var ikke egnet til Forberedelse. Efter den første Smerte vil hendes Søn sikkert ogsaa føle hendes Bortgang som en Lettelse, bl. a. af Hensyn til sine Børns Opdragelse, og Staten vil spare betydelige Penge.«

Schack-Rathlous Forsigtighed overfor Guldberg havde formodentlig sin Grund i hans egen usikre Position efter Bernstorffs Fald. Den engelske Gesandt Hugh Elliot skriver, at Schack-Rathlou maatte være klar over, at han nu stod for Tur til at blive det næste Offer. Bernstorff siger noget lignende²⁴, og Geheimeraadinde Løvenskjold skrev²⁵ til Louise Stolberg, at Situationen efter Bernstorffs Afsked var ubehagelig for Schack. Hvis han var klar over, hvad hans Ære og hans egen Sikkerhed krævede af ham, maatte han passe paa. Bare han vilde lytte til deres Raad, som virkelig mente ham det godt. Et andet Sted skriver²⁶ Bernstorff, at Schack-Rathlou var i Ugunst ved Hoffet. Man taler endog om at lade ham gaa. C. P. Rothe siger²⁷ i sine Optegnelser, at man faa Dage før Regeringsforandringen i 1784 havde haft i Sinde at afskedige Schack-Rathlou.

Udover disse Meddelelser faar man ingen Antydning af Uvenlighed mod ham fra Hoffets Side. Brevene fra Arveprinsen, baade

i 1782 og i det følgende Aar, er lige hjertelige, og f. Eks. skriver Prinsen i Marts 1783, at han for Schacks Skyld har udvirket det hvide Baand til hans Svoger, Gesandten Kammerherre F. L. Juul, og han viser ham den Opmærksomhed at bede ham om selv at overrække Svogeren det. Er imidlertid Prinsens Hjertelighed blot paataget, og er de venlige Udtryk i Brevene kun den sædvanlige, ligegyldige formelle Høflighed, saa roser Enkedronningen ham i December 1783 til Kronprinsen³⁸ for hans Forstand og Duelighed og beklager kun hans Vankelmod. En Udtalelse som denne, givet en familie, kan næppe tyde paa synderlig Ugunst.

Schack-Rathlou stod i Forsommeren 1782 vaklende overfor det store Spørgsmaal, om han nu skulde forlade sin lange Embedsgering eller ej. Han meddeler sig herom til sin Ven Scheffer³⁹, som imidlertid bestemt beder ham lade være. Det er for tidligt i i hans Alder at tale om at ville give op af Helbredshensyn. Selv om Livet havde taget haarde Tag i ham og havde berøvet ham Glæden ved at have Børn, saa maatte han ikke lade sig knuge, og han havde mange Aar at leve i endnu.

Omtrent paa dette Tidspunkt solgte Schack sin Gaard i Amaliegade til Kammerherre H. H. Schilden⁴⁰, Deputeret i Finanskollegiet, og flyttede ind i en Lejebolig i den Gramske Gaard (nuv. Hotel d'Angleterre) paa Kongens Nytorv. Paa ethvert Tidspunkt stod det ham nu frit at kunne bryde Forbindelsen med Hovedstaden.

Alligevel tøver han med det afgørende Skridt og bestræber sig tværtimod øjensynlig paa ikke at give Anledning til noget Brud.

Geheimeraadinde Løvenskjold undrer sig over⁴¹, at han ønskede at blive, tilmed da han netop havde ytret overfor de enkelte, som han meddelte sig til, at han var yderst utilfreds med den kun tilsyneladende Indflydelse, han endnu havde tilbage. »Dieu scait ce qui l'aveugle ainsi«. Enten maa det være, fordi han mener, at hans Forbliven er af Betydning, eller ogsaa er han greben af falsk Forfængelighed ved det blotte Skin af at besidde Magten.

Tilmed kunde han være sikker paa den mest hæderlige Afgang, og endnu stod Skanderborg Amt til hans Disposition. Naar han alligevel ikke greb til og forlangte denne længe eftertragtede Stillingovre i sit kære Jylland, ligger Grunden sikkert i Hensyn til Kon-

gehuset. Som tidligere nævnt viste dette ham bestandig baade Tillid og Venlighed. Et synligt Udtryk herfor fik han netop i Vinteren 1782, da Kongen forærede ham sit Portræt i Silhouet, forsynet med egenhændig Underskrift⁸⁹.

Loyalitet og ikke Taburetklæberi har da budt Schack-Rathlou at blive endnu i nogen Tid. Ved at gaa nu vilde han give sin Afgang et Skin af Protest, og hans lange, tro Tjeneste maatte ikke afsluttes paa en Maade, som kunde synes utaknemmelig. Vilde han end, som Geheimeraadinde Løvenskjold udtaler, øge sin egen Anseelse ved et saadant Skridt, maatte det afgjort blive til Skade for Kabinettet, som i Forvejen var lidet populært.

Efter at han i Februar 1783 var bleven Medvider i Kronprinsens Plan, kommer Fremtiden til at tegne sig helt anderledes for ham. Han bandt sig da til at blive, og under Affæren i det asiatiske Kompagni lod Kronprinsen ham forstaa, at han ikke selv maatte søge sin Afsked. Hans Forbliven i Regeringen var bleven en Nødvendighed.

KAPITEL XV

REGERINGSSKIFTET

Som bekendt var Kronprins Frederik siden Sommeren 1782 i al Hemmelighed optaget af at udfinde, hvorledes han snarest kunde faa det Sæde i Statsraadet, som retmæssigt tilkom ham efter Konfirmationen. Forskelligt tilskyndede ham til at søge Tidspunktet for denne fremskyndet, bl. a. Enkedronningens Plan om at faa ham forlovet med den preussiske Prinsesse Frederikke. Dette ønskede Kronprinsen ikke og meddelte sig først til sin Kammerjunker Schlanbusch. Efterhaanden dannedes der en lille Flok sammensvorne om den unge Kronprins, lutter betydelige Mænd som A. P. Bernstorff, der stadig opholdt sig paa sine Gaarde i Tyskland, Brødrene Christian Ditlev og Ludvig Reventlow, Ernst Schimmelmann og Stampe.

Planens Udførelse var fastsat til Januar 1783. Forinden gjaldt det for de sammensvorne om i al Ubemærkethed at faa at vide,

hvorledes Stemningen var i Hoffets nærmeste Omgivelser. Man vidste, at der var en ikke ringe Utilfredshed med Kabinetstyrelsen langt ud over de sammensvornes Rækker; men hvem vovede at udtale sig om det? I denne Intrigernes og Sladderens Tid var Folk forsigtige med at antyde, hvad de tænkte og mente. Et eneste let-sindigt Ord kunde jo have de farligste Følger. Schimmelmänn vidste, at baade Moltke og Stemmann forudsaa, at der maatte ske en Forandring. Schack-Rathlous forandrede Forhold til Guldberg var almindelig bekendt; men ingen vidste med Sikkerhed, hvad der egentlig var dem imellem.

I Begyndelsen af December 1782 kom Bülow op til ham for at gøre ham en Kompliment fra Kronprinsen¹. Tre Uger efter kom han igen. Schack-Rathlou siger selv, at denne kom op til ham, hvorimod Ludvig Reventlow fortæller, at denne lod ham kalde². Hvor om alting er, saa drejede Samtalen sig om Kronprinsens Konfirmation og derpaa følgende Indtræden i Statsraadet. Prinsen var ked af, at Tidspunktet skulde lægges saa sent som til Paasken 1784, og han ønskede en Udtalelse fra Schack-Rathlou om Muligheden af at faa den lagt frem til Paasken 1783. Han var bange for, at der inden den lange Tid til Foraaret 1784 kunde iværksættes mange Ting af Kabinetet, som kunde være skadeligt for Landet. Schack-Rathlou bad ham dog indtrængende om ikke at forcere noget og foreslog som en Middelvej at søge Konfirmationen lagt til Mikkelsdag 1783. Derved vandt Kronprinsen seks Maaneder, og der var vist Imødekommenhed overfor Hoffet, som Schack haabede vilde gaa med hertil. Han brugte hele sin Overtalelsesevne. Kronprinsen var imidlertid utaalmodig, og da Bülow kort efter kom igen, og Schack spurgte ham, hvorledes Kronprinsen stillede sig til hans Forslag, svarede denne undvigende.

Under et Besøg den 7. Januar samtalede man om den paatænkte Forøgelse af Statsraadet, og Kronprinsen forsøgte gennem Bülow at paavirke Schack-Rathlou med Hensyn til den under Arbejde værende, ret ligegyldige Luksuslov. Maaske har det været Tanken, som et Led i sine Planer, allerede paa dette Tidspunkt at søge at vinde Schack-Rathlou. En Henvendelse af denne Art kunde jo kun give Indtryk af Interesse og Tillid. Herom anes der dog intet. Kun saa meget ved man, at hverken Bülow eller Schack-Rathlou endnu anede det mindste om, hvad der i Virkeligheden var i Gære.

Bülaws stadige Besøg hos Schack-Rathlou havde imidlertid vakt de sammensvornes Nysgerrighed. Udfritningen gik sin Gang, og

gennem Bülow's Tjenestefolk havde Schlanbusch faaet Besked om Besøget i December, og Livlægen Bodendick havde derefter lokket ud af Bülow, hvad der var bleven talt om. Bl. a. skulde Schack-Rathlou have ivret stærkt imod den sidste Saltplakat³. Trods alle de Modforestillinger, som man havde gjort, havde Arveprinsen staaet stejlt paa den og undskyldt sig med, at Kongen ønskede den.

Schlanbusch gav Kronprinsen Underretning om Bülow's Besøg hos Schack-Rathlou og fik ham til ikke at indlade sig videre med denne under Audiensen, før Bernstorff's Raad var indhentet.

I Statsraadet den 23. December forefaldt et lille Optrin af Interesse. Ludvig Reventlow skildrer⁴ det ganske levende. Ernst Schimmelmänn havde en lignende Forestilling som for otte Dage siden paa Grund af et Forskud, som i Følge en Kabinetsordre var tilstaaet Kammerherre E. A. Bertouch. Schimmelmänn foreholdt Arveprinsen, at det var ganske imod Forestillingen, men Prinsen svarede blot, at det var Kongens Vilje. Schack-Rathlou spurgte, hvor man skulde faa Pengene fra, men det vidste Prins Frederik ikke. Moltke foreslog at oversende Sagen til den ekstraordinære Kommission, og Schack-Rathlou troede, at man rettest burde udsætte Spørgsmaalet. Prinsen erklærede atter, at det var Kongens Vilje, hvorefter alt blev stille. Efter en Stunds Forløb spurgte Schimmelmänn, hvad man skulde gøre, og paany svarede Prinsen, at det var Kongens Vilje, at det skulde bevilges — ja, men hvorledes og paa hvilken Maade? Skulde det være 500 eller 1000 Rdl.? Alle tav⁵.

Da Schimmelmänn havde endt sit Referat, gik han ud i Forstuen og ventede her, til Schack-Rathlou og Moltke kom ud. Han spurgte dem, om de var af Prinsens Mening. Nej, de var begge imod og udtalte sig oven i Købet i en kraftig Tone. Han spurgte, om han endnu i Eftermiddag skulde forelægge for Kongen, at ingen af dem kunde gaa med til det. Straks gik han op til Prinsen, fandt en Tjener, som imidlertid ikke vovede at anmelde ham, da sligt aldrig var sket tidligere. Schimmelmänn sagde: Vel, saa er jeg den første. Meld De mig kun, jeg tager Følgerne. Jeg maa tale med Prinsen. Denne syntes ganske forskrækket, da Schimmelmänn fortalte ham, at han havde spurgt de andre to Herrer efter Statsraadet om deres Mening, og de havde begge erklæret sig imod at tilstaa Forskuddet. Han vidste da ikke, hvorledes han skulde forelægge det for Kongen, da de tre og altsaa Flertallet var derimod, eller om han skulde udsætte det. Prinsen valgte det sidste.

Videre fortæller Reventlow, at Schack-Rathlou og Moltke ved denne Lejlighed talte til Arveprinsen i en paafaldende Tone og ganske havde glemt den Respekt, de var ham skyldige. Da Schimmelmänn var traadt ind i Statsraadssalen, havde han hørt Schack-Rathlou sige, at nu udlaaante man endnu 300,000 Rdl., skønt vi nede i det holstenske selv maatte laane en Million.

Der var Gæring i Luften. Overalt ulmede Misfornøjelsen mod Kabinetsstyrelsen, mod Hoffets overhaandtagende Ødselhed med Statens Midler og mod Guldbergs egensindige Politik. Paa den ene Side stod de sammensvorne og paa den anden Partiet Moltke, Stemann og Schack-Rathlou, om hvem Schimmelmänn mente, at de var ved at slutte sig sammen til et afgørende Skridt. Ludvig Reventlow raader derfor afgjort til ikke at udsætte deres Plan, men spørger dog raadvild, hvorledes de skal klare sig overfor Arveprinsen og de tre nævnte Statsmænd? Naar Sagerne ligger i deres Hænder, hvilken Vending kan de da ikke tage? Bernstorff maatte nu hjælpe med Raad og Daad.

I December mente Reventlow, at det var rigtigst at sikre sig Johan Bülow for at forebygge et Angreb fra hans Side. Schlanbusch fandt dog endnu ikke Tiden inde til at sætte ham ind i Planen, dels fordi han ikke kunde tie stille, og dels fordi Kronprinsen ikke havde Tillid til ham. Om de andre vidste man, at Stemann ofte optraadte i Opposition til Guldberg⁶, men logrede ellers lige saa ofte for Hoffet. Rosencrone var Guldbergs Tilhænger; men beskyttede ogsaa Schack-Rathlou. Denne, vidste man, var en redelig Mand, men alligevel havde man ikke Tillid til ham og anede ikke⁷, hvem han egentlig knyttede sig til. Ernst Schimmelmänn skriver⁸ om ham, at han forekom ganske ligegyldig overfor alt, som ikke nøje angik ham selv. Forbindelsen mellem ham og Numsen var kun naturlig, og det var tydeligt, at ogsaa Stemann sluttede sig til ham. Moltke taler derimod mere end nogensinde om hans Uansvarlighedssystem. Det var umuligt at gennemskue ham. Hoffet syntes at holde Haanden over ham, men hvor oprigtig dets Venlighed er, kunde man ikke blive klar over.

Man har dog næppe været i Tvivl om, at Joachim Godske Moltke var Schack-Rathlous Mand. Allerede for mange Aar siden havde

denne tillidsfuldt sluttet sig til ham som sin Faders gode Ven og som den Mand, med hvem han stemte godt sammen i det politiske og ikke mindst i Landbospørgsmaalet. At Venskabet ikke var opløst, trods smaa kritiske Bemærkninger fra Moltkes Side, maa der være tilstrækkelig Bevis for deri, at han netop i disse Aar bad Schack-Rathlou om at vælge en Hustru for sig. Schack gjorde det, og den 6. November 1783 blev han gift efter sin Vens indstændige Raad med den holstenske Frøken Georgine Buchwaldt, skønt han tidligere bestemt havde modsat sig at søge sin Kone i Holsten. »Jeg skylder de oplysende og venskabelige Samtaler med Deres Excellence min Lykke«, skrev han⁹ til Schack-Rathlou kort før sit Bryllup. »Argumenterne har besejret mine Fordomme«.

De følgende Rygter knytter da ogsaa de to og Stemmann sammen i Parti med det Formaal at styrte Guldberg og opkaste sig som Dommere i Statsraadet. Schimmelmänn¹⁰ mener derfor ikke, at det er værd at tage Schack-Rathlou med i Sømmensværgelsen og i det eventuelle nye Statsraad. Han har tilmed tusinde Fordomme, ynder at lade, som han baade har Mod og Evner, hvad han i Virkeligheden slet ikke har. I al Fald ødelægger hans LigeGYldighed og hans Forsagthed ganske det gode Indtryk af ham. Han er heller ikke A. P. Bernstorffs oprigtige Ven og trykkes af dennes Overlegenhed. Schimmelmänn havde efter Bernstorffs Afrejse set, hvor synligt han lavede op, skønt han gerne vilde synes nedbøjet. »Han vil intet udrette, men blot kritisere alt, hvad man beslutter sig til. Der maa sikkert kunne findes en anden DYGtighed her i Landet, som kan erstatte ham«.

Ogsaa Ludvig Reventlow har den største Mistillid til ham¹¹. I den sidste Tid, skriver han, var han begyndt med at arrangere Assembler lige som i sin Tid Moltke og Desmercières. Under disse var han paafaldende høflig mod Gæsterne, som om han vilde vinde dem alle, og havde lange Konferencer med Moltke¹² og Roepstorff¹³ i Garden. Reventlow mener ikke, at disse Assembler er arrangerede uden Hensigt, og agtede at gaa hyppigt til dem for at kunne gøre sine Bemærkninger.

Schlanbusch siger rent ud, at Reventlow og Schimmelmänn ikke kunde lide Rosenkrantz og Schack-Rathlou¹⁴. Han taler selv venligt om sidstnævnte, men har dog heller ikke Tillid til hans Assembler, hvor man talte om Hofrevolutionen den 14. Januar 1772 som noget forfærdeligt, der ikke maatte gentage sig.

Ludvig Reventlow fortæller i sit ovennævnte Brev, at Schack-Rathlou havde været hos Stampe og talt længe med ham om den nuværende Tilstand. Bl. a. havde han klaget over, at han ikke havde formaaet at gennemtvinge sin Vilje overfor Hoffet siden den ældre Schimmelmans Død og A. P. Bernstorffs Afrejse. Ernst Schimmelman havde spurgt Stampe, om han troede, at Schack-Rathlou virkelig ønskede A. P. Bernstorff tilbage, hvortil han havde svaret nej, tværtimod. Stampe havde yderligere lovet at meddele Schimmelman, hvad Schack-Rathlou og hans Parti, altsaa Moltke og Stemann, agtede at foretage sig, saa snart han kunde faa noget at vide. Schlanbusch havde lokket ud af Bodendick, at Bülow havde sagt, at han ikke mere vilde have noget med Schack-Rathlou at gøre, fordi han stillede sig imod A. P. Bernstorffs Tilbagekaldelse.

Man var klar over, at Forholdet mellem ham og Hoffet var daarligt, og at han godt kunde tænke sig at bryde med Enkedronningen og Guldberg. Derudover anede man intet om hans Sindelag og hængte ved løse Formodninger om, at han stod uvenligt overfor Bernstorff. Ludvig Reventlow og Schlanbusch gjorde sig al mulig Anstrengelse for at udforske ham, men forgæves. Schack-Rathlou var ikke den Mand, som let oplod sig.

De sammensvorne var saaledes alt andet end Schack-Rathlou gunstige. Hele deres Færd paa dette Tidspunkt giver imidlertid kun Indtryk af Planløshed, letfærdig Omløben med Sladder og Rygter, utiltalende Udspionering og lavsindet Udfrirting af Tjenestefolkene, og dette endda af Mænd, som skulde henregnes blandt de større. Bernstorff var for langt borte til selv at kunne tage Ledelsen i sin Haand, og tilsidst blev det trods alt alligevel Schack-Rathlou, som maatte træde til og bringe Fasthed og Plan ind i Foretagendet.

Da Kronprinsen kort efter Christian VII's Fødselsdag den 27. Januar havde meddelt Bülow sin Plan, blev denne straks ængstelig og følte sig øjensynlig utryk ved at staa ved Kronprinsens Side i denne vigtige Sag alene sammen med de sammensvorne, hvoraf de allerfleste hørte til det tyske Parti. Han maatte have Støtte hos en erfaren og anset Mand, som han fuldt ud havde Tillid til, og Valget faldt hurtig paa Schack-Rathlou. Tilmed var denne en

skolet Statsmand og Medlem af Statsraadet, hvad ingen af de sammensvorne var, og han indsaa, at ikke mindst vilde dette sidste aa Betydning, naar Planen skulde realiseres¹⁵. Uden Betænkning bad han Kronprinsen om Lov til at indhente Schack-Rathlous Betænkning. »De agter og ærer ham«, sagde Bülow, »hans Indsigter og Kundskab kan lige saa lidt tages i Tvivl, som hans Hensigters Redelighed og Ustraffelighed«¹⁶. Overfor Bernstorff gjorde han lidt senere Rede for¹⁷, at han havde ønsket Schack-Rathlou med, fordi han var en Mand, der dels gentagne Gange havde bevist denne sin Agtelse, og dels havde Konseillets Tillid. Ydermere var han en national, dansk Mand og Kronprinsen hengiven.

Den 1. Februar gik Bülow til Schack-Rathlou og meddelte ham, at Kronprinsen ønskede Konfirmationen fastsat til Paasken 1783, eller i al Fald vilde han indtræde i Konseillet paa dette Tidspunkt. Han havde allerede arrangeret sig med adskillige Mænd og agtede, om fornødent, at sætte sin Vilje igennem med Magt. Videre redegjorde Bülow for den Plan, der var lagt, og bad om hans Mening¹⁸.

Elliot skriver, at man gik meget forsigtigt til Værks for ikke at stille denne mistroiske og ængstlige Mand overfor Sagens fulde Sammenhæng alt for pludseligt. Schack siger selv, at han blev meget forundret, og Charlotte Dorothea Biehl fortæller, at den værdige Mands Forundring og Forskrækkelse blev overmaade stor.

Sagen var jo ogsaa uhyre pikant for ham og kunde nok give Anledning til alvorlig Eftertanke.

Efter alt, hvad der var hændet, har han næppe følt sig forpligtet overfor Guldberg, i Særdeleshed ikke efter Affæren i Overbankdirektionen. Derimod var han endnu Enkedronningens og Arveprinsens fortrolige Raadgiver, og selv om han var yderst utilfreds, var det dog sin Sag bag deres Ryg at deltage i Forhandlinger, der drejede sig om intet mindre end at sætte dem ud af Spillet. Alligevel var han jo ikke disses personlige Minister, men Kongens. Hans Pligt var at varetage Landets, ikke Hofpartiets Interesser, og hans Mistillid til den siddende Regering var ikke mindre end de sammensvornes. Ligesom Samlingen om den unge Kronprins Frederik var en forstaaelig Reaktion overfor Kabinettets Vilkaarlighed og uforstandige Egenraadighed, saaledes blev Springet over i den anden Lejr ogsaa for ham en naturlig Løsning.

Det var Kronprinsens Ret at tage Sæde i Statsraadet efter sin Konfirmation og til herefter at faa den førende Stilling i sin syge Faders Sted. Den politiske Side heraf var meget nøje prøvet af

en saa lærd Jurist som Stampe. Ydermere stod, som nævnt, allerede de betydeligste af Datidens store Navne omkring Kronprinsen, haade som en Sikkerhed for Foretagendets Styrke og som en vis Garanti for Planens statsmoraliske Bonitet. Det gjaldt jo for dem, som for ham, om at faa Statsstyrelsen ført ind paa et rigtigt Spor.

Tilbage var den hemmelighedsfulde Maade, hvorpaa Planen skulde gennemføres. Intet vidner bedre om Schack-Rathlous Samvittighedsskrupler overfor Enkedronningen og Arveprinsen end hans senere Forslag til Kronprinsen om, hvorledes denne skulde forholde sig overfor sin Grandmama og Onkel. Slige Skrupler var de sammensvorne derimod fri for. De var godt tilfredse med hans Tilslutning og blev straks venligere i deres Omtale af ham. Ludvig Reventlow skrev¹⁹ tilfreds til Bernstorff, at Schack syntes ganske enig med dem i Nødvendigheden af at slutte sammen om Kronprinsen og i at bestyrke ham i Tanker og Planer.

Elliot skriver²⁰, at Schack-Rathlou kun forsvarede Hoffet, saa længe han saa sin Fordel derved af Hensyn til sin egen Sikkerhed og sin Families Bekvemmelighed. Havde Enkedronningen og Guldberg paa den anden Side ikke været blændede af deres store Magt, havde de heller aldrig stødt den Mand fra sig, som var den eneste af Stand og Dygtighed i deres Parti. Efter Bernstorffs Fald, hvori Schack-Rathlou havde sin Andel, saa han imidlertid, at han selv kunde blive det næste Offer. Af Frygt herfor og af Had mod Guldberg traadte han nu over i Kronprinsens Parti.

Dette er afgjort urigtigt. Elliots Syn paa Schack-Rathlou er alt for tydeligt præget af Ernst Schimmelmans, som, efter hans egne Udtalelser, var den eneste danske Statsmand, som han stod i intim Forbindelse med. At det mindre gode Forhold mellem Schack-Rathlou og Guldberg har spillet ind i førstnævntes Beslutning, er vel rigtigt. Det vilde være urimeligt, om det ikke havde gjort det. I det store og hele var Schack-Rathlous Motiver dog afgjort de mest ideelle, og det er lige saa uretfærdigt at beskyldte ham for at have ladet sig tilskynde af personlige Interesser som at tilkende ham Andel i Bernstorffs Afsked. Som hans Optræden i Kronprinsens Sag rent overfladisk kom til at tage sig ud, maatte han imidlertid risikere at blive udsat for Modstandernes mest ubarmhertige

Kritik. Det er saaledes forstaaeligt, at den temperamentsfulde Enkedronning i Skuffelsernes og Hidsighedens første Øjeblikke lod sig rive med til at udslynge saa kraftige Udtryk som Svig og Falskhed om ham.

Som Sagen forelaa, da Schack-Rathlou traadte til, var imidlertid fair play overfor hende en Umulighed. Med Rette havde de sammensvorne indset, at skulde Kronprinsens Overtagelse af Regeringen virkelig betyde en ny Kurs, maatte al politisk Forbindelse mellem ham og hende afbrydes. Enhver Slags Formynderskab skulde forhindres. Forhandling var derfor udelukket, og Schack-Rathlou havde intet andet Valg end at gaa med i Planen og fremdeles at holde den hemmelig. At gaa til Enkedronningen og meddele, hvad han havde faaet at vide, vilde have beredt Kronprinsen og hans Tilhængere katastrofale Vanskeligheder. At lade som ingenting og udeltagende at have afventet, hvad de sammensvorne videre agtede at foretage sig, havde simpelt hen været uforsvarligt og vilde med Rette kunne have kaldet de haardeste Bebrejdelser ned over hans Hoved. Endelig havde han, da han havde sagt ja, kun at gøre Skridtet fuldt ud og tage sin Del i Arbejdet og Ansvar. Som det gik, og som det kunde forudsættes at maatte gaa, blev det hans store Mission i denne Sag, for Kronprinsens Skyld, at forhindre enhver Handling, som kunde have revolutionær Karakter.

Han repræsenterede det rolige, sindige og erfarne Element i de sammensvornes Rækker, og det er vanskeligt at sige, hvorledes Regeringskrisen var forløbet uden ham. Bülow skrev ogsaa til Bernstorff²¹, at man ikke havde kunnet væbne sig bedre mod alle dem, der maatte ønske at gaa heftigere til Værks, end ved at bede Kronprinsen om at maatte aabenbare Sagen for Schack-Rathlou, hvis Venskab han havde dyrket de sidste Maaneder. Denne havde ogsaa straks erklæret, at Prinsen absolut maatte vente til efter Konfirmationen med at skride til Handling og sikre sig Magten og Autoriteten. Ved at handle for tidligt vilde han kun risikere at miste Folkets Tillid og Kærlighed.

Fra det Øjeblik, Schack-Rathlou havde givet Planen sin Tilslutning, tog han ogsaa den absolute Føring. Elliot skriver²² endog, at han var det vigtigste Instrument til Udførelsen af Kronprinsens Plan, og at den overhovedet ikke kunde være gennemført uden ham²³. Schack-Rathlou fortæller selv, at han ikke vaklede et Øjeblik i sin Beslutning om, hvad han skulde gøre, da Blüow havde sat ham ind i Sagen.

Kongen havde netop udstedt en Resolution om Kronprinsens Konfirmation i Paasken 1784 og om hans derpaa følgende Indtræden i Statsraadet. Han bad derfor Kronprinsen indtrængende om ikke at forcere sine Ønsker igennem. Da Bülow den næste Dag paany kom til ham og bad ham fra Kronprinsen om at sætte sine Tanker paa Papiret, gjorde Schack-Rathlou det omgaaende. Han skrev²⁴ et Brev, der lyser af Varme og Kærlighed til Tronarvingen og gentager alt, hvad han havde sagt til Bülow den foregaaende Dag. Et Aar vilde forløbe hurtigt, og med de Evner, Prinsen havde, kunde han i den Tid gøre sig fortrolig med Statstjenesten og studere alt med sin kommende Gerning for Øje.

Nogle Dage efter meddelte Bülow, at Prinsen havde besluttet at følge hans Raad. Den 17^e Februar sendte Schack-Rathlou Kronprinsen endnu et Brev²⁵, hvori han dog kun udtrykker sin Hengivenhed for ham og sin Glæde over, at hans Raad har vundet Bifald.

Samtidig med alt dette havde Schack-Rathlou faaet Navnene at vide paa de indviede i Planen. De to Grever Reventlow og Grev Ernst Schimmelmänn kom til ham og meddelte ham deres Plan, som de straks erklærede sig villige til at opgive, da han ikke kunde billige den.

Afgjort nægtede han selv at lægge nogen Plan, men han lovede at læse en saadan igennem og sige sin Mening om den. Nogen Tid efter udarbejdede han efter Kronprinsens Ønske en Memoire, som han stiledede og sendte til Bülow. Han bad samtidig denne om at anbefale Prinsen at læse Abbed Duguets: Institution d'un prince.

I denne 15 Foliøsider store, franskskrevne Memoire²⁶ fremsætter han programmatisk sine konservative Anskuelser om Souverainens Regeringspligter, bygget op paa mange Aars Erfaringer. Som han skriver, er det hovedsagelig en Rekapitulation af, hvad han og Bülow i Vinterens Løb har drøftet, og Meningen var naturligvis, at denne skulde bringe det videre til Kronprinsen.

I det første Punkt hævder Schack, at en Regent maa vælge sit Konseil med den yderste Omhu, men han bør ogsaa høre dets Raad og tillade det at udtale sine Tanker uden Hensyn. Derimod er det forkasteligt at følge Eksemplet med en diktatorisk Favorit,

Premierminister eller Kabinetssekretær. Fyrsten skal regere og aldrig opgive den souveræne Autoritet, som Gud har betroet ham.

Særlig Opmærksomhed bør han vise Statsregnskabet, fordi intet gør et Land svagere, end naar Folket, som nu, stønner under for store Skatter. Midlet til at komme paa Fode igen er en vel gennemtænkt Finansplan og gennemført Sparsommelighed, ikke blot indenfor Statens, men ogsaa indenfor Kongens eget Budget. Hær og Flaade har han ingen Forstand paa. Kun vil han pege paa det nødvendige i, at Værnets Størrelse og Dyrhed maa staa i et passende Forhold til Landets Indtægter og Befolkningstal.

Stærkt lægger han paa Sinde, at lade Loven om Indfødsretten ske Fyldest og advarer mod dem, som »danne store Planer og Projekter for at forandre Lovene eller de store Institutioner eller de væsentlige Dele af Landets indre Økonomi«. Tillige foreholder Schack ham Adelens Privilegier og anbefaler ham ikke at anvende borgerlige i de Stillinger, som var forbeholdt den, særlig Stillinger, hvortil der krævedes repræsentative Evner, f. Eks. ved Hoffet. Fra Fødselen var Adelsmændene bestemt til at være Overklasse, og deres Opdragelse blev derfor en anden end den, der blev de borgerlige til Del. Jo mere Kongen forstod at belønne dem for deres Forfædres Fortjenester, jo mere vilde han ogsaa have Grund til at haabe, at de vilde gaa i disses Fodspor. Blev dette rigtigt erkendt, vilde ogsaa de borgerlige sætte sig som Maal at gøre sig fortjente til at blive de første, berømmelige Grundlæggere af nye adelige Familier. Ydermere maatte Adelen, saaledes som Montesquieu ogsaa skrev i sin »Esprit des lois«, være monarkisk sindet og fremfor nogen anden være parat til at forsvare Tronen.

Et andet Problem er Spørgsmaalet om Belønning for Fortjeneste og Straf for Udyd, hvad der er enhver Regerings drivende Kraft. Fyrsten har Sværdet ikke blot mod udenlandske Fjender, men ogsaa for at forsvare Uskyld og Dyd mod det onde. Dog maa man vogte sig for at gaa til Yderlighederne, thi ligesaa vel som Jernhaardhed kan være uretfærdig, kan den overdrevne Godhed degenerere til Svaghed. »En moderne Forfatter, Voltaire, skriver et Sted:²⁷ En svag Regering gør endog Dyden unyttig, og Lasten, sikker paa ikke at blive straffet, bedrøver ved en Sikkerhed, der er stødende for dydige, men svage Sjæle, som har Trang til at styrke deres egen Agtelse ved Medvirkning og Støtte fra dem, som regere dem.«

Han ender sin »Memoire secret« med at erklære, at hvis Men-

neskene var retfærdige og gode, hvis aldrig nogen forsøgte at gøre Indgreb i andres Rettigheder eller angribe deres Ejendomsret, hvis enhver gjorde sin Pligt og ikke tænkte paa at forstyrre andre i Udøvelsen af deres Funktioner, vilde Naturens Lov være tilstrækkelig til at haandhæve Verdensordenen, og den naturlige Lighed mellem Menneskene vilde kunne bestaa. Men den menneskelige Natur er bleven mangelfuld, og man maa give den Bidsel paa for at holde Lidenskaberne i Tømme og forekomme de ulykkelige Følger af en fuldkommen Lighed, hvad kun de stærkeste vil tjene paa. Det er derfor nødvendigt at have Lovgivere til at diktere Love, Dommere til at dømme og en Magt med den nødvendige Myndighed til at bringe Dommene til Udførelse.

I den følgende Tid hvilede Forhandlingerne om Kronprinsen Plan. Kun af til kom Bülow til ham for at raadslaa om forskellige Spørgsmaal. Hans Forhold til det nye Parti gjorde ham en Del fastere overfor Guldberg. Bernstorff skriver²⁸ i Januar 1783, at Schack, Moltke og Stemann har forenet sig for at modsætte sig Hoffet. Det synes, at Guldberg kun regner med Rosencrone.

I Foraaret 1783 er Schack-Rathlou tillidsfuld. I Marts skrev²⁹ han saaledes til Kronprinsen: »Lykkelige de Mænd, som i sin Tid skal tjene en saadan Herre. Gud selv befæste D. K. H. fremdeles i en saa ypperlig og Dem saa værdig Tænkemaade — — — —. Min snart tilstundende Alderdom og mit svagelige Helbred betager mig det Haab selv længe at være Vidne til alt det gode, vi lover os af D. K. H, men mine Ønsker og mine Bønner for Dem skal derfor ikke være mindre ivrige og anholdende; den glade Forvisning om at mit saa kære Fædreland engang igen skal oprejses af den beklagelige Tilstand, det nu i mange Aar og i saa mange Henseender har befundet sig udi, og at en saa lykkelig Forandring skal være Frugten af D. K. H.'s Bestræbelser, vil gøre mine sidste Dage ligesaa fuldkomne glædelige, som om jeg selv i mange Aar kunde dele mine Medborgeres Lykke«. I April skrev³⁰ han til Bülow, at Tidspunktet nærmer sig med store Skridt, hvor Kronprinsen skal indtræde i Regeringen — — — — »Men Mons., disse Vanskeligheder (Finantserne og den politiske Situation), hvor store de end er, bør ikke slaa os ned end mindre gøre os ængstlige.

Det er i de store Vanskeligheder, at han maa vise den største Klogskab, Mod og Fasthed.

Hen paa Efteraaret bliver han imidlertid nervøs, og hans Dobbelstilling med Pligter baade mod det gamle og det nye Hof gør ham usikker. Hans Vankelmod og hans Ængstelse for alt det, som gærede, gav ham utallige Bekymringer, som hans konservative Natur skælvede for. Ludvig Reventlow skriver,³¹ at han saa gul og nedbrudt ud og er syg og misfornøjet. Han indrømmer selv,³² at han var hypokonder, og at Tabet af Datteren havde givet ham Lede ved sin Tjeneste. Han vilde dog nu holde sit Ord til Kronprinsen og yde sin Hjælp til Regeringsforandringen, men derefter agtede han snarest at søge tilbage til Privatlivet. Ængstelig spurgte han Bülow i November s. A., om Kronprinsen endnu var af de samme Tanker, hvad denne bekræftede paa sin Samvittighed. Til sin Kone skal han have sagt,³³ efter hvad Bülow fortæller, at han takkede Gud, fordi han var saa gammel, at han kunde vente at blive befriet for at se Landets Undergang.

I Foraaret 1783 gjorde Guldberg et Forsøg paa at vinde ham. Forhandlinger skulde føres med de nordamerikanske Fristater om en Handels- og Venskabskontrakt. Foreløbigt skulde Sagen behandles hemmeligt og udenom Statsraadet, og kun Schack-Rathlou skulde indvies i den. Den Slags var sket tidligere, hvor ogsaa Schack-Rathlou var gaaet med til det. Nu sagde han bestemt nej til at afgøre en Sag af saa vigtig Art uden at faa den drøftet i Statsraadet³⁴, inden den forelagdes Kongen til Underskrift. I en anden Sag havde Rosencrone skrevet et Brev til Schumacher, hvori Guldberg fandt nogle af Udtrykkene for stærke. Rosencrone sendte det til Schack-Rathlou og bad ham om at sige sin Mening, men denne undslog sig for at blande sig i Guldbergs Sager. Han bad Rosencrone undskylde, at han ikke forklarede sig nærmere³⁵.

Kort efter kom den store Bedragerisag i det asiatiske Kompagni og dettes stormende Generalforsamling den 20. Juni, hvor Højesteretsadvokat Uldall halvvejs blev tvungen til at fremkomme med en Udtalelse om, at de tre Statsministre støttede Aktionen mod Direktionen og altsaa mod det kgl. Tilbud om at holde Interessenterne skadesløse³⁶. En af Direktørerne, Etatsraad Ryberg, ilede til Fre-

densborg og fik Guldberg hidset op i den Grad, at kun Colbiørnsen forhindrede, at Uldall blev arresteret, skønt han faktisk intet havde gjort, som han kunde tiltales for. Derimod var der ingen til at forhindre, at han i sin Hidsighed paany lagde sig ud med sine tre ældre og værdige Kolleger. Uden nærmere at undersøge Sagen lod han Kongen underskrive tre enslydende Breve³⁷ til disse, hvori der dels udtaltes en skarp Misbilligelse af deres mulige Delagtighed i Oppositionen paa ovennævnte Generalforsamling og dels gaves Ordre til at afæske Uldall en Erklæring om, at han ikke havde været bemyndiget til at nævne Ministrenes Navne eller fremkomme med disses private Meninger. Guldberg sendte samtidig et Brev³⁸ til Schack-Rathlou, som under hele Affæren opholdt sig paa Rathlousdal, hvori han kun daarligt formaaede at skjule sit Sindsoprør. Blandt andet skriver han, at han haabede, man vilde finde, at den Pen, som havde skrevet Kongens Brev, havde skaanet Ministrenes Finfølelse i en Sag, hvor Uldall havde undladt det.

Baade denne og Schacks gode Ven, Overkammerjunkeren C. F. Numsen, meddelte ham om den Uro, som Sagen havde vakt ved Hoffet. Uldall skrev³⁹, at Guldberg og andre nærede Mistanke om, at den hele Affære var planlagt for at fortrædige ham. Nogen Tid efter skrev⁴⁰ han, at adskillige Chikanører pustede til Ilden, og at der gik Rygter om, at de tre Ministre skulde gaa af, og at han selv skulde sættes i Kastellet. Numsen sendte ham pr. ridende Express⁴¹ en længere Redegørelse om Situationen og Meddelelse om, hvad Stampe og Thott havde bestemt sig til. Han fortalte, at Hoffet beskyldte Schack-Rathlou for i denne Sag at have plejet egne Interesser frem for Kongens. Guldberg havde sagt til ham, at han vilde faa sin Afsked, hvis han ikke kunde bevise, at han var uden Skyld i Uldalls Opræden. En »certain homme« havde dog ved sin »ami, le vôtre et le mien« bedt ham meddele ham, at han kunde handle, som han fandt det rigtigt, men han maatte ikke forlange sin Afsked. Fik han den alligevel, var det en anden Sag.

Schack-Rathlou forstod Meningen. En »certain homme« kunde ikke være andre end Kronprinsen, og for hans Skyld maatte altsaa ethvert Hensyn til hans egen Værdighed vige. Han maatte bøje af og søge at bevare sin Stilling i Statsraadet.

Naturligvis virkede Guldbergs Uhesindighed som et Slag i Ansigtet paa alle Ministrene. Som altid under lignende Affærer var Schack-Rathlou dog ganske rolig. Yderst venlig skrev⁴² han til Uldall, at han ikke erindrede, at han havde autoriseret ham til at

nævne hans Navn og tilkendegive hans Mening under Debatten, og han bad ham besvare Kongens Spørgsmaal desangaaende. Til Guldberg skrev⁴³ han samtidig, at han aldrig havde tænkt paa at bemyndige Uldall til paa denne Maade at optræde paa sine Vegne og lovede det forlangte Svar snarest muligt. Han underskrev Brevet koldt og korrekt og ikke med de sædvanlige venlige Udtryk. Schack-Rathlou var vred.

Til Uldall skrev⁴⁴ han, at han aldeles ikke tvivlede paa, at han vilde have let ved at fralægge sig de Beskyldninger, man rettede mod ham. Han maatte blot ikke tabe Modet, selv om Affæren i Øjeblikket kunde trykke ham. »Sandhed bliver dog altid Sandhed og lyser tilsidst frem, hvor meget den end bliver fordunklet af Folk, som derudi finder deres Lyst eller deres Fordel«. Hvad det falske Rygte angik, at han skulde have taget Del i en anlagt Plan mod Guldberg, saa foruroligede dette Rygte ham ikke. »Publicum ved meget vel, og Guldberg tvivler formodentlig selv ikke derpaa, at naar jeg har grundet Aarsag til at være misfornøjet med nogen, saa har jeg Mod nok til at sige det rent ud. Var jeg altsaa i den Casus med Geheimeraad Guldberg, som jeg ikke er, da der aldeles ingen personlig Misforstaaelse er os imellem, saa gik jeg aabenbar til Værks imod ham, og sandelig skulde intet afskrække mig derfra, men at gøre ham eller nogen anden hemmelig Fortræd, det kunde aldrig falde mig ind; dertil ærer jeg mig selv for meget«.

Hvad han her siger om sit Forhold til Guldberg, er næppe ganske i Overensstemmelse med det faktiske, i al Fald ikke paa dette Tidspunkt, men naturligvis kunde han ikke udtale sig anderledes til en underordnet og udenforstaaende. Noget senere skriver⁴⁵ han til Uldall, at han var ham forbunden for hans gode Svar paa det Brev, han efter den kgl. Befaling havde sendt ham. Han havde ogsaa selv skrevet⁴⁶ til Kongen i den dybe Ærbødighed, som det altid havde været ham en Glæde at vise overfor sin Herre, og med den Sandfærdighed, som altid havde været Rettesnor for ham. »Hvad der nu videre kan følge, oppebier jeg med stille Rolighed, som en god Samvittighed giver, og som en aldrende og svagelig Mand, som jeg nu begynder at blive, langt snarere kan sætte sit Sind udi end nogen anden. Imidlertid har denne Forvirring i det asiatiske Compagnis Sager, som paa den ene Side har truet min eller rettere taget min Kones hele Velfærd, og paa den anden udsat mig for personlige Fortrædeligheder, krænket mig mere end noget af alt det, der i 36 Aar, thi saa længe har jeg tient, er hændet mig«.

Til Guldberg skrev han i de første Dage af Juli, at hans Helbred var udmærket, selv om det daarlige Vejr i de sidste Uger ikke havde været godt for ham. Iøvrigt var det rigtigt, at han syntes, han blev svagere og svagere, hvad der ofte fyldte ham med alvorlige Bekymringer.

Samtidig med Uldalls Svar og Brevet til Kongen sendte han Guldberg en Redegørelse⁴⁷ for sit Syn paa Sagen. Han var ganske uden Skyld i de faldne Ytringer paa Generalforsamlingen, og det var med velberaad Hu, at han havde undslaaet sig for at paraphraser Kongens Skrivelse til det asiatiske Kompagnis Aktionærer. Han kunde ikke indse andet, end at det som Minister var rigtigt af ham ikke at lægge Navn til et Tilbud, som kun var til Gavn for ham selv som Interessent og til Udgift for den kongelige Kasse. Det maatte ikke have Udseende af, at Ministrene havde raadet til noget, hvorved de tilsyneladende plejede deres egne personlige Interesser mere end Statens. Det stod Guldberg frit for at lade denne Redegørelse gaa videre til Arveprinsen, hvis han mente, at det vilde være opportunt.

Efter Modtagelsen af Schack-Rahtlous Svar blev det Guldbergs ikke behagelige Opgave at iværksætte et Tilbagetog. Hans paa engang uoverlagte og overlegne Fremfærd paa det foreliggende løse Grundlag var intet mindre end en grov Taktløshed, og nu, det havde vist sig, at Ministrene var sagesløse, var en uforbeholden Undskyldning den eneste Løsning. Han erkendte ogsaa, at han var gaaet for vidt, men skyder sig som altid ind under Hoffet. Han skrev⁴⁸ den 15. Juli til Schack-Rathlou, at efter hans Erklæring var alt roligt igen. Han skyldte ham at sige, at hverken Kongen eller Arveprinsen nogensinde havde tvivlet om, at Uldall havde været uberettiget til at anføre hans Meninger under Debatten. Det var kun saaledes, at Arveprinsen havde fundet det nødvendigt at forestille alt for Kongen og at udvirke bemeldte Brev til Ministrene, for at disse kunde faa Lejlighed til at retfærdiggøre sig og fralægge sig Andel i, hvad der blev dem tillagt. Dette vilde Kongen opnaa, og det blev naaet. Begge Parter kunde nu tilfredsstilles, og Kongens Højhed var hævdet. Baade Enkedronningen og Arveprinsen havde befalet ham at hilse paa det naadigste og sige, at de tog Del i hans Sundhedstilstand. »Herren hører, hvad [hvor] jeg tilbeder Deres Excellence«.

Guldbergs Brev har vel sagtens været tænkt som en Undskyldning, og saaledes har Schack-Rathlou formodentlig ogsaa forstaaet det. Hans naive Forsøg paa overfor en Kollega, som kun alt for godt var indviet i Regeringsmaskineriets Hemmeligheder, at lægge Ansvar for sin Optræden over paa de kongelige Personer, har vel nok kaldt et lille Smil frem i Schack-Rathlous alvorlige Ansigt.

Tilsyneladende opretholdt denne udadtil fremdeles det kollegiale Forhold som hidtil, men indadtil var deres Venskab forbi for en Tid. Til Rosencrone og Stemann skal han have sagt,⁴⁹ at denne Affære ganske havde gjort det af med hans Venskab og Tillid til Guldberg. Enhver Forbindelse mellem dem var herefter umulig. Dog havde han bedt dem om ikke at bringe denne Udtalelse videre til Guldberg. Hans gode Ven, den bundhæderlige Geheimeraad Joachim Godske Moltke, skrev⁵⁰ til ham, at Sagen var ikke værd at tage sig nær. Han skulde dog aldrig glemme, hvorledes Folk, som baade han og Schack havde overøst med Venlighed, havde tænkt og handlet i denne Affære. Enkelthederne i deres Opførsel var saa utiltalende, at han helst vilde vente med at tale om dem, til de atter mødtes.

Schack-Rathlou svarede⁵¹ Guldberg den 21. Juli, at han maatte være sikker paa ikke at blive mistænkt af Kongen, hvis han skulde nyde sin Hvile. Han havde ikke ventet at blive Genstand for Mistanke, og alene Tanken om Muligheden herfor havde overvældet ham. Hans 36 Aars Tjeneste under to Regenter, Bevidstheden om altid at have gjort sin Pligt og hans bestandig brændende Ønske om at behage Kongen, mente han, var Garanti mod en saadan Frygt; »men det behager undertiden Forsynet at ydmyge os ved at vise, at al Klogskab og al menneskelig Dyd kun er Ufuldkommenhed, og at vi blænder os selv ved at lægge for stor Tillid i det«. Han ender med at sige, at hans Helbred er bedre end nogensinde.

Inden Schack-Rathlou havde endt sin Sommerferie, tilspidsedes paany det svenske Forhold, og Catharina II fremkom med sit Forslag om det nordiske Familieforbund. Arveprinsen blev nervøs og ønskede Schack-Rathlous Udtalelse om, hvad der burde gøres.⁵² Denne tog dog Sagen uhyre roligt og lovede at komme tilbage om en Uges Tid. Han mente, at det blot gjaldt om at vinde Tid og af-

vente, hvorledes det russisk-tyrkiske Spørgsmaal udviklede sig. Man burde derfor foreløbig svare Rusland venligt og ikke afgørende.

Iøvrigt spillede han i Vinteren 1783—84 en ret intetsigende Rolle indenfor Regeringen. Selv i diplomatiske Spørgsmaal, hvor hans Ord dog hidtil havde haft Vægt, lod Guldberg og Rosencrone ham føle sin Undværlighed. I Statsraadet er hans Virksomhed indskrænket til ganske faa Betænkninger, væsentlig angaaende Dueloven og Forordningen mod Overdaadighed. Han havde altid været Modstander af Import af Luksusvarer og er ganske enig med Guldberg i et absolut Forbud mod Brug af enhver Art af den Slags. Loven var dog nærmest bestemt til at hæmme den overhaandtagende Ødselhed, og han haaber,⁵³ at det kun er en Forglemmelse, at Sølvtheskeer ikke er medtaget blandt det Sølvtoj, som man havde Lov til at bruge. Tillige lægger han et godt Ord ind for Bøndernes Bægre og smaa Tumlinger samt Bønderkonernes og Bønderpigernes massive Sølvpynt.

Hen paa Efteraaret var han tilbage i Hovedstaden. Bruddet med Guldberg lettede hans Samvittighed over ethvert Hensyn til Hofpartiet, og paany havde han en Del Konferencer med Kronprinsen og hans Venner. Om Kabinettets Afskaffelse var alle enige og ligesaa om, at ingen af det siddende Konseil skulde ind i det nye med Undtagelse af Schack-Rathlou selv. Om det øvrige og om hele Iværksættelsen af Planen kunde der imidlertid diskuteres. General Huth og Schack-Rathlou ønskede helst hele Afgørelsen udskudt, til Bernstorff kom til København, men dette vilde Prinsen ikke. Han vilde udføre sit Forsæt »mod den Kabale, som havde bemægtiget sig Statens Ror«.

Møderne afholdtes dels i København og dels paa Løvenborg.⁵⁴ Naturligvis passede man omhyggeligt paa, at Hoflet ikke fik Nys om Anslaget. Skete det, mente den brave Huth, at de alle, ogsaa Kronprinsen, risikerede at blive arresterede. Schack-Rathlou troede dog ikke, at man vilde vove at lægge Haand paa Prinsen.⁵⁵

Alt forløb imidlertid, som det skulde. Gustav IIIs Rustninger og truende Holdning overfor Danmark lagde Beslag paa Opmærksomheden hele Vinteren.⁵⁶ Først i sidste Øjeblik fik Guldberg en

svag Anelse om, at der var noget i Gære,⁵⁷ uden han dog kunde gøre sig nogen Forestilling om, hvad der i Virkeligheden skulde ske. Endnu den 10' April skrev han Konzept⁵⁸ til en Meddelelse fra Kongen til Kronprinsen om, at Brevene vedrørende hans Forlovelse med Prinsesse Frederikke af Preussen skulde afgaa den 17' s. M., saaledes at Deklarationen kunde finde Sted i Maj. Brevene naaede dog ikke at blive afsendt. Dagen før det afgørende Statsraad, fortæller⁵⁹ Elliot, stod Schack-Rathlou i Samtale med Minister Stemann, da en Tjener overbragte ham en Del Papirer, som Schack senere fortalte netop var de Dokumenter om Kabinetets Ophævelse, som Kongen skulde underskrive den følgende Dag. Stemann blev interesseret og udtrykte sin Overtalelse, men Schack-Rathlou fjernede sig straks for ikke at blive nødt til at give Forklaringer.

Schack-Rathlou havde udarbejdet Koncepterne til den Memoire,⁶⁰ som Kronprinsen skulde forelægge sin Fader til Underskrift, samt til Ordren til det danske Kancelli. Tillige sendte han Kronprinsen et Forslag om, hvad denne skulde foretage sig indtil det første Statsraad. Indtil da, skriver han, skulde Prinsen lade fuldstændig ligegyldig med alt, hvad angik Regeringssagerne, for ikke at vække Mistanke. Han skulde bestemt afholde sig fra at give sin Tilslutning til nogen Kabinetsordre og i det hele taget bestemt nægte at tage Del i Kabinetets Forretninger. Paa den Dag efter Konfirmationen, hvor han skulde optages i Statsraadet, skulde han umiddelbart efter det forudgaaende Deliberationsmøde forelægge Sagen haade for Arveprinsen og Enkedronningen og vise dem den Forestilling, som han vilde forelægge Kongen med Hensyn til Kabinetets Ophævelse.

Schack-Rathlous Forslag vidner om en Godtroenhed, som for saa vidt falder i god Traad med hele den Karakteristik, man er naaet til af ham, som den ideelt stræbende, hæderlige, men til Tider naivt tænkende Mand. Schack-Rathlou kendte Enkedronningen og vidste, at hun stræbte efter at bevare Magten, men alligevel tænkte han sig Muligheden af, at hun ved Kronprinsens Overtalelse kunde bevæges til at give den fra sig! Denne Naivitet stemmer aldeles ikke med det Indtryk, som den Bernstorff-Stolbergske Kreds har efterladt os om ham som den snu og listige, ofte ukollegiale

Person, og maa i høj Grad formilde en mulig Anklage mod ham for ved denne Lejlighed at have været illoyal mod den Regering, hvis Tillidsmand han var. Fint og taktfuldt ønsker han Regeringsforandringen gennemført overfor hende, som trods alt havde reddet Landet fra Struensees Styre, og som derfor fortjente alles Tak. Et Brud maatte undgaaes, og mange Gange foreholder han Kronprinsen den Kærlighed og de Hensyn, som han skylder sin Grandmama og sin Onkel. Han bad Kronprinsen gøre alt for at opnaa Arveprinsens Samtykke og at optræde med Sagtmodighed, omend han naturligvis skulde staa fast ved sin Beslutning. Ligeledes maatte han tale om Sagen med Guldberg, men her skulde han udtrykke sig med den allerstørste Fasthed, uden dog at betjene sig af Ord eller Udtryk, som kunde synes haarde, eller som kunde bedrøve. Om nødvendigt maatte han dog ikke vige tilbage for at optræde med Myndighed overfor ham og tale til ham i en bydende Tone for at vække hans alvorlige Eftertanke. Skulde Kongen mod Forventning vægre sig ved at approbere Forestillingen, raadede han Kronprinsen til at temporisere, d. v. s. til at lade Tiden selv slaa Kabinettet ihjel. Han kunde naa dette ved stædigt at nægte at befatte sig med det og lade alt forelægge skriftligt for sig.

Som naturligt var, gik Ludwig Reventlow bestemt⁴¹ imod Schack-Rathlous svage Forslag. Han anerkender den første Del af det, som omhandler Kronprinsens Forhold inden Statsraadsdagen, men raader Prinsen til at optræde bestemt og sikkert og til hverken at konferere med sin Grandmama, sin Onkel eller Guldberg inden Statsraadet. Dette Raad fulgte Kronprinsen. Schack-Rathlou gav Reventlow Ret og indsendte et forandret Forslag, hvori han vel slutter sig til Reventlows Tanker, men alligevel formaner Kronprinsen til at optræde med Lemfældighed og Kærlighed baade overfor Kongen og Arveprinsen.

Han foreslaar, at Kronprinsen i al Fald efter Statsraadet begiver sig til Enkedronningen og Arveprinsen og meddeler dem i Enrum, hvad han havde sat igennem. Heller ikke dette følte Prinsen sig dog tilskyndet til.

I Overensstemmelse med A. P. Bernstorff havde Schack-Rathlou foreslaaet Prinsen at tage hele det gamle Ministerium fra før Struenseetiden. Det var jo kun naturligt, at han ønskede sine gamle Venner med og ikke en hel ny Stab bestaaende af Mænd, som han vidste var ham uvenlige, og som han kun daarligt kunde arbejde sammen med. Ditlev Reventlow døde imidlertid i Efteraaret 1783,

og Kronprinsen yndede ikke A. G. Moltke, der tilmed var for gammel og svag. Endnu i Efteraaret 1783 anbefaler Schack-Rathlou baade Moltke, Rosenkrantz og A. P. Bernstorff, fordi de var erfarne, nidkære og kundskabsrige Mænd, og fordi de kostede Staten anseligt i Pensioner uden at være til Nytte herfor.

Under den største Nervøsitet nærmede den 14. April sig. Kronprinsen selv var yderst rolig og stolede trygt paa sine erfarne Raadgivere. Navnlig, skriver C. P. Rothe,⁶² var Schack-Rathlou den, han havde mest Tillid til, og nu og da besøgte han baade denne og Thott.⁶³ Dagen forløb imidlertid roligt og uden Forviklinger. Schack-Rathlou var til Stede i Statsraadet som den eneste af de sammensvorne. Kronprinsen oplæste den af Schack-Rathlou konciperede Forestilling med enkelte Modificationer i Udtryk og Vendinger. Kongen underskrev glat baade denne og Ordren desangaaende, som Schack-Rathlou straks modtog for til de Tilstedeværendes Forbavselse at lade gaa videre til det danske Kancelli. Først nu opdagede de andre Ministre hans Medviderskab i Planen. I sine Optegnelser siger⁶⁴ Stemann, at Schack-Rathlou som en Mester havde ledet og ordnet alt, hvad der hørte til denne mærkelige Dag.

Længe sad Nervøsiteten dog den nye Regering i Blodet, og man ængstedes for Modrevolutioner. En saa farlig Mand som Guldberg maatte ikke blive i København, men skulde absolut til Jylland, og da Arveprins Frederik i 1785 foretog sin Rejse til Berlin, frygtede Schack-Rathlou for, at denne ganske ubetydelige Mand vilde søge Hjælp hos Kongen af Preussen. I et bevæget Brev⁶⁵ bad han Bülow gøre Kronprinsen opmærksom paa Farbroderens Foretagende, for at han kunde tage sig i Agt for de Planer, man maaske lagde mod ham. Selv Schimmelmänn anmodede Elliot, om han i Tilfælde af Kontrarevolution maatte søge Beskyttelse i England.

Ligesom det var Schack-Rathlou, der brød den skarpe Brod af Kronprinsens Aktion, saaledes var det sikkert ogsaa ham, der

mildnede dens Følger. Alle Guldbergs Tilhængere blev behandlede paa det venligste. Ludvig Reventlow var Aaret i Forvejen ikke klar over,⁶⁶ hvad man skulde gøre ved Guldberg og mente, at han ligesom Eickstedt og Moltke burde sendes »et Sted hen«. Schack-Rathlou udvirkede dog det gode Aarhus Stiftamt for ham, og Guldberg takkede ham i et rørende Brev.⁶⁷ Schack-Rathlous Svar⁶⁸ herpaa var ret køligt, men længe varede det ikke, før Guldbergs sagtmodige Optræden brød al Is mellem dem og genoprettede det gamle Venkab. Guldberg skrev⁶⁹ i August 1787 til Bülow, at han havde været paa Besøg paa Rathlousdal. Schack-Rathlou havde taget kærligt imod ham og var med ham paa gammel Fod. Til Schack skrev han samtidig, at det havde været ham en Glæde atter at være sammen med den Mand, med hvem han i 12 Aar havde delt de allervigtigste Tildragelser og aldrig havde været saa uens med i nogen Hovedsag, at han ikke havde vidst, hvad han gjorde. Ogsaa Eickstedt skriver⁷⁰ i Juli 1784 til Schack-Rathlou, at han altid havde bevist ham Bevaagenhed og Venkab.

Anderledes blev i Begyndelsen Forholdet til Hoffet. Enkedronningen ansaa Schack-Rathlou for Hovedmanden til Forandringen og skrev,⁷¹ at han var det falskeste Menneske, man kunde tænke sig. »Han er paa eengang frygtsom og voldsom, han er inkonsekvent og tænker kun paa sig selv. Saadan er den Mand, der fortrinsvis var Genstand for min og min Søns Tillid, og som har lønnet os med det nedrigste og sorteste Forræderi for at faa os af Vejen og stille sig selv i Spidsen for Styrelsen. Han fortjener for Øjeblikket kun vor Foragt, og vi have den Tilfredsstillelse, at vor Opfattelse af ham ogsaa deles af den store Almenhed, der afskyr denne Kamæleon i menneskelig Skikkelse.«

Efter nogen Tid faldt hun dog til Ro, men endnu i 1794 pinte det hende ved Prinsesse Sophie Frederikkes Død at iagttage,⁷² at hendes elskede Prins Frederik og hans Børn maatte cedere for Kronprinsen og Kronprinsessen. Da Schack-Rathlou i 1787 var i Audiens hos hende paa Fredensborg, modtog hun ham dog yderst venligt, og skønt Samtalen varede i 1½ Time, kom der ikke en eneste ubehagelig Ytring over hendes Læber. Tværtimod, fortæller han,⁷³ var hun yderst naadig og sagde kun behagelige Ord.

Ogsaa Arveprinsen stemtes ret hurtigt mildere og skrev senere hyppigt til Schack-Rathlou om det ene eller det andet. Da han i Sommeren 1785 foretog sin Rejse til Berlin uden Kongens Tilla-delse,⁷⁴ var det Schack-Rathlou, der mildnede Kronprinsens Vrede

og affattede Konzeptet til Kongens venlige Reprimande⁷⁵ til ham. I December s. A. skrev⁷⁶ Arveprinsen til ham for at bede ham forelægge Kongen og anbefale en Sag, og Venligheden er her ganske den samme som tidligere.

KAPITEL XVI

DEN NYE REGERING

Schack-Rathlou var tilfreds med Regeringsskiftet og paatænkte endog at rejse en Mindestøtte derom i sin Have paa Rathlousdal. Som Indskrift paa denne Støtte foreslog Luxdorf »Proderit et portis« (Det vil ogsaa gavne Efterkommerne)¹.

Med fornyet Interesse og Virkelyst kastede han sig ind i den nye Regering. Ogsaa Catharina II udtalte² gennem sin Gesandt, Carl v. Sacken, sin Tilfredshed med, hvad der var sket. Hun anerkendte, at de afgaaede Ministre og deres Venner ikke var bleven forfulgt.

Indtil Bernstorff kom tilbage, overtog Schack-Rathlou det udenlandske Departement. Siden Sagen mod Dronning Caroline Mathilde havde Schack staaet ængstlig overfor England, men den engelske Gesandt i København, Hugh Elliot, greb nu Lejligheden til at faa det gode Forhold genoprettet. Efter en Samtale med A. P. Bernstorff i Meklenborg begyndte han at vise Schack-Rathlou megen Opmærksomhed og udtalte til Schimmelmann, at han gjorde gode Fremskridt. Ret tidlig opdagede Elliot, at Enkedronningen paany var ude med Intriger, idet hun ved at spille paa Schacks frygt-somme Sind søgte at vinde ham for sig. Om det var hendes Tanke paa den Maade paany at faa Del i Magten, eller hun blot har villet virke for den preussiske Ægteskabsplan, vides ikke. Elliot skriver imidlertid, at han gjorde, hvad han kunde for at modarbejde hende og bestyrke Schack i, at han nu for sin egen Skyld maatte holde fast ved den nye Regering.

I Dagene efter 1784 stod Schack-Rathlou atter paa Magtens Tinde. Hans Indflydelse var som i gamle Dage, og hans Ven, Johan Bülow,

skrev begejstret, at han i Statsraadet var den eneste, som kunde stilles i Ligning med Bernstorff³.

Ude i Befolkningen ansaaes Regeringsforandringen som en Sejr for det tyske Parti. og selv Guldberg udtalte, at han havde været et Offer for fremmede Principper og tyske Professorers Stuegriller⁴. Uldall skrev⁵ om Efteraaret, at man i Provinsen og særlig i Holsten frygtede det danske Parti, fordi dette vilde holde de høje Kornpriser oppe, og fordi det vilde holde fast ved Indfødsretten, som Holstenerne ansaa for en Fare for Riget. Den unge danske Adel havde nemlig ingen synderlig Lyst til at dygtiggøre sig til den udenrigske og indenrigske Styrelse, men interesserede sig kun for Civilretterne, Amtmandskaberne og Hæren. Uldall haabede, at Schack-Rathlou vilde søge at ændre dette Forhold.

Tilsyneladende syntes ogsaa det tyske Parti at have faaet Overtaget, selv om det kun havde to Medlemmer i Statsraadet, nemlig Bernstorff og General Huth. Disse støttedes imidlertid af saa kraftige Mænd som Ernst Schimmelmänn, Grev C. D. Reventlow og Prins Carl af Hessen, at Magtcentret kunde befrygtes at ligge udenfor Indfødsrettens Aand. Den preussiske Gesandt skrev da ogsaa i 1785 begejstret til sin Konge, at det danske Parti var sønderknust, og at Schack-Rathlou skulde være Statholder i Slesvig.

Saavidt var det selvfølgelig ikke gaaet, men Frygten for at komme til at ligge under bevirkede, at det danske Parti samlede sig endnu stærkere om Schack-Rathlou som dets betydeligste Repræsentant, hvad der naturligt forøgede hans Betydning indenfor Regeringen.

Forbindelsen mellem ham og Bülow var af ret ny Dato. Da Forhandlingerne i 1782 om Kronprinsens Affærer var begyndt, havde Schack-Rathlou straks sluttet sig til ham, og i den derefter følgende Tid udviklede der sig det varmeste Venskab mellem dem. Han var en ganske dygtig Mand med gode aandelige Interesser. I mangt og meget stemte de godt overens, baade i national Henseende og i et konservativt Syn paa Landbosagen, samt i et reserveret Forhold til det Bernstorff-Reventlowske Parti, hvorfor Stolbergerne lige saa lidt anerkendte ham som Schack-Rathlou. Den forfængelige og bestandig uligevægtige Grevinde Charlotte Schimmelmänn skrev saaledes i Juli 1784 til Louise Stolberg⁶: »Bülow — — — c'est un petit sujet selon moi, borné et peu capable d'occuper le prince comme je le souhaite«. Videre skrev hun, at han var tomhovedet og ubetydelig, og at Schack-Rathlou beskyttede ham til

Gengæld for, at han havde sat ham ind i Hemmeligheden (Kronprinsens Planer i 1782).

Ved Regeringsskiftet var Kabinetssekretærstillingen ganske vist bortfaldet, men i Realiteten kom Bülow til at fungere som saadan, hvad der gav ham en stor Indflydelse. Som Schack-Rathlou i sin Tid knyttede sig stærkt til Sekretæren Guldberg, saaledes overvældede han nu Bülow med sin varmeste Protektion og søgte forud gennem ham at paavirke Kronprinsen til Gunst for sine Synspunkter i alle de Sager, som skulde forelægges i Statsraadet.

Det gode Forhold mellem disse to Mænd varede dog ikke længe. Grunden hertil var de snart begyndende Intriger og Kronprinsens Ægteskabshistorie.

Enkedronningen havde ingenlunde opgivet sit Ønske om at faa Kronprins Frederik gift med den preussiske Prinsesse Frederikke. Schack-Rathlou havde tidligere stemt for denne Plan. Nu var Forholdet imidlertid blevet et andet, efter at Schack-Rathlou havde faaet Vished for, at Kronprinsen selv ikke ønskede dette Parti. Rygtet sagde, at hun var en uægte Datter af den preussiske Dronning og en Violinist Müller, og Kronprinsen fortalte, at hun ikke saa godt ud og var arret i Ansigtet.

Den preussiske Gesandt, Grev Rhode, skrev i 1784 til Kongen af Preussen, at han forudsaa, at Schack-Rathlou lettere vilde kunne drages med ind i deres Interesser end nogen anden af de nye Ministre. Bernstorffs store Engelskvenlighed, siger han, var ubetvingelig, og alle Kræfter maatte sættes ind paa at vinde Schack-Rathlou. Han haabede, at det kunde lykkes ham at saa Jalousi og Tvedragt mellem dem, thi ingen troede paa, at disse to Store i Længden kunde være enige. En Konference med Schack-Rathlou havde givet ham en Anelse derom.

Grev Rhode saa dog forkert. Da han i Juni henvendte sig til Schack-Rathlou og foreslog den preussiske Prinsesse, svarede denne forsigtigt, at han ikke havde Bemyndigelse til at indlede Forhandling herom, og at Spørgsmaalet rettelig hørte ind under Bernstorff. Heller ikke ved en følgende Henvendelse havde Grev Rhode Held med sig til at overtale Schack-Rathlou.

I Begyndelsen af 1785 søgte den russiske Gesandt Markoff Audiens for at fremkomme med et Forslag fra Kejserinde Catharina II

om et Ægteskab mellem Kronprinsen og en Prinsesse af Anhalt-Bernburg. Han affærdiges imidlertid med et høfligt Svar, som Schack-Rathlou havde affattet, og et Brev til Kejserinden, som Bernstorff havde konciperet. Næppe havde imidlertid Hugh Elliot faaet Nys herom, før han meddelte, at ogsaa han havde et Par Prinsesser at skulle gifte bort. Efter Aftale med Schack-Rathlou talte Bülow med Kronprinsen herom og udvirkede det foreløbige Svar⁸, at saafremt Prinsen fik i Sinde at gifte sig, vilde han i Særdeleshed have sin Opmærksomhed henvendt paa det engelske Kongehus.

Sagen blev, som bekendt, ikke til noget, men beskæftigede Statsmændene i flere Aar. Baade Schack-Rathlou og Bülow var stærkt for Partiet og arbejdede ivrigt for det. En engelsk Prinsesse havde jo altid en god Medgift, og en ny Indgiftning i den engelske Kongefamilie vilde paa en passende Maade strø Sand over den kedelige Sag med Kronprinsens Moder, Dronning Caroline Mathilde.

Da Bülow imidlertid efter en Tids Forløb fik Vished for, at et saadant Parti kun havde meget ringe Udsigt til at kunne bringes i Stand, gik han over til den tredie Mulighed, nemlig et Ægteskab med Prinsesse Marie af Hessen, Prins Carls Datter. Dette var Schack-Rathlou imod, fordi Prins Carl var Kongens Undersaat, og Prinsesse Marie var ubemidlet. Ydermere havde hun mange Søstre, som ikke havde store Udsigter til at blive gifte, og de vilde da falde det danske Kongehus til Byrde. Som Svigerfader til den danske Regent vilde Prins Carl faa alt for stor Indflydelse, og Prinsessen passede iøvrigt aldeles ikke til Kronprinsen. Hun var en af disse kolde Skønaander, som deklamerede Klopstocks »Messias« udenad!

Bülow's Svingning i Ægteskabsspørgsmaalet bevirkede lidt efter lidt, at han gled bort fra Schack-Rathlou og over til Prins Carls Parti, der stod stærkt, baade fordi Kronprinsen satte Pris paa Prinsen, og fordi den Bernstorff-Reventlowske Kreds var hans Folk. Som Modvægt sluttede Schack-Rathlou sig til Hertugen af Augustenborg og arbejdede med Iver for dennes Ægteskab med Prinsesse Louise Augusta. Blandt andet udvirkede han hendes Konfirmation i Aug. 1785⁹. Desværre for Schack-Rathlou satte Kronprinsen ikke videre Pris paa Hertugen.

Hele denne Uenighed om Kronprinsens Ægteskab i Forbindelse med Enkedronningens og Grev Rhodes Intriger var tilstrækkeligt til at sætte Sindene op mod ham.

I Januar 1785 løb der Rygter om, at Forholdet mellem Schack-Rathlou og Bernstorff var kølnet. Kronprinsen blev vred og sagde bestemt, at han ikke vilde vide af Kabaler og Intriger. Fik han Ophavsmanden til den Slags at vide, vilde han paa Stedet blive afskediget. Schack-Rathlou havde endog faaet et anonymt Brev om dette sit Uvenskab med Bernstorff, og Chr. D. Reventlow mente, at Forfatteren hertil var afdøde Statsminister, Admiral Rømelings Svigersøn, Amtmand Fr. Buchwaldt.

Efter hvad Bülow selv meddeler¹⁰, traadte han kraftigt i Skranken for sin Beskytter og Ven, talte baade med Kronprinsen, Schimmelmann og Reventlow og hævdede, at Schack-Rathlou altid talte godt om Bernstorff. Engang havde denne sagt, at han vilde have givet 10,000 Rdl af sine egne Penge, saafremt Bernstorff ikke paa anden Maade havde været til at formaa at komme til København. Bernstorff var utaknemmelig, naar han ikke skønnede paa Schack-Rathlous Venskab. Videre skrev Bülow: »Jeg skal ære ham, om han end ophørte med at være min Ven, paa Grund af den Iver hvormed han har tjent Staten og den Hengivenhed, han har vist den. Dette er ogsaa det eneste, som holder ham her endnu, da han har en skrøbelig Hustru, er selv skrøbelig og til Aars. Naar han gaar af, vil han ikke falde Staten til Byrde«.

Da Bernstorff efter den 14. April var kaldet tilbage, havde Schack-Rathlou modtaget ham paa den venligste Maade og loyalt stillet sig ved hans Side¹¹. Ogsaa Bernstorff skrev til ham¹², at det var ham en Glæde at gense ham og forene sine Anstrengelser med hans for at bevare den Ro, som fulgte efter det sidste Uvej. »Deres Excellence har sikkert ikke nogen mere trofast og mere hengiven Ven end jeg«.

Fra hans Side har der efter Regeringsskiftet saaledes næppe været Tale om Jalousi eller Uvilje mod Schack-Rathlou — tværtimod. Rygter i saa Henseende har formodentlig kun været Udspil af Grev Rhodes Intrigantparti¹³. Ingen kunde hjertligere udtrykke sit Venskab for ham og sin Glæde over at arbejde sammen med ham, end Bernstorff gjorde det i Juni 1787¹⁴. Jo mere han kom ind i Forretningerne, siger han, jo mere følte han sig beroliget ved at vide disse i Schack-Rathlous Hænder. »Gud være lovet, at Deres Principper og Deres Synspunkter saa fuldstændig falder sammen med mine«. Heller ingen var mere fortvivlet det følgende Aar over Schacks Afgang end netop han.

Fra C. D. Reventlows Side synes der at have været gjort Forsøg

paa at skille Schack-Rathlou og Bülow¹⁵, og navnlig, mener Schack-Rathlou, gik Bestræbelserne ud paa at slaa sidstnævnte ud. Han skriver¹⁶ til ham i Juni, at man modarbejder nogle af Kronprinsens mest trofaste Venner og i Særdeleshed ham. Han advarer derfor mod det saakaldte nye Parti og raader ham til at have Opmærksomheden godt med sig.

Samtidig saa Schack-Rathlou, at Forholdet mellem Bülow og Kronprinsen var ved at kølnes, maaske til Dels fordi Prinsen havde vist ham sit Mishag ved Meddelelsen om, at han agtede at gifte sig med den grimme og ubetydelige, men stenrige Else Marie Hoppe, et Parti, som Schack-Rathlou iøvrigt havde protegeret. Ydermere viser Bülows Dagbog tydeligt, at han ogsaa paa anden Maade selv har været ude om det daarlige Forhold. Saaledes fremhæver han idelig mindre heldige Træk hos Prinsen, uden at nævne de gode. Han er gnaven og utilfreds, og Schack-Rathlou bebrejder¹⁷ ham det. Man ser ham ikke saa meget sammen med Prinsen som tidligere. Han er aldrig mere med paa Ride- eller Spadsereturene, og han assisterer ikke ved de smaa Baller, som blev holdt ved Hoffet. Øjensynlig var han træt af Hoflivet, men det var hans Pligt at ofre sine egne smaa Behageligheder for Prinsens, og ingen vil bedre end han kunne være Prinsen en Støtte og hjælpe ham med gode Raad.

En anden af Schack-Rathlous Venner, Fætteren Geheimeraad Chr. Fr. Numsen, var ved Regeringsskiftet bleven Kronprinsens Overhofmarskal. Marquis d'Yves siger¹⁸ om ham, at han var en sand Hofmand, listig, forslagen og fortrolig med den Kunst at kunne smigre. Denne Vurdering er dog sikkert ret tendentiøs, thi en Mand som Ernst Schimmelmänn, der saa vist ikke elskede Numsen, skriver¹⁹ om ham, at han hverken havde sporet Intrigantthed eller Falskhed hos ham. Charlotte Schimmelmänn kalder ham²⁰ en virkelig Gentleman. Schack-Rathlou havde stor Indflydelse paa ham og brugte ham til at stille de mange smaa Storme ved Hoffet²¹. Indtil 1783 havde han været en svoren Tilhænger af Guldberg, men paa dette Tidspunkt lykkedes det Søsteren, Geheimeraadinde Løvenskjold, at faa ham omstemt, og han sluttede sig derefter varmt til Kronprinsens Parti. Nogen synderlig Rolle kom han dog ikke til at spille. Han var ret ubetydelig og dertil yderst forgældet. Grev V. F. Schmettau fortæller²², at han i sin Tid havde laant et saa betydeligt Beløb som 15000 Rdl. af Statskassen. Da Forfaldsterminen nærmede sig, uden at

han saa Udvej til at skaffe Pengene, fik han Schack-Rathlou til at bede Kronprinsen om Hjælp. Denne svarede bestemt, at da Numsen var hans intime Ven, maatte han selv hjælpe ham. Han var jo velhavende og havde ingen Børn. Som Minister var det upassende at komme med et Forslag, som kun var skadeligt for Staten. I sin Vaande gik Numsen derefter til Bernstorff, som rundhaandet gav ham Pengene af sin egen Kasse.

I 1784 ønskede Kronprinsen at betro Schack-Rathlou det danske Kancelli, som trængte til en omfattende Omordning. Som tidligere nævnt, havde det altid været dennes kæreste Ønske at blive dettes Chef, baade fordi det var det første Kollegie i Landet, og fordi hans Evner og Interesse særlig knyttede ham hertil.

Paa dette Tidspunkt sorterede Kancelliet imidlertid under den gamle, værdige, men svagelige Geheimeraad Stampe, som Schack-Rathlou satte stor Pris paa, og som han derfor ikke vilde bedrøve ved at fortrænge ham derfra. Han skrev²⁸ til Bülow og bad ham forhindre det. Han lovede i Stedet for, at han skulde sørge for, at dets Expeditioner fremskyndedes, og at dets Forestillinger blev omhyggeligere udarbejdede. Som medvirkende Grund til at afslaa Tilbuddet anføre Schack-Rathlou, at han vidste, at Ludvig Reventlow ogsaa skulde ansættes deri. Denne Mand var baade dygtig. intelligent og fremskridtsvenlig, men han tilhørte den tyske Kreds, der stod i stærk Modsætning til Schack. Et Samarbejde mellem disse maatte derfor blive vanskeligt.

Kronprinsen lod da ogsaa Sagen stille i Bero. Tilstanden i Kancelliet vedblev imidlertid at være yderst utilfredsstillende. A. P. Bernstorff beklagede²⁴ sig ofte over det og skriver for Eks. i Aug. 1787: »Det danske Kancelli beskæftiger mig stadigt paa en ubehagelig Maade, særlig fordi der ofte er Sager, der skal undersøges, og man ikke ved, til hvem man skal henvende sig for at faa nøjagtige og tilstrækkelige Oplysninger. Dette Departement lider under en Usikkerhed, som maa ophøre. Jeg vilde meget ønske, at der snart kom en, som kunde bringe det paa Fode igen.«

Atter henvendte Kronprinsen sig til Schack-Rathlou²⁵, som imidlertid svarede, at han ikke kunde gaa ind i Kancelliet »blot og

alene for at overvære de der foretagne Sagers Behandling og Beslutning, saaledes som det er anført i det mig naadigst meddelte Koncept til den kgl. Befaling. Jeg maa altsaa underdanigst og instændigst bede, at denne Sag maa opsættes, indtil jeg ved min Hjemkomst til København personligt kan have den Lykke at opvarte D. K. H., thi saa kan jeg forestille Dem Aarsagerne, hvorfor jeg ikke som simpel Medlem af Kollegio kan gaa ind i samme og tillige, om D. K. H. befaler det, gøre et underdanigt Forslag om den eneste Maade, paa hvilken det bliver mig muligt at imodtage den mig tiltænkte Naade, som jeg i anden Fald underdanigst maa frabede mig.

Ved Regeringsskiftet var det bleven bestemt, at Statsraadsanordningen af 13. Februar 1772 skulde opretholdes. I Følge denne var det umuligt, at en Minister sattes i Spidsen for et Kollegie. Utvivlsomt er det hertil, at Schack-Rathlou sigter i sit ovennævnte Brev, og formodentlig er det da efter hans Forslag, at Spørgsmaalet blev omgaaet ved Oprettelsen af et Præsidentskab for Kancelliet den 28. September. Tillige forlangte han, at L. Reventlow ikke fik Ansættelse under ham. Ogsaa dette lykkedes det ham at faa gennemført. Den 1. September meddelte²⁶ Kronprinsen ham derefter, at Sagen var i Orden. Geheimeraad Stampe havde selv ønsket, at Schack-Rathlou skulde overtage Præsidiet, hvad denne derefter indvilgede i.

Han beholdt det hidtidige Personale i Kancelliet, men arbejdede ivrigt paa at udrydde alle Mislighederne. Saaledes fremskyndede han Sagernes Behandling, forbød Personalet at modtage Sportler, at overtage Kommissioner eller at give Rekommandationer²⁷ o.s.v. Guldberg lykønskede²⁸ ham til at have afskaffet disse Uordener, men desværre beholdt han Stillingen for kort til helt at kunne faa rensset ud.

Efter den gamle O. Thotts Død overtog Schack-Rathlou den 23. September 1785 Patronatet for Universitetet og for Collegio medico samt Stillingen som Skoleherre for Herlufsholm. Allerede i 1774 vilde Bernstorff have overdraget ham Patronatet, men han havde, som nævnt, unddraget sig det. Justitsraad Jacob Gude skriver²⁹ om ham, at han uden Tvivl havde gode Evner til at være Minister og tillige flere Kundskaber end de fleste i Datiden. Videnskaben havde dog aldrig været hans Fag, og Universitetet var ham fremmed. Det var tvivlsomt, om han interesserede sig for det.

Dette er vistnok rigtigt. Han var en intelligent og meget kundskabsrig Mand, som selv Louise Stolberg i 1780 maa give den Kompliment³⁰, at han er »le seul homme, à qui l'on peut parler et qui parle, le seul qui parle françois.« Egentlige lærde Sysler beskæftigede ham derimod ikke, og, saavidt man kan skønne, plejede han ikke videre Omgang med Kunstens eller Videnskabens store Navne. Han siger selv³¹ i 1774, at han aldrig havde kunnet dyrke de Videnskaber, som han havde lært i sin Ungdom, og som en lærd Mand maatte kende til. Hans Statstjeneste havde krævet al hans Tid, og han havde maattet sætte sig ind i alt det, som angik den, baade Politik, Jura og Kameralvidenskab. I Almindelighed ansaaes han dog for at være en Beskytter af videnskabelige Studier, og i 1776 havde Videnskabernes Selskab optaget ham som Æresmedlem. Tillige havde han en utvivlsom Interesse for den pædagogiske Side af Undervisningen. At den alvorlige, religiøse Mand i Uvilje over Historikeren, Kammerherre Suhms Privatliv lod sig forlede til at forhindre hans Udnævnelse til hvid Ridder³², er ikke Bevis paa manglende Respekt for Videnskaben i al Almindelighed. Schack-Rathlou formaaede blot ikke at gøre sig fri af sin Forargelse og naa frem til den rette Vurdering af Suhms Lærdom og dennes Betydning for Samtiden, et ingenlunde sjeldent menneskeligt Træk. Nogle Aar efter — i 1787 — foretrækker han dog »den for sine Fortjenester af Fædrelandets Historie saa bekendte Kammerherre Suhm« til Embedet som kgl. Historiograf fremfor Riegels. Luxdorph skriver ganske vist spydigt³³, at det kun var, fordi man ikke ønskede sidstnævnte og derfor bragte ham bedst til Tavshed ved at kunne sige, at »Suhm er det«.

Som Patron for Universitetet satte Schack sig som Maal at hæve dets sunkne Anseelse og at faa bragt Orden til Veje. Medens dets Sager hidtil havde været forhandlede i Kancelliet, opnaaede han nu direkte Referat til Kongen³⁴, og interesseret gav han sig i Lag med Udarbejdelsen af den nye Fundats, hvorom der allerede var taget Bestemmelse inden hans Tiltrædelse.

Naturligvis vilde det have været uoverkommeligt for ham personligt at udføre dette betydelige Reorganisationsarbejde samtidig med sine Regeringsforretninger, og han fik derfor 1786 Approbation

paa at besætte Prokanslerembedet, som ikke havde været besat siden 1764. I sin Indstilling³⁵ skriver han, at Rektor havde nok at gøre med de mange løbende Forretninger. Prokansleren skulde derfor føre det direkte Tilsyn med Aanden og Arbejdet ved Universitetet uden dog paa nogen Maade at krænke de andre Professorers Arbejdsfrihed. Til Posten udnævntes den theologiske Professor Hector Janson, som nok var en dygtig Mand, men som stod i en vis Modsætning til sine Kolleger, fordi han ikke havde lagt Skjul paa, at adskillige af dem tog sig deres Pligter som Universitetslærere for let³⁶.

Adskillige, og heriblandt Hertugen af Augustenborg, var imod, at hele Revisionen af Universitetsstudiernes Ordning blev lagt i Hænderne paa disse Mænd, men det lykkedes dog Schack-Rathlou at faa nedsat en Kommission den 9. September 1785.

Professor Janson udarbejdede et Udkast³⁷ til en ny Plan, som Schack-Rathlou accepterede. Hertugen af Augustenborg, som fik den til Gennemsyn, var imidlertid utilfreds³⁸, hvad der havde til Følge, at det hjertelige Forhold mellem ham og Schack rev ud for bestandig.

Den 17. Marts 1788 sendte Hertugen Udkastet tilbage, og den følgende Maaned forelagde Schack-Rathlou det i Statsraadet, forsynet med en Mængde Modbemærkninger til Hertugens Indvendinger. I Hovedsagen lykkedes det ham ogsaa at faa Jansons Udkast vedtaget, og s. A. den 7. Maj stadfæstedes den nye Universitetsfundats.

Tillige forelagde han en ny Instruktion³⁹ for Prokansleren og havde deri indført en Paragraf, der gjorde Universitetet til Tilsynshavende med Litteraturen. Uden Tvivl ønskede han helst en absolut Censur eller i al Fald langt videregaaende Forholdsregler end dem, som var forordnede i 1773⁴⁰, hvor der gaves Politimesteren Ret til uden Appel at idømme Dagspressen og Ugebladene Mulkt. Tolerant havde Schack-Rathlou aldrig været. I 1785 havde han gennemført, at Bogtrykkerne gjordes ansvarlige for, hvad der tryktes af Gadeviser og lignende, som stred mod Ærbarhed og gode Sæder. Han vidste imidlertid, at han i den Bernstorffske Kreds og iblandt Størstedelen af den Kjøbenhavnske Borgerstand havde ivrige Modstandere i saa Henseende, og han vovede derfor ikke at komme frem med noget, som direkte fik Karakter af Censur. Kun foreslaar han, at af alt, som blev trykt, skulde der indsendes Eksemplarer til Prokansleren, som derefter fordelte dem

til de forskellige Fakulteter til Gennemlæsning og Udtalelse. Fandtes der noget anstødeligt deri, skulde Prokansleren indberette herom til Kancelliet med Forslag om, hvorledes paagældende Skrift skulde uskadeliggøres. Paragraffen i hans Forslag lyder saaledes: — — — at »selv om vi have tilstaaet Trykkefriheden og ligeledes er sindet at lade den fremdeles vedblive, er det dog hverken vor Mening at tillade, ikke heller er det efter de detsangaaende udgivne Anordninger tilladt, at Skrifter udbredes, hvis Indhold gaar ud paa at angribe enten Religionen eller Statens Forfatning eller gode Sæder og enkelte Personers borgerlige Ære eller de offentlige Embedsmænd og de af os allernaadigst forordnede Øvrighedspersoners nødvendige Anseelse, og derfor anbefale vi ogsaa herved Procancellario Universitatis at vende sin Opmærksomhed paa de Skrifter, som i vore Riger Danmark og Norge i Landets eget Sprog udkomme.«

Som det kunde ventes, blev Paragraffen stemt ud i Statsraadet. Pressefrihedens Tilhængere var de stærkeste. Justitsraad Jacob Gude skriver⁴¹ i sine Optegnelser, at det Baand, som Schack-Rathlou og Janson vilde have lagt paa Litteraturen, og som var aldeles imod Tidens Stemning og Tone, gjorde, at den første tabte rent den Reputation, han havde haft som Elsker og Beskytter af Videnskaben. Luxdorph noterer i sin Dagbog:⁴² i »Instruxens § 17 ophæves Skrive-Friheden og følgelig Lyst til Studeringer, gandske!« Ogsaa Kronprinsen modsatte sig enhver Indskrænkning af Trykkefriheden. Da man foreholdt ham⁴³, at han dog selv for kort Tid siden var bleven omtalt i Pressen paa uværdig Maade, skal han djærvt have svaret, at han foretrak de Fjender, som havde Mod til at afdække hans Fejl, fremfor de Venner, som af Partiskhed skjulte over dem. Han vilde iøvrigt gøre sig Umage for i Fremtiden at regere saaledes, at der blev saa lidt som muligt at klage paa.

Schack-Rathlou tog sit Nederlag med Ro. Afmægtig stod han overfor Presset af de nye Synspunkter, og Livet gik sin Gang udenom ham. »Her gaar alt sin sædvanlige Gang,« skriver⁴⁴ han vemodigt til Hertug Frederik Christian af Augustenborg. »Dag følger paa Dag. De genstridige og de frygtsomme er ikke bleven mere trygge og mindre rolige. Projektmagerne er utrættelige og bliver aldrig kede af det. Nutidens Sædemænd saar stadigt rundt haandet som i forrige Tider og venter en Høst, som jeg er bange for vil lade vente længe paa sig. Kort sagt, enhver gør, hvad han

vil, hvad enten det angaar de offentlige Sager, deres egne Synspunkter eller Fornøjelserne. Ingen bliver vred, naar man blot lader dem i Fred, men den mindste Modsigelse saarer, irriterer og tilgives ikke. Tiden vil vise, hvad der kommer ud af alt dette.«

Frisindets Kim var ikke lagt i den lille, ærlige Adelsdreng fra den sydjyske Herregaard, og Aarene i København havde ikke formaet at gøre hans konservative Sind mere paavirkeligt. Lige uforstaaende og skarpt dømmende stod han overfor de friske Strømme, som skyllede hen over Europa, og som allerede havde bragt de nye Tanker i rask Spiring herhjemme i Hovedstaden. Tiden var forbi, hvor Folkeaad og Folkevilje lod sig ave ved snævre, disciplinære Paragraller. En ny Slægt var vokset op og krævede skaanselsløst de hundredaarige gamle Rammer brudt, indenfor hvilke Schack-Rathlou og hans Jævnaldrende havde stænget deres Tankeliv. Man maatte sprænge gamle Fordomme væk for at skaffe Rum og Lys for alt det nye. Der maatte luftes ud i det gamle Danmark, og kun Skade, at det blev det fremmede, tyske Element, som førte an, og ikke Schack-Rathlou med sin danske Kreds. Han lærte aldrig at forstaa det, aldrig at lempe sine Synspunkter, og han endte sine Dage i Bekymring for, at alt det nye skulde bringe hans elskede Fædreland og Kirken til Fald.

Da han i 1797 som gammel Mand sad oppe paa sin Gaard og læste, hvorledes de nye Tanker løsslupne boltrede sig i Hovedstaden, skrev⁴⁵ han vemodigt: »Hvad jeg i mit Forslag til en Instruktion for en Prokansler har anført i dette Forslags § 17, men som ved den kgl. Resolution af 7. Juni 1786 blev forkastet og følgelig blev udeladt af den trykte Instruktion, bevidner, at jeg allerede i det bemeldte Aar 1786 har frygtet for den uindskrænkede Trykkefrihed, og denne min Frygt har desværre været alt for vel grundet, hvilket Følgerne i disse 11 Aar tilstrækkelig har bevist og fremdeles endnu mere vil bevise. Gud bevare sin Kirke og Staten. Jeg er uskyldig i alt det, der i denne Henseende kan hænde«.

Inden sin Død havde Schack-Rathlou dog den Triumf at opleve den ret strenge Trykkefrihedsforordning af 1799, fremkaldt, som den var, af stigende Tøjlesløshed i Artikler og Flyveskrifter og deraf følgende ret ondartede Bølleoptøjer⁴⁶.

At det var A. P. Bernstorff, som var gaaet imod ham i Statsraadet, var der ingen Tvivl om. Da Schack i et Brev i 1789 skrev

til ham⁴⁷ om Pressen og Klubberne, som ganske opfyldte Sindene i denne Tid, hvor alle vilde være lige, hvor intet respekteredes, hvor de helligste Ting blev angrebne med en Letsindighed og en ufattelig Sikkerhed, svarede Bernstorff ham: »Jeg er for Resten ganske enig med Deres Excellence om Pressens Tøjlesløshed, som ikke maa forveksles med Pressefrihed. Vi kan tydelig se, at de Lande, hvor de største Uroligheder finder Sted, for Eks. i Frankrig, er de, hvor der ingen Frihed har eksisteret, ligesaa Nederlandene, men i England, hvor der var fuld Ytringsfrihed, er alt roligt. Gæringerne har deres Perioder; de indgaar uden Tvivl i de Planer, Forsynet har lagt. De samme Aarsager have ikke altid de samme Virkninger, og der er Tider, hvor Tvang bringer til Oprør og Rejsning i Stedet for at holde i Tømme. Jeg frygter stærkt for, at Kejseren vil give Bevis derfor, og at vi snart staar overfor Begyndelsen til store Begivenheder. Der er ogsaa en Del af den Slags, som beskæftiger Offentligheden her.«

Som Skoleherre for Herlufsholm tog han sig væsentlig af Godsets Bestyrelse. Store Ting fik han ikke udrettet i den korte Tid, han stod i Spidsen for Stiftelsen, men han fik dog foretaget en Synsforretning og en derpaa følgende højst fornøden Istandsættelse af Bøndergaardenes forfaldne Bygninger.

Pressefriheden var ikke det eneste Punkt i disse Aar, hvorm Schack-Rathlou og A. P. Bernstorff havde forskellig Mening. Særlig træder Uenigheden frem indenfor Finansstyrelsen, hvor sidstnævnte blindt støttede den moderne indstillede, men ogsaa mere teoretisk anlagte Ernst Schimmelmann.

Man var ganske vist i 1785 blevet enige om en Finansreform, men denne fik ingen synderlig Betydning. Schack-Rathlou havde ingen Tillid til og velsagtens heller ingen Forstand paa Schimmelmanns moderne, finansvidenskabelige Maximer og ansaa en fornuftig Statsøkonomi for det vigtigste til Ophjælpning af Landet. Han manede derfor til Sparsommelighed og udviklede dristigt i Statsraadet sine Meninger herom. Efter hans Anskuelse var den ggl. Kasse den hovedsagelige Aarsag til Miseren. Saa længe der ikke var sat en Stopper for dennes aarlige Underbalance, og saa længe der ikke var fastlagt et aarligt Budget, som ikke maatte over-

skrides, kom man aldrig udover Vanskelighederne. Herunder hørte ogsaa Pensioner, ekstraordinære Tilskud og Benaadninger, som alle maatte begrænses. Statsregnskabet var saa slet, at han paa det bestemteste fraraadede at offentliggøre det af Hensyn til Landets udenlandske Kredit.

Straks efter Regeringsskiftet var det ogsaa lykkedes ham at forhindre en Fortsættelse af den Guldbergske Understøttelsespolitik overfor de vaklende Handelshuse paa Trods af Bernstorffs og Schimmelmans Modstand. Handelshuset Bolten, der allerede skyldte Kongen over en halv Million, og som havde søgt om yderligere Laan, fik Afslag og gik kort Tid efter fallit.

Derimod lykkedes det ham ikke i 1786 at hindre Oprettelsen af Speciesbanken i Altona. Trods et saadant, særligt Pengeinstituts mulige Fordele fandt han det bl. and. uheldigt at indføre forskellig Møntfod i Hertugdømmerne og Kongeriget. Forgæves pegede han paa det skadelige i denne Adskillelse mellem Monarkiets forskellige Dele og foreslog, at Reformen udsattes i to Aar for derefter at gennemføres for hele Staten paa engang⁴⁸. Ivrig traadte han op, og rasende blev han paa den Deputerede Zoëga, fordi denne søgte at bilde Folk ind, at Ordningen var vedtaget enstemmigt i Statsraadet, skønt han dog vidste, at baade han, Rosenkrantz og Stampe havde stemt imod den og stadig ansaa den for skadelig⁴⁹.

Ligeledes gik han — af moralske Grunde — i Brechen for Op-hævelsen af Tallotteriet, men ogsaa her stødte han paa Flertalsmodstand indenfor Statsraadet. Landets Finanstilstand tillod ikke Undværelsen af den Indtægt, som Lotteriet gav.

Efter Opfordring af Kronprinsen udarbejdede han i 1786 et Forslag om Afskaffelse af alle Tiller og Indførelse af Embedsrang i Stedet for. Skarpt udtaler han sig her mod den fordærvelige Rangsyge, der kun havde forvoldt ondt. Rang-Karaktererne var efterhaanden bleven en Vare, som kunde købes, og den højere Rang affødte atter Trang til at sætte Levefoden op, ofte alt for højt, hvilket afstedkom megen Usundhed. Ogsaa dette Forslag blev imidlertid begravet og toges aldrig op til videre Behandling.

Schack-Rathlou sukker i sin Forerindring i 1789 over, at hans Betænkninger meget sjældent havde den Lykke at blive bifaldet, selv om han ofte havde firet paa det mindre væsentlige, naar

han derved kunde gavne Hovedsagen. Han indrømmer, at han ofte kunde tage fejl, men han turde sige, at han altid havde handlet uden Hensyn til sig selv eller til sine Venner, og kun efter, hvad han ansaa for sundt og rigtigt for Staten.

Hans — ved Regeringsskiftet — paany erhvervede Indflydelse gik saaledes hurtigt tabt. Mindre og mindre formaede han at skaffe sine Tanker Autoritet, fordi de havde for lidt Tilslutning til Tiden. De mange Aar i Statens Tjeneste havde vel givet ham Erfaring om Mennesker og Menneskers Skæbne, men de havde ikke gjort ham klogere paa Livets Kunst. Han var med andre Ord bleven for gammel i sin Konservatisme og for lidt aandssmidig.

Medens han tidligere havde virket sammen med Mænd, som i det store og hele havde været politisk indstillede som han, og som i Ly af Kongemagtens og Kirkens Autoritet havde styret Landet ud fra overleverede Grundsætninger, saa var Situationen nu forandret. Nye Mænd med nye Ideer var traadt til, og hans sidste Embedsaar blev en haabløs Kamp mod selve Udviklingen.

Schack-Rathlou var Typen paa den danske Landadelsmand, der med begge Ben stod fast i de gamle, nedarvede Forhold, uden større Villighed til at tilpasse sine Synspunkter efter den nye Tidsaand og maaske ogsaa uden Forudsætninger for at kunne forstaa den. Vel havde han pløjet Voltaires, Rousseaus og Diderots Værker igennem, men var kun naaet til en skarp Fordømmelse af deres radikale og gudsforgaaende Tanker. Den mere moderat reformatoriske Montesquieu kunde han til Dels forlige sig med og paa enkelte Punkter endog være begejstret for. Ganske vist hyldede denne det konstitutionelle Kongedømme efter engelsk Mønster, men han var dog imod enhver voldsom Omvæltning. Dertil kom, at han som Godsejer holdt fast ved sine feudale Rettigheder ved Siden af, at han viste en tiltalende Fordringsløshed og øvede en udstrakt Godgørenhed overfor sine Bønder. I saa Henseende var han et Forbillede for Schack-Rathlou.

Som nævnt gik Samarbejdet i disse Aar godt og fredeligt mellem ham og A. P. Bernstorff. Selv om de var af vidt forskellige Dimensioner, var de begge nu ældre og havde døjet meget ondt og godt sammen i mange Aar. De var begge to dybt religiøse Mennesker, og kunde de end være uenige i mangt og meget, saa satte de alligevel Pris paa hinanden og kunde ogsaa følges ad i adskillige store Spørgsmaal.

Indenfor det udenrigspolitiske dannede de saaledes en enig og

fast Front mod Sverrigs Rænkepolitik, og stod begge lige mistroiske overfor Gustav III. Da denne i Okt. 1787 bestemte sig til at rejse til København for personlig at virke for en Familiealliance, rettet mod Rusland, lod han sin Gesandt, Friherre d'Albedyll, indlede Sagen. »Blot den russiske Moskovit Schack-Rathlou vil forholde sig rolig«, mente Kongen det muligt at faa sine Planer gennemført. Men kunde Schack-Rathlou ikke paa en eller anden Maade købes? Albedyll betvivlede det. Han var jo ikke mere i »Lidenskabens Alder« og har intet mere at ønske »fra Ærgerrighedens Standpunkt. Han er rig nok, thi han er sparsom og ordentlig⁵⁰.«

Da Kongen selv kom til København kort Tid efter, var Schack-Rathlou paa Landet, men ogsaa Bernstorff stod fast og lod sig kun overtale til en intetsigende Erklæring.

Mod ham stod derimod hele den Reventlow-Schimmelmanske Kreds, bestaaende af Mænd, som nok var tyskorienterede, men alligevel kosmopolitisk udviklede og opfyldte af de store, moderne Ideer. De var Folk af et helt andet Anlæg og Temperament, tidsprægede Foregangsmænd, som let stillede en Mand som Schack-Rathlou i Skygge

Skarpt stod han saaledes overfor den vanskelige, men ogsaa meget religiøse Christian Ditlev Reventlow⁵¹. Noget Venskab mellem dem havde der vistnok aldrig været, men et egentlig Modsætningsforhold synes først at have udviklet sig efter 1784. Før dette Tidspunkt havde de endog lejlighedsvis kunnet være enige, for Eks. i Harmen over Bernstorffs Afsked og i Modstanden indenfor Overbankdirektionen mod Guldbergs Finanspolitik. Deres nationale, politiske og intellektuelle Indstilling var imidlertid saa forskellig, at al Mulighed for gensidig Sympati og Forstaaelse var udelukket.

Navnlig var det dog Stolbergerne, som stadig pustedede til Hadet mod ham. Grevinde Louise Stolberg skriver saaledes ganske uligevægtigt i et Brev⁵² i 1788: — — — Schack ist ein zweyzüngigter, habherziger, schwackköpfigter, miltsüchtiger, dicklebrigter Kerl — — — ihn und Kaas (Schacks Svoger) sollte man mit Schindelen in der Hand herumführen« eller »Schack ist ein elender feiger Kerl, der schon einmal zur Verantwort gezagen wird«. Grev Ludvig Reventlow fortæller skadefro, hvorledes Schack-Rathlou ved et Selskab hos Numsen blev iagttaget graadigt spisende af en Skinke, skønt han samme Dag havde sendt Forfaldsmelding til Konseillet paa Grund af Sygdom. Grevinde Stolberg svarer ham: »Schack

vis à vis du jambon est admirable! Que je trouve cet être vil! Je préfère le mange au mangeur. Je suis très touchée de ce que tu me dis au sujet de Mad. de Schack, Dieu l'éloignera dans l'autre monde de tous les mangeurs et mangeuses de jambon avec qui elle a veçu dans celui-cy«.

Alt dette var imidlertid rent og ubehersket Partihad, der uden Hensyn omfattede alle dem, som ikke tilhørte Klikken paa Bernstorff. eller som ikke var enige med dem. Som Hovedmanden for det danske Parti var Schack-Rathlou naturligvis særlig udsat for Klikkens Mishag.

Netop fra disse Aar faar man en ganske anden, nøgtern Vurdering af Schack-Rathlou af den neutrale, franske Emigrant, Oberst Henry Drevont, der i flere Aar omkring 1785 boede hos sin Ven de Coninck paa Dronninggaard. I sine Breve⁵⁸, som han i 1789 samlede og udgav under Titelen »Voyage en Suede« skriver han: »Le Baron Schack Ratlau, Patron de l'université de Copenhague. Il s'est généralement fait estimer de toute la nation par la conduite noble et généreuse qu'il tint au commencement de l'administration de Struensé. Ce Seigneur se distingue par son esprit, ses connoissances et son goût pour la littérature et les beaux arts.« Om Bernstorff skriver samme Franskmand: »Il joint à beaucoup de capacité une connoissance approfondie des différentes cours de l'Europe qu'il a fréquenté; il est intègre, laborieux, actif, infatigable au travail, en dépit d'une fanté qui paroît chancellante«.

KAPITEL XVII

STAVNSBAANDETS LØSNING OG SCHACK-RATHLOUS AFGANG

Tydeligst kommer hele Modsætningen mellem Schack-Rathlou og Reformvennerne frem i Landbospørgsmaalene. Hans Standpunkt til disse havde ikke forandret sig siden Forhandlingerne i 1769. Tværtimod var han selv siden da bleven Jorddrot og stod

nu som en virkeligere Repræsentant for det Flertal af Godsejere, som betragtede enhver Lettelse i Fæstebondens Retsstilling som et Indgreb i deres Ejendomsret. Disse satte derfor deres Haab til ham og hyldede ham som deres kaarne Fører. Guldberg skrev¹ til ham, at han agtede ham højt for alt det, han privat og positivt gjorde for Landet. Joachim Godske Moltke skrev², at han takkede ham, fordi han hævdede Godsejernes Rettigheder og hidtil havde frelst dem for Planer, der kun tilsigtede at tilintetgøre deres Tilværelse og ødelægge Statens Hjælpekilder. — — — — »Ofte og havde han forstaaet at berolige den Ængstelse, som fyldte de stakkels Landmænd«.

Tænker man sig ind i Datidens almindelige Landboforhold og lægger Mærke til, hvorledes Hoveriydelsen ganske selvfølgelig gennem Generationer havde været det sikre Grundlag for Gaardens Liv og Drift, saaledes at den endog paa de gode Steder havde skabt et patriarkalsk Forhold mellem Ejer og Hovbønder, saa forstaar man ogsaa, hvor betænkelig den danske, konservative Godsejerstand maatte stille sig overfor Stavnsbaandets Ophævelse.

Man saa ikke, hvorledes Gaardens Rentabilitet kunde oprettholdes uden Hoveriet og forstod ikke, hvorfor Forandringer var paakrævede. Gennemgaaende var Bønderne tilfredse og velhavende og Agerbruget paa en god Fod. Fandtes der fattige iblandt dem, skrev³ Geheimeraadinde Løvenskjold, blev de altid hjælpne, ikke blot af Medlidenhed, men ogsaa fordi det laa i Godsejernes Interesse, at de var sunde og kraftige nok til ikke blot at kunne arbejde for dem selv, men ogsaa for Herregaardene. Meget mere var de saakaldte »Husfolk«, Husmændene, at beklage, thi Brødet var saa dyrt, at de ikke kunde skaffe sig det alene ved deres Arbejde, og her maatte Godgørenheden træde til.

Ogsaa paa Egnen om Rathlousdal var der kun lidt Fattigdom, og næsten ingen af Schack-Rathlous Bønder mødte personlig til Hoveriarbejde. Hvorfor da ændre det bestaaende? »Staten har«, skriver han⁴, »i mangfoldige Aar udholdt lange og svære Krige samt prøvet adskillige store Landeplager og dog lykkelig overstanden det alt, dog i en lang Række af Aar været uden Gæld, dog haft Overflødhed af rede Penge og en fordelagtig Vekselkurs, saa har jeg aldrig kunnet overtale mig til at tro, efterdi Landhusholdningen unægtelig har været en af de fornemste Kilder til bemeldte Velstand, at de dertil hørende Love skulde behøve væsentlige og Hoved-Forandringer, allerhelst da vi daglig ser og erfarer,

at skønt disse Love er de samme i alle de danske Provinser, der dog er nogle af dem, saasom Fyn og Langeland og store Strækninger i Jylland, ja i Sjælland selv, hvor Agerdyrkningen er paa en meget god Fod, og hvor de, som lever af den, er velhavende og lykkelige Folk. Jeg har da altid troet, og jeg nægter ikke endnu at staa i den Formening, at det ikke saa meget er store Forandringer i de egentlige Landvæsens-Love og Indretninger, der skal hjælpe Land-Almuen paa Fode der, hvor den er i trængende Omstændigheder, som det er Misbrugenes Afskaffelse, der hvor de kan have indsneget sig, og de egennyttiges og modvilliges alvorlige Revselse, som overtræder Lovene. Dernæst Ungdommens bedre Undervisning, Opmuntringer og Anvisninger til Vindskiblighed, Fattigvæsenets og i Almindelighed alle Politianstalters Forbedring paa Landet med flere andre dels nyttige Indretninger og dels Lettelser, hvilken en saa naadig og vis Regering som vores, alt efter Haanden som det bliver muligt, ikke vil undlade at foranstalte og forunde Landmanden, og som under Guds Velsignelse, uden hvilken al menneskelig Visdom dog intet udretter, vil bringe os de lykkelige Tider tilbage, som vi nu i en Del Aar haver savnet, og glæde os for de Dage, i hvilken vi have været bekymrede.«

I den sidste halve Snes Aar var Reformvennernes Antal imidlertid vokset betydeligt. Mod Godsejerne stod ikke alene Colbiørnsen, Bernstorff og Reventlowerne, men adskillige andre betydelige Mænd og tillige Størstedelen af hele den akademiske Ungdom og dermed den offentlige Mening. Dybt greb Bevægelsen ind i Datidens Aandsliv, og med glødende Begejstring førtes Kampen for Bønderne. Saa godt som ene maatte Schack-Rathlou kæmpe imod. Hans bedste Mand var Rosenkrantz, men til Trods for at denne virkede med hele sit kraftige Temperament, kom han ikke til at betyde noget større. Bestandig vandt Reformvennerne fremad. »Kampen er haard«, skrev⁵ J. G. Moltke, der efter sin Afsked helligede sig Driften af sin Gaard Einsiedelsborg. »Man forfølger os uafladelig, veksler med Skytset, og jeg frygter Udviklingen, siden man end ikke viger tilbage for at kæmpe mod Landets Love og Konstitution, blot for eengang at kunne tilfredsstille den Forfængelighed at reformere.«

Da Chr. D. Reventlow i Februar 1785 foreslog, at man skulde fortsætte med Overgangen af Krongods til Bøndernes fri Eje i Frederiksborg og Kronborg Amter, saaledes som det alt var sket i Københavns Amt, udtalte Schack-Rathlou mundtlig⁶ i Statsraadet den 16. Februar s. A. »Jeg nægter ikke, at jeg jo i denne Plan har fundet meget, som ikke er overensstemmende med mine Grundsætninger i Henseende til Jordegods. Men da jeg meget let kan tage fejl, dels af virkelig Ukyndighed i det Fag, som jeg aldrig har haft Lejlighed ret at lægge mig efter, især i Praksis, og dels af Fordomme og af den særdeles store Frygt, jeg stedse har for alt det, der er nyt, helst naar det angaar en af Statens store Husholdninger, dels og overalt der her alene er Quæstion om at gøre en Prøve, som kan tjene Regeringen selv til Oplysning og Vejledning og kunde blive til Eksempel for andre Jordegods-Ejere i Landet, saa kan jeg for min Del ikke fraraade, at man begynder paa denne Plan i⁷ Frederiksborg og Kronborg Amter; dog tilstaar jeg, at jeg ønsker tre Ting, nemlig først at man ikkuns tager nogle faa enkelte Byer for ad Gangen i disse faa Amter, for at gaa saa meget sikrere til Værks, og for det andet, at der straks gøres et Overslag, saa nøjagtig som det i slige Foretagender kan gøres, paa hvad denne Plans Fuldførelse omtrent kan koste i bemeldte tre Distrikter, udi hvilke der skal være circa 9000 Tdr. Hartkorn, thi det er muligt, at i hvor god den foreslagne Indretning end kan være, den kunde medtage saa store Bekostninger, at Fordelene ikke svarede til dem, og at det saaledes blev Guld, som man købte for dyrt, i Særdeleshed om Høets Høstning og Bjergning til Frederiksborg Stutteri ikke mere skal gøres ved Hovning⁸.

Dette hans Indlæg er intet mindre end en beskeden Tilstaaelse. Han erkender sin Skyhed overfor alt uprøvet, og i Frygt for at gaa det nye i Møde staar han fast i den gamle Muld. Han tilstaar sin Ukyndighed som praktisk Godsejer og sin Begrænsning i Forstaaelsen af Reformerne. Han øjner ikke det ideelle og det storlinjede i den hele Bevægelse og lader sig ikke anfægte af det menneskelige Retskravs brusende Vingesus over sit Hoved. Han er den jordbundne Sjæl, der maaler Ideernes Højde udfra snævrere Hensyn til hævdvunden Landsskik, til Statsfinans og Herremandsret.

Derimod er han forstaaende overfor Bevægelsens filantropiske Side og er af den Grund ingenlunde mod Arbejdet for Bondestandens forøgede Velfærd og gradvise Emancipation. Han er ikke

blind for, at der tiltrænges en Revision af de gamle Forhold. Kun maa Reformerne ske langsomt. De voldsomme Forandringer er hans Natur imod. Hele Livet havde han kæmpet for Maadehold, og han kræver derfor ogsaa i dette vigtige Tilfælde, at man gaar langsomt og prøvende til Værks for ikke at gøre Ulykker og for ikke ganske at slaa Modet ned hos Godsejerne. Først og sidst maa endelig Grundlaget for mulige Forandringer være Ejendomsrettens absolutte Ukrænkelighed. Indgreb fra Statens Side paa dette Punkt var stridende mod Lov og Ret og vilde virke ganske ødelæggende paa Landbrugets og hele Landets Udvikling.

Schack-Rathlou var selv en af de Godsejere, som havde det bedste Lov paa sig. Hvor det tiltrængtes, var han parat til at hjælpe sine Undergivne og værne dem imod Uret. Netop derfor opirredes han som C. W. Morgenstjerne og andre over Modstandernes hyppigt saa overdrevne Klager over uretfærdig og umenneskelig Behandling af Høvbønderne. Ovre paa Rathlousdal vidner endnu et Par Stene om hans Godhed for sine Folk⁷. Den ene har han sat i Haven over deres gamle Jomfru, Øllegaard Rhode, som havde tjent dem trofast i mange Aar. Paa Stenen staar: Du har været tro over lidet, jeg vil sætte dig over meget. Den anden staar paa Gosmer Kirkegaard og er rejst over hans Sognefoged, Rasmus Jørgensen.

Derimod hævdede han som Montesquieu Godsejernes gamle Rettigheder. Det var dem, som var de virkelige Ejere af Fæstebønderjorden, og det tilkom da ogsaa dem at være deres Fæstebønders naturlige Beskyttere, ligesom det ogsaa var dem, som bedst kunde skønne over, hvad der tjente disse bedst.

Han var selv i sin Tid uden større Betænkelighed gaaet med til en Mildnelse af Hoveriet, skønt Hoveripligten kun var at betragte som en simpel Ydelse for Brugen af Fæstebønderjorden. Loven indeholdt nøjagtige Bestemmelser for, hvad Herremanden kunde forlange af sine Fæstebønder. Tillod denne eller hans Forvalter sig Overgreb, vilde de blive straffede, hvis Bønderne klagede.

Ganske vist var Stavnsbaandet i Modsætning til det gamle Vornedskab lagt paa Bonden af Hensyn til Landmilitseren, altsaa af Hensyn til Staten. Kongelige Forordninger efter 1733 og sidst Christian VI's Forordning af 1/7 1746 havde imidlertid forpligtet Bønderne langt videre, end Hensynet til Udskrivningen til Landmilitseren krævede. Skridt for Skridt var Stavnsbaandet atter bleven til et Vornedskab, hvis Formaal det var i lige saa høj Grad at

sikre Staten sine Soldater som Herregaardene deres Landarbejdere. Blev det hævet, vilde det uvægerligt føre til, at ogsaa Hoveriet hørte op af sig selv, hvad der var ensbetydende med økonomiske Tab af uoverskuelig Rækkevidde. Godsejernes Modstand mod de store Reformere formede sig derfor ikke blot som et Forsvar for deres nedarvede Rettigheder og deres Landbrugs tilfredsstillende Rentabilitet, men ogsaa som en ligefrem Eksistenskamp.

I Begyndelsen af Christian den Syvendes Regering havde Kampen drejet sig om Spørgsmaalet om Hoveriet, Arvefæstet og Herregaardenes Udstykning. Nu koncentrerede Reformmændene foreløbig deres Bestræbelser paa en Forbedring af Bøndernes Retsstilling overfor Herremændene. Schack-Rathlou erkendte, at der tiltrængtes en Revision af Bestemmelserne for Fæsteforholdet, og han gjorde derfor ikke videre Indvendinger imod, at Chr. Reventlow i 1786 foreslog Nedsættelse af en Landkommission. Den Ivrighed, hvormed Reformmændene greb Sagen an, gjorde ham imidlertid ængstelig for, at man skulde gaa for vidt, og han tilraadte derfor at fastsætte Grænser for Kommissionens Virksomhed. Han indsendte den 19. Juli et Forslag til en kgl. Resolution og strakte sig heri ret vidt for at komme Reformpartiets Førere og Kronprinsen i Møde, men advarede mod at give Kommissionen en bestemt Tendens ved Udtagelsen af dens Medlemmer. Den kgl. Resolution udkom den 25. August og havde ogsaa medtaget en Del af Schack-Rathlous Forslag. Rigtignok endte den til hans store Skuffelse tillige med at forordne, at det skulde være Maalet at vende tilbage til de samme Forhold, som eksisterede efter Vornedskabets Ophævelse i 1702, altsaa til den Tid, hvor der endnu ikke var lagt noget Stavnsbaand paa Bønderne.

Kommissionens første Resultat var Forordningen af $\frac{8}{6}$ 1787 angaaende den nærmere Ordning af Fæsteforholdet. Schack-Rathlou havde kritiseret den, fordi han ikke mente, at saa store Forandringer af Landbolovene var paakrævet.

Stærkere blev dog hans Modstand⁸, jo mere Kommissionen tog direkte Sigte paa Ophævelse af Stavnsbaandet. Han og hans Venner hævdede, at dette vilde bevirke en Flugt fra de daarligere Landsdele til de gode og til Købstæderne, hvorved der vilde blive

Mangel paa Arbejdskraft paa de magre Egne. Ydermere vilde det gribe forstyrrende ind paa de rolige disciplinære Forhold paa Gaardene. Blev en ung Bondekarl saaledes utilfreds paa Stedet, hvor han var, kunde han frit rejse bort, hvad kun vilde skabe Forvirring og Utryghed. Stavnsbaandets Løsning vilde tilmed føles saa meget haardere netop paa dette Tidspunkt, hvor Landmændene i Forvejen var bebyrdet med mangfoldige Skatter og Paalæg, og hvor Landet manglede rede Penge.

Schack-Rathlous Standpunkt var ingenlunde dikteret af selviske Godsejer-Bevæggrunde. Han siger selv i sin »Forerindring«, at Hensynet til Staten for ham altid var det overvejende, og hans Gerning har aldrig modbevist hans Ord. Det er derfor ogsaa uretfærdigt, naar Gehejmerraad Hennings i 1819 spottende digtede⁹:

Richtig sahen Oeders Blicke
 Dänen wohl im Bauenstand.
 Da erklärte Rathlous Tücke
 in Gefahr das Vaterland.

Faa Spørgsmaal havde større Betydning for Staten end dette. Landbruget var Landets Hovedernæringsvej, og som Schack-Rathlou skriver¹⁰, beløb samtlige faste Ejendomme i hele Riget sig til en Værdi af 40 Millioner Rdl. De indbragte Staten 1 Mill. Rdl. om Aaret i ordinaire og ekstraordinaire Skatter, leverede omtrent 17--18000 Soldater og 5--6000 enrullerede Matroser til Landets Forsvar og »udgør saaledes en overmaade betydelig Del af det hele Monarkis Styrke, som følgelig ikke varsomt, ikke ømmeligt nok kan behandles«.

Hvad den militære Side af Spørgsmaalet angaar, holder han sig til Generalitetets og Admiralitetets Udtalelser, der gik afgjort imod Stavnsbaandets Opløsning. Han er nok villig til at forhandle paa dette Punkt og lempe Bestemmelserne noget, for saa vidt det kan ske uden Skade for Hæren og Flaaden, men til det allersidste fastholder han, at man i al Fald ikke bør give Bønderkarlene Flytningsfrihed, før de var fri af deres Soldaterpligt. I sin Betænkning af ⁹/₅ 1788 skriver han: »Nøjagtig at opgive alle

de Poster, Stavnsbaandet angaaende, som uden den allervæsentligste og allervisseste Skade for Landets Forsvarsvæsen og i Særdeleshed hos Landmilicen kunde enten aldeles eftergives Mandfolket af Bondestanden eller i det mindste gøres dem lettere, hvilke Poster da uden Betænkelighed kunde tilstaaes dem, og naar saa Hs. Majestæt tillige forundte Bondestanden de Lettelser og Fordele i Henseende til Stavnsbaandet, som uden at staa direkte i Forbindelse med Krigstjenesten af Landbokommissionen kunde foreslaaes denne Stand til Bedste, saa blev i mine Tanker alle Hensigter opnaaede. Bondestandens Mandfolk fik mere Frihed, Landmilitzen beholdt en paalidelig Konstitution svarende til den hele danske Armees nuværende Plan og Indretning, alt Hartkornet blev ingensteds blottet for de fornødne Arbejdere, og med et Ord, Riget fik i Henseende til det saakaldte Stavnsbaand den i alle Betragtninger mest passende og følgelig den lykkeligste Lovgivning.

Medens de to Partier efterhaanden hidsede hinanden op til de mest rasende og hadefulde Angreb paa hinanden, som aflødte den hensynsløseste Agitation i Flyveskrifter, Blade, Kantater og Sange, optraadte Schack-Rathlou roligt og værdigt. Modstanderne var ham imidlertid for stærke. Dag for Dag vandt Reformtankerne Terrain, og Skridt for Skridt dreves han tilbage. Hans sidste Skanse var det taalelige Kompromis, som fremgaar af hans Betænkning i Maj. Drejede det sig altsaa kun om at finde en passende Overgangsmaade til Bøndernes senere og fuldstændige Frigørelse, var han for saa vidt ikke uvillig til Forhandling. Stadig stod han dog lige uforstaaende overfor Reformbevægelsens Ide, og det var ham umuligt nu og paa engang at tage det store Skridt bort fra det gamle. Han fortsætter i Betænkningen: »Da det er en Embedsmands Pligt ikke med sine Raad at fremme noget og allermindst nogen Hovedforandring i Statens væsentlige Indretninger, uden at være selv fuldkommen overbevist om dens overvejende og i Tidens Længde varige Godhed og Nytte, hvilket jeg i dette Tilfælde af de ovenanførte Aarsager, men især i Henseende til det militære, aldeles ikke er, saa understaar jeg mig for min Del ikke, tvært imod Generalitetets Betænkning, at tilraade Hs. Majestæt at give Landmilicen en ny Konstitution — — —. Man

erfarer jævnlig, at de i og for sig selv rigtigste, theoretiske Principia imod al Formodning slaar fejl i deres Anvendelse, og at mangfoldige foretagne Forbedringer ikke have svaret til det Haab, man havde gjort sig.

Jeg vil imidlertid med disse sidste Ord langt fra ikke have sagt og forstaaet, at aldrig noget gammelt, om det end og var ufuldstændigt, skulde forbedres. Tværtimod, jeg ønsker lige saa meget nyttige Forbedringer, som jeg frygter for Hovedforandringer, og jeg tror selv, at Stavnsbaandet, saaledes som det nu er gældende, dels i Følge Anordningerne og dels efter en indført Praksis, kan behøve Rettelser, at en og anden Misbrug bør raades Bod paa, og at det virkelig er mulig, at Bondestanden i den Del kan lettes i sine Vilkaar. Men jeg ønsker tillige, at man i Hovedgrundsætningerne ikke viger fra det, som allerede i hen ved 90 Aar har været fastsat.

Den 30. Maj 1788 vedtoges Stavnsbaandets Ophævelse. (Forordning af 20. Juni s. A.)

Schack-Rathlou havde endt sin Betænkning med at sige, at han ikke formaaede at stemme anderledes. Gik Afgørelsen ham imod, bad han om, at han ligesom de to militære Kollegier, »for saa vidt de mig allernaadigst betroede Embeder angaar, maa være fritagen for al Ansvar i saa Henseende, da jeg iøvrigt ligefuldt af inderste Hjerte skal ønske Sagens lykkelige Fremgang«.

Dermed fralægger Schack-Rathlou sig Ansvaret, og har altsaa næppe paa dette Tidspunkt tænkt sig at ville gaa. Andendagen efter, den 1. Juni, indsendte han imidlertid sin Ansøgning om Afsked ligesom Rosenkrantz, et Skridt, der var i værdig og rigtig Konsekvens af det Standpunkt, han havde indtaget.

Ansøgningen er ikke motiveret med Uenighed med den siddende Regerings Flertal. Som i 1779 og 1782 forbød hans Loyalitet ham ogsaa nu at give sin Beslutning noget Udseende af Trods overfor Kongen og Kronprinsen. Han begrundet derfor Ansøgningen med daarligt Helbred og aftagende Kræfter, som »ret ofte minder mig om, at jeg behøver den Rolighed, som mange og vigtige offentlige Forretninger ikke føre med sig, hverken i Henseende til Sindet eller til en svag Sundheds fornødne Pleje. Men paa et

Aars Tid, lang mere end nogensinde før, føler jeg denne Sandhed og mærker daglig, at det nu er den høje Tid at søge den Ro og det stille Lugn, som alene kan gøre Livets sidste og i og for sig selv aldrig behagelige Dage nogenlunde taalelige«. Han anmodede om at maatte nedlægge alle sine Embeder. Det eneste, som han begærede efter 40 Aars Tjeneste var, »da jeg efter saa mange oppebaarne Naadesbevisninger undser mig ved at falde Staten til Byrde«, at der tillodes ham at frabede sig Pension. Dog bad han om, at hans Kone maatte oppebære den, hvis hun overlevede ham, saaledes som det allerede var bevilget ved kgl. Reskript.

Schack-Rathlous Ansøgning kom ganske uventet¹¹; og i Løbet af Dagen sendte Bernstorff ham ikke mindre end tre Breve¹², der alle udtrykker Venskab og Bedrøvelse. »Ak, min Gud«, skriver han i det første, »hvad er det dog for en Nyhed, De skriver til mig. Hvor har det overvældet mig, at Deres Excellence allerede har forlangt Deres Afsked. Hvorfor har De dog ikke talt til mig derom i Førvejen, og hvorfor har De ikke givet mig den Mulighed at faa talt med Dem baade i Statens og i mit eget Navn? Hvorfor har De straks villet ladet Deres Beslutning faa Præg af at være uigenkaldelig? Hvorfor har De berøvet mig Lejlighed til at meddele Dem alt, hvad mit Hjerte og min Pligt vilde have tilskyndet mig til? Staten trænger til Dem; jeg føler det saa stærkt, at jeg ikke har Ord nok til at udtrykke det. Og De kommer med det i et Øjeblik, hvor Kronprinsens Rejse [til Norge] opdynger Vanskelighed paa Vanskelighed. Jeg kan endnu ikke samle mig, men om kort Tid vil jeg komme hen til Dem. Jeg er alt for bevæget i dette Øjeblik. Jeg er glad ved, at De betragter mig som Deres oprigtige Ven og betragt mig aldrig anderledens. Det er det eneste, som jeg nu er taknemmelig for, og at jeg aldrig skal miste Deres Venskab«.

I det andet Brev skriver Bernstorff, at han nu har talt med Kronprinsen. Det glædede ham, at denne var bedrøvet over Schack-Rathlous Ansøgning uden at være misfornøjet, og han ønskede ham i Audiens den følgende Dag. Endelig i det tredie Brev forsikrer han ham om, at han kan være ganske rolig. Han havde intet at frygte. Han havde loyalt talt hans Sag til Kronprinsen,

men han mente, at det tilkom denne selv at bede ham ændre sin Beslutning.

Dette vilde Schack-Rathlou dog ikke. Kronprinsen meddelte¹³ ham derfor Dagen efter i de mest hengivne Udtryk, at hans Ansøgning vilde blive bevilget. Kun bad han ham blive i Statsraadet, til han kom hjem fra sin Rejse i Norge. Han bad ham tillige modtage den Pension paa 4000 Rdl., som tilkom en saa værdig og fortjent Mand og meddelte ham tillige, at hans Plads i Statsraadet skulde staa ham aaben, saa ofte han ønskede at indtage sit Sæde.

Schack-Rathlou takkede for den sidste Opmærksomhed og lovede at blive i Statsraadet, til Kronprinsen kom tilbage. Derimod fastholdt han sin Anmodning om at maatte kvittere Pensionen og bad om, at den maatte blive anvendt til Arbejdshuse for fattige i København¹⁴. Dette hans Ønske om ikke at ville ligge Staten til Last efter sin Afgang var intet nyt, thi Bülow fremhæve det under sit Forsvar for ham i 1785. Kronprinsen føjede ham da ogsaa og bestemte, at Pensionen skulde oplægges til »et vist almindeligt Brug«. Ved Afskeden forærede han ham en kostbar Guldtobaksdaase med sit Portræt indrammet i Diamanter, hvad Schack-Rathlou var lykkelig for.

Hans Udtræden af Regeringen blev modtaget med Beklagelse af langt den største Del af dem, som havde en Mening om hans Værd. For Bernstorff var Grunden ikke blot personligt Venskab, som bandt ham til Schack hele Livet. Han følte ogsaa, at han i ham mistede en dygtig Medarbejder og, hvad det udenrigspolitiske angik, en erfaren Meningsfælle. Ikke mindst nu, hvor det trak op til betydelige Vanskeligheder, var dette af Betydning. Ofte talte han og Schimmelmann siden om¹⁵, at Schack-Rathlous Udtræden af Kancelliet betød en Ufuldkommenhed i Sagernes Behandling. Fremtidig vilde nemlig alle være enige, og der kunde sølgelig ikke blive saa rig Anledning til gavnlige Debatter, hvorved Spørgsmaalene blev alsidig belyste.

Bernstorff vilde altsaa fremtidig komme til at staa mere ene om Landets Udenrigspolitik. Specielt i de svensk-russiske Spørgsmaal havde Schack-Rathlou været ham en Støtte, og han var af Rus-

land opfattet som en Slags Garant for Danmarks Troskab. Bernstorff var jo i langt højere Grad vesteuropæisk orienteret og spillede i det hele taget paa langt flere udenrigspolitiske Strengede. Allerede før 1782 havde Rusland ikke været absolut tilfreds med hans Politik og mindre endnu i de senere Aar før Udbruddet af den svensk-russiske Krig. Den russiske Minister, Carl v. Sacken, skrev¹⁶ derfor nu til Schack-Rathlouw, at man beklagede hans Afgang. Man var fuldt ud vidende i Petersborg, hvad han havde betydet for det gode Forhold mellem de to Hoffer, og man trøstede sig med, at han dog beholdt sit Sæde i Konseillet. Schack svarede¹⁷ fuldt ud loyalt, at selv om han i indenrigspolitisk Henseende stod i diametral Modsætning til sine Kolleger i Regeringen, endog i den Grad, at han følte sig skadelig for det hele Samarbejde, saa kunde han forsikre, at Landets udenrigspolitiske Kurs ikke vilde blive ændret, selv om han nu trak sig tilbage.

Guldberg var bekymret for, at Statsraadet berøvedes den eneste Repræsentant for det danske Parti, og han frygtede for, at det tyske Parti og »de københavnske Klubbestatsmænd« nu skulde faa hele Magten. Han skrev¹⁸: »Jeg er i lang Tid aldrig bleven saa forbauset, som jeg blev, da jeg fik den fulde Vished om, at Deres Excellence havde besluttet og iværksat deres Aftrædelse fra Statens Bestyrelse. Jo større Lejlighed, jeg frem for andre har haft til at kende og ære Deres Nidkærhed for Fædrelandet og Deres kloge og indsigtfulde og standhaftige Maade for dets bedste, jo mere maa jeg frem for andre føle, hvad vi har tabt, og hvor sviende det Tab er, som vi har gjort«.

Adskillige skrev til ham og bad ham om at ændre sin Beslutning, for Eks. Gehejmekonferentsraad Stemmann, Justitsraad P. Uldall og flere. Den sidste besværges¹⁹ ham om endnu engan at kaste et Blik paa Statens Tilstand og derefter ikke at svigte vort stakkels Fædreland. Livlægen Berger²⁰ bad ham ligeledes blive Vinteren over, saa meget mere som hverken han eller hans Kones Helbred havde godt af en Vinter paa Rathlousdal.

Den utrættelige Biskop Balle, der saa at sige ene af hele Præsteskabet havde taget Kampen op mod Rationalismen og Fritænkeriet, skrev²¹ til ham, at med ham gik »det bedste Værn for den gamle danske Kirke, for dens rene Lære og mod den fordærlige Nyhedssyge, som forstyrrede al Grundighed og Orden, al gavnlig Indflydelse paa vor dyrebare Religion.« Mange andre Beklagelser lød over den gamle Statsmands Afsked, og ikke mindst frygtede

Godsejerne for, at Reformvennerne nu vilde faa frit Spil til ganske at ødelægge dem.

Nogle var dog tilfredse. Gustav III skrev²², at Schack-Rathlous og Rosenkrantz's Unaade var ham en meget lykkelig Tildragelse. Ogsaa herhjemme jublede hans Modstandere og især hele den liberale Kreds. Rahbeck følte²³ sig tilfreds med, at Hertugen af Augustenborg nu overtog Patronatet over Universitetet. Han forstod ikke det meningsløse i, at en Mand med udelukkende tysk Uddannelse sattes i Spidsen for den videnskabelige Kultur i Danmark.

Efterhaanden som Dagene gik, begyndte man ogsaa oppe i Administrationen at savne deres tidligere saa afholdte og kyndige Chef. Balle skrev det følgende Aar, at baade han, Konferentsraad Aagaard i det danske Kancelli og Stiftamtmand Grev G. Haxthausen (Schacks Svoger) ofte savnede ham. Generalpostdirektør Holmskjold skriver²⁴ i Januar 1789: »— dog tror jeg, at det alligevel ikke vil være ubehageligt, at en tro og taknemmelig Klient bevidner Deres Excellence sin usvigelige Hengivenhed tillige med sin Græmmelse over det Tab, han, ja hele Landet, har gjort ved at miste en indsigtfuld og patriotisk Raadgiver, hvis Afgang det almindelige allerede føler og længe vil føle«.

Paa Schack-Rathlou selv gjorde Begivenheden et stærkt Indtryk, og frem og tilbage grublede han over det Skridt, han havde gjort. En mangeaarig Embedsgerning, som havde hans fulde Kærlighed og Interesse, havde faaet en brat Afslutning, men jo mere han erkendte sin Uoverensstemmelse med Udviklingen, jo mere blev han ogsaa klar over, at han havde handlet rigtigt, og at Tidspunktet var det rette. Paa et løst Stykke Papir skrev han, at da han forlangte sin Afsked, havde han tænkt paa det Sted i Baron Carl v. Dahlbergs Skrift: Verhältnisse zwischen Moral und Statskunst (Erfurt 1786), hvor der staar om Statsmanden: »Mittschuldiger schädlicher Handlungen zu werden oder seiner Stelle zu entsagen, da zaudere er nicht. Er wird im Privatleben in Ausübung bürgerlichen Tugenden Trost und Glückseligkeit finden«. Sit førnævnte Brev til Sacken slutter han med: »Ve den Minister, som af en eller anden Grund føler sig i et lignende Tilfælde og

ikke har Sjælsstorhed nok til at give Afkald paa de personlige Fordele og Udmærkelser, som følger med Embedet.«

Senere noterer Schack, at han i 1788 tænkte nøjagtig, som Msr. de Lally-Tolendal i Oktober 1789 skrev til sine Kommitenter, da han havde søgt sin Afsked fra den franske Nationalforsamling: »Je me suis dit, qu'il étoit telle position, où les bons citoyens ne pouvoient plus servir la cause publique *que par leur retraite*³⁵; que l'éloignement des gens modérés, et cependant marquans, j'ose le dire, par leur fidélité aux bons principes, pouvoit forcer les autres à la modération, par l'idée *qu'eux seuls désormais seroient responsables de tout*³⁵ et qu'enfin, s'il étoit des verités necessaires à faire entendre, il falloit aller chercher l'endroit d'où on pût les dire.«

KAPITEL XVIII

SCHACK-RATHLOUS SIDSTE DAGE

Schack-Rathlou og Hustru rejste i September fra København til Svogeren, Admiral Kaas, paa Fraugdegaard ved Odense. Uldall besøgte¹ ham her og fandt ham »fuldt fast ved den Beslutning, som han før sin Afrejse fra København ogsaa havde betroet mig, rebus sic stantibus [under disse Forhold], at unddrage sig fra Affairerne ganske og aldeles«. Kort Tid efter kom han til Rathlousdal og viste sig ikke oftere i København. Endog til Kronprinsens Bryllup i 1790 bad han sig undskyldt paa Grund af Svagelighed.

Sikkert paavirket af Bernstorffernes Interesse for Havekunst havde Schack-Rathlou efter sin Overtagelse af Rathlousdal udvidet den derværende lille, beskedne Have. Den blev til en stor, dejlig Park med Springvand, Lysthuse, Monumenter af Marmor, skyggefulde Gange og en Rigdom af de forskelligste Blomster, som Egnen aldrig før havde set. Ude i Frugthaven plantede han Æbletræer, Abrikos- og Figentræer og inde i Gaarden fire Linde. Parken gik lige ud i Skoven og gennemstrømmedes af en lille Bæk². Nu ved hans Afsked fra Livets Slid og Slæb stod Haven og Skov i hele dens brunrøde Efteraarspragt og bød paa Hvile og Fred. Her kunde han

hygge sig og føle sig lykkelig. Her modtog han Visitter af Omegnens Standsfæller og gav Audiens til Godsets Bønder og Funktionærer. I en fransk Bog — »Les agréments de la vieillesse« — skrev han paa det bageste hvide Blad følgende to Verslinier: »Heureux qui dans un coin du monde retiré, vit content de son sort du vulgaire ignoré«.

Amtmand Sporon i Kolding, der besøgte ham, undrede sig over, at han kunde være saa glad og munter, skønt han aldrig før havde været vant til Ensomheden paa Landet. Selv i det vanskelige Efteraar 1792 skrev Schack-Rathlou til Bernstorff, at det var en Lykke at kunne nyde og beskæftige sig med saa nyttig og interessant en Gerning som Landmandens, selv om der kunde være Ubehageligheder. »Men saa længe man lever, vil det gode og det onde altid følges ad«. Ved Siden af interesserede han sig levende for alt, hvad der foregik rundt omkring. Han læste sine Blade og Tidsskrifter, studerede sine Breve, og trods Alder og Gigt er han udmærket med i alle store Spørgsmaal lige til sine sidste Aar.

Lykkelig er han over at faa Breve fra Vennerne og da særlig fra A. P. Bernstorff³. Hovedsagelig skriver de til hinanden om de Emner, de altid havde været enige om, altsaa de udenrigspolitiske. Bernstorff holder ham trofast à jour med de svingende politiske Konstellationer i Europa og særlig hvad angaar Sverrig. Han spørger ham til Raads i udviklede Spørgsmaal og er tilfreds, naar deres Meninger falder sammen. Vemodigt sukker han over, at moderne Politik kun er Demonstrationer. »Sandheden findes nu kun i Hjerterne hos de ædle Mænd, af hvem der kun er saa faa tilbage⁴«. Paa sin Side udformer Schack-Rathlou grundigt sine politiske Meninger, applauderer sin store Ven og er tryk ved at vide ham ved Styret i Danmarks Udenrigspolitik⁵. I det saa nervepirrende Foraar 1791 udbryder Bernstorff: »Gid jeg kunde være i Nærheden af Dem og øse Hjælp og Opmuntring af Deres Indsigt«⁶.

Klogeligt undgik han og Bernstorff at komme ind paa Emner, som var dem imellem, særlig Landbrugsreformerne. Netop nu var Schack-Rathlou selv kommen til at føle de tyngende Virkninger af de nye Landbrugslove, som han uden Held havde bekæmpet i saa mange Aar. Han havde forudsagt, at de vilde forvolde Landmændene

store Ubehageligheder, og nu fik han personligt sine Forudsigelser bekræftede.

I 1790 overrakte Kammerherrerne Lüttichau og Beenfeldt de jyske Proprietærers kendte Adresse til Kronprinsen og Prins Carl. Schack-Rathlou lod sig ikke forlede til at underskrive den, skønt Lüttichau gennem Guldberg indtrængende opfordrede ham til det. Han skrev senere til Chr. L. Stemann⁷, at naar han ikke havde gjort det, var det absolut ikke af Frygt for at mishage Kongen, for han kunde aldeles ikke indse, at Tillidsadressen med sine Klager over Landboreformerne var nogen Forbrydelse. Han havde blot syntes, at hans Underskrift var overflødig, da hans Mening om og Standpunkt mod Reformbevægelsen kun alt for godt var kendt fra Aarene 1787 og 1788. Endelig kunde han naturligtvis ikke — som Medlem af Statsraadet og med sin betydelige Position — skrive under som Privatmand.

Efter at Colbiørnsen havde udsendt sit alt for voldsomme Angreb paa Adressens Underskrivere, var Sindene oprørte. Lüttichau skrev sit kendte Svar, og hans Kone henvendte sig til Geheimeraadinde Schack-Rathlou⁸ og bad hende om at bevæge sin Mand til at gennemse det. Schack-Rathlou lovede det og foreslog adskillige Rettelser og Udeladelser i den første Del af det. Lüttichau fulgte hans Anvisninger fra først til sidst⁹; men da Schack-Rathlou ikke følte sig sikker paa, at han ikke havde overset noget eller maaske ikke tilstrækkeligt havde iagttaget »adskillige Steder i dette vigtige Skrift, allerhelst i Henseende til juridiske og økonomiske Quæstioner«, bad han ham om at lade gode Venner gennemlæse det¹⁰.

Som bekendt var Lüttichaus Svar ikke blot ganske overilet og uhyre lidt vægtigt, men det laa i Udtryk og Argumenter langt under det sømmelige. Man kan derfor ikke andet end forbavses over, at en saa besindig Mand som Schack-Rathlou ikke straks fik sat en Stopper for det, eller i al Fald fik det redigeret om i værdigere Udtryk. Et Spørgsmaal som dette er imidlertid ikke altid saa let at bedømme, fordi man nu er paa saa langt Hold af Tidens Rørelser. I Virkeligheden stod jo store Kredse paa Landet bag Lüttichau og de andre jyske Proprietærer. Hadet mod Colbiørnsen havde i Aarevis vokset sig fast i Godsejerstanden, og hans Angreb havde derfor let ved at hidse Sindene op. Ogsaa Schack-Rathlou hadede jo denne Mand, den store Colbiørnsen eller, som Numsen kaldte ham, »notre étoile polaire de l'avis«, og af Hjertet undte han ham

et hvast Gensvar. Kun sikrede han sig, at det ikke paa nogen Maade kunde faa Adresse til Konge eller Kronprins.

Kort Tid efter Jul, da Schack-Rathlou fik tilsendt Resten af Skriftet, blev han imidlertid betænkelig og skrev¹¹ den 2. Januar et Brev til Lüttichau, hvori han bestemt advarede ham mod overilede Udtryk. Han beder ham endnu engang læse hele Manuskriptet roligt igennem og indprenter ham, at det fremfor alt andet er Hovedsagen, det gælder, og ofte staaer den sig bedst, som skriver mest behersket. Offentlighedens Dom bestemmes kun efter Argumenternes Styrke eller Svagheder.

Samme Dag sendte han Lüttichau endnu et Brev og raadede ham indstændigt fra at lade nogle Bekendtgørelser af den voldsomste Art mod Colbiørnsen aftrykke i de Viborgske og Aalborgske Blade, »da synes mig, at D. H. vel kunde lade den Idee falde, da Publicum dog ved Deres Svar paa Etatsraad Colbiørnsens Skrift snart bliver underrettet om det hele Sags Sammenhæng«.

Hvor meget Lüttichau tog Hensyn til disse Breve, vides ikke. Hans Svar kom, som bekendt, ikke til at staa tilbage for Colbiørnsens Angreb i Heflighed. Det lykkedes ikke Schack-Rathlou at forhindre, at det udkom. Derimod havde han intet Kendskab til Lüttichaues andet Skrift »Species facti«, som blev skrevet i København¹².

Da Forhørene over Lüttichau skulde tage deres Begyndelse, raadede han¹³ denne djærvt til selv at tage til København for at føre sin Sag til Trods for, at Rosenkrantz havde fraraadet det.

Lüttichau fulgte hans Raad og rejste derover. Schack-Rathlou fulgte Sagen med den største Interesse og »haaber at erfare saa gode og i alle Henseender behagelige Efterretninger fra D. H., og vi ønsker alle med største Oprigtighed bestandig og indtil aldeles vel forrettet Sag i København at blive glædede med lige saadanne Tidender, som vi ogsaa aldeles ikke tvivler paa«. Lüttichau skrev¹⁴, at han havde talt med Bernstorff, som havde været meget hidsig. Bl. and. havde han udtrykt sin Forundring over, at Schack-Rathlou ikke havde fraraadet Adressen til Kronprinsen. Schack-Rathlou svarede¹⁵, at det gjorde ham ondt, at Bernstorff, »som jeg agter saa højt, uden nogen af Dem dertil given Anledning, har vist saa megen Hede i de forskellige Samtaler, som D. H. i denne Tid har

haft med ham, hvilket beviser, hvor let ogsaa en veltænkende Mand kan lade sig henrive, naar han kommer i Affect, hvorimod jeg ikke kan andet end bifalde de alvorlige og sande, men uden Hede og paa en høflig Maade frembragte Argumenter, hvormed De, som De skriver til mig, har gendreven hans Indvendinger. Det har iøvrigt intet at sige, thi jeg kender hans billige Tænkemaade og er ganske vis paa, at hans Hede, som altid gaar hastig over, aldrig lader nogen ubehagelig Følge efter sig, men snarest det modsatte«. Han ender Brevet med, at han haaber at kunne lykønske ham til Processens lykkelige Udfald, »hvori vi alle tager den oprigtigste Del«. Karakteristisk nok for Forholdet mellem Schack-Rathou og Bernstorff omtales denne Episode slet ikke i deres Breve fra denne Tid.

Takket være begge Partiers Ubeherskethed hidsedes denne Sag op til et Forløb, som den i sig selv slet ikke var værd. Det lykkedes vel Lüttichau at faa en stor Del af den offentlige Mening paa sin Side, ogsaa i København, men alligevel blev han dømt. Guldberg raadede ham derefter til at sælge Aakiær og forlade Landet. Hensynet til sin Kone bragte et Øjeblik Lüttichau til at vakle, men tilsidst bestemte han sig for at rejse.

Baade Schack-Rathlou og Guldberg havde været pinlig berørte af hele denne Affære. Selv om de imidlertid bestemt tog Afstand fra den Tone, begge Parter havde anslaaet i deres Piecer, og kalder den »trop déshonorable pour la nation«¹⁶, havde de Sympati for ham og hans Familie og var enig med ham i hans Grundstandpunkt. De beklagede hans Skæbne og dadlede Colbiørnsens Politik, der havde drevet en Formue paa 200,000 Rdl. ud af Landet. Guldberg forstod ikke, hvorfor man særlig havde kastet sig over den Opgave at reformere paa Landet og ødelægge den Ro, man saa haardt trængte til. Han frygtede, at den politiske Overspændthed i alle disse Aar ganske vilde forpeste det 19. Aarhundrede, hvis da ikke den gode Gud atter bragte Forholdene i sit naturlige Lave igen.

Snart fik Schack-Rathlou travlt med at ordne Hoveriet paa sine Gaarde. Helt let gik det ikke. Guldberg skrev¹⁷ til ham, at han forstod kun alt for godt, hvor vanskeligt det kunde være, da Bønderne var daarligt instruerede om Sagen og under Indflydelse af

daarlige Elementer. Kunde det ikke bringes i Orden hos Schack-Rathlou, som behandlede dem faderligt, hvorledes skulde det saa gaa de andre. I Nyborg Amt havde dog 21 Godsejere sluttet Kontrakter, der viser, at Bønderne der var klogere og mere moderate.

Navnlig havde Schack-Rathlou Vanskeligheder med Bønderne i Oldrup, men ved Amtmandens Mellekomst lykkedes det ham dog i Løbet af det følgende Aar at faa Sagen i Orden.

I Halvfemserne stod Schack-Rathlou og Guldberg¹⁸ som bekymrede Tilskuere til det liberale Uvejr, som trak hen over Hovedstaden under uhyggelige Trusler om at ville udrydde med Rode alt det, som de hele deres Liv havde kæmpet for at bevare og styrke.

Selv om den fra Voltaire og Rousseau udgaaede Friheds- og Lighedsbevægelse i det stille havde ulmet hist og her i Danmark i de tidligere Aar, saa havde i al Fald Indfødsretsloven, Stavnbaandets Løsning og hele det store, belagende Reformarbejde hidtil formaaet at beskæftige Sindene og at bryde enhver Storm i sin Vorden. Nu fraadede imidlertid Havet for en frisk Søndenvind. Den franske Revolutions uhyggelige Brandskær paa vor sydlige Himmel vakte stigende Begejstring i de yngre, akademiske Kredse, og for første Gang stod de gamle Statsmænd overfor en Strømning, som gik imod selve den halvandethundredaarige Enevælde.

Bittert luede Hadet mod Adelen, og heftigere og heftigere førte Rationalismen og Fritænkeriet deres Kamp mod den gamle Kirke. Alt var for de to gamle Venner i Jylland, som Satan selv havde taget Styret i Landet og nu vilde tage Hævn for de mange Aars Undertrykkelse. En nedbrydende Propagandalitteratur og glødende Artikler i Blade og Tidsskrifter holdt Sindene i Aande i Byen, medens de konservative Landboere rundt paa deres Gaarde melankolsk drøftede, hvad Fremtiden kunde bringe. At Louise Stolberg og Charlotte Schimmelmänn, ja endog Ludvig Reventlow aabenlyst udtalte deres Begejstring for Stormen paa Bastillen, forøgede kun Hadet mod den tyske Kreds. Guldberg rystede sit gamle Hoved over den opvoksende Ungdom, der styrtede blindt fremad i den Vildtro, at den vidste bedst Besked om alting. I 1792 skrev han¹⁹: »Jeg kan ikke aabne en teologisk eller filosofisk Bog uden at støde paa nye Theses, ikke tage en Avis uden at læse om mær-

kelige Begivenheder. Hvis en ung Mand fra København kom paa Besøg og havde Dristighed til at konversere mig, vilde han vide meget mere hedre Besked om baade Videnskab og Politik end baade vor kære Biskop og Stiftamtmand. Slutningen af vort Aarhundrede er fuldt op af Mærkværdigheder. Alt er af lave. Ofte ser jeg om Aftenen op mod Himlen, for at se, om Stjernerne har flyttet sig, men det har de dog ikke, og altsaa maa vor Klode ogsaa være paa sin Plads.«

Aanden fra Frankrig var Datidens røde Spøgelse, som i lige Grad vakte Had og Angst hos alle dem, der syntes, at Verden havde været godt indrettet, saaledes som de havde oplevet den. Og hvorledes kunde det være anderledes. Der skulde yngre og skarpere Øjne end Schack-Rathlous og Guldbergs til at se, at bag hele denne Uro var en ny helsebringende Udvikling for Folk og Land ved at stige op af det sydende Krater. Billedet var jo ikke anderledes end i vore Dage. En Braadsø af brændende Længsel efter den jordiske Fuldkommenhed var skyllet hen over Europa og havde sendt sine blidere Dønninger herop. Dengang som nu manede Forsynet truende Livets Alvor frem for Slægten og søgte ved nye, uprøvede Ideer igen at sætte Liv i den evige, menneskelige Higen efter social Retfærdighed. Det var den hundredaarlige Lutring af Menneske-aanden i kogende Had og Begejstring, som i mægtige Brydninger indenfor det politiske og kirkelige spændte mod de gamle Samfundsordninger. Udviklingen krævede Luft, og hvor Spændstigheden var stivnet, maatte Trykket sprænge det bestaaende, som det gjorde dengang i Frankrig, nu i det russiske Rige, saa hele Verden rystede i sine Fuger. Hvor meget der skulde slaas i Stykker, vidste ingen, saalidt som nogen kan beregne et Jordskælvs Virkninger, før det er forbi. Alle var usikre, som Victor Hugo har givet et Udtryk i »Les Chantes du crépuscule«, hvor et af Versene lyder:

Seigneur! est-ce vraiment l'aube qu'on voit éclore?
 Oh! l'anxiété croit de moment en moment
 N'y voit-on déjà plus? n'y voit-on pas encore?
 Est-ce la fin, Seigneur, ou le commencement?

Overalt sporedes Nervøsitet blandt de ledende Mænd. Da i 1793 de tre franske Købmænd og Kommissærer²⁰ besøgte Mandal, Gø-

teborg og København for at købe Korn, ansaa man dem straks for mistænkelige Udsendinge for den berygtede franske Nationalforsamling. Den russiske Gesandt, Baron Krüdner, vilde have dem udvist af Landet med det samme, og Chr. F. Numsen fik Ordre til at holde dem under streng Opsigt fra det Øjeblik, de gik i Land i Helsingør.

Selv en fremskridtsvenlig Mand som Bernstorff, der dog stod midt i det danske Stormcenter med Blikket rettet langt udover Danmarks Grænser, saa ikke klar Himmel bagved. I 1792 skrev²¹ han til Schack-Rathlou: »Alt har forandret Udseende, siden Ligheden er bleven Folkets Afgudsbillede. Det er uendelig farligere end Tørsten efter Friheden. Jeg føler det, og Erfaringen har bekræftet min Frygt. Ideen er absolut fantastisk, og den har kun formaaet at vække en Forfængelighed og en Lidenskab, som aldrig vil kunne stilles tilfreds. Der skabes en Uro og et Had til al Underkastelse, uden hvilken der hverken kan eksistere Orden, Ro eller Lykke. Jeg lykønsker mig selv til, at jeg ikke mere er ung nok til at faa at se, hvad de kommende Generationer vil opleve. Norden vil senere komme til at føle de almindelige Rystelser. Hvis det indgaar i Forsynets Plan, hvad afgjort synes, er det nødvendigt at forberede sig derpaa.«

Det følgende Aar skrev²² han, at Menneskene endnu ikke kunde undvære Formynderskab. De var ikke modne nok til borgerlig Frihed. »Det har vist sig nu, hvor Hyænerne ødelægger alt uden Hensyn og uden Spor af Nødvendighed.« Fremdeles skrev²³ han samme Aar: »Det er kun onde Folk, som vil ødelægge Roen her i Landet. Uden Tvivl er disses Tal kun lille og lidet afskrækkende, men de gør det utrolige for at irritere os og lokke os til at tage haardt fat. Jeg dadler ikke anderledens tænkende, og jeg mener, at det er den farligste Fælde, man kan falde i. I haardt Vejr maa man dreje under. Det er urigtigt at gaa lige løs paa saa stærkt udbredte Meninger, og hellere maa man glide saa meget med, som ens Samvittighed tillader det. Det, der brænder længe, vil fortære sig selv, og den almindelige Gæring vil høre op med det nye Regimente i Frankrig.«

Schack-Rathlou er enig med Bernstorff. I December 1792 skrev²⁴ han, at der i vore Dage hændte saa mange mærkelige Ting, og selv de klogeste Folk gjorde undertiden det modsatte af, hvad de burde gøre. »Man maa tro, at Himlen undertiden tillader, at saa-

danne Folk blændes for at gøre det muligt, som vore Forfædre og vi selv aldrig vilde tro muligt.

Senere skrev²⁵ han: »Afdøde Schimmelmänn sagde altid, »Glauben Sie mir, wir sind auf den rechten Weg«. Det er det eneste, jeg kan sige D. E. De nye politiske Principper, der er saa falske og tillige saa farlige for Staternes indre Ro, kom hertil langvejs fra. De presenterede sig i Begyndelsen under de mest uskyldige og tillokkende Former og Farver, men er nu naaet saa vidt i hele Europa, at en Regering maa være paa sin Post for ikke at bringe sig selv i Forlegenhed og for ikke at forværre Ondet. Jeg er enig med D. E., at man skal fare frem med Lempe, forhindre, hvad man kan, for at det ikke skal brede sig, og kun rive de stærkeste Rødder op eller i al Fald søge at komme deres Udvikling i Forløbet. Bliver Bevægelsen alligevel effectiv, maa der gaaes frem med den største Haardhed. Dette sidste tror jeg dog ikke bliver nødvendigt hos os. Hvor opmærksom jeg end er, kan jeg ikke spore noget herovre.«

I 1794 brændte Christiansborg Slot, en Begivenhed, som paa en Gang fyldte Schack-Rathlous baade med Sorg, fordi det gamle Slot, hvor han havde virket i saa mange Aar, nu kun var en Ruin, og med inderlig Glæde, fordi den ude i Folket vakte saa stærkt et Udbrud af Kongetroskab og Fædrelandsfølelse, som for en kort Tid ganske overvældede Frihedsbevægelsen. Det var ham en Trøst, at Kongefamilien ikke var kommen til Skade og havde forstaaet at resignere. Han tilbød straks²⁶ 2000 Rdl. til Hjælp til Genopbyggelsen. Bernstorff svarede²⁷ omgaaende, at han havde genkendt ham i hvert eneste Ord i hans Brev. Han havde vist det til Kronprinsen, som havde udtalt, at det var kønt af en Mand, som havde frasagt sig Pensionen, at give saa smuk en Gave. »Sig ham, at jeg takker ham meget, og at jeg siden denne Begivenhed har følt saa megen Lykke i min Stilling.« Videre skrev Bernstorff, at den mægtige patriotiske og offervillige Bevægelse, som Slotsbranden havde vakt over hele Landet, havde fyldt ham med Glæde og Stolthed over at tilhøre en saadan Nation. Kritikerne var blevne tavse, og han mente, at den Slags vilde knytte Baandet mellem

Konge og Folk for bestandig. Kronprinsen var lykkelig over sit Folk, og han havde aldrig set ham gladere. Han nøjedes nu med et Værelse,²⁸ men fandt sig udmærket i det. Kronprinsessen syntes ikke mere saa lille, nu hun var kommen i de mindre Forhold. Hun var en virkelig Hustru og Moder. Midt under Branden havde han mødt hende med sit Barn paa Armen. Endnu vidste hun ikke, hvad hun havde mistet af Værdier, men hun pegede paa Barnet og sagde: »Hvad mig angaar, har jeg min Skat.« Kronprinsen omfavnede ham og sagde med Taarer i Øjnene: »Det er en stor Ulykke, men jeg føler, at den vilde have være meget større, om jeg havde mistet en eneste Ven.« Ingen tænker paa Enkedronningen og Arveprinsen. Afstanden til dem synes saa umaadelig.

Schack-Rathlou var lykkelig over Bernstorffs Meddelelse og Kronprinsens Tak. I et straalende Brev²⁹ bryder han ud i de varmeste Lovtaler over den Prins, der var saa elsket »par ses vertus et ses grandes et excellentes qualités«. Han var stolt over, at man i Jylland havde kunnet samle et saa betydeligt Beløb sammen til det nye Slot. Adskillige, som absolut ikke var rige, havde givet saa meget, at det gjorde dem Ære. De fortjente lige saa fuldt at blive mindede i Eftertiden som adskillige af dem, som var nævnt i Mallings »Store og gode Handlinger«.

I det sidste Brev,³⁰ som Schack-Rathlou skrev til Bernstorff, ønsker han, at Forsynet vil give ham Kraft til at fortsætte sit nidkære og utrættelige Arbejde for Statens Vel. Som han saa lykkelig har formaet at skaffe Staten Ro udadtil, saaledes haaber han ogsaa, at han maa faa Held til at gaa i Brechen mod de irreligiøse Reformatorer, som oversvømmede Tiden med blasfemiske Skrifter og Artikler i Bladene, og som agiterer for Principper, der tilsigter at undergrave Grundpillerne for vor Forfatning. Det nødvendigeste af alt er at sikre vor indre Ro og faa lagt Baand paa den farlige Tøjlesløshed. Man er bedrøvet over alt det, som man hører og læser om i denne Tid.

Snart efter modtog Schack-Rathlou den triste Meddelelse, at hans Ven var død den 21^e Juni 1797. Bekymret skrev³¹ han til Sønnen, at Faderens Død havde overvældet ham i den Grad, at han ikke kunde udtrykke det, baade som Borger og som trofast Ven af den afdøde, »qui emporte avec lui l'admiration de tout l'Europe, le respect et la reconnaissance de ses compatriots et les justes et tendres regrets de tous ses amis. — — — Je fais pour cela, aussi

que pour tout ce qui pourra arriver d'heureux et d'agréable du fils d'un des hommes du monde, que j'ai respecté et chéri le plus, les vœux les plus étendus — — — —«. Han ender Brevet med: »mais son souvenir me sera toujours présent et précieux.

Schack-Rathlou led i disse Aar meget af Gigt i hele Kroppen, saa han ikke kunde sove om Natten. Han konsulterede Lægen i Viborg, som gav ham en Kur og beroligede ham med, at det ikke var livsfarligt. Lykkelig var han, naar de fik Besøg af Geheimeraadindens Brødre, af Geheimeraadinde Løvenskjold, som trods sin nære Forbindelse med Stolbergerne og Reventlowerne dog alligevel bevarede et usvækket Venskab til ham og hans Kone. Undertiden kom tillige Guldberg og Chr. F. Numsen. Sidstnævnte skrev i 1790, at han vilde ønske, at han kunde komme til Rathlousdal i en ærostatisk Ballon.

Numsen underholdt ham ofte i lange Breve om, hvad der foregik ved Hoffet. Han fortæller³⁹ om sin egen Afsked, om Kronprinsessen, som Folket forguede for hendes Godhed og Elskværdighed. Kronprinsen elskede hende, og de, der siger anderledens, er daarlige Personer. Ogsaa Guldberg, der i 1794 aflagde et Besøg hos Arveprinsen paa Sorgenfri, fortæller,³⁹ at Prinsens Børn gjorde ham megen Glæde og var smukke. Den ældste [Christian VIII] lover godt, og hans Evner er ikke ringere end hans Skønhed. Den Slags Meddelelser har sikkert glædet den gamle, loyale Schack, og brød ligesom smaa Solstraaler frem gennem de mørke Bekymringer, som Brevene fra København ellers var saa rige paa. Bülow's Afsked i 1793 gjorde ikke synderligt Indtryk paa ham, men Venskabet for ham var jo ogsaa forlængst kølnet. I Byen vakte den derimod den allerstørste Opmærksomhed. Grevinde Sybille Reventlow skrev³⁴ saaledes til Louise Stolberg, at der var fundet Breve hos Bülow, som beviste, at man havde villet styrte den nuværende Regering og sætte Enkedronningen og Arveprinsen til Styret igen. »Man siger, at Osten, Rosenkrantz og Schack-Rathlou er med og allerede har begyndt at ophidse de utilfredse med tunge Klager. Hele Klikken bestaar af Folk, der er kendte som lidet duelige Mænd, men jeg ved ikke Besked med de nærmere Detailler.«

Dette var naturligvis et mer end fantastisk Rygte. Ingen sad

fastere paa sin Gaard end Schack-Rathlou, og ingen var fjernere fra enhver Tanke om paany at ville spille en Rolle end han.

I 1795 bad Sognepræsten ved Garnisonskirke, Professor Treschow, ham om at gennelæse sit Manuskript til en Levnedbeskrivelse af Grev F. Danneskjold-Samsøe. Schack-Rathlou yndede ikke Greven, bl. a. fordi denne i sin Tid havde angrebet J. H. E. Bernstorff, og han fraraader³⁵ Professoren bestemt at offentliggøre nogen Biografi af ham. Hvor forsigtig end Professor Treschow gik til Værks, vilde en efterfølgende Pennefejde uvægerlig blive Følgen, hvad der kunde være pinlig for Grevens Familie og for den endnu levende Generation, som havde virket sammen med ham.

Guldberg havde i 1788 beklaget, at der efter Schack-Rathlous Afgang ikke var nogen, som mere interesserede sig for A. Birchs kritiske Udgave af det nye Testamente. I Begyndelsen af Halvfemserne tog han selv fat paa »Det nye Testamente med Anmærkninger«, og Schack-Rathlou gennelæste Manuskriptet hertil.

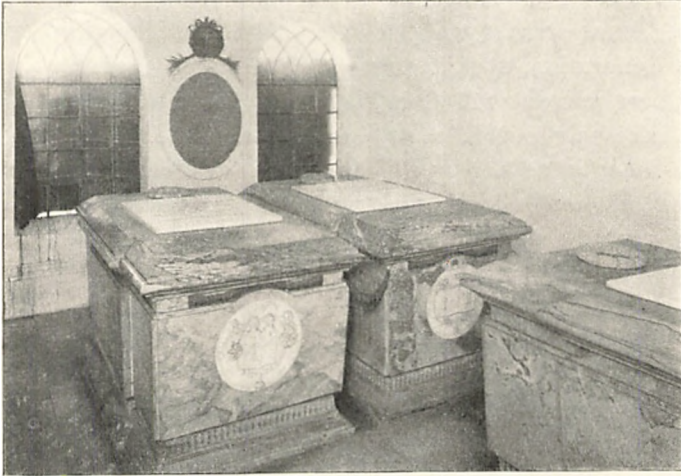
Geheimeraadinde Schack-Rathlou havde hele sit Liv været svagelig trods al Kur og Pleje. Hun døde paa Rathlousdal den 20. Maj 1795. Schack-Rathlou bar sin Sorg sagtmodigt og gudhengivent og levede Resten af sine Dage yderst tilbagetrukkent og ensomt. Kun Guldberg vedligeholdte trofast Venskabet med ham og besøgte ham, naar han kunde. Justitsraad Jacob Gude fortæller³⁶, at han tilsidst maa have været en Del svækket paa Forstanden, »eftersom han lod bestandig brænde Lys for sig i Værelserne med flere Underligheder«. ³⁷ Han døde 72 Aar gammel paa Rathlousdal den 7. Juni 1800 stille og ubemærket. De nye Tider havde skyllet den forhen saa formaaende Ministers Navn ud af Erindringerne.

I Kapellet i Gosmer Kirke staar tre prægtige Marmorsarkofager, vistnok af Wiedewelt. I de to af disse hviler Schack-Rathlou og Hustru og i den tredie deres Datter. Paa Kisterne staar begge Navne og Aarstal og paa hans tillige: »Ps. IV v. IX. I Fred vil jeg lægge mig til at sove.« ³⁸

I 1790 havde de stiftet et Legat paa 8300 Rdl., dels til Vedligeholdelse af Begravelsen, og dels for de fattige i Sognet. I 1794 stiftede de yderligere et Legat til Fordel for Degnen i Fruering-

Medens Stamhuset efter hans Død overgik til en Sønnesøn af

hans Faster, Christian Frederik Holstein til Lystrup, havde han testamenteret³⁹ hele sit store og kostbare Bibliothek og sit Arkiv til sin Kones Familie paa Ravnholt. Bibliotheket stillede han til fri Raadighed; det opbevares dog endnu samlet. Derimod bestemte han, at Arkivet skulde forblive paa Ravnholt til evig Tid. Som den sirlige Kancellimand, han var, laa dette velordnet efter ham i Pakker, alle forsynede med Paaskrift. Arkivet omfatter ikke alene

Kapellet i Gosmer Kirke.

I Kisten længst til venstre hviler Gehelmeraad Schuck-Rathlous,
I den næste Gehelmeraadlinden,
og I den nærmeste (ses kun halvt) Datteren, Baronesse Haxthausen.

modtagne Breve, men ogsaa Koncepter til hans egne Breve, til Betænkninger, Indstillinger o. s. v., alt en uerstattelig Værdi for Studiet af hans Tids interessante Historie.

Hvor stærkt Bernstorffernes Navne end funkler gennem det attende Aarhundredes sidste Halvdal, saa formaar de dog langt fra at fordunkle Schack-Rathlous. Hvor denne Tids Historie skrives, vil han altid blive nævnet med Tak, fordi han formaaede at hævde og støtte den opvaagnende Danskhed overfor den mægtige, fremmedartede Indflydelse i Landsstyrelsen.

Vel var han ikke af Bernstorffernes og Schimmelmanss Kapa-

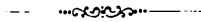

citet, men hvor hans Evner kom til kort, traadte hans solide Indsigt og Erfaring til og befæstede hans Indflydelse. I en af de vanskeligste Perioder fik han Betydning som det bevarende Element i Statsstyrelsen, som den Mand, der hægede om Landets Økonomi, og som forhindrede de store, voldsomme Forandringer. Midt i Hvirvelen af Intriger, Letsind og gærende Utilfredshed var han den ubestikkelige, hæderlige Mand, hvis Maal og Midler kun dikteredes ham af oprigtig Religiositet og af uselvsk og urokkelig Troskab mod Kongehus og Land. Ved sin Konservatisme blev han den lempelige Bremse paa hele dette Tidsafsnits interessante Udvikling, saa den kom til at foregaa i et passende roligt og sundt Tempo. Først og sidst er dog Schack-Rathlous uvisnelige, nationale Fortjeneste hans store Andel i Loven om Indfødsretten, som lagde den danske Statsadministration i et nationalt Leje og derved muliggjorde vort Lands selvstændige, frie, danske Udvikling.

Paa Forsiden af en Folio, hvori han har renskrevet Koncepterne til sine Betænkninger m. m., har han skrevet:

Hélas! aux grands emplois à quoi bon de courir?
 Pour veiller sur soi-même heureux qui s'en délivre!
 Qui n'a pas le tems de bien vivre,
 trouve mal aisement le tems de bien mourir.

Bibl: Poet.: tom 3, pag. 131.

HENVISNINGER
OG
TILFØJELSER

FORKORTELSER

A. P. Bernstorff = A. P. B.

J. H. E. Bernstorff = J. H. E. B.

Ove Høegh-Guldberg = O. H. G.

Ditlev Reventlow = D. R.

Schack-Rathlou = S. R.

Bobé. Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekræds. = E. P.

Aage Friis. Bernstorffske Papirer = B. P.

Aage Friis. A. P. Bernstorff og Ove Høegh-Guldberg = Friis.

Holm. Danmarks-Norges Historie = Holm.

Holm. Danmarks-Norges udenrigske Historie = Holm u. H.

Danske Magasin = D. M.

Historisk Tidsskrift = H. T.

Personalhistorisk Tidsskrift = P. T.

Reventlow. En dansk Statsmands Hjem omkring 1800 = R. E.

Hvor Kilderne eller deres Opbevaringssted ikke er angivne, er dette Schack-Rathlous Arkiv paa Ravnholt. En stor Del af Brevene til Schack-Rathlou og af Koncepterne til hans egne Breve er aftrykte i Th. Thaulow og J. O. Bro Jørgensen: »Af Schack-Rathlous Arkiv«. Arkiverne paa Altenburg og Stintenburg er f. T. i Rigsarkivet, hvor de har været benyttede med elskværdig Tilladelse af Professor Aage Friis.

KAPITEL I. SLÆGTEN SCHACK

¹ Da T. de Hofman forberedte sin »Historiske Efterretninger om veltjente Adelsmænd«, henvendte han sig ogsaa til Schack-Rathlou om Oplysninger angaaende hans Slægt. Schack lod foretage omfattende Undersøgelser i Tyskland og herhjemme og fik bl. a. ogsaa en Afskrift af Conrad v. Pentz's Værk om de meklenborgske Adelsfamilier, hvad angik hans Slægt til 1769. Pentz har hentet sine Oplysninger fra ældre tyske Forfattere som Micrelius, Spangenberg, Helmodus, Pfeffinger o. fl., uden at disse Oplysninger alle synes lige troværdige. Jvnf. iøvrigt: Lengenick: 1. Saml. II, og Caroline E. Andersen: Grams Historie, S. 60 ff. — ² Den her i Landet eksisterende borgerlige Familie Schack stammer fra Murermester Gregers Schack, født i Kirkerup Sogn i Antvorskov Amt 1702. Dette ligger tæt opad de gamle sjællandske Rytterdistrikt, hvor Regimenterne laa indkvarterede efter Tur, og denne Families Afstamning efter en Officer af Navnet Schack er ikke usandsynlig. Nævnte Murermester G. S. var bosiddende i Slagelse og døde 1773. En af dennes Efterkommere, Etatsraad, Kammeradvokat Gregers Schack (1781—1840) førte en Lillie lig den Schackske som 'sit Vaaben. Om andre i Familien har ført dette Vaaben før ham, vides ikke. — ³ Se: C. E. Andersen, Grams Historie, S. 60 ff. — ⁴ C. E. Andersen: Grams Historie; Siderne 90, 94 og 108. — ⁵ P. T. 6. R. 5, S. 112. — ⁶ Christian Rathlou, født ²/₁₁ 1677, var Søn af Hofmester hos Prinsesse Wilhelmine Ernestine Kammerherre Gregorius Rathlou og Margrete Gersdorff, Datter af Righofmesteren og Søster til Frederik Gersdorff til Ravnholt, hvis Datter, Charlotte Amalie, var gift med Geheimeraad Chr. Sehestedt til Ravnholt.

KAPITEL II. BARNDOM OG UNGDOM

¹ Hirsch: Danske og norske Officerer. (Det kgl. Bibliothek). General Ingenhaven ligger begravet i Egtved Kirke. Generalinde Øllegaard Ingenhaven, født Rantzau, var født den ¹⁶/₇ 1680, Datter af Oberst Christoffer Frederik Rantzau og Fru Anna Sophie Bassewitz, blev gift 1701, døde ¹⁸/₁₂ 1758 og begravedes i Egtved Kirke. — ² Dathes Digtsamling i Ravnholt Arkiv. — ³ S-R's egenhændige Notitser bag i hans første Bibel, Ravnholt Bibliothek. — ⁴ Lotte, — Magdalene Charlotte Hedvig Numsen, f. 1731, gift 1749 med Baron S. Løvenskjold. — ⁵ Friderikke, — Friderikke Anne Numsen, f. 1732, gift 1777 med Amtmand, Kamh. J. R. Bielcke. — ⁶ Mine. — Maria Numsen, f. 1733, g. 1752 med Grev E. C. Knuth. — ⁷ Jvnf. Gram til S-R. ⁵/₃ 1765. — ⁸ I Benzons Stamtavler i Rigsarkivet og — som Følge heraf — ogsaa andre Steder. f. Eks. P. T. 7. R. 2, staaa nævnt, at Fru Helle Margrete Grabau, f. Rantzau, var Overhofmesterinde paa Clausholm. Fru Helle Grabau var imidlertid født 1707 og var saaledes alt for ung til en saa ledende Stilling. Tilmed blev hun gift 1737 paa Rodstenseje med den senere Generalmajor Frantz

Christian Grabau og rejste s. A. med ham til hans Garnison i Holsten. Overhofmesterinde var derimod Fru Benedicte Øllegaard, f. Rantzow, Enke efter Oberst Rudolf Günther Grabau, Fader til ovennævnte Generalmajor F. C. Grabau. Hun boede efter Dronning Anna Sophies Død paa Sneumgaard hos sin Søster og døde her den ¹¹/₃ 1757. — ⁹ Dathe skriver den ¹²/₃ 1738 et Angerdigt om en Anna Juel, Hoffrøken hos Dronning Anna Sophie. Hun var beskyldt for at have villet ombringe Dronningen ved Gift. I Digtet skrives f. Eks.:

»Gebt mir Gifft, die mich er-stickt
Den ich andern zubereit.«

Om denne Affære kendes intet. Nævnte Anna Juel kan næppe være nogen anden end Baronesse Anna Sophie Juul-Rysenstein, f. ²⁸/₆ 1707, gift den ⁹/₁₀ 1739 med Geheimeraad Baron Iver Holck, der dengang var Stiftbefalingsmand i Aalborg Stift. Intet Sted findes der noget om, at Baronesse Juul Rysenstein har været Hoffrøken hos Dronningen. — ¹⁰ Se f. Eks. »Slægten«, Februar 1927. — ¹¹ Horats Oder. 2, 18, 11. — ¹² M. Løvenskjold til Louise Stolberg ⁸/₆ 1776, Arkivet paa Brahe-Trolleborg. — ¹³ Sybille Schubart, gift med Grev Johan Ludvig Reventlow til Brahe-Trolleborg. — ¹⁴ Se f. Eks. Suhms Beretning i D. M. 5. R. 4, S. 227, hvori Suhm meddeler Rygtet om, at hun tog imod Penge for at virke for Præstekald eller Kammerherretitler, jvnf. Julius Clausen: Suhms hemmelige Efterretninger, S. 78—79. — ¹⁵ E. P. 9, B, Indledning. — ¹⁶ For Eks. skrev Kammerherre Grevers Juel i 1767 til ham: »Un pareil orage (Situationen 1767) n'est-il point un nouveau motif pour un compatriote (patriote?) comme vous de veiller avec perseverance au bien de l'état et de penser comme un romain sur un objet de cette nature?« — ¹⁷ Schack-Rathlous egenhændige Levnedbeskrivelse. — ¹⁸ Dathe begravedes ²⁵/₆ 1785. Skifte efter ham i Rathlousdals Skifteprotokol. — ¹⁹ Sit Bibliotek testamenterede han tilligemed sit Arkiv til Ravnholt. (Se Teksten senere). Enkelte religiøse Bøger stammer fra Clausholm som Gave fra Overhofmesterinde Benedicte Øllegaard Grabau, saaledes Dronning Anna Sophies Bibel. Inde i denne staar:

»Diese Bibel habe ich geerbt nach meiner Gross-Mutter (Bedstemoders Søster), die bey der Königin Anna Sophia Ober-Hoffmeisterin gewesen war. Anno 1757.
J. Schack.«

Dronningen har med egen Haand skrevet følgende:

»Varumb vñhret doch unser schmerzten so lange und unser vunden sint so gar böse, dass sie niemand heilen kan, du bisz uns worden, wie ein brunn, der nicht mehr quelten vil. Gott erbarme sich unser!
Anna Sophia.«

²⁰ S-R til Geheimeraadinde Sehestedt ²¹/₉ 1754 og ¹²/₁₀ 1754. — ²¹ Schack-Rathlou kalder Sophie Hedvig Juul for Geheimeraad Rathlou »niece de la mode de Bretagne«. — Som nævnt, havde Geheimeraad Chr. Rathlou og Sophie Hedvig Juuls Moder, Grevinde Øllegaard Friis, f. Gersdorff (og altsaa ogsaa Geheimeraadinde Charlotte Amalie Sehestedt, f. Gersdorff) samme Bedsteførelde, nemlig Rigshofmester Joachim Gersdorff og Øllegaard Huitfeld. — ²² Udat. Brev fra Geheimeraadinde Rathlou til Geheimeraadinde Sehestedt. — ²³ Rathlousdal og Gersdorffslund var

dog allerede bleven oprettet som Stamhus for ham i 1749. Om han har sagt ja til sin Onkel og Tante allerede da, er uvist. Geheimeraad Rathlou kan jo udmærket godt have handlet uden at afvente sin Nevøs Svar, da denne dog i hvert Fald var Arving til en Del af Godset. 1710 havde Geheimeraadens og Geheimeraadinden faaet Kongens Tilladelse til, at den længstlevende maatte hendside i uskiftet Bo. — ²⁴ E. P., 9. B, Indledning. — ²⁵ A. P. B. til S-R ^{8/10} 1774. — ²⁶ H. T. 7, R 5, S. 394. — ²⁷ Fru Løvenskjold til Louise Stolberg ^{8/5} 1776, Brahe-Trolleborg. — ²⁸ E. P., 9. B, S. 39. — ²⁹ D. R. til S-R ^{1/2} 1763. — ³⁰ B. P. III, S. 485. — ³¹ Kun et vist Antal af Assessorerne havde Løn. — ³² Benjamin Dass til Suhm, ^{3/5} 1755. Nyerup: Peter Friderich Sumhs samlede Skrifter, Kbhvn. 1798, S. 204. — ³³ Aage Friis: Bernstorfferne i Danmark, II, S. 44 f. — ³⁴ D. R. til S-R ^{27/6} 1760. — ³⁵ Charlotte Biehls Breve om Chr. VII, S. 4. — ³⁶ S-R til Gram ^{5/6} 1760 og ^{27/2} 1761 samt S-R til J. H. E. B. ^{27/11} 1764, jvnf. A. P. B. til A. G. Bernstorff ^{27/1} 1761, B. P., I, S. 240. — ³⁷ S-R til Asseburg ^{4/7} 1760. — ³⁸ D. R. til S-R ^{19/4} 1766. — ³⁹ S-R til D. R. ^{4/6} 1766.

KAPITEL III. DIPLOMATLIV I STOCKHOLM

¹ S-R's Udnævnelse er dateret ^{1/2} 1760. — ² S-R: Memoire présenté au conseil ^{6/9} 1772. — ³ S-R til Gram ^{6/6} 1760, jvnf. S-R til Ogier ^{30/5} 1760. — ⁴ S-R til Moltke ^{27/5} 1760 — ⁵ S-R til Moltke ^{24/7} 1760 og ^{29/11} 1760. — ⁶ S-R til Moltke ^{20/7} 1764 og ^{11/8} 1764. — ⁷ S-R til Moltke ^{27/1} 1760 og ^{31/5} 1761. — ⁸ Scheffer til S-R ^{28/3} 1777 og A. P. B. til S-R ^{29/4} 1777. — ⁹ S-R til Gram ^{24/1} 1761. — ¹⁰ S-R til Moltke ^{6/4} 1760. — ¹¹ S-R til J. H. E. B. ^{8/2} 1761. — ¹² S-R til Gram ^{6/8} 1760. — ¹³ S-R til Gram ^{27/2} 1761. — ¹⁴ S-R til Gram ^{27/1} 1761. — ¹⁵ Gram til S-R ^{1/5} 1762. — ¹⁶ Gram til S-R ^{1/6} og ^{18/5} 1762. — ¹⁷ H. T. 4. R. 1, S. 606—78. — ¹⁸ S-R til J. H. E. B. ^{17/6}, ^{10/8} og ^{3/9} 1762 og Depesche af ^{30/4} og ^{18/6} 1762 (ikke indført i Legationsprotokollen), jvnf. B. P. I, S. 266. — ¹⁹ Correspondance ministerielle du comte Bernstorff, Depesche ^{1/2} 1762 og S-R til Moltke ^{9/2} 1762. — ²⁰ S-R til Moltke ^{20/4} 1762. — ²¹ Grev Werner Schulenburg (1736—1810), senere Gesandt, Biog. Lex. — ²² Armand Francois L. de M. de Saint-Saphorin, senere Gesandt, Biog. Lex. — ²³ Rigsgreve Frederik Otto v. Dernath, g. m. Elisabeth Christine von Plessen. — ²⁴ S-R til J. H. E. B. ^{14/10} 1760. — ²⁵ Jvnf. S-R til A. P. B. ^{10/4} 1792. Grevinde C. E. Bark, f. Horn, var Maitresse hos Kong Frederik I i Aarene 1745—48 og ophøjedes til Rigsgrevinde. — ²⁶ S-R til Juel-Vind ^{30/1} 1761. — ²⁷ S-R til Vind ^{13/6} 1760. — ²⁸ S-R til Geheimeraadinde Gram ^{16/9} 1760. — ²⁹ Carl Alexander Baron v. Ungern-Sternberg, Kammerherre, svensk Gesandt i København. — ³⁰ Geheimekonferensraad Johan Henrik Desmercières. — ³¹ Montesquieu: Considération sur les causes de la grandeur des Romains, Amsterdam 1746, Side 135. — ³² S-R til J. H. E. B. ^{18/11} 1763.

KAPITEL IV. FORHANDLINGER OM PRINSESSE SOPHIE MAGDALENES BRYLLUP, SCHACK-RATHLOUS HJEMLÆNGSEL

¹ Ved Forordningen af ^{28/10} 1763 lagdes Krigskancelliet og Generalkommissariatskollegiet ind under det nyoprettede Generalkrigsdirektorium. — ² Brevveksling mellem Kong Frederik V og det svenske Kongehus i November—December 1750, Afskrifter i Ravnholt Arkiv. — ³ Historisk Tidsskrift 4. R. 1, S. 641—649, Olof Nils-

son, svensk »Historisk Bibliothek« 1877 og 1878, Fersens historiske Skrifter, III. — ⁴ Moltke til S-R ⁴/₇, ⁹/₈, ¹⁰/₁₂ 1764. — ⁵ Ved Forfatningen af 1719 blev Kongemagten i Sverrig indskrænket og Regeringens Tyngdepunkt lagt i Rigsdagen. — ⁶ S-R til J. H. E. B. ²²/₆ 1764. — ⁷ J. H. E. B. til S-R ⁷/₇ 1764. — ⁸ S-R's Relation ¹⁷/₇ 1764. — ⁹ Sidste Gang. S-R's Relation ¹⁷/₈ 1764. — ¹⁰ F. Eks. J. H. E. B. til S-R ²⁸/₇ 1764. — ¹¹ Gram til S-R ²⁰/₁₂ 1764. — ¹² D. R. til S-R ²⁷/₇ 1764. — ¹³ S-R, Ansøgning af ⁴/₁₂ 1764. — ¹⁴ J. H. E. B. til S-R ¹⁵/₁₂ 1764. — ¹⁵ J. H. E. B. til S-R ²⁸/₁ 1765 og S-R's Relation af ²⁵/₁₂ 1764. — ¹⁶ S-R til J. H. E. B. ¹⁰/₇ 1764. — ¹⁷ S-R til Warming ¹⁷/₃ 1761. — ¹⁸ S-R til Warming ¹/₈ 1760. — ¹⁹ Formodentlig mener Schack Gesandten i Berlin Johan Henrik Ahlefeldt. Jvnf. D. R. til S-R ⁴/₂ 1764. — ²⁰ J. H. E. B. til S-R ²⁰/₂ 1765. — ²¹ Chr. VII til S-R ¹⁰/₃ 1765. — ²² S-R til Warming ¹²/₄ 1765. — ²³ S-R udnævntes til Deputeret for Finanserne ²⁷/₂ 1765. (Se Meddelelser fra det kgl. Geheimearkiv 1886—88, S. 53). — ²⁴ S-R til Asseburg ¹/₁₀ 1765. — ²⁵ mihi parve rura, Horats Oder II, Bog 16, v. 35. I Oversættelse lyder det paagældende Sted: Den sandru Parce (Norne) gav mig et lille Landsted og lidt af den græske Sanggudindes Aand og Evnen til at foragte den ondsksfulde Pøbel. — ²⁶ S-R til D. R. ¹⁵/₃ 1765. — ²⁷ S-R til Warming ¹²/₄ 1765. — ²⁸ J. G. Moltke til S-R ¹⁰/₁₁ 1776. — ²⁹ Gram til S-R ⁸/₁₂ 1766, jvnf. Gram til S-R ⁶/₄ 1763. — ³⁰ D. R. til S-R ⁰/₄ 1765, jvnf. Gram til S-R ¹⁰/₁ 1764. — ³¹ Gram til S-R ³⁰/₃ 1765. — ³² Jvnf. Holm 3. B. 1., S. 276—90. — ³³ H. T. 4.R. 1., S. 640.

KAPITEL V. PRINSESSE SOPHIE MAGDALENES BRYLLUP

¹ S-R's Relation af ¹⁰/₈ 1764. — ² Correspondance ministerielle du comte Bernstorff, Depesche af ¹/₂ 1762. — ³ Jvnf. Holm 4. B. 1., S. 33. — ⁴ S-R til Asseburg ¹⁷/₁₂ 1765. — ⁵ Chr. VII til S-R ²²/₁ 1766. — ⁶ Fersens historiske Skrifter, III, S. 346. — ⁷ Fersens historiske Skrifter, III, S. 350, Brev fra Fr. II til Dronning Louise Ulrika ²/₉ 1766. — ⁸ J. H. E. B. til S-R ²⁶/₇ 1766. — ⁹ Fersens Historiske Skrifter, III, S. 363. Brev fra Kronprinsen til Dronningen. — ¹⁰ Anker: Prins Carl af Hessens Optegnelser, S. 32. — ¹¹ Fersens historiske Skrifter, III, S. 356, Brev fra Kronprinsen til hans Moder ¹⁰/₁₀ 1766. — ¹² Anker: Prins Carl af Hessens Optegnelser, S. 32. — ¹³ S-R's Relation fra Helsingborg ¹⁰/₁₀ 1766, Concept. — ¹⁴ S-R skriver ⁸/₁₂ 1770 til Rosenkrantz, at han er forbavset over, at Kronprins Gustav, som for 4 Aar siden havde saa lidt Held med sig overfor ham, nu foretager sig omtrent den samme Intrige overfor Juel. Naar det lykkedes ham denne Gang at faa Gesandten tilbagekaldt, skyldes det sikkert kun de forandrede Forhold i København. — ¹⁵ Henrik Schück: Gustav III och Lovisa Ulrikas Brevväxling, I, Brev fra Prins Gustav til Lovisa Ulrika ⁷/₁₀ 1766. — ¹⁶ Bülow's Optegnelser om Kongens svenske Rejse 1786, Rigsarkivet, Bülow's Privat-Arkiv. — ¹⁷ Friis, S. 19. — ¹⁸ Frk. Jeanne Rosselin tilhorte sikkert de reformerte franske Flygtninge. Hun er for Eks. i Hoflisten for 1763 opført som Française hos Prinsesse Sophie Magdalene. Hun blev senere gift med Viceborgmester i Kbhv. Cai Kock. S-R's Sekretær i København, Kantor Warming, var gift med en Catharina Rosselin, som ogsaa havde været Française (Wad: Dimitterede fra Herlufsholm, S. 169), og en Abel Rosselin nævnes paa samme Tid i København som fransk Sprogmaster. — ¹⁹ Jvnf. Schück: Gustav III och Lovisa Ulrikas Brevväxling, I, Brev fra Prins Gustav til Lovisa Ulrika ²³/₁₀ 1766. — ²⁰ S-R til Frk. Ros-

selin ²⁵/₁₀ 1766. — ²¹ Om Rejsen se Schacks Relationer ²³/₁₀ og ³⁰/₁₀ 1766. — ²² Svensk H. T. 1893, S. 308. — ²³ S-R til Asseburg ⁹/₁ 1767. — ²⁴ J. H. E. B. til S-R ²²/₁₂ 1766, Correspondance ministerielle du J. H. E. B., I, S. 304 f. — ²⁵ Christian Reinhard Hans August de Marteville ansattes efter Ansøgning af ³⁰/₆ 1760 som overtallig Premierløjtnant i Livregimentet til Hest den ²²/₇ 1761 med Garnison i Flensborg. Den ⁹/₁₂ 1763 sattes han paa Vartpenge og den ¹/₂ 1764 meddeltes der ham Afsked. Moderen, Adelaide d'Ammon, Enke efter den hollandske Gesandt de Marteville i Stockholm, giftede sig med Generalmajor Frederik Christian v. Eyndten (se P. T. 3. R. 1, S. 260 og B. P. I, S. 482). S-R fortæller i et Brev af ¹³/₇ 1761 til Gram lidt om den ambitiøse Dame, som var meget rig. Hans Legationssekretair, Anton Larrey, havde friet til en af hendes Døtre, men fik sig en Kurv. Bedre Lykke havde Larreys Efterfølger, Kammerjunker, senere Kammerherre Chr. Aug. Johnn (P. T. 5. R. 4., S. 86). — ²⁶ S-R til J. H. E. B. ²⁸/₁₀ 1761. — ²⁷ P. J. Eckmann er mulig identisk med en Sekretær E., som nævnes 1773 hos den svenske Envoyé (Bruun: København, III). En Ober-Auditør Peter Emanuel Eckmann udnævntes til Assessor i Hofretten den ²⁰/₇ 1764, men tog sin Afsked 1772. Han nævnes imidlertid ikke i Statskalenderen fra disse Aar. — ²⁸ Lave Beck-Friis, Søn af Korfits B-F til Hevringholm i Jylland og Glimminge og Bosjö i Skaane, blev Oberst uden for Nummer i dansk Tjeneste ⁵/₁₀ 1763. Han døde ²⁴/₁ 1764. — ²⁹ I Anreps Åttartafler findes kun en Adam Julius Meijendorff Yxkull, f. 1722, kgl. Livdrabant. Nærmere om ham nævnes ikke. Hans Broder var den svenske Generalmajor Axel Diedric M. Y. — ³⁰ Urban Olof Hjærne, f. 1747, gik i maltesisk Tjeneste. Senere kom han til Rom og Venedig. Da han sidstnævnte Sted udtalte sig uforsigtigt om Republikken, blev han arresteret og dømt til at være Soldat. Han deserterede og naaede bort fra Italien til Wien. Han døde allerede 1769 i Stockholm. — ³¹ S-R's Relation ⁹/₁₂ 1766. — ³² Frk. Trolle til S-R ¹⁷/₃ 1767. — ³³ Breve fra Aarene 1767 og 1768 fra Gustav III til Prinsesse Sophie Magdalene, Ravnholt Arkiv. — ³⁴ Sophie Magdalene til S-R ¹⁵/₈ 1770. — ³⁵ C. W. Bergmann: Gustav III og hans Tid, oversat af Halvorsen, S. 8 og 202. — ³⁶ Sophie Magdalene til Christian VII ²³/₆ 1788, Kongehusets Arkiv i Rigsarkivet, jvnf. Holm. 6. B. 1., S. 285 f. — ³⁷ D. R. til S-R ¹⁰/₁ 1766. — ³⁸ J. H. E. B. til S-R ³⁰/₇ 1766 og ¹³/₈ 1767. — ³⁹ Jørgen Skeel til S-R ¹/₆ 1766. — ⁴⁰ A. G. Moltke til S-R ²⁰/₁₁ 1766. — ⁴¹ S-R til Warming ²/₂ 1762. — ⁴² Cardinal Bentivoglio: Relazioni (1629), S. 193. — ⁴³ A. G. Moltke til S-R, Januar 1767. — ⁴⁴ S-R til A. G. Moltke ²⁰/₂ 1767. — ⁴⁵ D. R. til S-R ²⁴/₂ 1767. — ⁴⁶ S-R til D. R. ²⁰/₃ 1767. — ⁴⁷ Overpræsident v. d. Lühe blev 2. Gang 1767 gift med Comtesse Margrete Holck, Søster til Grev Conrad Holck. — ⁴⁸ A. P. B. til D. R. ¹¹/₅ 1779, B. P. III, S. 599. — ⁴⁹ Jvnf. Friis: Det danske Hof 1770, Tilskueren 1900, S. 786—88. — ⁵⁰ S-R til J. H. E. B. ²⁷/₁ 1767. — ⁵¹ S-R til Warming ³/₃ 1767. — ⁵² J. H. E. B. til S-R ²/₅ 1767. — ⁵³ Asseburg til S-R ¹/₁₂ 1766. — ⁵⁴ S-R til A. P. B. ¹/₁₀ 1789.

KAPITEL VI. I KØBENHAVN

¹ A. P. B. til A. G. Bernstorff ⁷/₇ 1767. — ² S-R til Goodrick, Juni 1767. — ³ Terentius: Andrea, 2. Akt, 1. Scene. (Udgave: Gudmundi Magnaei). — ⁴ Brevene fra Reventlow eksisterer ikke, men det ses af S-R's Svar, f. Eks. af ¹⁰/₈ 1767. — ⁵ J. H. E. B. til S-R ¹³/₈ 1767. — ⁶ Louise Stolberg til Fru Løvenskiold ²²/₁₂

1767, Altenhof, Pk. 22. — ⁷ Rahbeck skaffede ham et Laan paa 1. Prioritet paa 8000 Rdl. (Koncept i Ravnholt Arkiv). Ejendommen har Matrikel Sct. Annæ Østre Kvarter 71 F. 2. Skødet er dateret ¹⁴/₁₂ 1767. — ⁸ Efter Generalinde Juuls Skifte, sluttet ¹⁰/₁₀ 1767, arvede han 2660 Rdl. — ⁹ S-R til Warming ⁴/₇ 1767. — ¹⁰ S-R til Scheffer ¹⁹/₁₁ 1767. — ¹¹ Julius Clausen: P. Fr. Suhms hemmelige Efterretninger, S. 39. — ¹² S-R til Warming ²/₁₁ 1762. — ¹³ S-R til J. H. E. B. ⁸/₆ 1768. — ¹⁴ S-R til D. R. ¹⁸/₆ 1768, jvnf. Holm 4. B. 1, S. 182. — ¹⁵ A. P. B. til D. R. ⁴/₈ 1768, B. P. III, S. 36. — ¹⁶ S-R til A. P. B. ¹⁹/₁₁ 1768, Koncept. — ¹⁷ Højesteretsadvokat, senere Stiftamtmand i Trondhjem, Thorkil Jonsson Fjeldstedt (Biog. Lex.). — ¹⁸ J. H. E. B. til D. R. ³⁰/₉ 1768, B. P. III, S. 54 f. — ¹⁹ S-R til A. P. B. ⁵/₁₁ 1768. — ²⁰ Relationer fra Sverrig ⁸/₄ 1763. — ²¹ Den norske Hær var omtrent lige saa stor som den danske, men bestod hovedsagelig af udskrevne Tropper. Se Rockstroh: Udviklingen af den nationale Hær i Danmark, III, S. 228 ff. — ²² Jvnf. Rockstroh: Udviklingen af den nationale Hær, III, S. 260. — ²³ S-R til D. R. ¹/₁₀ 1771. — ²⁴ D. R. til S-R ¹²/₈ 1771. — ²⁵ D. R. til S-R ¹⁷/₉ 1771. — ²⁶ S-R til Rosenkrantz ²⁷/₁₁ 1770. — ²⁷ S-R til A. P. B. ³/₉ 1768.

KAPITEL VII. BEGYNDENDE URO, SCHACK-RATHLOUS AFSKED

¹ S-R til J. H. E. B. ¹/₁₂ 1768 og ²¹/₁₂ 1768. — ² J. H. E. B. til S-R, Altona ⁶/₁ 1769. — ³ D. R. til J. H. E. B. ¹/₁₂ 1768, B. P. III, S. 84. — ⁴ A. P. B. til J. H. E. B. ¹/₁₂ 1768, B. P. I., S. 586. — ⁵ Provst Koch mener i sin Afhandling om »Struensees Parti« (H. T. 6. R. 5, S. 88), at S-R hermed sigter til Struensee og Brandt. — ⁶ Aage Friis: Det danske Hof i 1770, skildret ved samtidige Breve, Tilskueren 1900, S. 779—802 og 883—914. — ⁷ Gehejmerraad Christian Carl Gabel, Hofmester hos Prinsesse Louise, fik Expectance paa Aalborg Stiftamt ²⁹/₆ 1770, men fik ²⁸/₈ 1773 Skivehus Amt. S-R bad ham forgæves i et Brev af ²⁹/₁₀ 1769 om at tage sin Ansøgning om Aalborg Stiftamt tilbage, da han alligevel ikke kunde faa det. — ⁸ G. Holck til S-R ⁴/₇ 1770. — ⁹ J. H. E. B. til A. P. B. ²⁹/₇ 1770, Tilskueren 1900, S. 893. — ¹⁰ D. M. 4. R. 2., S. 308, Meinigs Indberetning af ²¹/₃ 1770. — ¹¹ A. P. B. til Louise Stolberg ¹⁵/₉ 1770, Altenhof. — ¹² Danske Saml., 1. R. 5. S. 126 f. — ¹³ Holger Hansen: Kabinetstyrelsen i Danmark, II, S. 57. — ¹⁴ A. P. B. til J. H. E. B. ¹³/₁₀ 1770, B. P., I, Nr. 746. — ¹⁵ Ny kgl. Saml. 715 c, kgl. Bibliothek. — ¹⁶ Holm, 4. B 2, S. 21. — ¹⁷ Chr. VII til S-R, Danske Saml., 1. R. 5, S. 101. — ¹⁸ A. P. B. til J. H. E. B., ¹³/₁₀ 1770. B. P. I, Nr. 746. — ¹⁹ J. H. E. B. til D. R. ¹³/₁₀ 1770, B. P. III, Nr. 1627. — ²⁰ J. H. E. B. til Schumacher ¹³/₁₀ 1770, B. P. II, S. 506. — ²¹ A. P. B. til J. H. E. B. ²⁰/₁ 1770, B. P. I, S. 650. — ²² Schimmelmänn til S-R ²³/₉ 1770, D. M. 5. R. 3, S. 20. — ²³ S-R til D. R. ²³/₁ 1771. Jvnf. Holm, 4. B. 2. S. 162 f.

KAPITEL VIII. STRUENSEES PERIODE

¹ S-R til D. R. ¹³/₁₂ 1770, jvnf. Holm 4. B 2, S. 191 ff. — ² Generaladmiral-løjtnant Grev Fred. Danneskjold. Det drejer sig utvivlsomt her om hans Gaard paa Vestergade, nu O. Mønstedes. Gaarden havde tidligere været ejet af Poul Vendelboe Løvenørn og beboedes senere af Ove Høegh-Guldberg, da han efter 1784 ansattes som Amtmand i Aarhus. — ³ Formodentlig Fru Frederika Sophia Ben-

zon, f. With, g. m. Amtmand, Konferensraad Johannes Benzon. — ⁴ Formodentlig dav. Ritmester Povl Rosenørn Gersdorff, senere Amtmand og Kammerherre. — ⁵ S-R til Prinsesse Sophie Magdalene, udat. Konzept. — ⁶ S-R til A. P. B. ¹³/₁₁ 1770. — ⁷ S-R til D. R. ²³/₁₁ 1770. — ⁸ Moltke til S-R ²²/₁₂ 1770. — ⁹ Holm, 4. B. 2, S. 213 f. — ¹⁰ J. H. E. B. til S-R ²²/₂ 1771. — ¹¹ S-R til Skeel ²⁶/₁₁ 1770, og Holm, 4. B. 1, S. 309 ff. — ¹² S-R til D. R. ²⁴/₄ 1771. — ¹³ S-R til D. R. ¹²/₂ 1771. — ¹⁴ S-R til Rosenkrantz ²⁷/₁₁ 1770. — ¹⁵ Holm, 5. B, S. 167 ff. — ¹⁶ Dette Brev er skrevet, inden S-R havde modtaget Bernstorffs Redegørelse om Schimmelmans Motiver (se tidligere). — ¹⁷ S-R til Skeel ²⁶/₁₁ 1771. — ¹⁸ S-R til Gram ²/₉ 1766 og Gram til S-R ¹⁰/₈ 1766. — ¹⁹ S-R til D. R. ¹²/₂ 1771 og D. R. til S-R ²⁰/₂ 1771. — ²⁰ Rosenkrantz til S-R ¹⁵/₄ 1771. — ²¹ Hemmeligheden, nemlig Dronningens og Struensees Forhold, jvnf. D. R. til S-R ²⁰/₂ 1771. — ²² J. G. Moltke til S-R ¹³/₄ 1771. — ²³ Jvnf. Holm, 4. B. 2, S. 229, Note 31. — ²⁴ D. R. til S-R ⁴/₂ 1771. — ²⁵ Otto Georg Pauli (død 1780), Deputeret for Finanserne. Skeel havde i et tidligere Brev beklaget sig over, at Pauli ikke var loyal overfor ham. — ²⁶ S-R til D. R. ¹⁷/₁₁ 1770. — ²⁷ S-R skriver i et Brev, at Oberstinde Falckenskjold skulde have en Pension paa 100 Rdl., og en Frk. Pultz én Sum en Gang for alle paa 1500 Rdl. — ²⁸ S-R til D. R. ⁸/₄ 1771. — ²⁹ Da S-R efter Tantens Død i 1771 arvede Stamhuset Rathlousdal, antog han Navnet Schack-Rathlou og fik Tilladelse til at føje de holstenske Rathlouers Vaaben til sit eget (Lillien). — ³⁰ D. R. til S-R ¹²/₈ 1771. — ³¹ Schimmelmans til S-R ²¹/₆ 1771 (aftrykt i D. M. 5. R. 3, S. 21). — ³² D. R. til S-R ²/₁₂ 1771. — ³³ D. R. til S-R ³/₁ 1772.

KAPITEL IX. DEN GULDBERGSKE PERIODES FØRSTE AAR

¹ Kongehusets Arkiv, Rigsarkivet. — ² De to Hofdamer, Frk. C. S. v. Kalkreutz og H. D. E. v. Thienen er vist nok udnævnte kort før Revolutionen, men Udnævnelsen er tagen tilbage efter den ¹⁷/₁ (jvnf. B. P., II, Brev Nr. 1040). — ³ D. R. til S-R den ¹⁰/₂ og ¹/₃ og ²⁴/₃ 1772. — ⁴ Osten til S-R ¹⁸/₁ 1772. — ⁵ Reverdil: Struensee og det danske Hof, S. 218. — ⁶ Friis, S. 12. — ⁷ Betænkning af ²⁶/₃ 1772 over et Ukast til Kongens Testamente. — ⁸ Brev af ⁹/₄ 1772. I S-R's Arkiv ligger baade Konzept og Renskrift, hvilket tyder paa, at Brevet ikke er blevet afleveret. — ⁹ A. P. B. til D. R. ¹¹/₁₀ 1774, B. P. III, S. 330. — ¹⁰ A. P. B. til D. R. ⁴/₂ 1772, B. P. III, S. 174. — ¹¹ Anna Sophie Holstein, f. Buchwaldt, gift med Grev U. A. Holstein, Overpræsident i København. — ¹² Jvnf. S-R til D. R. ¹⁶/₇ 1771. — ¹³ A. P. B. til D. R. ¹⁹/₂ 1772, B. P. III, S. 183. — ¹⁴ Schiern. Historiske Studier, I, S. 190. — ¹⁵ Danske Saml. V, S. 126 ff. — ¹⁶ Der findes i S-R's Arkiv kun to af ham selv skrevne Koncepter til Kabinettsordre, den ene af ²/₁ 1776 angaaende Skovhugsten i de kgl. Skove og det andet af ¹³/₇ s. A., en Ordre til det danske Kancelli ang. Fremlæggelsen af Betænkninger vedrørende Reguleringen af Jurisdiktionerne. — ¹⁷ S-R til O. H. G. ³⁰/₄ 1774. — ¹⁸ A. P. B. til J. H. E. B. ²⁴/₁ 1772. B. P., I, S. 794. — ¹⁹ Holm, 5. B., S. 58. — ²⁰ D. R. til S-R ¹/₃ 1772. — ²¹ Jvnf. Holm, 4. B. 2, S. 361. — ²² Carl Heinrich Meinigs Indberetning, D. M., 4. R. 2, S. 321. — ²³ Bülow's Dagbogsoptegnelser 1787, S. 6, Rigsarkivet. — ²⁴ S-R's Votum i Konseillet ²⁵/₄ 1772. — ²⁵ H. T., 4. R. 2, S. 757-75. — ²⁶ S-R's Votum i Konseillet ⁶/₆ 1772. — ²⁷ Fru Gähler til S-R ⁵/₄, ²¹/₄ og ²³/₆ 1772. — ²⁸ A. P. B. til D. R. ²¹/₆ 1781, B. P., III, S. 665. — ²⁹ Oberst S. V. Falckenskjolds Morfader var Broder til

S-R's Fader. — ³⁰ Memoires de M. de Falckenskjold, S. 287 f. — ³¹ A. P. B. til S-R ^{17/8} 1776. — ³² S-R's Votum i Sagen mellem Chr. VII og Caroline Mathilde ^{6/4} 1772. — ³³ H. T. 4. R. 2, S. 797. — ³⁴ Jvnf. Holm, 4. B. 2, S. 376. — ³⁵ Museum 1891, S. 378. — ³⁶ Schiern. Historiske Studier 1, S. 180 f. — ³⁷ Sturz, se Biograf. Lex. — ³⁸ Authentische Aufklärungen, S. 223 f. — ³⁹ Clausen og Rist: Efterladte Optegnelser af Generalfiskal P. Uldall, S. 94. — ⁴⁰ Molbech: Til Chr. VII's Historie, Nyt. H. T. IV, S. 727. — ⁴¹ Holm, 4. B. 2, S. 377 og Note 9. — ⁴² Anker: Prins Carl af Hessens Memoire, S. 6, jvnf. Schønnings Dagbøger, H. T. 4. R. 2, S. 779, Fodnote. — ⁴³ Clausen og Rist: Efterladte Optegnelser af Generalfiskal P. Uldall, S. 5-7. — ⁴⁴ Holm, 4. B. 2, Note 9, Henvisninger S. 32 f. — ⁴⁵ Se dette H. T. 4. R. 2, S. 800 ff. — ⁴⁶ Schimmelmänn til S-R ^{19/8} 1775. — ⁴⁷ Holm, 5. B, S. 243. — ⁴⁸ Holm, 5 B, S. 240 ff. — ⁴⁹ S-R til Arveprinsen ^{4/8} 1772. — ⁵⁰ Authentische Aufklärungen, S. 13 f. — ⁵¹ D. M. 5. R. 3, S. 23. — ⁵² Jvnf. Den danske Centraladministration, S. 381 ff. — ⁵³ D. R. til S-R den ^{28/7} 1772. — ⁵⁴ S-R til D. R. ^{11/8} 1772. — ⁵⁵ Rosenkrantz til S-R ^{2/4} 1773. — ⁵⁶ J. G. Moltke blev genindsat i sin Stilling 1772. — ⁵⁷ Conrad Ahlefeldt blev 1772 Gouverneur i Fredericia. — ⁵⁸ Overjægermester Gram fik højere Løn. 6. E. P., 9. B. Indledning. — ⁵⁹ Friis, S. 91. — ⁶⁰ Julius Clausen: P. Fr. Suhms hemmelige Efterretninger, S. 79. — ⁶¹ Memoire fra S-R til J. Bülow, Ny kgl. Saml. Fol. 1462. — ⁶² A. P. B. til D. R. ^{2/1} 1773, B. P. III, S. 184. — ⁶³ Ny kgl. Saml. 715 c. — ⁶⁴ Frederik Ludvig Juul, f. 1746, Broder til Fru S-R, døde 1786 som Gesandt i Stockholm. — ⁶⁵ Vistnok Andreas Badstüber, f. ^{9/3} 1728 i København, Birkedommer i Vordingborg Rytterdistrikt. — ⁶⁶ Friis, S. 6. — ⁶⁷ Ny kgl. Saml. Fol. 715 c. — ⁶⁸ Geheime Hof- und Staatsgeschichte, S. 14. — ⁶⁹ H. T. 4. R. 1., S. 677. — ⁷⁰ Friis, S. 112 f. — ⁷¹ Friis. Bernstorfferne og Danmark, II, S. 145 f. — ⁷² Osten til S-R ^{2/12} 1763. — ⁷³ S-R til Osten ^{6/1} 1764. — ⁷⁴ Osten til S-R ^{18/1} 1772. — ⁷⁵ S-R's Memoire presenté au conseil après la révolution ^{19/8} 1772 en Suède. — ⁷⁶ Holm, 5. B, S. 84. — ⁷⁷ H. T., 6. R, S. 66. — ⁷⁸ Arveprinsen til S-R ^{16/10} 1772. (aftrykt i D. M. 5. R. 3, S. 46.) — ⁷⁹ S-R til Arveprinsen ^{18/10} 1772. — ⁸⁰ C. F. Numsen til S-R ^{2/10} 1772, jvnf A. P. B. til D. R. ^{10/9} 1772. B. P. III Nr. 1713 og Holm 5, S. 86, Note 14. — ⁸¹ Friis, S. 33. I et Brev af ^{14/11} 1772 til O. Thott skriver Arveprins Frederik (Arkivet paa Gaunø, Pakke 311, Papirer fra Grev O. Thotts Embedstid): » — at jeg har med Dags Post skrevet efter kongl. Tilladelse til den unge Grev Bernstorff, som vel kan employeres ved Financerne. Vi har maattet, især nu da vi trænge saa meget til Schimmelmänn, gjøre ham denne Fornøielse, da han ellers ei gierne ville arbejde, saasom det nu er ved Kammeret«. — ⁸² Arveprinsen til Osten ^{20/10} 1772. — ⁸³ D. M. 5. R. 3, S. 48. — ⁸⁴ A. B. P. til S-R ^{24/7} 1773. — ⁸⁵ A. P. B. til D. R. ^{12/7} 1774, B. P. ^{12/7} 1774, III, S. 310. — ⁸⁶ Enkedronningen til S-R ^{3/10} 1773. — ⁸⁷ S-R til Enkedronningen ^{3/10} 1772 (aftrykt i D. M. 5. R. 3, S. 29 f). — ⁸⁸ Friis, S. 42. — ⁸⁹ Friis, S. 20. — ⁹⁰ D. M., 5. R. 4, S. 229. — ⁹¹ Friis, S. 19. — ⁹² C. F. Numsen til S-R ^{21/3} 1772. — ⁹³ Jvnf. D. M. 5. R. 4, S. 228. — ⁹⁴ Jvnf. D. M. 5. R. 4, S. 228 f. — ⁹⁵ Chr. VII. til S-R ^{10/8} 1773. — ⁹⁶ Schumacher til S-R ^{16/11} 1773. — ⁹⁷ S-R til Schumacher ^{20/11} 1773. — ⁹⁸ S-R til Sacken ^{18/8} 1788, jvnf S-R til A. P. B. ^{1/10} 1789 og Holm, 6. B. 1., S. 291. — ⁹⁹ Chr. VII. til S-R ^{24/4} 1773. — ¹⁰⁰ Friis, S. 46. — ¹⁰¹ Geheimeraadinde Lovenskjold til Louise Stolberg ^{17/6} 1773, E. P. VI, S. 243. — ¹⁰² S-R til Arveprinsen ^{18/10} 1772. — ¹⁰³ Friis, S. 45. 5. Geheime Hof- und Staats Geschichte, S. 29 f. — ¹⁰⁴ Friis, S. 45. — ¹⁰⁵ Efterretninger for min Familie. — ¹⁰⁶ S-R til O. H. G. ^{20/12} 1774. — ¹⁰⁷ Enkedronningen

til S-R ²⁴/₄ 1773. — ¹⁰⁸ Anker: Prins Carl af Hessens Optegnelser, S. 88. — ¹⁰⁹ H. T. 4. R. 3, S. 73 ff og Friis, S. 121 ff. — ¹¹⁰ Se hele denne Sag. H. T. 4. R. 3, S. 161—167. — ¹¹¹ Chr. VII. til S-R ¹⁹/₁₁ 1773. Schack tildeltes Elefantordenen den ¹⁶/₁₁ 1773. — ¹¹² S-R Efterretninger for min Familie efter min Dod. — ¹¹³ Holm. 5. B., S. 140 f.

KAPITEL X.

ARVEPRINSENS BRYLLUP MED PRINSESSE SOPHIE FREDERIKKE

¹ Hovmesterinde Fru Idalia Ilsabe Buchwaldt (1729—1806) var Enke efter den danske Godsejer P. Buchwaldt til Gudumlund. (Adelsaarbog 1913, S. 176). Af hendes Sønner var tre i dansk Tjeneste. Den ældste, Frederik, var ansat i det danske Diplomati og blev senere Stiftamtmand paa Fyn, den næstældste, Ludolf, var Sekondløjtnant i Livgarden, blev 1775 Kammerjunker hos Enkedronningen og døde som Kammerherre og Ejer af Sanderumgaard. Den yngste, Peter, blev 1777 Kammerjunker hos Enkedronningen og endte som Overkammerjunker og Overceremoni-mester. — ² Næstældste Søn af den meklenborgske Premierminister Rigs greve Carl Friederich Bassewitz, Grev Henning Frederik Bassewitz, var udnævnt til dansk Kammerjunker i 1766 og blev Kammerherre i 1774 i Anledning af Prinsesse Sophie Frederikkes Bryllup (jvnf. Brev fra S-R til Arveprins Frederik den ¹⁰/₁₀ 1774). Ministerens Broder, Grev Joachim Otto B., Domdekan i Lybæk, Geheimeraad, var gift med Hedvig v. Sperling. — ³ A. P. B. til D. R. ¹⁹/₉ 1778. B. P. III, Nr. 2147. — ⁴ Arveprinsen til S-R ⁴/₄ 1773. — ⁵ Rapport fra Buschmann af ¹⁴/₂ 1773, Kongehusets Arkiv, Rigsarkivet. — ⁶ Idalia Ilsabe Ludvigsdatter Buchwaldt, f. v. Bassewitz, Adelsaarbog 1913, S. 176. — ⁷ Chr. VII. til Arveprinsen ²³/₂ 1773, Kongehusets Arkiv. — ⁸ Chr. VII. til Thott, S-R og Osten ²⁶/₂ 1773. — ⁹ Arveprinsen til S-R ¹⁵/₃ 1773. — ¹⁰ A. P. B. til D. R. ¹⁰/₉ 1774, B. P. III, S. 325. — ¹¹ Chr. VII. til Arveprinsen ⁸/₆ 1773. Kongehusets Arkiv. — ¹² Korrespondance i Kongehusets Arkiv. — ¹³ Schimmelmänn til S-R ²⁰/₇ 1774. — ¹⁴ S-R til Arveprinsen ²³/₈ 1774. — ¹⁵ Dronning Sophie, f. Prinsesse af Meklenborg-Schwerin (1557—1631), formælet ²⁹/₇ 1572 med sin Fætter, Kong Frederik II. af Danmark. — ¹⁶ A. P. B. til D. R. ²⁷/₇ 1776, B. P. III, S. 485. — ¹⁷ Arveprinsen til S-R ¹⁹/₉ 1778. — ¹⁸ Grev H. Fr. Bassewitz, Hofjunker 1762, Kammerjunker 1766, Kammerherre 1777. — ¹⁹ S-R til Arveprinsen ⁴/₁₀ 1774. — ²⁰ Udat. Konzept, Ravnholt. — ²¹ vistnok den senere meklenborgske Overhofmarskalk B. J. Bülow. — ²² Instruktion af ²³/₉ 1774. — ²³ Ceremoniellet ved Formælingshøjtideligheden m. m. se Hamburgische Neue Zeitung ¹⁵/₁₀ 1774 og Den privilegerede Københavnske Tidende ²¹/₁₀ 1774. — ²⁴ Konzept, Ravnholt. — ²⁵ H. T. 6. R. 3, S. 35. Hun indførte ogsaa den Skik fra Meklenborg med Lodtrækning om, hvem Herrerne skulde have til Bords. Det udartede imidlertid, thi naar Prinserne ikke fik de Damer, som de gerne vilde have, byttede de. Snart efter fulgte Hofkavallererne Eksemplet. — ²⁶ J. B. Bernstorff til S-R ²⁶/₁₀ 1774. — ²⁷ S-R til Arveprinsen ¹⁶/₁₀ 1774. — ²⁸ Liste, Ravnholt Arkiv. — ²⁹ Sikkert den senere meklenborgske Geheimeraad H. J. Zülow. — ³⁰ A. P. Bernstorffs Kusine, se Aage Friis, Bernstorfferne og Danmark, Registrets Sidetal til Geheimeraad C. P. Forstner. — ³¹ S-R til Arveprinsen ¹⁸/₁₀ 1774. — ³² Den privilegerede Københavnske Tidende ²¹⁻²⁶/₁₀ 1774, jvnf. Kabinettsordre ¹⁴/₉ 1774, Guldbergs Kabinettsprotokoller. — ³³ S-R til Arveprinsen ¹⁰/₁₀ 1774. — ³⁴ Vistnok Baronesse Sophie Magdalene Juel Wind, f. 1754, Datter af Geheimeraad Baron Jens Krag Juel Wind, gift 1776 med Lensgreve Frederik Siegfred Rantzau. — ³⁵ For Eks. S-R til Arveprinsen den

¹²/₁₀ 1774. — ³⁶ A. P. B. til D. R. ²³/₆ 1775, B. P. III, S. 389. — ³⁷ O. H. G. til S-R ⁹/₀ 1794. — ³⁸ P. T. 8. R. 4, S. 195. — ³⁹ H. T. 7. R. 2, S. 57. — ⁴⁰ E. P. I, S. 95. — ⁴¹ Friis, S. 254 f. — ⁴² H. T. 6. R. 3, S. 67. — ⁴³ J. Bülow til Prinsesse Sophie Frederikke, Kongehusets Arkiv. — ⁴⁴ Frederik Blücher, blev 1777 forsat som Løjtnant til Hestgarden, hvis Kommandør han blev i 1803. 1788 blev han Kammerjunker hos Arveprins Frederik og i 1805 dennes Hofchef. (jvnf. E. P. IX S. 395). — ⁴⁵ E. P., IV S. 286. — ⁴⁶ O. H. G. til S-R ⁹/₁₂ 1794. 8. R. E. I, S. 206. — ⁴⁷ E. P. VIII, S. 184, Brev af ³/₁₂ 1794. — ⁴⁸ Geheimeraadinde Løvenskjold til Louise Stolberg ¹⁰/₂ 1794, Brahe Trolleborg. — ⁴⁹ jvnf. E. P. II, S. 72.

KAPITEL XI. INDFØDSRETTE

¹ Ny kgl. Saml. Fol. 1462. — ² H. T. 4. R. 2, S. 739, Fodnote. — ³ C. Molbech. Digteren Adolf Wilhelm Schack-Staffeldt, S. 15. — ⁴ Eickstedt til S-R ¹²/₇ 1773. — ⁵ S-R til D. R. ¹¹/₇ 1769. — ⁶ A. P. B. til J. H. E. B. ²⁴/₁ 1772, B. P. 1, S. 794. — ⁷ A. P. B. til D. R. ¹¹/₁₀ 1774, B. P., III, S. 330. — ⁸ Holm, 5. B., Note S. 28 Nr. 17 til 1. Bogs 12. Kapitel. — ⁹ S-R's Memoire af 1784. — ¹⁰ S-R's Konzept til Betænkning. — ¹¹ H. T., 4. R. 2, S. 739, Fodnote. — ¹² Konzept, Ravnholt. — ¹³ Jvnf. Holm, 5. B, S. 257 ff. — ¹⁴ Friis, S. 72 ff, og Anmærkning til S. 11, jvnf. H. T. 7. R. 3, S. 519 f. — ¹⁵ Memoria ²⁴/₄ 1778.

KAPITEL XII. SCHACK-RATHLOU, A. P. BERNSTORFF OG GULDBERG

¹ Geheime Hof- und Staats Geschichte, S. 43. — ² O. H. G. til S-R ⁴/₁₀ 1774. — ³ Holm, 5. B, Henviisninger S. 28, Note 17. — ⁴ Montesquieu: *Considérations sur les causes de la grandeur des romains*, S. 109. — ⁵ Jvnf. Forordningen af ¹²/₆ 1773. — ⁶ A. P. B. til S-R ⁴/₁₀ 1774. — ⁷ Jvnf. Friis S. 80—82. — ⁸ Friis, S. 105. — ⁹ A. P. B. til D. R. ²²/₆ 1773, B. P. III, S. 200. — ¹⁰ A. P. B. til D. R. ¹/₁₂ 1774, B. P. III, S. 342. — ¹¹ A. P. B. til D. R. ²²/₇ 1776, B. P. III, S. 485. — ¹² Friis, S. 79 og Eickstedt til S-R ⁹/₇ 1775 (Forhandlingen om Enkekassen). — ¹³ Friis, S. 82—83. — ¹⁴ Friis, S. 175—76 og Holm, 5. B., S. 252—54. — ¹⁵ Geheime Hof- und Staats Geschichte, S. 45. I Eggers: *Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Grafen A. P. v. Bernstorff*, I, S. 142 siges, at der lagdes Bernstorff saa mange Besværligheder i Vejen, at han mente, han ikke kunde tjene Staten længere. Der tales ikke om Intriger, men iøvrigt har Eggers sine Oplysninger netop fra Geheime Hof- und Staats Geschichte. — ¹⁶ H. T., 3. R. 5., S. 298. — ¹⁷ Eickstedt til S-R ¹⁶/₆ 1776. — ¹⁸ H. T. 6. R. 4, S. 99. — ¹⁹ O. H. G. til S-R ¹²/₁₀ 1776. — ²⁰ H. T. 6. R., S. 96. — ²¹ O. H. G. til S-R ¹¹/₆ 1776. — ²² O. H. G. til S-R ¹²/₁₀ 1776. — ²³ S-R til O. H. G. ¹²/₁₀ 1776. — ²⁴ Geheimeraad Niels Rosenkrantz von Holstein til Cathrinebjerg, Son af Overhofmarskal, Stiftamtmand C. F. Holstein og Schack-Rathlous Faster, Birthe Scheel Schack. — ²⁵ Hans de Hofmann var fra 1773 Amtmand og Landbokommissær over Koldinghus Amt. (Om hans Interesse for Bondestanden, se Biograf. Lex). Han var gift med Marie Elisabeth Beenfeldt, Søster til Geheimeraad Niels Rosenkrantz Holsteins Kone. P. T. 4. R. 3, S. 218.

KAPITEL XIII. SCHACK-RATHLOUS DALEN OG GULDBERGS STIGEN

¹ A. B. P. til D. R. ⁷/₁₂ 1776. B. P. III, S. 504. — ² Friis, S. 83, jvnf. S. 79. — ³ Geheime Hof- und Staats Geschichte, S. 87. — ⁴ O. H. G. til S-R ¹⁶/₁₁ 1777. —

⁵ Kabinettsordre til Kancelliet ²⁰/₈ 1777. — ⁶ A. P. B. til D. R. ¹¹/₁ 1777, B. P. III, Nr. 2052. — ⁷ 1. Mosebog, Kapitel 24, Vers 8. — ⁸ H. T. 6. R. 4, S. 102. — ⁹ Friis, S. 63. — ¹⁰ O. H. G. til S-R ⁹/₈ 1777. — ¹¹ A. P. B. til D. R. ¹⁵/₁ 1778, B. P. III, S. 545. — ¹² Enkedronning Juliane Marie til S-R, udat. — ¹³ S-R til A. P. B. ³¹/₁₂ 1792 og ¹⁴/₂ 1793. — ¹⁴ Arveprins Frederik til S-R ³¹/₃ 1778, (aftrykt i D. M. 3., S. 49.) Efter Provst Kochs Note til dette Brev skal Conceptet være affattet af O. H. G. — ¹⁵ Geheimeraadinde Løvenskjold til Louise Stolberg ²⁸/₇ 1778, Brahe Trolleborg. — ¹⁶ Geheimeraadinde Løvenskjold til Louise Stolberg ¹⁶/₇ 1778 fra Rathlousdal, Brahe Trolleborg. — ¹⁷ Geheimeraadinde Løvenskjolds Søster, Maria Numsen, var gift med Stiftamtmand, Grev E. C. Knuth til Knuthenborg. En Datter af dennes 1. Ægteskab, Comtesse Louise Charlotte Knuth, var gift med Grev C. F. A. Gørtz. — ¹⁸ Geheimeraadinde Løvenskjold til Louise Stolberg, Løvenskjold ²⁰/₇ 1778, Brahe Trolleborg. — ¹⁹ A. P. B. til D. R. ¹¹/₅ 1779, B. P. III, S. 599. — ²⁰ Friis, S. 190 og 194. — ²¹ Eichstedt til S-R ²⁰/₈ og ²⁹/₅ 1779 og S-R til Eickstedt ²⁷/₅ og ³¹/₅ 1779. — ²² A. P. B. til D. R. ²³/₇ 1779, B. P. III, S. 609. — ²³ A. P. B. til D. R. ¹⁰/₁₀ 1779, B. P. III, S. 615. — ²⁴ Arveprins Frederik til S-R ¹⁴/₁₀ 1779. — ²⁵ Se herom Friis, S. 223--36. — ²⁶ Friis, S. 229. — ²⁷ H. T. 3. R. 5, S. 295. — ²⁸ Friis, S. 234. — ²⁹ E. P. III, S. 202, Brev af ¹⁴/₁₁ 1780. — ³⁰ Geheimeraadinde Løvenskjold til Louise Stolberg ⁹/₂ 1781, Altenburg. — ³¹ E. Schimmelmänn til A. P. B. ²³/₁₂ 1782, Stintenburg. — ³² H. T. 3. R. 4, S. 106. — ³³ O. H. G. til S-R ¹⁶/₂ 1781. — ³⁴ S-R til O. H. G. ¹⁷/₂ 1781. — ³⁵ A. P. B. til D. R. ¹¹/₆ 1779, B. B. III, S. 599. — ³⁶ H. T., 3. R. 5, S. 389. — ³⁷ Chr. VII til O. Thott ¹⁴/₁₁ 1780, Arkivet paa Gaunø, Pakke 311, Papirer fra Grev O. Thotts Embedstid. — ³⁸ A. P. B. til D. R. ¹⁸/₁₁ 1780, B. P. III, S. 639. — ³⁹ Geheimeraadinde Løvenskjold til Louise Stolberg ¹¹/₁₂ 1780, Altenhof, Pk. 22. — ⁴⁰ Godske Moltke til S-R ²¹/₆ 1782 og ¹⁴/₉ 1782. — ⁴¹ Guldbergs Breve til S-R i disse Aar. — ⁴² Rosencrone til S-R ⁴/₁₀ 1781 og andre Breve. — ⁴³ Godske Moltke til S-R ³/₉ 1781. — ⁴⁴ A. P. B. til D. R. ²⁹/₁₂ 1781, B. P. III, S. 677. — ⁴⁵ O. H. G. til S-R ⁷/₉ 1782. — ⁴⁶ Eickstedt til S-R ²⁶/₈ 1782.

KAPITEL XIV. GULDBERGS SIDSTE REGERINGSAAR

¹ Nystrom: Luxdorphs Dagbøger, II, S. 229. — ² O. H. G. til S-R ¹⁰/₁₀ 1781. — ³ Arveprins Frederik til S-R ¹⁴/₂ 1781. — ⁴ S-R til Arveprins Frederik ¹⁴/₄ 1781. — ⁵ S-R til O. H. G. ¹²/₇ 1782 (Pakke: Politiske Papirer). — ⁶ Som bekendt havde den russiske Gesandt Carl v. Sacken lagt sig fuldstændig ud med Hoffet og med Udenrigsministeren M. G. Rosencrone. (Holm: 5. B., S. 363 f). Ikke desto mindre sigter Grevinde Henriette Bernstorff Schack-Rathlou for at pleje fortrolig Omgang med ham. Hun skriver nemlig den ³/₁₂ 1780, at Schack »hängt mit Sacken wie ein Krötengerippe zusammen« (E. P. III, S. 13). Ytringen kan dog ikke tillægges videre Betydning, da Sacken specielt paa dette Tidspunkt havde lagt sig meget stærkt ud med de Bernstorffske Damer. — ⁷ A. P. B. til D. R. ¹⁷/₈ 1781, B. P. III, S. 669. — ⁸ Kammerherre Hennings Optegnelser, Regeringsskiftet, S. 64. — ⁹ Regeringsskiftet S. 172. — ¹⁰ Regeringsskiftet S. 171. — ¹¹ Regeringsskiftet S. 174—75. — ¹² O. H. G. til S-R ²²/₁₀ 1782. — ¹³ S-R til Arveprins Frederik ²³/₁₀ 1782. — ¹⁴ S-R til O. H. G. ²⁹/₁₀ 1782. — ¹⁵ Regeringsskiftet S. 171. — ¹⁶ E. Schimmelmänn til A. P. B. ¹⁰/₂ 1782, Stintenburg, Pk. 41. — ¹⁷ E. P. VI, S. 251, Geheimeraadinde Løvenskjold til Louise Stolberg ¹/₁₁ 1782. — ¹⁸ O. H. G. til S-R ¹⁴/₁

1783. — ¹⁹ Koncept af ²²/₁ 1783. — ²⁰ Regeringsskiftet 1784, S. 178; kgl. Brev til Grev E. Schimmelmänn og kgl. Brev med Guldbergs Haand til Grev Chr. Reventlow af ¹⁹/₈ 1783, Brahe Trolleborg. — ²¹ Geheimeraadinde Lovenskjøld til Louise Stolberg ¹/₁₂ 1780, Altenhof, Pk. 22. — ²² A. P. B. til D. R. ³/₅ 1783, B. P. III, S. 702. — ²³ S-R. til A. P. B. ²⁰/₁₀ 1796. — ²⁴ A. P. B. til D. R. ¹¹/₇ 1783, B. P. III, S. 706. — ²⁵ Geheimeraadinde Lovenskjøld til Louise Stolberg ²²/₁ 1781, Altenhof, Pk. 24. — ²⁶ A. P. B. til D. R. ⁴/₃ 1783, B. P. III, S. 696. — ²⁷ H. T. 2. R. 4, S. 313. — ²⁸ Regeringsskiftet S. 90. — ²⁹ Scheffer til S-R ¹³/₄ 1782. — ³⁰ Skøde af ¹⁰/₁₂ 1782. Ejendommen købtes senere, ²⁵/₁ 1790, af Statsminister Baron Gregers Christian Haxthausen. — ³¹ Geheimeraadinde Lovenskjøld til Louise Stolberg ⁹/₂ 1781, Altenhof. — ³² Silhouetten findes paa Wedellsborg paa Fyn. Schack-Rathlou har skrevet paa den: »Cette silhouette m'a été donnée par Sa M. Elle-même le 29 janv. 1782 signée de Sa propre main.«

KAPITEL XV. REGERINGSSKIFTET

¹ Dette efter S-R's egen Beretning i Regeringsskiftet 1784, S. 47 ff. — ² L. Reventlow til A. P. B. ²²⁻²³/₁₂ 1782, Stintenburg. — ³ Det kan ikke ses, hvilken Saltplakat, der her hentydes til. Der udkom vistnok ingen dette Aar, og maaske er en mulig paatænkt Saltplakat standset ved Statsraadets Modstand. — ⁴ L. Reventlow til A. P. B. ²²⁻²³/₁₂ 1772, Stintenburg. — ⁵ Hoffets Ødselhed med Gaver og lign. er bekendt, jvnf. Holm 5. B., S. 601. — ⁶ E. Schimmelmänn til A. P. B. ²²/₁ 1783, Stintenburg. — ⁷ L. Reventlow til A. P. B. ⁹/₁ 1783, Stintenburg. — ⁸ E. Schimmelmänn til A. P. B. ¹⁰/₂ 1783, Stintenburg. — ⁹ J. G. Moltke til S-R ²⁰/₁₀ 1783. — ¹⁰ E. Schimmelmänn til A. P. B. ²²/₁₂ 1782, Stintenburg. — ¹¹ L. Reventlow til A. P. B. ²⁰/₁₂ 1782, Stintenburg. — ¹² Formodentlig Geheimeraad Joachim Godske Moltke. — ¹³ Vistnok Oberst Casper Adolf Roepstorff, der 1772 blev Premiermajor i Livgarden til Fods og døde som Oberst og Chef for Kronprins Frederiks Regiment. — ¹⁴ Schlanbusch til A. P. B. ¹⁰/₁₂ 1782, Stintenburg. — ¹⁵ H. T. 3. R. 5, S. 281. — ¹⁶ H. T. 3. R. 5, S. 350. — ¹⁷ J. Bülow til A. P. B. ⁷/₅ 1783, Stintenburg. — ¹⁸ S R's egen Beretning, Regeringsskiftet 1784, S. 47 f og Charlotte Dorothea Biehls Fremstilling, H. T. 3. R. 5, S. 281. — ¹⁹ L. Reventlow til A. P. B. ²⁰/₅ 1783, Stintenburg. — ²⁰ Regeringsskiftet S. 72 ff. — ²¹ Kopi af et Brev fra J. Bülow til A. P. B., udatt., men vistnok fra Febr. 1783, Ny kgl. Saml. Fol. 1462. — ²² Regeringsskiftet S. 64. — ²³ Regeringsskiftet S. 73. — ²⁴ Regeringsskiftet S. 194. — ²⁵ Regeringsskiftet S. 198. — ²⁶ Memoire af ¹⁵/₄ 83, Afskrift i det Kgl. Bibliothek, Ny kgl. Saml., Fol. 1490. — ²⁷ Le Marquis de Luchat dans l'histoire litteraire, I, S. 264. — ²⁸ A. P. B. til D. R. ¹¹/₁ 1783, B. P. III, S. 693. — ²⁹ Regeringsskiftet S. 200. — ³⁰ S-R til J. Bülow ⁵/₄ 1783, Ny kgl. Saml., Fol. 1490. — ³¹ L. Reventlow til A. P. B. ²/₁₂ 1782, Stintenburg. — ³² E. Schimmelmänn til A. P. B. ¹³/₁₀ 1783, Stintenburg. — ³³ Bülows Dagbog ²⁴/₁₁ 1783, Rigsarkivet. — ³⁴ H. T. 6. R. 4, S. 118. — ³⁵ Rosencrone til S-R ¹⁵/₃ 1783 og dennes Svar af s. D. — ³⁶ Jvnf. H. T. 6. R. 4, S. 118 og Schovelin: Fra den danske Handels Empire, II, S. 71—81. — ³⁷ Chr. VII til S-R ²⁴/₆ 1783 (D. M. 5. R. 3., S. 60). Et enslydende Brev til Grev O. Thott af s. D., ogsaa med Guldbergs Haand, i Arkivet paa Gaunø, Pk. 311, Papirer fra Grev O. Thotts Embedstid. — ³⁸ O. H. G. til S-R ²⁴/₆ 1783 (D. M. 5. R. 3., S. 19 f). — ³⁹ Uldall til S-R ²⁰/₈ 1783. — ⁴⁰ Uldall til S-R ¹/₇ 1783. — ⁴¹ D. M. 5. R. 3., S. 61. — ⁴² Koncept ³⁰/₆ 1783. — ⁴³ S-R til

O. H. G. ^{30/6} 1783. — ⁴⁴ S-R til Uldall ^{3/7} 1783. — ⁴⁵ S-R til Uldall ^{6/7} 1783. — ⁴⁶ S-R til Chr. VII ^{8/7} 1783. — ⁴⁷ S-R til O. H. G. ^{8/7} 1783. — ⁴⁸ O. H. G. til S-R ^{15/7} 1783. — ⁴⁹ E. Schimmelmänn til A. P. B. ^{23/10} 1783, Stintenburg. — ⁵⁰ J. G. Moltke til S-R ^{22/7} 1783. — ⁵¹ S-R til O. H. G. ^{21/7} 1783. — ⁵² Arveprins Frederik til S-R ^{6/8} 1783. — ⁵³ S-R til O. H. G. ^{30/1} 1783. — ⁵⁴ P. T. 6. R. 6, S. 75. — ⁵⁵ Bülow's Dagbog ^{9/12} 1783, Rigsark. — ⁵⁶ Jvnf. J. G. Moltke til S-R ^{12/11} 1783. — ⁵⁷ R. E., S. 90 og Holm 5. B. S. 733. — ⁵⁸ Ny kgl. Saml. Fol. 1462. — ⁵⁹ Regeringsskiftet S. 69. — ⁶⁰ Regeringsskiftet, S. 211. — ⁶¹ Regeringsskiftet, S. 222. — ⁶² H. T. 2. R. 4, S. 313. — ⁶³ H. T. 2. R. 4, S. 313 og Museum 1892, II, S. 320. — ⁶⁴ P. T. 3. R. 6, S. 16. — ⁶⁵ S-R til Bülow ^{10/8} 1785, D. M. 5. R. 3, S. 33. — ⁶⁶ L. Reventlow til A. P. B. ^{9/1} 1783, Stintenburg. — ⁶⁷ O. H. G. til S-R ^{10/5} 1784. — ⁶⁸ S-R til O. H. G. ^{20/5} 1784. — ⁶⁹ O. H. G. til Bülow ^{24/8} 1787, H. T. 4. R. 1, S. 163. — ⁷⁰ Eickstedt til S-R ^{27/7} 1784. — ⁷¹ H. T. 7. R. 2, S. 73. — ⁷² O. H. G. til S-R ^{9/12} 1794. — ⁷³ S-R til Hertug Frederik Christian af Augustenborg ^{10/7} 1787. — ⁷⁴ Holm 6. B. 1, S. 10. — ⁷⁵ Kronprins Frederik til Arveprinsen ^{3/9} 1785. — ⁷⁶ Arveprins Frederik til S-R ^{9/12} 1785.

KAPITEL XVI. DEN NYE REGERING

¹ Nystrom: Luxdorps Dagbøger, II, S. 319. — ² Sacken til S-R, Czarskaselo ^{1/12} Maj 1784. — ³ H. T. 3. R. 5, S. 295. — ⁴ H. T. 4. R. 1, S. 196. — ⁵ Uldall til S-R ^{4/9} 1784. — ⁶ Charlotte Schimmelmänn til Louise Stolberg ^{3/7} 1784, E. P. IV, S. 92—93. — ⁷ Riegels Beretning til J. Bülow ^{29/4} 1784, Ny kgl. Saml. Fol. 1462, og H. T. 3¹ R. 5, S. 430 ff. — ⁸ Koncepter og Kopier af Breve til Elliot og dennes Breve, Ravnholt Arkiv. — ⁹ S-R til J. Bülow ^{27/6} 1785. — ¹⁰ Bülow's Dagbog, 1785, Rigsark. — ¹¹ F. Eks. S-R til Kronprinsen ^{1/6} 1784, H. T. 3. R. 5, S. 455. — ¹² A. P. B. til S-R ^{30/4} 1784. — ¹³ C. D. Biehl: Regeringsforandringen 1784, H. T. 3. R. 5, S. 432 og 434. — ¹⁴ A. P. B. til S-R ^{22/6} 1787. — ¹⁵ S-R til J. Bülow ^{18/6} 1785. — ¹⁶ S-R til J. Bülow ^{27/6} 1785. — ¹⁷ S-R til J. Bülow ^{18/6} 1785. — ¹⁸ Geheime Hof- und Staats Geschichte, S. 106. — ¹⁹ E. Schimmelmänn til A. P. B. Okt. 1783, Stintenburg. — ²⁰ Charlotte Schimmelmänn til Louise Stolberg ^{3/7} 1784, E. P. IV, S. 93. — ²¹ E. Schimmelmänn til A. P. B. ^{10/12} 1783, Stintenburg. — ²² Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinisches Geschichte XXXIX, S. 159. — ²³ S-R til Bülow ^{14/9} 1784. — ²⁴ A. P. B. til S-R ^{25/6} 1787. — ²⁵ S-R til Kronprinsen ^{6/9} 1787. — ²⁶ Kronprinsen til S-R ^{1/9} 1787. — ²⁷ S-R's egenhændige Beretning. — ²⁸ O. H. G. til S-R ^{3/11} 1787. — ²⁹ P. T. 2. R. 2, S. 132. — ³⁰ Friis, S. 113. — ³¹ S-R til O. H. G. ^{22/12} 1774. — ³² S-R's Brev om Suhm, H. T. 6. R. 1, S. 800. — ³³ Luxdorff til Suhm, udat. Nyerup: P. F. Suhm's samlede Skrifter, Kbhvn. 1789, XV, S. 108. — ³⁴ Hertug Friedrich Christian til Kronprins Frederik ^{6/4} 1802, Schulz: Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Dänemark, S. 115. — ³⁵ S-R til Chr. VII ^{21/4} 1786. — ³⁶ H. T., 6. R. 4, S. 143 ff. — ³⁷ Se Kirkehist. Saml. 4. R. 2, S. 617—18. — ³⁸ S-R's og Hertug Frederich Christians af Augustenborgs Brevveksling i Aarene 1785—86, Ravnholt, samt Schultz: Aus dem Briefwechsel der Herzogs Friederich Christian, S. 85. — ³⁹ Udkast til Prokanslerens Instruktion i Ravnholt Arkiv, aftrykt Kirkehist. Saml. 4. R. 2, S. 618—20. — ⁴⁰ Jvnf. S-R til A. P. B. ^{10/12} 1789. — ⁴¹ P. T. 2. R. 2, S. 132. — ⁴² Nystrom: Luxdorps Dagbøger, II, S. 364. — ⁴³ Skize des Characters des Kronprins

von Dänemark, S. 6, oversat fra Engelsk af Dr. Karl Reinhard i Göttingen. (Engelsk: Sketch of the character of his royal highness the Prince of Denmark, trykt i London 1791). — ⁴⁴ S-R til Hertug Frederik Christian af Augustenborg ²¹/₄ 1787. — ⁴⁵ Notits af S-R af ²⁶/₃ 1797. — ⁴⁶ H. Treschow til S-R ²⁸/₆ 1797. — ⁴⁷ S-R til A. P. B. ¹⁹/₁₁ 1789. — ⁴⁸ S-R's Betænkninger af 1786 Nr. 1 og 2 angaaende Specie-Banken, jvnf. Holm 6. B. I, S. 185—98. — ⁴⁹ Notits af S-R 1787. — ⁵⁰ C. W. Bergmann: Gustav III og hans Tid (oversat af Halvosen), 1, S. 309, jvnf. A. P. B. til S-R. udat. (modtaget ³⁰/₁₀ 1797) og ¹/₁₁ 1787. — ⁵¹ H. T. 6. R. 4, S. 158 ff. — ⁵² E. P. III, S. 106. — ⁵³ Henry Drevon, Voyage en Suede 1789.

KAPITEL XVII. STAVNSBAANDETS LØSNING OG SCHACK-RATHLOUS AFGANG

¹ O. H. G. til S-R ¹³/₁₀ 1786. — ² J. G. Moltke til S-R ²²/₆ 1785. — ³ Geheime-raadinde Løvenskjold til Louise Stolberg ¹⁰/₁₂ 1794, Brahe Trolleborg. — ⁴ Betænkning af ¹/₆ 1787. — ⁵ J. G. Moltke til S-R ²⁷/₈ 1785. — ⁶ Afskrift, Ravnholt. — ⁷ Saml. til jysk Historie og Topografi, 4. R. 2, S. 280. — ⁸ Holm. Kampen om Landboreformerne, S. 148 ff. — ⁹ Museum 1891, S. 286. — ¹⁰ Betænkning af ⁹/₆ 1788, aftrykt i Fredericia, Aktstykker til Oplysning om Stavnsbaandets Historie, S. 284. — ¹¹ Jvnf. Beylage zu Nr. 90 der kaiserl. priv. Hamb. Neuere Zeitung ⁷/₆ 1788. — ¹² A. P. B. til S-R, 3 Breve af ¹/₆ 1788. — ¹³ Kronprinsen til S-R ³/₇ 1788. — ¹⁴ Beylage zu Nr. 94 der kaiserl. priv. Hamb. Neuere Zeitung ¹¹/₆ 1788. — ¹⁵ Wendt til Louise Stolberg ¹¹/₁₂ 1788, E. P. VI, S. 269. — ¹⁶ Sacken til S-R ³⁰/₆ 1788. — ¹⁷ S-R til Sacken ¹⁸/₆ 1788. — ¹⁸ O. H. G. til S-R ¹⁶/₆ 1788. — ¹⁹ Uldall til S-R ³/₆ 1788. — ²⁰ Berger til S-R ²²/₇ 1788. — ²¹ Balle til S-R ⁸/₆ 1788. (Danske Saml. 6. B., S. 244 ff.). — ²² Gustav III til Prinsesse Sofie Albertina, Haga ¹⁰/₆ 1788. (C. C. Bonde: Hedvig Elisabeth Charlottes Dagbook, II, S. 234. — ²³ Rahbecks Erindringer III, S. 190. — ²⁴ Holmskjold til S-R ¹⁰/₁ 1789. — ²⁵ Fremhævet af S-R.

KAPITEL XVIII. SCHACK-RATHLOUS SIDSTE DAGE

¹ J. Clausen og Rist: Efterladte Optegnelser af Generalfiskal P. Uldall, S. 170. — ² Efter nogle Digte af Dathe i Aarene om 1780. — ³ S-R til A. P. B. ¹/₁₀ 1789. — ⁴ A. P. B. til S-R ¹/₆ 1789. — ⁵ S-R til A. P. B. ³¹/₁ 1791. — ⁶ A. P. B. til S-R ¹⁰/₃ 1791. — ⁷ S-R til Chr. Stemann ³/₁ 1792. — ⁸ K. Lüttichau til Geheimeraadinde S-R ²⁸/₁₂ 1790. — ⁹ K. Lüttichau til S-R ²⁷/₁₂ 1790. — ¹⁰ S-R til Lüttichau ³⁰/₁₂ 1790. — ¹¹ S-R til Lüttichau ²/₁ 1790. — ¹² Lüttichau til S-R ²⁶/₃ 1791. — ¹³ S-R til Lüttichau ⁷/₈ 1791. — ¹⁴ Lüttichau til S-R ²⁶/₃ 1791. — ¹⁵ S-R til Lüttichau ³¹/₈ 1791. — ¹⁶ O. H. G. til S-R ⁴/₄ 1791. — ¹⁷ O. H. G. til S-R ⁹/₆ 1791. — ¹⁸ For Eks. O. H. G. til S-R ¹⁰/₃ 1797. — ¹⁹ O. H. G. til S-R ¹³/₁₁ 1792. — ²⁰ Chr. F. Numsen til S-R ²⁴/₄ 1793, jvnf. Clausen og Rist: Grandmamas Bekiendelser S. 40—41. — ²¹ A. P. B. til S-R ¹⁶/₁₀ 1792. — ²² A. P. B. til S-R ¹⁷/₆ 1793. — ²³ A. P. B. til A-R ²⁰/₂ 1793. — ²⁴ S-R til A. P. B. ⁸/₁₂ 1792, — ²⁵ S-R til A. P. B. ¹¹/₃ 1793. — ²⁶ S-R til A. P. B. ⁶/₃ 1794. — ²⁷ A. P. B. til S-R ¹⁶/₃ 1794. — ²⁸ Kronprinsen og Kronprinsessen tog Husly efter Branden og boede en Tid hos Grev Bernstorff, inden de købte det Moltkeske Palæ paa Amalienborg. — ²⁹ S-R til A. P. B. ²⁴/₃ 1794. — ³⁰ S-R til A. P. B. ²⁰/₆ 1797. — ³¹ S-R til Chr. C. B. ²⁷/₆ 1797. — ³² Numsen til S-R ²⁶/₃ 1791 og ⁵/₆ 1792. — ³³ O. H. G. til S-R ²⁰/₆ 1794. — ³⁴ E. P. IX S. 89. — ³⁵ Brevveksling mellem S-R og Prof.

Treschow, P. T. 2. R. 6, S. 176 ff. — ³⁶ P. T. 2. R. 2, S. 132. — ³⁷ Efter Lægers Udsagn tyder S-R's Sygdomssymptomer, Geheimeraadindens mange Aborter og ikke levedygtige Born m. m. nærmest paa en Lidelse af syphilitisk Art hos ham. Denne saakaldte »franske Syge« var ikke ualmindelig i Datiden og kunde udmærket forplante sig uforskyldt paa Grund af Datidens manglende Forstaaelse af Hygieine. — ³⁸ Indskriften paa de Schack-Rathlouske Kister i Gosmer Kirke lavet 1781 af Luxdorph, jvnf. Nystrom: Luxdorphs Dagbøger II, S. 231. — ³⁹ Ud- drag af S-R's Testamente af ⁶/₇ 1798.

REGISTER

Kun de vigtigste Navne er medtaget.

- Aagaard, Peter, Deputeret, Konferensraad. 249.
- Abrahamson, Werner H. F., Kaptajn, Forfatter. 164.
- Adolf Frederik, Konge af Sverrig 1751—71. 35, 46, 55, 63, 65.
- Ahlefeldt, Conrad Vilhelm, Greve, General. 104, 105, 124.
- Johan Henrik, Greve, Kammerherre, Gesandt. 34, 52.
- Anehersen, Mathias, Biskop. 22.
- Anna Sophie (Reventlow, 1693—1743), Dronning af Danmark. 18—21.
- Asseburg, Achatz Ferdinand (1721—97), Gesandt. 34, 37, 53, 58, 73, 113.
- Badstüber, Andreas, Birkedommer, Kancelliraad. 125.
- Bagger, Rudolf Moth, Præst. 12.
- Balle, Nicolaj Edinger, Biskop. 249.
- Barck, Ulrich, Greve, svensk Rigsraad. 43.
- Bassewitz, Carl Friederich, Rigs greve, meklenborgsk Geheimeraad og Premierminister. 140, 144—47, 150.
- Frederik, Kammerjunker. 149.
- Beck-Friis, Lave, svensk Major, dansk Oberst. 66, 271.
- Beenfeldt, Frederik Ludvig, Godsejer, Kammerherre. 252.
- Berger, Johan Just, Livlæge. 158, 248.
- Beringskiold, Magnus, Godsejer, Kammerherre. 87, 88.
- Bernstorff, Andreas Peter, Greve (1735—97). Geheimeraad, Statsminister. 18, 28, 29, 72—76, 81, 86, 90—99, 110—113, 116, 119, 125, 126, 129—33, 135—41, 145, 148, 151, 156, 157, 160, 163, 166—207, 210, 216, 218, 219, 221, 222, 225, 226, 232—39, 246, 247, 251, 253, 254, 257—59.
- Henriette, f. Stolberg, g. A. P. B. 176, 187.
- Joachim Bechtold, Greve. 152, 153.
- Johan Hartvig Ernst, Greve (1712—72), Geheimeraad, Statsminister. 33—52, 56—61, 65—67, 72, 74, 77, 80, 81, 83, 85, 86, 89, 90—95, 98—100, 105, 107, 109, 112, 116, 123, 125—27, 133, 136, 139, 140, 160, 162, 172, 221, 223—25.
- Bertouch, Ernst Albrecht, Amtmand, Kammerherre. 201.
- Biehl, Charlotte Dorothea. 33, 160, 188, 205.
- Bielke, Johan Rudolf, Amtmand, Kammerherre. 16.
- Blücher, Frederik, Oberst. 158.
- Bodendick, Johan Christian, kgl. Livkirurg. 201.
- Brandt, Enevold, Greve, Kammerherre. 117, 118.
- Brincken, Conrad. 16.
- Godske, Godsejer, Ritmester. 16.
- Ide Sophie, g. Muhl. 16.
- Bruun, Jørgen, Justitsraad, Mønsterskriver. 15.
- Buchwaldt, Engelcke Henrik, Kammerjunker. 154.
- Frederik, Stiftamtmand, Kammerherre. 225.
- Idalia Ilsabe (1729—1807), f. Bassewitz, Hofmesterinde. 140, 143, 153, 156, 275.
- Ludolf, Kammerjunker. 154.
- Peder, Major, Godsejer. 140, 275.
- Buschmann, Steen Christensen (1727—86), Amtsforvalter, Justitsraad. 142, 143.
- Bæhrens, Johan Georg, Kammerraad, Hovedbogholder. 78.
- Bülow, Anna Elisabeth, g. Schack. 11.
- Anna Sophie, f. Comtesse Danne skiold, g. F. L. E. B. 88.
- Else Marie, f. Hoppe, g. J. B. 226.
- Frederik Ludvig Ernst, Baron, Staldmester, Geheimeraad. 121.
- Hans Løvenhielm, Amtmand, Kammerherre. 87, 183.
- Johan (1751—1828), Geheimeraad. 62, 157, 160, 200, 202, 204—08, 210, 211, 219—27, 247, 260.

- Carl, Prins af Hessen, Generalfeldtmar-
skal. 59, 60—62, 113, 116, 120, 121,
130, 131, 138, 139, 149, 157, 222,
224, 252.
- Caroline Mathilde, Dronning af Dan-
mark. 60, 88, 103, 104, 107, 113,
117, 119, 120, 121, 177, 221, 224.
- Carstens, Adolph Gotthard, Geheimeraad,
Kancellipræsident. 189.
- Charlotte Sophie, Prinsesse af Meklen-
borg. 141, 143, 146, 151, 152.
- Christian VII. 30—33, 58—60, 76, 77,
85—92, 103, 108—118, 121, 131, 144
—47, 151, 152, 155, 161, 183, 195,
196, 208, 213—17, 221.
- Christian VIII. 141, 156, 158, 260.
- Christian Frederik, Hertug af Augusten-
borg. 224.
- Colbjørnsen, Jacob Eduard (1744—1802),
Konferensraad. Højesteretsjustitia-
rius. 212, 239, 252, 253.
- Danneskiold-Samsøe, Frederik, Greve,
Generaladmiraløjtnant. 60, 261.
- Danneskiold Laurvigen, Christian Con-
rad, Greve, Admiral. 88, 89, 92.
- Dass, Benjamin, Rektor. 31.
- Dathe, Anders Gottlieb, Magister. 13—
15, 18—20, 25, 112.
- Deden, Anna von, g. Schack. 9.
- Desmercieres, Johan Henrik, Geheime-
konferensraad. 44, 166, 203.
- Drevont, Jean Frédéric Henry, fransk
Oberst. 237.
- Driberg, Carl August Vilhelm, Kaptajn,
Kammerherre. 161.
- Eckmann, Peter Emanuel, Assessor, Vice-
notar. 66, 271.
- Ehlers, Max Johan, Etatsraad, Sekretær
i tyske Kancelli. 149, 152.
- Eickstedt, Hans Henrik (1715—1801),
General, Statsminister. 87, 113, 132,
139, 161, 176—79, 185, 189, 190, 220.
- Elliot, Hugh, engelsk Gesandt. 197, 205
—07, 217, 221.
- Erichsen, Jon, Professor, Konferensraad.
79.
- Esmarck, Henrik Christian, Etatsraad.
78.
- Ewald, Johannes, Digter. 164, 168.
- Eynden, Frederik Christian Ludvig, Ge-
neral. 66, 271.
- Falkenskiold, Martin, Oberstløjtnant. 11.
— Seneca Otto, Generalmajor. 118, 119.
- Falsen, Enevold, Etatsraad, Justitiarius.
180.
- Fersen, Frederik Axel, svensk General
og Rigsraad. 34, 35.
- Fjeldstedt, Thorkel Jonsson, Stiftamt-
mand. 79.
- Flemming, Greve, svensk Senator. 66,
- Frederik, Arveprins (1753—1805). 25,
60, 108—10, 114, 115, 118, 119, 123,
128—39, 141, 144—61, 164, 165, 168,
172, 180, 183—88, 192, 193, 197, 201,
202, 205, 206, 214, 215—21.
- Frederik, Kronprins (Fr. VI). 23, 25,
110, 157, 160, 161, 163, 198—208,
211, 212, 217—27, 231, 234, 246, 247,
252, 258—60.
- Frederik Christian, Hertug af Augusten-
borg. 157, 158, 230, 231.
- Frederikke, Prinsesse af Preussen. 199,
217, 223.
- Friederich, Hertug af Meklenborg. 140,
143, 149—54.
- Friederich Franz, Hertug af Meklenborg.
141, 143, 150, 152.
- Friis, Margrethe. 10.
- Gabel, Christian Carl, Geheimeraad, Amt-
mand. 16, 87.
- Gersdorff, Charlotte Amalie, g. Sehestedt.
se Sehestedt.
- Frederik, Kammerherre. 267.
- Frederik Carl, Oberst. 97.
- Margrete, g. Rathlou. 267.
- Gjedde, Ide Sophie, g. Krabbe. 16.
- Wulf Unger, Kaptajn. 16.
- Goodrich, John Holyoaks, Sir, engelsk
Gesandt. 74.
- Grabau, Benedicte Øllegaard, f. Rantzau.
18, 19.
- Franz Christian, Generalmajor. 22,
268.
- Helle Margrete, f. Rantzau, se Rant-
zau.
- Rudolf Günther, Oberst. 18, 268.
- Gram, Birgitte Christiane, f. Friis, g.
C. C. G. 44.
- Carl Christian (1703—80), Overjæger-
mester, Geheimekonferensraad. 33,
37—41, 50, 55, 102, 104, 124.
- Gude, Jacob, Justitsraad. 228, 231, 261.
- Guldberg, se Høegh-Guldberg.
- Gustav III, Konge af Sverrig 1771—92.
43, 46, 47, 50, 57—64, 67—69, 236.
- Gyldenkrone, Christian Frederik, Baron,
Gesandt. 73.
- Gyldenstjerne, Knud. 10.
- Gæhler, Christine Sophie, f. Ahlefeldt.
g. 1' P. E. G., 2' C. A. v. d. Goltz.
118, 119.
- Peter Elias, Generalløjtnant. 89, 90,
99—103, 118, 119.
- Gørtz, Carl Frederik Adam, Greve, Ge-
neral, Gesandt. 78, 183.
- Hagedorn, Seneca, Admiral. 10.
- Hauch, Andreas, Generalløjtnant. 139.
- Havrincourt, Louis de Cardevac, Marquis
de, fransk Gesandt i Stockholm. 35,
36.

- Haxthausen, Clemens August, Baron, Generalløjtnant. 148, 182.
- Gregers Christian, Greve, Stiftamtmand, Gesandt. 37, 249.
- Hemmert, Peter, Grosserer. 192.
- Hennings, August, Geheimeraad, Deputeret. 243.
- Herschend, Peter Sørensen, Kammerraad, Inspektør. 17, 18.
- Hierne, Urban Olof, svensk Fændrik. 66.
- Hofmann, Hans de, Amtmand. 178.
- Holck, Frederik Vilhelm Conrad, Greve, Geheimekonferensraad. 85, 86, 88, 89.
- Gustav Frederik, Greve, Overskænk. 78, 88, 89.
- Holmskiold, Theodorus, Geheimeraad, Generalpostdirektør. 249.
- Holstein, Amalie Sophie, f. Buchwaldt, g. U. A. H. 113.
- Christian Frederik, Geheimeraad, Overhofmarskal. 11, 18, 87, 178.
- Frederikke Juliane, Comtesse, Hofdame. 154.
- Johan Ludvig, Geheimeraad, Statsminister. 162.
- Horn, Adam, svensk General, svensk Øverste Marskal. 35.
- Catharina Ebba, Grevinde, g. Grev Bark. 43.
- Frederik, svensk General. 43.
- Huth, Heinrich Vilhelm, General, Statsminister. 216, 222.
- Høegh-Guldberg, Ove (1731—1808), Geheimeraad, Statsminister. 25, 110, 112, 113, 116, 117, 122, 126—28, 133, 137—39, 148, 154—56, 159—65, 167, 170, 171, 175—81, 186—97, 202, 205, 206, 210—16, 218—23, 228, 238, 248, 254—56, 260, 261, 272.
- Höjer, Marcus, Deputeret. 122.
- Höpkens, Anders Johan, svensk Politiker og Rigsraad. 35.
- Ingenhaven, Anna Marie Hedvig. 15.
- Anna Sophie Margrete, se Numsen.
- Benedicte Gertrud, g. Schack. 11.
- Christoph Frederik, Generalmajor. 16.
- Johan Peter, Generalmajor. 11, 12, 267.
- Øllegaard, se Rantzau.
- Janson, Hector, Professor, Biskop. 230, 231.
- John, Christian August, Legationssekretær, Kammerherre. 66.
- Juel, Carl, Geheimeraad, Gesandt. 30, 44.
- Gregers, Geheimeraad, Gesandt. 16, 49, 50, 62, 135, 139, 174, 270.
- Juliane Marie, Dronning af Danmark. 108, 109, 110, 113—18, 123, 131—33, 137, 138, 141, 144, 147, 155—57, 161, 164, 173, 180—82, 185, 188, 189, 197—99, 205—07, 218—21, 224.
- Juliane Louise Amalie, Prinsesse. 132.
- Juul, Christian Sehested (1741—88), Kammerherre, Godsejer. 43.
- Christiane Sofie Magdalene, Hofdame. 32.
- Frederik Ludvig, Kammerherre, Gesandt (1746—86). 125, 126, 145, 198.
- Ove, Generalløjtnant. 27, 75.
- Sophie Hedvig, f. Comtesse Friis, g. O. J. 27, 75.
- Øllegaard Charlotte, (1738—98), g. J. O. Schack-Rathlou. 27—29, 31, 42—44, 59, 64, 68, 69, 75, 88, 93, 148, 154, 155, 182—84, 211, 252, 261.
- Kaas, Frederik Christian, Admiral. 99, 250.
- Kalckreuth, Christine Sophie. 108.
- Keith, Robert, engelsk Gesandt. 119.
- Kirksteen, Lars, Kammerraad, Bogholder. 78.
- Knuth, Eggert Christoffer, Greve, Stiftamtmand. 183.
- Krabbe, Mette Margrete, g. Ingenhaven. 16.
- Ole Rudolph, Etatsraad. 16.
- Krüdener, Burchard Alexi, Baron, russisk Gesandt. 257.
- Larrey, Anton, Kammerherre, Legationssekretær. 92.
- Lerche, Cornelius, Stiftamtmand. 10.
- Lewetzau, Anne Margrethe, g. General L. 75.
- Emerentze, g. Raben. 11.
- Heinrich, Amtmand. 166.
- Sofie Hedvig, f. Comtesse Rantzau. 16.
- Lichtenberg, Gerhard Hansen, Etatsraad. 25.
- Louise, Prinsesse af Danmark, g. Prins Carl af Hessen. 131, 132.
- Louise Augusta, Prinsesse af Augustenborg. 224.
- Louise Ulrika, Dronning af Sverrig. 35, 46, 47, 55, 57—59, 62, 65, 68.
- Lowson, Jacob, Etatsraad, Kommitteret i Rentekammeret. 92.
- Ludvig, Prins af Meklenborg 141, 143, 145, 146, 150—53.
- Luxdorph, Bolle Willum, Geheimeraad, Kancellideputeret. 221, 229, 231.
- Lülhe, Dorothea v. d., g. Schack. 9.
- Volrad August v. d., Geheimeraad, Overpresident i København. 72.
- Lüttichau, Cæsar Læsar, Generalløjtnant. 139.

- Frederik Christian Tønne, Kammerherre, Godsejer. 252, 253.
- Lövenskiöld, Magdalene Charlotte Hedvig. se Numsen.
- Søren Leopoldus, Baron, Geheimeraad. 23.
- Marie, Prinsesse af Hessen. 224.
- Marie Sofie Frederikke, Dronning af Danmark. 259.
- Marckoff, Arcade, Greve, russisk Gesandt. 223.
- Marteville, de, hollandsk Gesandt. 66, 271.
- Adelaide d'Ammont. 66, 271.
- Hans August, Premierløjtnant. 271.
- Meinig, Heinrich Carl, hamburgsk Resident. 89, 117.
- Meerheimb, Levin Joachim, Baron, Kapitajn i Livgard., Kammerjunker. 161.
- Moltke, Adam Gotlob, Greve, (1710—92), Geheimeraad, Overhofmarskal, Statsminister. 18, 34, 36, 38—49, 51, 53, 70—72, 82, 83, 97, 99, 100, 109, 124, 140, 160, 162, 203, 219.
- Christian Frederik, Greve, Overhofmarskal, Geheimeraad, 72, 104.
- Frederik Ludvig, Greve, Gesandt. 149.
- Georgine, f. Buchwaldt, g. J. G. M. 203.
- Joachim Godske, Greve, Geheimeraad, Statsminister. 54, 104, 124, 129, 188—90, 201—04, 210, 215, 220, 238, 239.
- Muhl, Christian Ditlev, Oberstløjtnant. 16.
- Möllman, Bernhard, Professor. 25.
- Mösting, Frederik Christian, Geheimeraad, Amtmand. 43.
- Nath, Magnus v. d., Greve, Geheimkonferensraad, Gesandt. 43.
- Numsen, Anna Sophie, f. Ingenhaven, g. M. N. (1706—76). 13, 16, 18, 23, 31, 133.
- Christian Frederik (1741—1811), Oberstløjtnant, Overkammerherre, Gesandt. 190, 196, 202, 212, 226, 236, 252, 257, 260.
- Frederik, Generalløjtnant. 25, 71, 97, 129.
- Frederikke Anne, g. Bielke. 16, 17.
- Magdalene Charlotte Hedvig, g. Lövenskiöld. 17, 22—24, 27, 28, 135, 158, 183, 184, 189, 194, 197—99, 226, 260.
- Maria, g. Knuth. 17.
- Michael (1686—1757), Feltmarskal. 13, 16, 22, 31.
- Nægler, Carl Ludvig Didrik, Oberstløjtnant. 164.
- Oeder, Georg Christian, Professor, Landfoged. 83, 100, 122, 131.
- Ogier, Jean François, fransk Gesandt. 36.
- Osten, Adolf Sigfred, Geheimeraad, Gesandt, Statsminister. 99, 103, 109, 110, 112, 113, 116, 122, 126—35, 144, 260.
- Johan Vibe, General, Amtmand. 131.
- Ostermann, Iwan Andrejevitz, Greve, russisk Gesandt. 65.
- Pauli, Otto Georg, Finansdeputeret, Etatsraad. 105, 129.
- Pechlin, Carl Frederik, svensk General og Politiker. 35.
- Plessen, Christian Ludvig Scheel, Amtmand, Geheimeraad. 82, 100.
- Victor Christian, Overceremonimester, Geheimeraad. 104.
- Proeck, Christian Leberecht, Baron, Gouvernør, Amtmand. 78.
- Qualen, Henning, Hofmester, Geheimeraad. 12, 17.
- Raben, Johan Otto, Geheimeraad, Hofmarskal. 11.
- Sofie Hedvig, g. Schack. 11.
- Rahbek, Jacob, Kammerraad, Toldinspektør. 74.
- Knud Lyne, Digter. 249.
- Rantzau, Carl Schack, Greve, til Ascheberg, Generalløjtnant. 89—92, 99—103, 116, 122, 126, 133, 134.
- Elisabeth, g. Schack. 10.
- Helle Margrete, g. F. C. Grabau. 22, 267.
- Otto Manderup, Greve, Geheimeraad, Amtmand. 78.
- Palle. 10.
- Øllegaard, g. Ingenhaven. 11—13, 18, 19, 21, 267, 268.
- Rathlou, Christian (1677—1752), Geheimeraad, Jægermester. 12, 17, 26, 106, 269.
- Dorothea, Sophie, se Schack.
- Sophie Hedvig g. Qualen. 12, 17, 26.
- Reventlow, Anna Sybille, Grevinde, f. Schubart, g. J. L. R. 23, 29, 260.
- Christian Ditlev, Greve, (1748—1827), Geheimeraad, Statsminister. 189, 191, 196, 199, 208, 222, 225, 236, 239, 240, 242.
- Ditlev, Greve, (1712—83), Geheimeraad, Overhofmester, Statsminister. 29, 30, 32, 33, 40, 50, 53, 54, 70—86, 89, 90, 93—98, 103—113, 117, 123, 124, 129, 131, 139, 141, 145, 148, 149, 160, 162, 174, 176, 182, 218.
- Frederikke, Louise, se Stolberg.
- Johan Ludvig, Greve, Godsejer. 199—204, 208, 211, 218, 220, 228, 239, 255.

- Reverdil, Elie Salomon François, Lærer for Chr. VII. 33, 83, 107, 109.
- Roepstorff, Caspar Adolf, Oberst. 203.
- Rhode, Jacob Frederik, Baron, preuss. Gesandt. 223, 224, 225.
- Øllegaard. 241.
- Riegels, Niels Ditlev, Historiker. 229.
- Rosencrone, Marcus Gerhardt, Geheimeraad, Statsminister. 189, 202, 211, 215, 216.
- Rosenkrantz, Erik, Geheimeraad. 10.
- Frederik Christian, Baron. (1724—1802), Geheimeraad, Statsminister. 92, 97, 98, 100—05, 123, 124, 131, 203, 219, 239, 245, 249, 260.
- Holger, Baron, Godesejer. 82, 83.
- Lisbeth, g. Schack. 10.
- Margrete, g. Schack. 10.
- Mette. 10.
- Niels, General. 10, 11.
- Rosenørn, Mette Pauline, Hoffrøken. 154.
- Rosselin, Jeanne (1716—89), Française hos Prinsesse Sophie Magdalene, g. Cai Koch. 62, 63, 270.
- Rothe, Tyge Jesper, Borgmester, Etatsraad. 98, 122, 164.
- Rumohr, C. U., Kommandørkaptajn. 60.
- Römeling, Hans Henrik, Admiral Statsminister. 91, 113.
- Ryberg, Niels, Konferensraad. 211.
- Sacken, Carl von, russ. Statsraad, Gesandt. 221, 248.
- Saint Germain, Claude Louis, Feltmarskal. 45, 82, 107, 122.
- Saint Saphorin, Armand François Louis de Mestial, dansk Gesandt. 43.
- Saldern, Caspar, Greve, russ.-holstensk Diplomat. 80, 85, 133, 138.
- Schack, Anna Dorothea. 10.
- Bartholin Hartvig, Major. 9.
- Berthe Scheel. 11.
- Christopher. 9.
- Dorothea Sophie, g. Falkenskiold. 11.
- Dorothea Sophie, g. Rathlou. 11, 17, 48, 105, 106.
- Elisabeth Cathrine, g. Møsting. 11.
- Engel Carl Ernst, Geheimeraad, Overhofmarskal. 9, 140.
- Gregers, Etatsraad, Advokat. 267.
- Gregers Murermester. 267.
- Hans, Greve, Feltherre. 9, 10.
- Jokum. 11.
- Jokum, Major. 9, 10.
- Johan, Oberst. 9.
- Niels Rosenkrantz, Generalmajor. 11.
- Otto, til Hütten. 9.
- Otto, Major. 10.
- Otto, Generalmajor. 11.
- Schack-Rathlou, Christian. 53.
- Dorthe Sophie, g. Haxthausen. 148, 181, 182.
- Øllegaard, se Juul.
- Scheel, Berte, g. Rosenkrantz. 11.
- Scheffer, Carl, Greve, svensk Rigsraad. 37, 41, 43, 47, 57, 73, 75, 86, 93, 96, 109, 198.
- Ulrik, Greve, svensk General. 43.
- Scheidt, Christian Ludvig, Professor. 25.
- Schilden, Hans Heinrich Friccius, Geheimeraad. 198.
- Schimmelmann, Caroline Tugendreich, f. Friedeborn, g. H. C. S. 113, 154, 158.
- Charlotte, f. Schubart, g. H. E. S. 158, 222, 226, 255.
- Ernst, Greve (1747—1831), Geheimeraad, Statsminister. 121, 191, 192—96, 199—204, 206, 208, 222, 225, 226, 233, 234, 247.
- Heinrich Carl, Greve (1724—82), Geheimeraad, Statsminister. 76, 80—82, 84, 87, 89, 91, 92, 94—108, 112, 113, 116, 121—25, 129—33, 148, 149, 162, 166, 170, 173, 175, 178, 187, 191, 193, 195, 204, 258.
- Schindell, Conrad, Admiral, Kammerherre. 154, 155.
- Schlanbusch, Theodor Georg, Amtmand, Geheimekonferensraad. 199, 201—04.
- Schmettau, Margrethe Vilhelmine, Comtesse, Hofdame. 148, 154, 155, 160.
- Valdemar Frederik, Rigs greve, Gesandt. 226.
- Schubart, Herman, Gesandt, Geheimekonferensraad. 154.
- Sybille, se Reventlow.
- Schulenburg, Wulf Didrik, Greve, Generaløjtnant. 43.
- Schumacher, Andreas, Kabinetssekretær. 82, 94, 109, 125, 126, 133.
- Schönberg, Anders, svensk Historiograf. 98.
- Schöning, Gerhard, Historiker. 164.
- Seefeldt, Dorothea Sophia, g. Schack. 10.
- Ingeborg, g. Rantzau. 10.
- Peder til Dalsgaard. 10.
- Sehested, Jens Vilhelm, Page. 154.
- Sehestedt, Charlotte Amalie, f. Gersdorff. 27, 31, 267.
- Christian, Geheimeraad, Statsminister. 27.
- Sidelmann, Hans, Præst. 22, 53.
- Skeel, Jørgen Erik, Stiftamtmand, Statsminister. 70, 92, 100, 102, 103, 105, 123, 129.
- Sophie Frederikke, Arveprinsesse. 28, 140, 141—60, 220.
- Sophie Magdalene, Dronning af Danmark. 87.
- Sophie Magdalene, Dronning af Sverrig. 50, 57—64, 67—70, 73, 97.

- Sporon, Benjamin Georg, Amtmand. 251.
- Sprengtporten, Johan Vilhelm, Baron, svensk General og Gesandt. 65, 122, 136.
- Stampe, Henrik, Geheimeraad, Statsminister. 82, 117, 196, 199, 204, 206, 212, 227, 228.
- Stemann, Christian Ludvig, Geheimeraad, Statsminister. 82, 123, 180, 190, 191, 193, 202—04, 210, 215, 217, 219, 248, 252.
- Stolberg, Frederik Leopold, Greve, Gesandt. 28, 126, 175, 178.
- Frederikke Louise, Grevinde (1746—1824), f. Reventlow, g. 1. Gram, 2. Stolberg. 23, 28, 29, 90, 135, 158, 175, 176, 194, 197, 222, 229, 236, 255, 260.
- Storm, Edvard, Digter. 168.
- Struensee, Carl August, Deputeret. 162.
- Johan Frederik, Greve, Statsminister. 85, 89—92, 98—104, 107—110, 113, 117, 120—23, 133, 139, 168.
- Sturtz, Helferich Peter, Generalpostdirektør, Etatsraad. 120.
- Suhm, Peter Frederik, Kammerherre, Historiker. 31, 125, 229.
- Thienen, Hedevig Dorothea Elisabet, Hoffrøken. 108.
- Wulf Henrik, Geheimeraad, holstensk Godsejer. 105.
- Thott, Otto, (1703—85), Geheimeraad, Statsminister. 72, 97, 112, 117, 122, 125, 132, 139, 144, 172, 189, 191, 212, 219, 228.
- Treschow, Herman, Præst, Professor. 261.
- Troilius, Samuel, svensk Ærkebiskop. 35, 66.
- Trolle, Sofie Elisabet, Hofmesterinde. 69.
- Uldall, Peter, Generalfiskal. 120, 211—14, 222, 248.
- Ungern-Sternberg, Carl Alexander, Baron, svensk Gesandt. 44, 269.
- Warming, Hans, Kantor. 49, 51, 52, 54, 66, 71, 72, 75, 76, 98.
- Warnstedt, Frederik Carl, Kammerherre, Reisestaldmester. 89, 103.
- Walterstorff, Ernst Frederik, Greve, Generalgouvernør. 154.
- Wedell-Friis, Erhard, Greve, Overkammerherre. 70, 71.
- Wedell-Jarlsberg, Frederik Vilhelm, Baron, Geheimeraad, Amtmand. 78.
- Wendorff, Ridelærer. 25.
- Krag-Juel-Vind-Friis, Frederik Carl, Greve, Kammerjunker. 154.
- Krag-Juel-Vind, Jens, Baron, Geheimekonferensraad, Justitiarius, Stiftamtmand. 43, 135, 163.
- Vind, Niels Krabbe, Geheimekonferensraad, Overhofmester. 44.
- Juel Vind, Sophie Magdalene. 156.
- Wodrof, Konrad Daniel, Generalkommissær. 139.
- Yve, Ludvig, Marquis de, østrigsk Gesandt. 122, 126, 136, 160, 226.
- Yxkull, Adam Julius Meyendorff, svensk Adelsmand. 66.
- Zoega, Johannes, Deputeret. 234.

Af samme Forfatter kan endnu faas:

LILLIE-JUULERNES SLÆGTEBOG

(udk. 1925) omhandlende den gamle,
danske Slægt Juul fra 1268—1925,
rigt illustreret, ca. 500 Sider. Pris 7 Kr.
(nedsat fra 14 Kr.)

EN DANSK-NORSK SLÆGT FALCK

(udk. 1931) med mange Portrætter,
127 Sider. Pris 6 Kr.